

Nagy Sándor:

E L L E N F O R R A D A L O M
B Á C S - K I S K U N M E G Y É B E N
1956-ban

Egyetemi doktori értekezés

Témavezető:

Dr. Hegyi András
adjunktus

Kecskemét, 1982

" /.../ a Magyarországon október 23-án kezdődött fegyveres felkelés /.../ ellenforradalom volt. Ezt az igazságot annak tudatában is meg kell mondani, hogy az események során az országban megmozdult tömegek tulnyomó többsége célkitűzéseiben, szándékaiban és érzéseiben a Magyar Népköztársaság hű fia, becsületes dolgozó és jó hazafi volt, nem pedig ellenforradalmár.

Az októberi eseményekben becsületes szándékkal részt vett tömegeknek látniuk kell azt a keserű igazságot, hogy a népköztársaság államrendje és intézményei ellen a fegyveres felkelés azok részéről is az ellenforradalom céljait mozditja elő, akiknek az nem volt szándékában."

/Az MSZMP Ideiglenes Központi
Bizottságának 1956. decemberi
határozatából/

B E V E Z E T É S

Közel negyed évszázad mult el az 1956-ban lezajlott ellenforradalmi események óta, mely a II. világháborút követően a legtragikusabb időszaknak bizonyult Magyarország történetében. A felszabadulás után több mint egy évtizeddel olyan helyzet alakult ki, amikor veszélybe kerültek addigi szocialista vívmányaink, népi demokratikus rendszerünk olyan közel került a régi társadalom restaurációjához.

Az ellenforradalom kirobbanása, olyan tanuság számunkra, melyet nem feledhetünk. Nem feledhetjük el soha, hogy milyen szörnyű napokat élt át népünk azokban az időkben. Következetes marxista-leninista politikai irányvonal, egység a pártban, a vezető erő és a széles dolgozó tömegek közötti megbonthatatlan kapcsolat, ezek a legfontosabb biztosítékai annak, hogy ellenségeink megújuló próbálkozásait kivédjük és soha ne ismétlődhessenek meg az októberi események.

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956 decemberi határozatában feltárta az ellenforradalom előzményeit és okait, melyek egymással kölcsönhatásban, együttesen vezettek a tragikus eseményekhez.

Dolgozatomban - a hozzáférhető források alapján - igyekeztem feltárni a megyében lezajlott ellenforradalom szűkebb értelemben vett történetét, vagyis az október 23-a és november 4-e közötti időszakot. Az események megítélésének objektivitását - egyéb számos forrásanyag mellett - nagymértékben elősegítik a Magyar Népköztársaság bíróságai által megállapított tények.

Az ellenforradalmi hullám kiterjedt az ország egész területére, így a megyére is. A fővárosban és számos nagyobb vidéki városban fokozott intenzitással, mély megrázkódtatásokat, károkat okozva zajlottak le.

Bács-Kiskun megye sajátos helyet foglalt el az ellenforradalmi események alakulásában. Ez összefügg földrajzi adottságai-
val, településhálózata fejlődésével, mely lehetővé tette a nagylétszámú katonai erők állomásoztatását és befolyásolta a főváros közelsége is.

A megyében állomásozó, vagy innen irányított katonai alakulatok kemény fegyveres harcot vívtak az ellenforradalmárokkal a megye területén és azon kívül is. Így többek között Budapesten és Szegeden is a munkáshatalom védelméért, majd a néphatalom visszaállításáért, megszilárdításáért. Ezekben a harcokban számos kommunista és a munkáshatalomhoz hű hazafi áldozta életét.

A Bács-Kiskun megyében lezajlott ellenforradalmi események feltárására, összefüggéseiben való értékelésére ezideig nem került sor. Ennek pótlása is inspirált a munka végzésére, hogy ne kerüljön feledés homályába a megye történetének ez a tragikus szakasza. Az események további vizsgálata, új forrásanyagok hozzáférhetősége részkérdésekben változtathat a képen, vagy gazdagíthatja azt. A fő kérdésekben azonban jelentősebb korrekcióra talán már nem lesz szükség.

AZ 1956. ÉVI MAGYARORSZÁGI ELLENFORRADALOM KITÖRÉSÉNEK OKAI ÉS
ELŐZMÉNYEI

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 2-5 közötti ülésének napirendjén tárgyalta a politikai helyzetet és ez alapján a párt feladatait. Az MSZMP KB behatóan foglalkozott az 1956. október 23-án kezdődött magyarországi ellenforradalmi események okainak és előzményeinek feltárásával. A KB 1956. decemberi ülése határozatot hozott az ellenforradalom kirobbanásának okairól.

A határozat megállapítja, hogy az ellenforradalomnak négy alapvető oka, illetve mozgató tényezője volt. Az okok és tényezők már jóval az októberi események kirobbanása előtt egyidőben, egymás mellett, egymáshoz kapcsolódva és egymással kölcsönhatásban fokozatosan hatottak.¹

Az MDP KV 1948 végétől kezdve letért a marxizmus-leninizmus elvi útjáról. A párt- és állami életben, valamint a gazdasági élet irányításában szektás és dogmatikus politikát, ellentmondást nem tűrő, parancsolgató és bürokratikus vezetési módszereket honosított meg.

Ezek a módszerek akadályozták a párt- és a társadalmi élet demokratizmusának kiszélesítését, megsértették a szocialista törvényességet. A párt olyan gazdaságpolitikát folytatott, mely figyelmen kívül hagyta az ország gazdasági adottságait, gátolta a dolgozók életszínvonalának emelkedését.

A kommunisták és a pártonkívüli tömegek egy része az októberi események során a hibák kijavításáért harcolt, de hű maradt a kommunizmus eszméihez, a szocialista társadalmi rendhez, a Magyar Népköztársasághoz.

Az októberi események keletkezésében másfelől súlyos negatív szerepet játszott a korábbi években kialakult és állandóan erősödő revizionista pártellenzék, amely Nagy Imre és Losonczy Géza köré tömörült.

A revizionista pártellenzék a kritikát párton kívülre vitte, így lehetőség nyílt a reakciós elemek bekapcsolódására. Ez a kritika így természetesen eltorzult és miközben a párt tekintélyét rombolta, a munkásosztály hatalmát, a magyar népi demokratikus rend alapjait is támadta.

Ez felbátorította a legszélsőségesebb reakció erőit, amelyek tudatosan tevékenykedtek az ellenforradalom kirobbantása érdekében.

A magyar horthy-fasiszta ellenforradalmi erők fő célja a kapitalista-földesuri rendszer visszaállítása volt. Ezek az ellenforradalmi erők állandóan szervezkedtek és csak a kedvező alkalomra vártak, hogy fellépjenek népi demokratikus rendszerünk ellen.²

Az ellenforradalmi eseményekben alapvető szerepe volt a nemzetközi imperializmusnak, melynek lényegéből következik a népek leigázása, a kizsákmányolás fenntartása, illetve kiterjesztése. A nyugati világ vezető körei az ellenforradalom előkészítése érdekében - rádióállomások felhasználásával és egyéb uton - aktív ellenséges propaganda tevékenységet folytattak azzal a céllal, hogy a dolgozó osztályokat a munkáshatalom, a szocialista eszme, a Magyar Népköztársaság ellen fordítsák. Ennek érdekében különösen 1953-tól törekedtek különös erővel kétségkívül meglévő hibáink mértéktelen eltulzására, a rendszerünk elleni uszításra.

A Német Szövetségi Köztársaságban ellenforradalmi célokra már évekkel korábban összegyűjtötték a volt horthysta fegy-

veres testületek Nyugatra menekült elemeit, csoportjait.³

Kiképezték és fenntartották őket beavatkozásra készen. Növekvő számban felforgató, aknamunkát folytató személyeket küldtek be országunkba az októberi eseményeket megelőző szervezési feladatok végrehajtására.

Mindezek az ország társadalmi, politikai helyzetében éreztették hatásukat, melyre az alábbi tendenciák voltak jellemzőek: Az 1950-es évek első felében az ipar gyors növekedése lényegesen kiszélesítette a további fejlődés műszaki bázisát és Magyarország agráripari országból ipari agrár országgá vált. Fejlődött a mezőgazdaság szocialista szektora és előrehaladt a lakosság anyagi- és kulturális ellátottsága, valamint egészségvédelme. A szocialista ipar jelentős növekedése azonban nem párosult az életszinvonal tervezett emelkedésével. A beruházások felemésztették az erre fordítható alapok egy részét, így 1951-53-ban az életszinvonal az 1949. évi szintre esett vissza.⁴ Ez egyike a súlyossá vált társadalmi ellentmondásoknak. A munkások és alkalmazottak átlagos reáljövedelme csak 1954-ben haladta meg több mint 10 %-kal az 1950. évi szintet, de elmaradt a tervezettől.

Az életszinvonal nem kielégítő fejlődésében szerepet játszott az agrárpolitika eltorzulása, ami a mezőgazdasági termelés stagnálását és az élelemellátás követelményektől való elmaradását idézte elő. Az MDP vezetőségének elgondolásai szerint a kisparaszti gazdaságok mielőbbi termelőszövetkezetbe tömörítése biztosította volna a kitűzött termelési célok elérését, de ezek az elgondolások a szövetkezeti mozgalom akkori lehetőségeit eltulozták. Ez az állásfoglalás elvetette a kisparaszti termelőtevékenység ösztönzését, mert úgy vélte, hogy ez útját állja a szövetkezeti mozgalom gyorsabb fejlődésének. 1952 végére

a termelőszövetkezeti tagok száma közel 370000-re emelkedett és az ország szántóföldjeinek már mintegy 24 %-án gazdálkodtak. Sok parasztember azonban még nem volt teljesen meggyőződve a termelőszövetkezeti közös gazdálkodás előnyeiről.⁵

"Balos" politika érvényesült a magánkisiparosokkal szemben is. Ennek következtében magánkisipar termelése rohamosan csökkent, ami szintén szerepet játszott a lakossági ellátási hiányok jelentkezésében.

Az 1950-es években ugyanakkor számottevő volt a kulturális ellátottság fejlődése. Az esti és levelező tagozaton továbbtanulókkal együtt 70 %-al nőtt a középiskolát folytatók száma, emelkedett a felsőfoku oktatási intézményekben tanulók aránya. Erőteljesen fejlődött a filmszínházak látogatottsága, a könyvtárak igénybevétele, a városi és vidéki kulturintézményhálózat.

Összegezve az időszak fejlődési jellemzőit megállapítható, hogy a gazdaságpolitikai irányvonal hiányosságai miatt az ország nem tudta eléggé kihasználni a szocialista tervgazdaság lehetőségeit. A nemzeti jövedelem felhasználásában eltulozták a felhalmozási arányt, így nem sikerült a tervezett ütemességgel teljesíteni az életszinvonal - és szociálpolitikai célkitűzéseiket.

Ezek figyelembe vételével nyilvánvaló, hogy az elemzett negatív tényezők hatásának érvényesülése már jóval 1956. október 23-a előtt elkezdődött. Ez a folyamat már az 1950-es évek elején a személyi kultusz megerősödésével és a helytelen politikai módszerek kialakulásával, a hibák felhalmozódásával, a tömegek elégedetlenségének növekedésével kezdetét vette. 1953 után ugyan megkezdődött és néhány területen eredményesen előrehaladt ezeknek a hibáknak és következményeiknek felszámolása,

de nem olyan intenzitással, hogy negatív politikai következményei már ne jelentkeztek volna. A személyi kultusz törvénysértési részletei fokozatosan nyilvánosságra kerültek. Mindez, az említett tényezőkkel együtt, egyre inkább befolyásolója lett a politikai helyzet alakulásának. A hibák kijavítására irányuló pozitív lépések nem bontakozhattak ki megfelelően⁶. Így tudták a tudatos ellenforradalmi és a revizionista erők a szektás hibák következményeit a nemzetközi imperializmus segítségével fegyveres ellenforradalommal formálni⁷. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az ellenforradalom célja nem a hibák kijavítása, hanem a néphatalom, a Magyar Népköztársaság megdöntése, a szocialista vívmányok megsemmisítése volt⁸. Ezzel együtt az is kézenfekvő, hogy az események során az országban megmozdult tömegek tulnyomó többsége célkitűzéseiben, szándékaiban nem azonosult az ellenforradalommal, a hibák elleni fellépésük azonban objektíve az ellenforradalom kibontakozása irányába hatott⁹. Fellépésükkel ugyanis az ellenforradalom által megtámadott Magyar Népköztársaság államrendjét gyengítették és ezzel ténylegesen az ellenforradalom lehetőségeit növelték¹⁰.

BÁCS-KISKUN MEGYE GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI VISZONYAI

1956-ban

Gazdasági viszonyok

Bács-Kiskun megye a felszabadulás utáni közigazgatási rendezések során alakult ki¹¹. Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok megyék egyes terület részeiből¹². Az ország legnagyobb kiterjedésű megyéje¹³. Területe 8362 km², hazánk területének 9,2 %-a.

A megye gazdasági fejlődésének alakulását - a különböző társadalmi hatásokkal együtt - jelentős mértékben befolyásolta a multtól kapott örökség.

A felszabadulás előtt megyénk az ország egyik legelmara-
dottabb területe volt. A földterület 42 %-a 124200 olyan paraszt-
gazdaság között oszlott meg, melynek felső határa egyenként leg-
feljebb 25 kh-ig terjedt.¹⁴

A földterület 58 %-a 25 kh-tól 2000 kh-ig terjedő birtok-
nagyság 7594 személy tulajdonában volt, a földek 2,8 %-a 500 kh-on¹⁵
felüli birtokokat jelentett, s ezen 52 fő osztozott. Ez a bir-
tokmegoszlás később a földreform végrehajtása során sajátossá
alakította a mezőgazdasági terület megoszlását. A meglévő
nagybirtokon folyó árutermelés is sok vonatkozásban megtartotta
az elmaradott termelési szerkezetet. Főleg gyümölcsöt, bort ter-
mesztettek, valamint zöldségkertészet virágzott. A kisparasz-
ti gazdaságok jelentős része önellátásra rendezkedett be.

A nagybirtokokból jelentős volt az egyházak részesedése.
A kalocsai érsekség 59200, a kalocsai főkáptalan 16400, a váci
püspökség 8200, továbbá a református egyház 2800 kh földbir-
tokkal rendelkezett.

A felszabadulást követő földreform a megye területén nem
kevesebb, mint 36979 főt érintett. A földtörvény csak a 200 kh-at
meghaladó birtokokra vonatkozott, az összterület mintegy
21 %-ára, összesen tehát 200000 kh-at osztottak szét, ami
tovább fokozta a megye gazdasági széttagoltságát. 1-25 kh kategó-
riáig terjedő parasztgazdaságok tulajdonosainak birtokába ke-
rült a földterület 63 %-a.¹⁶ A nagybirtok megszűnésének politikai
jelentőségét nehéz lenne tulbecsülni, de a megye gazdasági el-
maradottsága a latifundiumok felszámolásával nem szűnt meg.

Ahogy országosan is az élelmiszeripar fejlődésével kez-
dődtött a magyar ipar kibontakozása, megyénkben is ez jelentette
az első kezdeti lépéseket. Csakhogy, amíg az ország más terüle-
tein a későbbiek folyamán megindult a nehézipar és a könnyü-

ipar kibontakozása is, addig nálunk az élelmiszeriparnak majdnem kizárólagos szerepe volt egészen a felszabadulásig.

Az ipar területén a felszabadulás után a legnagyobb jelentőségű esemény az államosítás végrehajtása volt, mely megteremtette a szocialista ipar alapját.

Az első 5 éves terv az ipari termelés földrajzi elhelyezkedésének megváltoztatását és a vidék nagyarányú iparosítását tűzte ki célul. Ennek megfelelően az első 5 éves terv 18 vidéki - fejletlen iparral rendelkező - város iparosítását tűzte ki célul. Megyénkből Kecskemét és Kalocsa szerepelt közöttük. A fel emelt 5 éves terv további 15 ipari jellegű várost kívánt fejleszteni. Így került még megyénkből a fejlesztési listára Kiskunfélegyháza is.

A tényleges fejlesztés azonban mind országosan, mind megyénkben csak részben teljesült.

Megyénkben csak a kiskunfélegyházi beruházást valósították meg. Felépült a vasszerkezeti gépgyár, megyénk legkorszerűbb üzeme. Más kérdés, hogy induló profilja nem a legcélszerűbb volt, mivel a gyár távol esett mind a felhasználástól, mind pedig a nyersanyagforrástól.

1954-ben a megye ipari beruházásainak értéke az országosnak kb. 0,7 %-kát tette ki. A megyei beruházásokból pedig csupán 18,6 %-kal részesült az ipar, holott ez az arány országos szinten 41,8 % volt.

Összességében azonban, ha megyénk a nagy iparosítás időszakában nem is részesült jelentősebb fejlesztésben, sok olyan erőfeszítés történt, melyek megvetették a szocialista ipar alapjait.

Az ipari foglalkoztatottság növekedési üteme azonban a jelzett okok miatt messze elmaradt az országostól. Az ütemkülönbség igen hátrányos következményekkel járt a foglalkozta-

tottság vonatkozásában.

Társadalmi viszonyok

A megye lakóinak száma 1956-ban 586959 fő. Népsűrűsége: 69,4 négyzetkilóméterenként. Gazdasági szempontból a lakosság összetétele kedvezőtlen. A keresőképeselek száma 279325 fő, el-tartottaké 307634 fő.

Megyéink településhálózata a természeti adottságok és a gaz-dasági lehetőségek hatására a magyar Nagyalföldre jellemző mó-don városok köré és közé szerveződve, nagyfalvas, tanyás for-mában fejlődött ki. Ennek a különböző gazdasági adottságok mellett településtörténeti oka is van. Ugyanis a dunai lapáj és löszhát nagybirtokosok tulajdonában volt, így a külterületi lakosságot, a majorság népe alkotta, míg a megye középső részének lakatlan homokpusztáit a szőlő- és a gyümölcsstelepitő szegényparasztek szállták meg. A megye településjellegét ezen belül is a tanya-rendszer határozza meg.

A fejletlen gazdasági struktúra kedvezőtlen hatást gyakorolt a megye népességének alakulására. Ugyanis a lakosság egyrészének nem volt munkalehetősége. Évről-évre többen vállaltak volna mun-kát, mint amennyien el tudtak helyezkedni. A legtöbb embert fog-lalkoztató népgazdasági ág - a mezőgazdaság: 415109 fő - nem tudta a szabad munkaerőt felszívni. Erős áramlás indult meg a nép-gazdaság más területeire. Kezdetét vette a nagyarányú elvándor-lás és ingázás.

Az elvándorlás népmozgalmi jelentősséggé vált, olyan méreteket öltött, melyet a természetes szaporodás sem tudott ellen-súlyozni. 1955-ben 13685, 1956-ban 15359 fő keresett máshol meg-élhetést. Az 1949. és 1960. évi népszámlálás között eltelt 11 év alatt az elvándorlás miatt 54000 fővel csökkent a megye lakossága. Mivel a természetes népszaporodás ennél alacsonyabb volt, tényle-

gesen is csökkent a népesség száma 2500 fővel, amire 90 év óta nem volt példa. Az elvándorlás döntően a községeket érintette. Az ipar lassu fejlődése és a növekvő elvándorlás között szoros az összefüggés.

A megye állami és szövetkezeti ipari üzemei 1956-ban 15298 főt foglalkoztattak. Ez a keresőképes lakosság 5,4 %-a. A magánkisiparosok száma 5468, műhelyeikben 102 munkást foglalkoztattak.

Az ipari munkásságunknak sajátos arculata van; a magyar munkásosztály legfiatalabb osztagai közé tartozik. A viszonylag késői iparosítás következtében kétféle értelemben is fiatal: egyrészt korban, hiszen elsősorban a fiatalok áramlottak az új munkahelyekre, másrészt egygenerációs munkásságról lévén szó, nem rendelkeznek ipari multtal, így munkásmozgalmi tapasztalattal sem.

A megye gazdasági alapját a mezőgazdaság alkotja. Művelhető földterülete 1487922 kat. hold. Ebből az állami gazdaság 332079, a termelőszövetkezetek és termelőszövetkezeti csoportok 168809, az egyénileg gazdálkodó 128000 parasztgazdaság pedig 98704 holddal részesedtek.

Az állami gazdaságok, a termelőszövetkezetek és termelőszövetkezeti csoportok kialakulása jelentős változást eredményezett a mezőgazdasági tulajdonviszonyokban.

1956. júniusáig a megyében 273 termelőszövetkezetet hoztak létre 13271 családdal, ezenbelül 17379 taggal.¹⁷

Az elért eredmények jelentősek és maradandóak. A termelőszövetkezet eszménye mélyen behatolt a parasztság, de elsősorban a földnélküliek és a kisparasztok gondolkodásába. Az elkövetett súlyos agrárpolitikai hibák az erőszakolt előrehaladás miatt számos ellentmondást és belső gazdasági, politikai feszültséget tartak.

Az MDP Központi Bizottságában már a III. kongresszus előtt felülkerekedett az a szektás szemlélet, amely elveti a kisparasztok termelő tevékenységének ösztönzését, mert úgy vélik, hogy az utját állja a szövetkezeti mozgalom gyorsabb fejlődésének. Hosszunak tartják az időt, hogy a termelőszövetkezetek a kisparaszti gazdaságokkal való versenyben mutassák meg fölényüket, s ezért gazdasági kényszerrel, valamint hatalmi nyomással gyorsítják a szövetkezeti tömörülést. A beszolgáltatási tervek növelése a gazdasági kényszer eszközüvé vált.

Az 1950-52-es évi erőszakolt szervezéssel egyidejűleg megkezdődik a kulákság likvidálása. A kulákok a több tehertől való szabadulás gondolatával igyekeztek megválni földjeik egy részétől, hogy a megmaradt területükön gazdálkodhassanak. Jellemző a megye viszonyaira, hogy amíg a földreform végrehajtása után 25 kataszteri holdon feleli kulákbirtok 19,9 %-kal részesült, addig 1956-ig ez az arány 1,7 %-ra csökkent.¹⁸

Az MDP Központi Vezetősége 1953. júliusában határozatot hozott, többek között a termelőszövetkezetek szervezésében elkövetett hibák kijavítására. Biztosították a kényszerrel beszervezett tagok kilépésének lehetőségét a bevitt földterülettel együtt.

A termelőszövetkezetekből való kilépés tömeges méretű volt. 1953-1954 között 7 termelőszövetkezetet számoltak fel. Ugyanekkor a termelőszövetkezeti családok száma 13725-ről 8849-re, a tagok száma pedig 21281-ről 11685 főre csökkent, vagyis a tagság 54,95 %-a kilépett.¹⁹

A mezőgazdaság szocialista átszervezésében fokozatosan ismét a baloldali szektás gyakorlat érvényesült, de még így sem érik el 1956-ban az 1952-es szintet.

A mezőgazdasági dolgozók helyzetét még nehezebbé tette, hogy

1956. január 1-ével a népgazdaság főbb ágazataiban, így a mezőgazdaságban is növelték az adó terheket.²⁰ A megye 1 katasztrális holdra eső terhelése 25 %-kal emelkedett.²¹

Az új adórendszer a minőséggel arányosan emelkedett, azonban a jó és a rossz minőségű talajok között mégsem tett jelentős különbséget. A megyében az adózók 80 %-nál emelkedés következett be; előfordult, hogy három-négyszeresére is emelkedett az adó. Tanulságos idézni a rendeletből:²² "az adókötelezettség a gazdaságilag művelhető /kataszteri jövedelemmel való/ földterület bár milyen címen való használatához fűződik. Adóköteles tehát a termelőszövetkezeti tag, a termelőszövetkezeti csoport, a dolgozó paraszt, a kulák, az iparos, a kereskedő, az önálló szellemi foglalkozású személy, bármilyen címen /tulajdon, tulajdonjog, haszonbérlet, felesbérlet, illetmény, egyéb más címen/ alapuló földhasználat. Az, hogy a használt földből nincs jövedelme az adózás szempontjából közömbös.

A sokféle és nagy terheket jelentő beszolgáltatási kötelezettség teljesítésének is szigorú rendje volt.²³ Pl.: a gabona beszolgáltatási kötelezettségnek. "A mezőgazdasági termelőszövetkezet, termelőszövetkezeti csoport tagjai, egyéni termelők, valamint községek, intézmények és vállalatok gabonabeszolgáltatási kötelezettségüket a következő sorrendben tartoznak teljesíteni:

a/ cséplőgéprész

b/ terménykölcsön

c/ gépállomási talajmunka tartozás

d/ terület utáni beadási kötelezettség, ezenbelül elsősorban a terményben fizetendő földadó és mezőgazdasági járulék."

Az MDP Bács-Kiskun megyei Végrehajtó Bizottsága 1956. október 8-án értékelte a termelőszövetkezeti mozgalom helyzetét.²⁴ Megállapította, hogy a fejlődés ellenére is a körülmények kedve-

zótlenül alakultak. Gabonatermelésben, kataszteri holdanként az egyéni gazdaságok magasabb hozamot értek el ez évben is, annak ellenére, hogy a termelőszövetkezetek jobb minőségű - tsz-ek 12,31 aranykorona, egyéniek 9,46 aranykorona - földterületen gazdálkodtak és jelentős állami támogatást is kaptak. Okai között megemlítendő, hogy többségénél nincsenek meg az intenzív gazdálkodás előfeltételei, rossz a munkaszervezés, laza a munkafegyelem és a jövedelem elosztási rendszere sem ösztönöz a termelés fokozására.

A termelőszövetkezeti tagok jövedelme alacsony.²⁵ Az 1955. évi zárszámadások szerint az egy munkaegységre jutó összeg 23,4 Ft. Ebből készpénzként kifizetésre kerül 6,64 Ft. A készpénzjuttatás rendkívül alacsony, azonban a termelőszövetkezetek ezt az alacsony részesedést is csak állami segítséggel - munkaegység-hitel felvételével - tudják biztosítani. Átlagban a termelőszövetkezeti tagok teljesített munkaegységének száma: 272.

A termelőszövetkezetek vagyoni helyzetére jellemző, hogy az állóeszközök 73,71 %-a állami hitelből fedezhető.

A munkásság életfeltételei nem voltak kielégítőek. A kecskeméti munkások átlag keresete 700-800.-Ft; a konzervgyári munkásoké 650.-Ft.²⁶ A kormány 1956-ban határozatot hoz az órabéres, havi béres dolgozók alapbérének emelésére /ha nem éri el a 650 Ft-ot, úgy 650 Ft-ra fel kell emelni/.

A munkások az alacsony jövedelem miatt megélhetési gondokkal küzdenek, különösképpen a nagycsaládosok.

Az üzemekben egyre gyakrabban adnak hangot elégedetlenségüknek. A hibákért elsősorban a felső vezetést okolják. Nyíltan bírálják a megyei tanács vezetését, az MDP Megyei Bizottságát

és a Központi Vezetőség²⁷ is. A dolgozók alkotó kezdeményezéseit gátolja, hogy azt a vezetők gyakran ellenséges agitációnak bélyegzik. Az MDP Megyei Végrehajtó Bizottsága elé terjesztett jelentés megállapítja, hogy a dolgozók előtt népszerű a párt politikája, amely az életszínvonal emelését tűzte célul - de az eddig elért eredményekkel elégedetlenek.

A lakosság életkörülményei és a megye súlyosbodott gazdasági helyzete között szoros az összefüggés. A III. negyedévben 10 millió forint adót tudnak behajtani.²⁸ Ugyanakkor 6 millió forintot tesz ki a negyedéves költségvetési hiány, melyet ideig-óráig csak pénzügyi manőverekkel tudnak áthidalni.

Az adóhátralék alapvető oka, hogy a parasztság bevétele 30-40 %-kal csökkent. Gyakorlatilag már nincs mit beadni, illetve behajtani. A kényszerintézkedések száma a megyében 1956-ban is megengedhetetlenül magas.²⁹ Zálogolást 96 ezer esetben hajtottak végre az év folyamán /1955-ben 99 ezer esetben/. A végrehajtott transzferek száma 2.200.

A községi vezetők ismerik, látják a parasztság tarthatatlan helyzetét, de az együttérzésen kívül többet nem tehettek. Ennek jelei abban is megmutatkoznak, hogy a transzferálásra kijelölt napokon a VB vezetői elvonulnak a tanácsháza épületéből, hogy ne kelljen résztvenni ezekben.³⁰

Politikai viszonyok

A társadalmi, gazdasági helyzet alakulását - a számos központi intézkedés mellett - jelentősen befolyásolta a párt vezető szerepe, jelenléte az államhatalmi szervek munkájában, a tanácsoknál, és egyéb területeken.

A megyei pártbizottság munkájának jelentős eredményei mellett komoly fogyatékoságai is vannak.

A pártirányítás legfőbb fogyatékosága, hogy a megyei párt végrehajtó bizottsága politikai irányító szerepét nem érvényesíti, a megyei tanács egész tevékenységében.³¹ Leszűkül a megye életének fontos, de mégis részkérdéseire, vagyis szinte kizárólagosan a mezőgazdasági munkákra, a termelőszövetkezetek fejlesztésére, valamint az adó és a begyűjtési helyzettel kapcsolatos teendők meghatározására.

Az így kialakult helyzet gátolta, hogy a megyei párt végrehajtó bizottsága valóban betöltse a megye politikai vezető testületének szerepét. A megyei párt végrehajtó bizottsága igen ritkán, vagy egyáltalán nem foglalkozott az egész megye gazdasági, társadalmi és kulturális problémáinak beható tanulmányozásával. Egyes rendkívül fontos területek - annak ellenére, hogy ezek a lakosság legszélesebb rétegeit érintő kérdések - kiesnek a megyei párt végrehajtó bizottság irányító tevékenysége alól.³² A megye egész lakosságát érintő, több létfontosságú kérdésben hiányzik a párt végrehajtó bizottság, mint politikai testület kollektív állásfoglalása.

Ezekben a kérdésekben a megyei tanács végrehajtó bizottságának, illetve egyes osztályainak elgondolásai érvényesültek. Nem került például a megyei párt végrehajtó bizottsága elé a megye évi költségvetése, annak felhasználása és az azzal kapcsolatos fejlesztések, beruházások. Nem került a VB elé a megye mezőgazdasági fejlesztésének öt éves terve sem.

Más igen fontos területek is kiestek a megyei pártbizottság irányítása alól. Például: a megye közoktatási helyzete, az iskolákban folyó oktató-nevelő munka.³³ Nem foglalkozott a helyi ipar fejlesztésének lehetőségével, a város és községpolitikai tervek végrehajtásával, az erre a célra szolgáló anyagi eszközök felhasználásával.

Legtöbb esetben a megyei párt és a megyei tanács végrehajtó bizottsága közötti kapcsolat személyes jellegű.

Sok igen fontos kérdésben a pártbizottság első titkára és a megyei tanács elnöke személyesen foglalt állást. A megye városi, járási és községi pártbizottságainak politikai irányító szerepe hasonló volt.

Az MDP megyei bizottságának mint politikai vezető, irányító testületnek a munkája ellentmondásosan alakult, figyelembe véve azt is, hogy nem választható el a központi vezetőségben, illetve a politikai bizottságban bekövetkezett változásoktól, fejleményektől. Politikai vezető, irányító, ellenőrző feladatát mások nem pótolhatták. A helyzetet nehezíti, hogy azokon a területeken, - amelyeken a párt aktív tevékenységet fejtett ki - a mezőgazdaság átszervezése, adóbehajtás, begyűjtés, kulákság - egyben súlyos hibákat követett el.

Jellemző volt megyei és országos viszonylatban, hogy a kollektív testületi döntés helyett az első számú funkcionárius akarata érvényesült.³⁴ 1953-tól, de kiváltképp 1956-ban illetékes fórumokon ^{meg} fogalmazódott, hogy a végrehajtó bizottság mint kollektív testület nem tölti be rendeltetését. A megállapítás jogos, de nem teljes. Foglalkozni kellett volna azzal is, hogy a végrehajtó bizottság felsőbb szerve: a pártbizottság mint kollektív tanácskozási és határozatok meghozatalára jogosult, valamint a végrehajtó bizottság munkájáért is felelős testület sem tölti be szerepét.

A megye politikai életére fokozódó aktivitás volt jellemző, számos ellentmondással; értékelték, vitatták mindazokat a fontos kérdéseket, amelyek az ország, a megye lakosságát foglalkoztatták.

A termelőszövetkezetek fejlesztését illetően nagy volt a bizonytalanság. Számos központi intézkedést hoztak a termelőszövetkezet^{ek} fejlesztésére, növekvő állami támogatással. Előtérbe került az egyéni parasztság termelési feltételeinek biztosítása.³⁵ A pártapparátusban és a tanácsi szerveknél a vélemények megoszlottak, nem volt egységes állásfoglalás. Sokan úgy vélték, hogy a mezőgazdaságban az 1953-ban elkövetett hibák ismétlődtek meg. Ragaszkodtak az önkéntességet sértő eljárásokhoz, az adminisztratív intézkedések további alkalmazásához. Csak a begyűjtési eszközök szigorú alkalmazásával látják biztosítottnak a beadási kötelezettség teljesítését.

Éles és visszatérő vita bontakozott ki a kulák kérdésben. A számok egyértelműen bizonyítják, hogy a kuláklistán szereplők többsége középparaszt. Megindulnak a rehabilitációs eljárások. A nyilvántartottak többségéről - a községekben létrehozott bizottságok - megállapítják, hogy nem kulákok. A hivatalos rendezésnél azonban megkezdődik a huzavona, a szervezetlenség.³⁶ A tanácsok nem minden esetben készítenek listát a rehabilitált "kulákokról", ahol készítenek is, nem küldik meg a begyűjtési hivatalnak a törvényes végrehajtás így nincs biztosítva. A begyűjtési hivatal változatlanul kulákként kezeli őket és jár el velük szemben. Hasonló szervezetlenség volt tapasztalható a javasolt adóhátralék törlése körül is.

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának határozata egyértelműen irányt mutatott és megjelölte a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésére vonatkozó teendőket, feladatokat.³⁷ Az egységes értelmezés és cselekvési egység azonban már nem alakult ki. Azt akadályozta a megyei pártbizottság több vonatkozásban is téves állásfoglalása. Gondoskodtak arról, hogy ezeket a széles nyilvánosság is megismerje.³⁸

Az SZKP XX. kongresszusának tézisei egyre szélesebb körben jutnak el a megye lakosságához.³⁹ Az érdeklődés fokozódik. Megvitatására, egységes értelmezésének kialakítására megyei pártaktivát hívtak össze. Szervezett, tanfolyamszerű pártoktatásokon konferenciákat, vagy három napos tanfolyamokat tartottak. Ezeken, továbbá minden alapszervezetben ismertetésre került a központi vezetőség levele,⁴⁰ melyben Rákosiék nyilatkoztak a kollektív vezetésről és elismerték, hogy az 1953-as júniusi határozat óta még a központi vezetőségben sem érvényesült eléggé. Nyilatkoztak arról is, hogy a rehabilitációkat következetesen végre kell hajtani.⁴¹

A központi vezetőséggel szemben - a tapasztalt érénytelenység miatt - nagyfoku volt a türelmetlenség, elsősorban a pártapparátusban, de a lakosság körében is.⁴² Hiányolták, hogy a központi vezetőség nem ad megfelelő és folyamatos tájékoztatást; így alakultak ki olyan helyzetek, hogy a poznani eseményekről, vagy a Petőfi-körben zajló vitáról csak a napilapokból értesültek, e tények teljesen felkészületlenül érték a párttagságot. Érthetetlennek és megengedhetetlennek tartották, hogy a párt lapjában a Szabad Népben a Petőfi-körrel kapcsolatos, a központi vezetőség álláspontjával ellentétes cikk miképpen jelenhetett meg; hogy történnhetett hogy csak napok múlva jöttek rá a közlemény ellenséges tartalmára. Nyugtalanító, hogy a vita nem fejeződött be, mivel a Petőfi-kör többek között a bajai, kalocsai és kiskunfélegyházi járásokba is sokszorosított anyagokat juttatott el, melyben felhívtak mindenkit, hogy ki-ki a maga területén követelje az általuk megfogalmazottak teljesítését. A párttagság elvárta a Központi Vezetőségtől, a Petőfi-körben folyó káros, vagy ellenséges tevékenység felszámolását, erélyes fellépést sürgetett.⁴³ Ugyancsak kifogás tárgyát képezte a Központi

Vezetőség határozata, mivel nem volt eléggé önkritikus. "nem öntött tiszta vizet a pohárba"; különösképpen ami a Rajk ügyet és az egyéb törvénysértéseket illeti.

A "Rajk ügyben" azonban sem a pártapparátus sem a lakosság nem kap őszinte választ a megyei pártvezetőségtől, sőt! A megyei pártbizottság titkára az 1956. április 9-én megtartott végrehajtó bizottsági ülésén a végrehajtó bizottság tagjai és a meghívottak előtt a cselekmény megtörténtéért a Szovjetuniót tette felelőssé. "A Rajk ügyet Berijáék hozták ide, az anyagot és a vallomást is, a koronatanut is... a kivégzés is onnan jött... Berijáék nem tartották tiszteletben a nemzetközi önállóságunkat." Ezzel felmentették Rákosiékat az általuk elkövetett törvénysértések alól, és alapot szolgáltattak az egyébként is jelentkező szovjetellenesség fokozódásához.

Augusztusban megjelent a Központi Vezetőség határozata, a párt értelmiségi politikájáról. Ez kísérlet volt arra, hogy kijavítsák e téren a szektás hibákat, nagyobb megbecsülést biztosítsanak az értelmiségnek, és visszaszorítsák a revizionista, nacionalista zavarkeltést, mely az értelmiség körében volt nagyfokú. A politikai bizottság kezdeményezésére e határozatot ankétokon is megtárgyalták.

Bekapcsolódtak a revizionista csoportok is a hibák elleni harc jelszavával folytatták akcióikat, a párt bomlasztására. A vidéki értelmiségi körök önmagukban nem voltak alkalmasak arra, hogy a rendszer elleni mozgósító, szervező központtá váljanak.

Az értelmiségiekkel kapcsolatos párthatározat végrehajtásának lendületét segítette október 5-én a megyei tanács kulturtermében megrendezett "Értelmiségi ankét Kecskeméten". Az érdeklődés igen nagy volt; több, mint ötszázan jöttek el; a terem

45

zsufolásig megtelt. A város politikai és közéleti vezetőin kívül az ankéton résztvett Erdei Ferenc, a Minisztertanács elnökhelyettese és Mód Aladár a TIT országos központjának főtitkára. A 18 órakor kezdődő ülést Tóth László, a Kecskeméti Népfront Bizottságok elnöke - Kecskemét város volt polgármestere-nyitotta meg. A vitaindító beszédet Mód Aladár tartotta.

Mód Aladár előadásának bevezető részében arról beszélt, hogy hazánkban az értelmiség hogyan fogadta a központi vezetőség határozatát az értelmiségről. Megállapította, hogy a párt értelmiségi határozatát országszerte örömmel fogadták, mert az sok megoldatlan kérdést tisztázott. A határozatból kitűnt, hogy az értelmiség egyenrangú a munkásosztállyal és a dolgozó parasztsággal. A munkásosztály vezető szerepének mechanikus értelmezése azt eredményezte, hogy sokan nem látták tisztán az értelmiség helyét, szerepét. Az értelmiségi határozat erre elvileg helyes és világos választ adott. Az előadó a továbbiakban rámutatott arra, hogy a dogmatizmus, milyen károkat okozott az országban. Hangoztatta, hogy alkalmazzuk alkotóan a marxizmus-leninizmust, a dogmatizmus a tudomány megmerevedéséhez vezet. A tudományt csak szabadsággal és demokráciában lehet fejleszteni. Elmondotta, hogy 1953 óta megújulás tapasztalható a munkásmozgalomban. Új utat, új módszereket keresünk a szocializmus építésében. A határozat után tisztán látjuk az utat és azon következetesen megyünk előre. Az értelmiségi határozat végrehajtásánál azonban nem feledhetjük, hogy nem szüntethető meg egy csapásra a személyi kultusz és annak maradványai.

Befejezésül elmondotta, hogy előrehaladásunkat gátolhatja, ha nem számolunk le munkánkban a sztálini módszerekkel, ha bátor-talanul botorkálunk az új úton. "Az egész nép ereje legyen biz-

tosíték arra, hogy hazánkban ne térhessen vissza a személyi kultusz".

Mód Aladár vitaindítója alapvetően reális, mértéktartó, előremutató volt, azonban Gerő Ernő által meghirdetett "tisztalap" nyitás kérdésében téved¹⁶. Nem arról van szó ugyanis, hogy mindenki a saját területén végezzen számadást - bár ez mindig hasznos lehet -, hanem mivel nem merik vállalni a kétfrontos harcot, helyette a "kétfrontos megbocsátás" politikával "tisztalap" nyitást hirdetnek meg, ettől remélve, hogy a multban elkövetett törvénysértésekért, hibákért nem kell felelniük, tehát a multa "fátylat lehet borítani."

A vitaindító után sokan kértek szót és mondták el véleményüket, sérelmüket. Az értelmiség számára politikai biztonságot, erkölcsi és anyagi megbecsülést követeltek.

Keserű igazságot ismertetett dr. Magócsi Géza a megyei bíróság elnökhelyettese¹⁷. Elmondta, hogy a bírókra igen gyakran, hol jobbról, hol balról nehezedett nyomás, befolyás. Ez odavezetett, hogy sok emberben megingott a törvény iránti bizalom, a törvény iránti tisztelet. A célitéletek sok emberre súlyosabb büntetést mértek, mint ahogy azt a bírói lelkiismeret diktálta. Olyan politikai légkör kialakítását indítványozta, melyben a bírók megszabadulhatnak ezektől a káros beavatkozásoktól.

Sajnos az igazságszolgáltatásban gyakorlattá vált, hogy a bírósági ítéletek súlyosságát gyakran nem az elkövetett cselekmény társadalomra gyakorolt veszélyessége, hanem az elkövető személye determinálta. Másképpen kellett ítélkezniük, osztályidegen, volt kizsákmányoló, kulák, stb. személyek esetében, mint munkás, vagy paraszt származásu bűnelkövetővel szemben. Természetes, hogy az ítélkezési gyakorlatban mérlegelni kell az elkövető munkáját, személyiségét - ez befolyásolhatja társadalmi veszélyességét -

de az ilyen torzítás megengedhetetlen és az adott körülmények között szükségtelen is volt.

Szembetünően jelentkezett ez a jelenség a megyében a mezőgazdaságban dolgozóknál. Ugyanis a beszolgáltatási kötelezettség elmulasztása az államellenes /politikai/ bűncselekmények közé tartozott. Akik nem tudtak annak eleget tenni, azokkal szemben, mint társadalom ellenes személyekkel jártak el. Akik mégis eleget tudtak tenni kötelezettségeiknek, azokra elsősorban a kuláklistán szereplőkre - pótbeszolgáltatási kötelezettséget szabtak ki. A bíróságok 1956-ban 2045 ítéletet hoztak a megyében. Ennek 11 %-át közellátási kötelezettség elmulasztása miatt.⁴⁸ Árdragításért 10 %-ot. Ez alapvetően abból adódott, hogy a maximált eladási ár a mezőgazdaságban nem fedezte az előállítási költséget. Természetesen voltak olyan tényleges kulákok, ellenséges elemek, akik szándékosan szaboltálták a beszolgáltatást, de ezek száma 1956-ban nem lehetett jelentős.

Erdei Ferenc a Minisztertanács elnökhelyettese Bács-Kiskun megye országgyűlési képviselője hozzászólásában az iparral és a mezőgazdasággal kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott.⁴⁹

Elmondta, hogy nem a nehézipar létrehozása volt az ötéves terv hibája, hanem a fejlesztés ütemének eltulzása, így aránytalanság alakult ki a gazdasági életben. A termelőszövetkezetekkel kapcsolatban felhívta a figyelmet arra, hogy a Minisztertanács határozata nemcsak a termelőszövetkezetek fejlesztéséről szól, hanem általában az egész szövetkezeti mozgalom fellendítéséről.

A megjelent közlemény furcsa módon figyelmen kívül hagyta a protokoll szabályait. Ismertette, hogy "az ankéton résztvettek megyénk és városunk politikai, közéleti vezetői Daczó József elvtárral, a megyei pártbizottság első titkárával az élen". Az a körülmény, hogy a Minisztertanács elnökhelyettese is jelen

volt, csak hozzászólásának - igen rövid - közzétételéből tűnik ki. Ugyanigy Mód Aladár jelenléte is.

Vontatottan kezdődött meg a megyében a határozat végrehajtása. A pártapparátusban dolgozók sem voltak egységesek a végrehajtás megítélésében. A megyei pártbizottságot foglalkoztatta az értelmiségiekkel való tárgyalás; hogy milyen körre terjesszék ki az értelmiségi ankétokat, kik vezessék le ezeket és a felmerülő kérdésekről hogyan történjen a tájékoztatás.

A megyei párt vezetése úgy döntött, hogy az értelmiségiekkel csak vezetők foglalkozzanak, mert - "a párt funkcionáriusai nem szívesen tárgyalnak az értelmiségiekkel, mivel műveltebbek, széleskörű az érdeklődésük, tájékozottságuk"⁵⁰. - A pártapparátusban dolgozók iskolázottsága nem volt kielégítő, de ez a megállapítás messze alábecsüli képzettségüket.

Abban is döntöttek, hogy csak a városi értelmiséggel folytatnak eszmecserét, a falusiakkal nem, ami helytelen. A tájékoztatást is indokolatlanul leszűkítik. Ördög László másodtitkár dönt ebben a kérdésben.⁵¹ "Nem kell elmondani a parasztoknak, hogy mi történik ezeken a vitákon, csak azokra a problémákra adjunk választ, akiket az érint".

Voltak az apparátusban olyanok is, akik nem értettek egyet az értelmiségi kérdés előtérbe helyezésével. Ugy ítélték meg, hogy a napi lapokban és rádióban is sorozatosan udvarlásszerű hangon jelentek meg a cikkek, tudósítások az értelmiségiekkel kapcsolatosan. Ugyanakkor a munkásosztály szerepéről egy szót sem ejtettek.

A politikai viszonyok alakulásának fontos tényezője a párttagság létszáma, elvi szilársága, tisztánlátása.

Az ellenforradalom idején a megyében 799 pártalapszervezet működik, mintegy 22000 párttaggal.⁵² Ez a lakosság 3,7 %-a. Orszá-

gosan 8,9 %. Tehát messze elmarad az országos átlagtól, amely önmagában is kedvezőtlen tényező.

A párt tagjai többet várnak az SZKP XX. kongresszusán felvetett kérdések magyarországi alkalmazása tekintetében, mind a gazdasági, mind a politikai, de az eszmei feladatok megoldásában is.

A taggyűléseken a párttagok jelentős életszínvonal emelést, a párt vezetésének önkritikáját, személyi változásokat és ösztönzést igényelnek.

Az apparátus gyakorlati tevékenységét gátolta a bürokratikus munkastilus. Ennek oka a párt politikájának egészében meglevő torzulásokban, illetve a kádermunkában jelentkező hibákban rejlett. A szocialista építés kezdetén sok fiatal párttag került olyan beosztásba, amelyhez sem kellő élettapasztalata, sem a szükséges iskolai végzettsége nem volt meg. A választott pártalapszervezetekben, a párt függetlenített apparátusában egyre kevesebb a régi, tapasztalt kommunista amit nem a szükségszerűség diktált, hanem a fokozódó bizalmatlanság mindenkiel szemben, akinek munkásmozgalmi múltja volt.

A megye párttagsága között, de az apparátuson belül is nagy volt az elégedetlenség a központi vezetőséggel és a megyei pártbizottsággal szemben is.⁵³ Gyakran előfordult, hogy még a párttitkárok is bírálat tárgyává tették a megyei pártbizottság határozatainak végrehajtását, vitatták annak létjogosultságát.

A fegyveres erők helyzete

Katonai, karhatalmi erők tekintetében a megye megkülönböztetett figyelemre tarthatott számot. Kecskeméten állomásozott a Magyar Néphadsereg összefegyvernemi harmadik hadtest parancsnoksága, valamint több alakulata.⁵⁴

A hadtest elnevezése forradalmi hagyományokhoz kapcsolódik. Az 1848-49-es magyar honvédseregben, majd 1919-ben a Vörös Hadsereg szervezetében is megtalálható, amikor az ország függetlenségéért harcoltak. Ezt a folyamatot biztosította néphadseregünk a felszabadulás után, majd az 1956-os ellenforradalmi eseményeket követően is.

A hadtest parancsnoka Gyurkó Lajos vezérőrnagy volt. Gyurkó Lajos 1912-ben született munkás szülők gyermekeként. Szakmát tanult és mint kenyérgyári munkás, az élelmezési dolgozók szakszervezeti tagja egyre tudatosabban vett részt a munkásosztály jobb, emberibb életéért folytatott harcában.⁵⁵ A II. világháború idején megtagadta a szolgálatot, részt vett az antifasiszta küzdelemben. A felszabadulás után hamarosan felelős pártfunkciót kapott, a Gyöngyösi Pártbizottság titkára lett. A párt csakhamar az újjászületett demokratikus hadseregbe küldte, melynek törzstiszti iskoláján 1949-ben tisztté avatták. Fokozatosan magasabb parancsnoki posztot töltött be és 1954-től, mint tábornok és hadtestparancsnok a katonák tizezreinek politikai nevelését, képzését, sokirányú felkészülését irányította. Beosztottait mindig igazi hazafiságra, proletár internacionalizmusra, a marxizmus-leninizmus eszméire, a párt és a nép iránti hűségre nevelte; a katonai tudományok minél tökéletesebb elsajátítására buzdította. Közben maga is tanult. 1954-ben a Szovjetunió Vorosilov Akadémiáján szerzett diplomát. A hadtest magasabb egységbe volt szervezve; a három hadosztályra tagozódott. Az ötödik hadosztály Kecskeméten, a tizenkettedik Kalocsán, a hetedik pedig Kaposvárott helyezkedett el.

A hadtest alakulatainak elhelyezése a következőképpen alakult: Baja, Csongrád, Jánoshalma, Kalocsa, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kiskunhallas, Kiskőrös, Kiskunmajsa, Lenti, Nagyatád, Nagykanizsa,

Orgovány, Pécs, Szabadszállás, Szolnok, Szeged, Szentes és Vázsony.

A hadtest lövész, tüzér, páncélos, légvédelmi, híradós, felderítő és vegyvédelmi fegyvernemekkel rendelkezett. Csak repülő alakulata nem volt.

A hadtest létszáma megközelítően 30 ezer fő volt, tehát hatalmas személyi és technikai erővel rendelkezett.⁵⁶

A létszám és a fegyverzet mellett alapvető jelentősége volt az állomány társadalmunk iránti politikai elkötelezettségének, szervezettségének, valamint erkölcsi, fegyelmi helyzetének a kitűzött célok ismeretének.

A tisztikar és a sorozott állomány döntő többsége a párthoz hű, a munkáshatalom mellett elkötelezett katonákból állt. A párt politikájának torzulása természetesen hatással volt a hivatásos és a sorozott állományra is.

A hadtestnél a fegyvernemi parancsnokok - a szakmai ismeretek, gyakorlati tapasztalatok nélkülözhetetlensége miatt - gyakran volt horthysta tisztekből kerültek ki, akik beléptek néphadseregünkbe.

Többsége nem érezte magáénak a munkáshatalom ügyét, ennek - különösképpen 1956-ban - hangot is adtak.⁵⁷ Magatartásuk bomlasztóan hatott az állományra. Kisebb részük elfogadta szocialista rendszerünket és az ellenforradalom időszakában is bátran harcolt érte.

Szabó Sándor alezredes, a hadtest elhárító osztályvezetője ismeri és látja a káros jelenségeket, nagyon aggasztja az egyre súlyosbodó morális helyzet. Ezzel egyetért a hadtest parancsnok is. Írásban jelentik Bata István honvédelmi miniszternek és intézkedéseket kérnek. Javasolják a politikailag megbízhatatlan volt horthysta tisztek leváltását, eltávolítását. A miniszter nem tett intézkedést.

A hadtest harci készségét egyéb tényezők is kedvezőtlenül

befolyásolták. Folyamatba tették a néphadsereg létszámának újabb csökkentését. "Az MDP Központi Vezetőségének javaslatára - tekintettel a nemzetközi helyzetre - a minisztertanács elhatározta a néphadsereg létszámának újabb 15 ezer fővel való csökkentését.⁵⁸ A létszámcsökkentés következtében felszabaduló anyagi eszközöket a népgazdaság, további fejlesztésére kell fordítani, - mondotta Hegedüs András a Minisztertanács elnöke".

A létszámcsökkentés aktualitásának, szükségességének megítéléséhez sokrétű forrásanyag tanulmányozására lenne szükség. Néhány körülmény azonban kétségtelen. Ezek közé tartozik a nemzetközi helyzet alakulása.

Az 1956. októberét megelőző hónapokban az ellenforradalmi propaganda szervezet tevékenysége rendkívül megélénkült, s már nem is tagadták, hogy felkészültek a népi demokrácia elleni közvetlen támadás megkezdésére.⁵⁹

1956. nyarán Kállai Miklós volt horthysta miniszterelnök dél-amerikai körútra indult. Többségében olyanok előtt mondott beszédet, akik a háborús bűneik miatti felelősségre vonás elől menekültek oda. Kállai kijelenti: "a magyar felszabadulás a közeljövőben bekövetkezik. Lehetséges, hogy annak küszöbén állunk, közeleg az idő, amikor ismét a magyarság veheti kezébe sorsának intézését, s hiszem, hogy hamarosan hazamehetünk".

Még ennél is világosabban jelzi a tervezett akció időpontját a Szabad Európa Rádió /SZER/ 1956. augusztus 10-i adásában. "A jövőt nem lehet 1939-től sem 1945-től számítani, hanem mindig csak attól az évtől, amikor a jövőből valóság lesz, amit a magyarság egy része akar. Lehet, hogy ez a jövő már 1956-ban bekövetkezik".

A londoni rádió 1956. szeptember 26-i adásában név szerint is megnevezi, hogy kire számítanak ez ügyben és mit várnak tőle.

"Nem lehet kétséges, hogy a magyar nép is előlegezzen némi bizalmat Nagy Imrének abban a reményben, hogy tanult az 1953-54-es félmegoldásokból".

A római rádió augusztus 13-i adásában elmondja, milyen szerepet szántak Nagy Imrének és társaiknak. "A legrosszabb esetben a titóizmus csak rövid átmeneti állapotnak fogadható el, az ország felszabadítása és függetlensége útján.

Ha a magyar titóisták el tudják érni, hogy az orosz csapatok kitakarodjanak és az oroszositással alább hagyjanak, legyen titóizmus egy, vagy két hónapig, ami idő szükséges arra, hogy a magyar titóisták nemzeti kommunistákat elsöpörje a magyar nemzet józan érzéke, és a felgyülemlett elégedetlenség. A magyar titóistáknak ezzel eleve számolniuk kell. Ha valóban nemzeti alapon állnak és az ország jólétét mindennél fontosabbnak tartják, akkor ezért az áldozatot is meghozzák. Ám legyenek titóisták, mi is csak sikert kívánunk nekik, hogy az országból az oroszokat és az orosz befolyást kiűzzék".

A SZER 1956. augusztus 26-i adása: "Elvben a Szovjetunióban és a népi demokráciában a termelőeszközök a dolgozók tulajdonába kerültek, tehát a politikai hatalom is a dolgozóké. Ez azonban csak elvben, illetve papíron van. A gyárakat és az állami üzemeket nem a munkástanácsok vezetik".

Tehát a politikai hatalmat is ezeknek követelték.

Az ellenforradalmat megelőző hetekben a Szabad Európai Bizottság a hirhedt léggömb akciósok igen sok lázító röpcédulát juttattak el az ország területére, elsősorban vidékre. E röpcédulák egyike a "Nemzeti ellenállási mozgalom" 12 pontos követeléseit sorolja fel. "A termelőszövetkezetek elleni küzdelem a nemzet szabadságának egyik formája".

Bálint gazda, teljes nevén Czupi Bálint, volt kisgazda-

párti képviselő a SZER állandó mezőgazdasági tanácsadója. 1956. szeptember 4-én a gépállomásokról tartott előadásában bejelenti: "Ezeket a gépállomásokat is felosztatja majd a nép azon a napon, amikor a vörös csillag lehullik a magyar égről".

A SZER október 13-i adásában, tehát közvetlenül az ellenforradalom kirobbanása előtt ennél sokkal részletesebben, szinte pontokba foglalva adja meg az ellenforradalom jelszavait, követeléseit. "Követeljük a Szovjet Hadsereg kivonását a szovjet-magyar megállapodások és elszámolások nyilvánosságra hozatalát, demokratizmus helyett demokráciát, idegen gyámkodás helyett függetlenséget".

A létszámcsökkentés maga után vonja a kisebb, vagy nagyobb szervezeti változásokat, átcsoportosításokat. Tehát októberben a hadtest egy részének meg kellett válni a hadseregtől, illetve új szolgálati helyükre utaztak, mozgásban voltak.

A hadtest körülményeit az is nehezítette, hogy október 5-től 10-ig őszi hadgyakorlat megtartására került sor. A hadgyakorlatra egyetemi hallgatókat is bevonultattak, de a gyakorlat után - a rendelkezésektől eltérően - nem történt intézkedés a leszerelésükre.

Ezek a nehezítő, akadályozó tényezők sem változtatnak azon a tényen, hogy katonáink tulnyomó többsége hű volt és az is maradt a munkáshatalomhoz.

ELLENFORRADALOM BÁCS-KISKUN MEGYÉBEN

Az ellenforradalom közvetlen előzményei a 3.

hadtest intézkedései

Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága október 20-án kibővített ülést tartott, ahol a Központi Vezetőség intenciója alapján megvitatta a politikai helyzetet. A pártbizottsági ülés résztvevőinek többsége elfogadta a Központi Vezetőség értékelését,

de elhangzottak olyan vélemények is, melyek messzemenően elutlozták az ország gazdasági nehézségeit.⁶¹ Felleptek a szovjet csapatok kivonása mellett és néhányan a Központi Vezetőség elleni harcban látták a megoldást. Ez annak bizonyítéka, hogy a pártbizottság eszmeileg, politikailag nem volt egységes.

Az ellenforradalmi események kiobbantásának előkészítését Nagy Imre és csoportja a megyében is szorgalmazta.

Október 20-án délután 17 órakor Dalos Ferenc megyei tanácselnök hivatalában fogadja dr. Szilágyi József ujságirót, aki tagja a Nagy Imre által létrehozott szűkkörű államellenes illegális szervezetnek. Aktivan részt vett az ellenforradalom előkészítésében és kiobbantásában. Azon kevés személyek közé tartozott, akit Nagy Imre közvetlen bűntársai közül halálbüntetéssel sujtottak az ellenforradalom leverése után.⁶² Beszélgetésük szövege csak részben került feltárássra, de tartalmát illetően nem lehetnek kétségeink.

Dalos Ferenc válaszára Szilágyi elmondja: "egy forradalmár ne mérlegeljen, hanem cselekedjen, nem elég, ha a diákság és a munkásság követi a változásokat, az kell, hogy a parasztság is megmozduljon". Érthető, hogy azért utazott a megyébe, mivel a lakosság többségét a parasztság alkotja és adott esetben számukra nem lehet közömbös a megye lakosságának magatartása.

Dr. Szilágyi elmondja továbbá, hogy "nem kell megrémülni a "megujulástól", ha ebben "negatív lángok" is vannak, mert a forradalmi változás magával hozza a salakot is. Dalos megkérdezi, hogy mit ért forradalmi változásokon. Dr. Szilágyi: "a hatalmat pozitív erőknek kell átvenni".

Dr. Szilágyi az összeesküvők elvárását világosan és időben

hozta Dalos Ferenc megyei tanácselnök tudomására. Értékelhetőbb lenne, ha ismernénk Dalos választát és azt, hogy Szilágyi miért őt kereste meg. Tény, hogy Dalos Ferenc az ellenforradalmi események kirobbanása után többnyire Budapesten, a kormányhoz közelálló körökben tartózkodott.

Az ellenforradalom leveréséhez azonnal igénybe kellett volna venni a hadsereget. Azonban erre nem került sor. Különösen kedvezőtlenül alakultak a körülmények Budapesten. A néphadsereg budapesti helyőrsége igen kis létszámu volt. A Petőfi Akadémia és a Zrinyi Akadémia hallgatói alkották. A tisztek és a hallgatók között jelentős volt a revizionista befolyás, eszmeileg, politikailag elbizonytalanodtak. Jellemző, hogy a tiszti iskolások - parancsnokaik engedélyével - részt vettek a felvonuláson. Ez adott tápot annak a hiresztelésnek, hogy a hadsereg átállt az ellenforradalmárok oldalára.⁶³

A fegyveres támadás elfojtására államvédelmi alakulatokat és egy harckocsizó egységet vezényeltek ki.⁶⁴ Az utóbbi azonban olyan parancsot kapott, hogy lőszer nélkül vonuljon a rádióhoz és csak pszichológiai hatással vessen véget a támadásnak. Az ellenforradalmárok ezt megtudták és megszerezték maguknak a harckocsikat. A pártvezetőség és a kormány csak október 23-án a késő esti órákban hozott olyan döntést, hogy a rend helyreállítására azonnal vidéki ezredekkel kell a fővárosba vezényelni. Ugyanakkor a kormány a Központi Vezetőség javaslatára segítséget kért a budapesti körzetben tartózkodó szovjet csapatoktól.

A kormány határozata alapján 23-án éjjél körül elindítják Kecskemétről Budapestre a tizenkettedik gépesített lövészezredet, melynek szervezetében harckocsizó, aknavető, légvédelmi, stb. zászlóaljok találhatók. Az ezredet Soroksáron éri kisebb támadás, majd eljutnak a Hadügyminisztériumig, annak védelmére rendezked-

nek be. A következő napokban megkísérlik felszámolni a Korvin-közben levő ellenforradalmárokat.

Másként történtek az események megyénkben. Október 23-án 19 órakor a budapesti tüntetés, majd az ellenforradalmi lázadás miatt a hadtestet riadóztatták, majd harckészültségbe helyezték, illetve a tizenkettedik ezredet a kapott parancsnak megfelelően elindították Budapestre. Október 24-én reggel Gyurkó Lajos vezérőrnagy parancsnoki állomány-gyűlést tartott.⁶⁵ Ismertette, hogy Budapesten ellenforradalmi lázadás tört ki a munkáshatalom ellen. Tájékoztattott arról is, hogy harci feladatot még nem kaptak, de a munkáshatalmat meg kell védeni, ez biztos. Felszólította a gyűlés résztvevőit, hogy aki nem tudja vállalni a harcot, az most még következmények nélkül távozhat. Senki nem jelentkezett.

A hadtest tehát feladatot egyelőre nem kapott, területén rend volt, de nem sokáig. Ugyanis 24-én 11-12 óra között Szegedről a katonai parancsnok jelentette, hogy értesülései szerint délutánra tüntetést szerveznek az egyetemisták a Széchenyi téren.

A hadtestparancsnok ezt jelentette a Honvédelmi Minisztériumnak és utasítást kért. A Honvédelmi Minisztérium határozottan megtiltotta, hogy lövessen a tömegre.⁶⁶ Minden egyes esetleges halottért személy szerint teszi felelőssé a hadtestparancsnokot. Olyan utasítást adott, hogy a tömeget meg kell győzni katonai, és pártvonalon egyaránt.

Az ellenforradalom kirobbanásától kezdve a hadtest felsőbb parancsnokai folyamatosan figyelemmel kísérték, értékelték és vitatták az eseményeket. A vita témája, hogy valóban ellenforradalmi megmozdulás, vagy népi felkelés bontakozott-e ki, melyet az ellenforradalmárok hangoztatnak. A szűkebb parancsnoki körön belül forradalmi csoportot alkotott Gyurkó Lajos vezérőrnagy, Szabó Sándor ezredes és Suci József ezredes,

politikai helyettes. Helyzetüket nehezítette, hogy Gyulai Mihály ezredes, hadtestparancsnok első helyettes fokozatosan szembe fordult a forradalmi szárnnyal.

Visszatérve a szegedi tüntetés előkészületeire a hadtestparancsnok utasítást adott, tegyék meg a szükséges katonai intézkedéseket. Célja: az esetleges rendbontás megakadályozása.

A délutáni órákban az előzetes értesülésnek megfelelően megkezdődött a tüntetés, nagy tömeg verődött össze. A szegedi katonai parancsnok folyamatos összeköttetésben állt a hadtestparancsnoksággal. Jelentette, hogy kb. háromezer fő gyűlt össze, és egy része fenyegetően lépett fel a honvédek ellen, továbbá ellenforradalmi jelszavakat hangoztattak és a tömegoszlató parancsnak sem engedelmeskedtek.

Ez alatt a hadtestparancsnokságon tanácskoznak; milyen utasítást adjanak Szegednek. Helyzetük nagyon nehéz, hiszen változatlanul érvényben van a HM szigorú utasítása, hogy a tömegre nem lőhetnek. Szabó Sándor ezredes kezdeményezően lép fel. Javasolja, hogy magas nyomású tűzoltófecskeendők bevetésével oszlassák fel a tömeget. A hadtestparancsnok a javaslatot elfogadja és utasítást ad ki. Szegeden minden magas nyomású fecskeendős tűzoltókocsit igénybe vesznek az oszlatáshoz. Vannak tűzoltók, akiket kényszeríteni kell erre. A tömegre irányított vizsugár igen hatásosnak bizonyult. A tüntetők pánikszerűen menekültek, 15 perc múlva kiürült a tér.⁶⁴ A "csatatéren" számtalan lábbeli, ruhadarab és ruhafoszlányok maradtak hátra.

A tömegoszlatás hatása nem bizonyult tartósnak. Október 25-éve ismételt tüntetés előkészítését jelentik Szegedről. A hadtestparancsnok úgy döntött, hogy határozottabban kell fellépni az ellenforradalmárokkal szemben. Szabó Sándor ezredes nyomatékosan javasolja; amennyiben a vizsugár alkalmazása nem bizonyulna

eléggé hatásosnak, úgy karhatalmi eszközökkel verjék szét a rendbontókat.

A tüntetés 25-én megismétlődött. Körülbelül 6 ezer fő vonult a térre ellenforradalmi jelszavakat kiabálva. A vizsugarak alkalmazása már nem érte el a kellő hatást. A hadtesttől parancsot kaptak, hogy karhatalmi eszközök alkalmazásával haladéktalanul verjék szét azokat, akik a tömegszlató felhívásnak nem engedelmeskednek. A katonák megindultak. Fegyelmезetten, de nagyon határozottan és keményen léptek fel a velük szembenálló csoportokkal. Így a rend ismét helyreállt, de csak rövid időre. Október 25-én 20 és 22 óra között Szegedről újra jelentik, hogy 26-án várhatóan 10 ezren fognak tüntetni, továbbá azt is, hogy az ellenséges hangulat elsősorban a karhatalom ellen irányul, mivel közvetlenül ők állják útját az ellenforradalom kibontakozásának.

A hadtestparancsnok az eseményekről folyamatosan tett jelentést és több esetben kérte a határozottabb fellépés engedélyezését. A HM azonban semmilyen határozott fellépést nem engedélyezett.

A jelzett tüntetés nagy gondot okozott a hadtestparancsnokságnak. Tudták, hogy csak fegyver használatával lehet rendet teremteni, de a parancs szerint lőni nem szabad. Ennek ellenére, mindennel számolva, megtették a szükséges katonai intézkedéseket. Azonnal két lövész zászlóaljat irányítottak Szegedre.

Október 26-án a kora délutáni órákban megtelt a tér a tüntető tömeggel, akik összetétele jelentősen megváltozott. Sok volt közöttük a huligán, bűnöző, akik vad kommunista- és szovjetellenes jelszavakat orditoztak.

A karhatalom lezárta a teret. Hangszórós gépkocsin felszólították a tömeget, hogy oszoljanak. Mint várható volt, nem enge-

delmeskedtek, hanem egyre fenyegetőbben léptek fel a katonák ellen. Szidalmazták és leköpdösték őket. Szegedről jelentették a fejleményeket és a hadtestparancsnok tudta, hogy lövetni kell. Ekkor Szabó Sándor ezredes feltette a kérdést a hadtestparancsnoknak; mi lesz, ha megrohanják a katonákat és lefegyverzik őket. Követelte, hogy lövetni kell a HM engedélye nélkül is, mivel a kialakult körülmények ezt elengedhetetlenül szükségessé teszik. Gyulai Mihály ezredes továbbra is azon a véleményen volt, hogy a tömegre nem szabad lövetni.

A hadtestparancsnok érezte a roppant nagy felelősséget; katonái közvetlen veszélybe kerültek és egyre nagyobb teret kaptak az ellenforradalmárok, félő volt, hogy a fővároshoz hasonló helyzet alakulhat ki. Ha lövet, azzal parancs-szegést követ el. Döntött; távbeszélőn felhívta Németh Károlyt az MDP Csongrád-megye első titkárát és bejelentette, amennyiben az ellenforradalmárok tovább támadnak, lövetni fog. Németh Károly egyetértett a tervezett intézkedéssel.

Gyurkó Lajos vezérőrnagy kiadta a parancsot; amennyiben a tömegből támadóan lépnének fel, nem engedelmeskednek a felhívásnak, úgy először riasztó lövést adjanak le, ha ez nem használ, akkor térdmagasságig - mivel sebesülés esetén nemény lehet az életbenmaradáshoz - löjék az ellenszegülő ellenforradalmárokat.

A tűzparancs az utolsó percben érkezett.⁶⁸ Az ellenforradalmárok egyre fenyegetőbben léptek fel, majd bekövetkezett a honvédek elleni első támadási kísérlet. A kordonban álló egyik sorkatonának elkapták a fegyvere csövét és berántották a tömegbe. Mellette állt parancsnoka, több lövést adott le a támadókra így a katonát sikerült visszarántania a tömegből. Ezzel megkezdődött a fegyveres támadás. Ezt Gyurkó Lajos vezérőrnagynak a HM ellenforradalmi vezetői nem bocsátották meg. A teret és kör-

nyékét hamarosan megtisztították az ellenforradalmároktól. A fegyverhasználatnak sebesültjei és néhány halottja lett. A szomoru statisztika elérte célját. Ezt követően Szegeden nem került sor rendbontásra.

A sikeres akció befejezése után Kecskeméten és a többi állomáshelyen is tájékoztatták az állományt. A hirt kitörő örömmel fogadták. Az eltelt napok bizonytalanságai után ismét helyreállt a harci szellem. Többségük egyetértett abban, hogy fegyverrel kell leverni az ellenforradalmárokat. Nem is gondoltak arra, hogy egy órán belül Kecskeméten kell harcolniuk az ellenforradalmárok ellen.

Ellenforradalmi felkelés Kecskeméten

A válságos helyzetben Bács-Kiskun megye életében meghatározó volt, hogy az MDP megyei bizottsága hogyan tudja betölteni funkcióját, mennyire készült fel egy esetleges ellenforradalmi felkelés visszaverésére.

A végrehajtó bizottság október 24-én ülést tartott. Határozatában állást foglalt a budapesti rendbontással szemben, de tulzott önbizalommal szemlélte az eseményeket; nem tette meg a szükséges intézkedéseket az esetleges rendbontások megakadályozására. Sem a pártbizottságot, sem a katonai, rendőri vezetőket nem hívta össze.⁶⁹ A járásokkal sem teremtett közvetlen kapcsolatot, tehát a kommunisták mozgósítása is elmaradt. Ehelyett ötpontos követeléssel fordult a Központi Vezetőséghez. Ezzel nehezítette a pártban és a kormányban lévő forradalmi erők helyzetét, erősítette a revizionisták előretörését.

Ez alkalommal foglalkozott a Központi Vezetőséghez való viszonyával, úgy foglalt állást, hogy a párt vezetését Kádár János elvtárs személyében biztosítotttnak látja, de még bizalommal viseltetnek Nagy Imre iránt is.⁷⁰

A Népujság - az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács lapja - október 24-én kommentár és állásfoglalás nélkül közölte a Budapesten történt eseményeket.⁷¹ A lapnál eszmei bizonytalanság érződik, hiányzik a pártirányítás. Ez főleg a lengyelországi események értékelésénél volt szembetűnő.

Október 23-án jelent meg a magyar lapok többségében a Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottság VIII. Plénumának tárgyalási anyaga. Ebből kitűnik, hogy a Lengyel Központi Bizottság a poznani eseményeket nem imperialista provokációnak, hanem a munkásosztály fellépésének tekintette. A Központi Bizottság hangsúlyozta, hogy a poznani munkások nem a népi Lengyelország, hanem a felhalmozódott hibák ellen tiltakoztak, határozata szerint a poznani események fájdalmas, de hasznos leckét jelentettek a vezetők számára. Ez az értékelés a magyarországi események megítélését is befolyásolja.

A Lengyel Munkáspárt határozata számos magyar párttagot is arra indított, hogy ne lásson veszélyes dolgot a fejleményekben. A lengyelországi tudósítások tovább erősítették a tüntetésről és utjuk helyességéről vallott nézeteket.

A Népujságban október 24-én Palkó István tollából megjelent egy terjedelmes cikk, miszerint:⁷² "a lengyel események példát és követendő utat jelentenek számunkra és amikor üdvözlötünket küldjük a testvéri lengyel népnek és lenini pártjának nagy győzelme alkalmából, messzehangzóan kiáltjuk az ünneplőknek: mi is követünk benneteket". A cikk tehát felhív a lengyelországi események követésére, a fegyveres felkelésre is.

A Központi Vezetőség Budapesten eközben összeült. A súlyos helyzetben már nem jöhetett létre a szükséges politikai egység de megállapították, hogy ellenforradalmi megmozdulás kezdődött. Mivel fegyveres támadás indult a néphatalom ellen,

fegyveres erőt kell bevetni a támadás visszaverésére, az ellenség ártat^{1ma}atlanná tételére. Nagy Imrét és néhány társát beválasztották a Központi Vezetőségbe. Azt is elhatározták, hogy Hege-düs András~~t~~a kormányelnök tisztségéből leváltják és e tisztséget ismét Nagy Imre veszi át. Nagy Imre vállalja az ellenforradalom fegyveres leverésével járó feladatokat; őt és Losonczyt beválasztják a Politikai Bizottságba.

Nagy Imre személyében népi demokratikus államrendszerünk ellensége került a kormány élére.

Nagy Imre 1896-ban született. Az I. világháború alatt orosz fogságba került és a Kommunista Párt tagja lett. Hadifogságból való hazatérése után a Szociáldemokrata Pártban, majd 1925-1927-ig az MSZMP-ben tevékenykedett.¹³ Többször bírálták - ez idő alatt - jobboldali elhajlás miatt. 1930-tól újból Szovjetunióban él. 1945-től tagja volt az MDP-nek, majd az MDP Központi Vezetőségének és a Központi Vezetőség Politikai Bizottságának. 1945-ben földművelésügyi miniszter.

A falusi politika fő kérdéseiről a Központi Vezetőségben 1949-ben éles vita támadt. Nagy Imre azért lépett fel, hogy a párt a kisparaszti termelés fejlesztésében jelölje meg az agrárpolitika fő irányát. A kisárutermelésre épülő fogyasztási és értékesítő földművesszövetkezetek fejlesztését kívánta, a termelőszövetkezetek szervezését viszont alárendelt feladatnak nyilvánította.⁷⁴ A Központi Vezetőség 1949-ben elutasította Nagy Imre nézeteit, mint jobboldali opportunistát és visszahívta őt a Politikai Bizottságból. Nagy Imre önkritikát gyakorolt, amely közelről sem bizonyult őszintének.

A későbbi események alakulásához hozzátartozik az a körülmény, hogy Nagy Imre 1949-ben kifejtett jobboldali nézeteit Rákosiék szektás alapon elutasították. Nagy Imre és Rákosi ellen-

tétes álláspontjában közös volt a kishitűség azt illetően, hogy lehetséges-e megnyerni az egyéni parasztot, különösen a közép-paraszság zömét, hogy önként lépjenek a termelőszövetkezetbe. Ez a kishitűség Nagy Imrét a kisárutermelés megőrzésének szószólójává, Rákosit pedig a gazdasági kényszer és hatósági nyomás alkalmazásának útjára vitte az egyéni parasztokkal szemben.

Nagy Imre 1949. szeptemberében gyakorolt önkritikájában elfogadta Rákosi politikáját, s végrehajtásában jelentős szerepet játszott; begyűjtési miniszter lett, majd 1951-ben újra bekerült a Politikai Bizottságba, 1952-től pedig - Rákosi alatt - miniszterelnökhelyettes.

A Központi Vezetőség 1953. júliusi ülésén a kormányelnöki tisztségre Nagy Imrét javasolja, aki mint a kormány új elnöke a hibák kijavításának jegyében igyekezett jobboldali nézeteit a gyakorlatban érvényesíteni.⁷⁵ Julius eleji kormány-nyilatkozata után, nagyrészt annak hatására, heves roham indult meg a termelőszövetkezetek feloszlatására. Tehát visszatért az 1949-ben visszavont nézeteihez.

1954. májusában került sor az MDP III. kongresszusának megtartására. Nagy Imrét az akkori politikai irányvonalnak megfelelően, a feszültség csökkentése érdekében beválasztották a Politikai Bizottságba.

A Központi Vezetőség 1955. áprilisában viszont Nagy Imrét anti-marxista nézeteiért, s frakciós tevékenységéért ismét felmentette politikai bizottsági tagsága alól és kizárta a párt soraiból. Az MDP Politikai Bizottsága - korábbi álláspontját megváltoztatva - anélkül, hogy előzetesen önkritikát gyakorolt volna - 1956. október 13-án visszavette őt a pártba!⁷⁶

1955. decemberében titkos államellenes szervezetet hozott létre. Legközelebbi bűntársai: Losonczy Géza, Donáth Ferenc, Gimes

Miklós, dr. Szilágyi József. Később bevonták Tildy Zoltánt és Maléter Pált is.

Részletesen kidolgozta a népi demokrácia ellenes mozgalom politikai platformját, közvetlen feladatait, módszereit és további célkitűzéseit.⁷⁷

"Erkölc és etika" c. munkáját 1955. decemberében készítette el. Ebben a népi demokratikus államot "elfajult bonapartista" hatalomnak nyilvánította és ennek erőszakos megdöntésére szólított fel.

"Néhány időszerű kérdés" c. írásában a népi demokráciával szemben álló erőkkel való szövetséget tűzte ki feladatul; a munkáosztály hatalmát feladva a többpártrendszer visszaállítását akarta.

"A nemzetközi kapcsolatok 5 alapelve" c. munkájában a "tömbpolitika feladása" ürügyén az ország védelmi szövetségének a Varsói Szerződésnek a megsemmisítését, az országnak az imperialisták kezére játszását tervezte.

Ezeket az írásokat Nagy Imre sokszorosította és közvetlen társai, valamint a számukra megbízható elemek körében titkosan terjesztette.

Illegális tevékenységükbe bevonták Tanczos Gábort és Nagy Balázst is, s rajtuk keresztül a Petőfi-kört az ellenséges elemek gyülekező helyévé, a párt- és az állam elleni támadás fórumává változtatták.

Társaival együtt már jóval az ellenforradalom kirobbanása előtt kapcsolatot épített ki és tárgyalásokat folytatott a burzsoá restauráció képviselőivel, akikkel a hatalom erőszakos megragadása érdekében szövetkeztek. Pl.: Losonczy Géza és Haraszti Sándor már 1956. júliusában megállapodott Kéthly Annával,

a volt jobboldali szociáldemokrata országgyűlési képviselővel, hogy részt vesznek a létesítendő Nagy Imre kormányban. Nagy Imre 1956. szeptemberében tárgyal Erdei István volt szociáldemokrata képviselővel, földművelésügyi államtitkárral. Nagy Imre a legkritikusabb órákban kerül a kormány élére. Elérkezett számára az idő, amikor hozzáfoghatott tervének gyakorlatban történő megvalósításához.

Október 24-én a Népujság soron kívüli kiadásban közölte az MDP határozatát és azt, hogy Nagy Imrét nevezték ki miniszterelnöknek, valamint Nagy Imre rádiónyilatkozatát.⁷⁸ Ebben a nyilatkozatban hangoztatja, hogy teljesíti a Központi Vezetőség megbízatását. Elismeri a lázadás ellenforradalmi jellegét, fegyverletételre szólítja fel az ellenforradalmárokat, a megtévedteket. Közli a kormány rendeletét a statárium bevezetéséről, amnesztiát biztosítva azoknak, akik néhány órán belül leteszik a fegyvert. Kijelenti: "a nép bizalma e nehéz órákban újra a miniszterelnök terhes feladatait bízta rám. Meg kívánom ragadni az első alkalmat arra, hogy legélesebben megbélyegezzem a Magyar Népköztársaság rendje és uralma ellen irányuló nagyszabású ellenforradalmi provokációt... dolgozó népünk tudtára kívánom hozni, hogy a kormány megteszi az intézkedéseket a rend helyreállítására".

A Megyei Pártbizottság Nagy Imre nyilatkozatának ismertetése mellett felhívással fordult a megye lakosságához., melyben a helyzetet reálisan ítélte meg.

"Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottság felháborodva adja tudtul, hogy az ellenforradalmi bandák népi demokratikus rendszerünk elleni fegyveres támadásra használták fel a budapesti tüntetést.⁷⁹ A véres fasiszta provokációban már addig is számos elvtársunk, a népi demokrácia, a dolgozó nép mellett szilárdan álló rendőr,

államvédelmi katona és polgári személy esett áldozatul. Az ellenforradalmi bandák fegyveres provokációja a vandál gyilkosságokon és fosztogatáson túl a népi demokratikus rendszer megdöntésére, a népnyuzó kapitalista világ visszaállítására irányul. Ilyen válságos helyzetben csak a nyugalom vezethet előre. Mindeknél nagyobb szükség van arra, hogy a pártbizottsággal összefogva a munkásosztály, a dolgozó parasztság, az értelmiség és az egész dolgozó népünk hazaszerető, öntudatos fiaival csírájában megakadályozzon minden ellenforradalmi törekvést".

Ez a felhívás előrelépést jelentett. Egyértelműen tudtulatáda, hogy ellenforradalomról van szó, továbbá felhívta a megyelakosságát, hogy akadályozzon meg minden ellenforradalmi cselekményt. A kialakult helyzet azonban ennél sokkal többet kívánt, konkrét programra, a feladatok meghatározására, mozgósításra lett volna szükség.⁸⁰ A pártszervezetek, a katonai, rendőri, államhatalmi, gazdasági szervek mozgósítására nem tesz semmit. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottságának felhívása mellett megjelent a Megyei Főügyészség Közleménye, mely ismertette a Nagy Imre miniszter által kihirdetett statáriumot, és azt, hogy a megyében is megalakult a rögtönítélő bíróság.

A Bács-Kiskun megyei pártvezetők közvetlenül szereztek információt a budapesti helyzetről.

Ismerték a Központi Vezetőség október 26-i ülésén elhangzott határozat tartalmát.

Ezen az ülésen a Nagy-Losonczy frakció már nyíltan követelte, hogy változtassák meg a felkelőkről adott korábbi értékelést, s nyilvánítsák az ellenforradalmat "nemzeti demokratikus forradalomnak". Ezt harsogták a nyugati rádiók is, határtalanul magasztalva a lázadókat.⁸¹ A Központi Vezetőség ezt még visszautasította.

Hozzájárult azonban, hogy a kormány hirdessen amnesztiát mindazoknak, akik 26-án este 10 óráig leteszik a fegyvert, s tárgyaljon a felkelőkkel, teljesítse azok "jogos" követeléseit. Állást foglalt továbbá a kormány átalakítása és politikai kiszélesítése mellett. Ennek alapján került a kormányba Tildy Zoltán és Kovács Béla volt kisgazdapárti vezető.

A határozatban számos következetlenség és engedmény volt.⁸² Gyakran használta a "testvérharc" kifejezést. Kijelentette, hogy az "öldöklő testvérharcot a testvériességnak" kell felváltani. Ez a fogalmazás elködösítette az ellenforradalom tényét. A statárium határidejét újra meghosszabbították. Összességében kitünt, hogy a pártnak nincs már ereje a határozat érvényesítésére sem. Gyakorlati jelentősége már nem is lehetett.

Ebben a helyzetben kerül sor a munkástanácsok megalakítására. A Központi Vezetőség határozatában azt is megfogalmazta, hogy helyesnek tartja az üzemi munkástanácsok megválasztását a szakszervezet közreműködésével.

A SZOT Elnökségének október 26-án megjelent felhívása is javasolja a munkástanácsok megalakítását.⁸³ A SZOT javaslata egészében megegyezett a Központi Vezetőség határozatának politikai irányvonalával, de jóval több elvi engedmény volt benne /Nagy Imre kormányának "az ifjúság" képviselőivel való kiegészítését, határidőhöz nem kötött amnesztiát, nemzetőrséget, a szovjet csapatok kivonását, stb. követelte/ "Munkások, üzemi értelmiségiek, vegyérték kezetekbe a gyáraitokat, gyáraitok vezetését, haladéktalanul alakítsátok meg a munkástanácsokat" hangzik a felhívás.

A megyei pártvezetés is október 26-án kidolgozta és a megyei pártaktiva elé terjesztette - amelyen a katonai vezetők is részt vettek - "a forradalmi bizottság" megalakításának tervét, és megpróbálta azt elfogadtatni.⁸⁴ A pártaktiva és a katonai vezetők azonban elvetették a tervezetet. Ebben jelentős szerepe

volt a szegedi eseményeknek.

Fegyveres ellenforradalmi támadás.

Kecskeméten október 26-án a délutáni órákban az Alföldi Konzervgyár, a Lakatosipari és az Állami Építőipari Vállalatok irányából, később a város minden részéről szervezett jellegű tüntető csoportok indultak meg a város központja felé. Számuk rövid időn belül kb. 4-5000 főre emelkedett. Jelen voltak már a Budapestről érkezett ellenforradalmárok, akik megadták az alaphangot, ellenforradalmi jelszavakat orditozva.

A tömeg megindult az MDP megyei Bizottság székháza felé. A megyei pártvezetést váratlanul érte ez a nagy arányú tömegmozdulás és annak jellege.⁸⁵ A jelszavak nem a hibák kijavítására, hanem a kommunisták, a Szovjetunió, az államvédelmi hatóság és a nemzetközi munkásmozgalom szimbolumai ellen irányultak és cselekvésre buzdították a tömeget.

Részeg hangoskodó személyek hozzá akartak kezdeni az épület homlokzatán lévő vörös csillag eltávolításához, azonban a pártbizottság dolgozói azt megakadályozták. Tevékenységüket zavarta az a körülmény, hogy a katonai kommandáns, városparancsnok Vági Lajos alezredes egy raj sorkatona élén megjelent és felszólította a tömeget a rendbontás abbahagyására. Ereménytelenül. A tömeg támadólag lépett fel ellenük, így menekülni kényszerültek a tiszti klubba, melynek védelmét biztosították.

A tömeg hangadói követelték Vági Lajos alezredes kiadatását.⁸⁶ Eközben Vági Lajos a hátsó bejáraton távozott majd a tömegnek azt mondták, hogy a városparancsnok nincs az épületben. Követelésükre küldöttséget engedtek az épületbe, akik azt átnézték és megállapították, hogy Vági alezredes valóban nincs ott. Ezzel egyidőben a tömegből egy csoport a szomszédos tüzoltó parancsnokság épületébe ment, s onnan hamarosan létrával tértek vissza.

Hangoskodó személyek felmásztak a létrára, kalapáccsal levertek a vörös csillagot, betörték az épület ablakait, majd a közeli államvédelmi hatóság épülete ellen indultak. Az épülethez érve követelték annak átadását. Bejutni azonban nem tudtak, mivel annak védelméről megfelelően gondoskodtak. A már birtokukban levő létra felhasználásával a homlokzatról levertek a vörös csillagot. Az épületbe - mivel a bejáratí ajtó betörési kísérlete nem sikerült, - a padlástér felől próbáltak behatolni. A leadott riasztó lövések hatásosnak bizonyultak.⁸⁷ Az ellenforradalmároknak még nem volt mivel visszalőni, de hamarosan fegyverhez jutottak.

Az épület a Kossuth téren helyezkedik el, ahol a tömeg gyülekezett. Távolabb, körös-körül sok kíváncsi ember tétlenül szemlélte az eseményeket. A Katona József Színház ugyancsak a közelben van. A társulat egyes tagjai aktivizálták magukat. Különböző italokkal érkeztek és azzal kínálgatták a hangoskodókat. A hangulat egyre izzóbb lett. Nem kellett sokáig várni, amíg kiadták a jelszót: Irány a rendőrség!

Ezt követően a tömeg a Szabadság térre, majd a Rákóczi uton végig a rendőrkapitányság épülete elé vonult. A körülmények itt mások voltak, mint az államvédelmi hatóság épületénél. A kapuban fegyveres őrszem állt, kinek az épület őrzése mellett az ügyfelek irányítása, felvilágosítás volt a feladata.

A felkészületlenség érthetetlen volt, mivel a rendőrség vezetőinek az ellenforradalmi megmozdulásokról nemcsak értesülései, hanem kellemetlen gyakorlati tapasztalatai is voltak már ez időben. Ugyanis október 26-án reggel kaptak hirt, hogy Baján és több községben ellenforradalmi megmozdulásokra készülnek. Arany László államvédelmi őrnagy, főosztályvezető - főkapitány - az egyenruhában lévő Ott József százados politikai helyettesével

Kecskemétről Bajára indultak, hogy "levezessék" ezeket a megmozdulásokat, illetve helyszínen tanulmányozhassák a fejleményeket.⁸⁸ Utjuk Solt községben vezetett át, ahol az összeverődött több száz főnyi tömeg utjukat állta, nem engedte őket továbbmenni. Erre hajadonfővel, fegyvereiket a kocsiban hagyva a tömeg közé mentek azzal a céllal, hogy megpróbálják őket lecsillapítani. A tömegből egyesek támadóan léptek fel, letépték Ott vállapjait, ekkor ők visszaindultak a gépkocsihoz. Közben a tömeg egy része körülvette a gépkocsit, kiforgatta, belsejéből kiemelte Arany őrnagy és Ott százados deréksziját, a pisztolyokkal együtt és két géppisztolyt. Ott sapkájáról a csillagot leszakították, eldobták. Az üléseket is fel akarták szaggatni.⁸⁹ A további teendőket illetően a tömeg véleménye megoszlott, így sikerült elhajtaniuk. Baján telefonértesítést kaptak Kecskemétről az ellenforradalmi megmozdulásról. Azonnal visszaindultak a megyeszékhelyre, ahová^a késő délutáni órákban meg is érkeztek.

A rendőrség vezetőire is ugyanigy, mint a párt- és az államhatalmi szervekre a nagyfoku felkészületlenség volt a jellemző. Budapesten már harmadik napja tombolt az ellenforradalom, de a megyében még nem tettek védelmi intézkedéseket.

A tömeg az újabb tüntetéskor a rendőrség épületéhez érve, 5 fős küldöttséget menesztett a parancsnokhoz.⁹⁰ A parancsnok Szalóki László őrnagy, aki ekkor pártiskolán van. Így Kádi Sándor őrnagy helyettesítette. A küldöttséget Kádi fogadta; rajta kívül még többek között jelen volt Ott József és Donáth Tibor százados is. A küldöttség vezetője a forradalom nevében követelte, hogy a rendőrség álljon át a forradalmárok mellé és adják át fegyvereiket. Erre a rendőrség vezetőinek 5 perc gondolkodási időt adtak. Kádi kijelentette, hogy fegyvereket senkinek

nem adnak át. Majd utasította Ott századost a tárgyalás folytatására és a szobából eltávozva intézkedett az épület védelmének megszervezésére, a tüzelőállások kijelölésére.

Eközben váratlan dolog történt. Ott megegyezett a küldöttséggel abban, hogy 20 főt fel fognak fegyverezni a "rend" fenntartása érdekében.⁹¹ A küldöttséggel a fegyver raktárhoz indult és géppisztolyokat adott át mindannyiuknak. Ezután parancsot adott Kecskeméti Ferenc hadnagynak, aki az őrs parancsnoka volt, hogy 20 fő rendőrt sorakoztasson fel, lássa el őket 2-2 géppisztollyal és hozzávaló lőszerrel, mert polgári személyekkel közös járőrszolgálatot látnak majd el. Ez meg is történt, miközben a küldöttség is kiválasztott 20 főt az ellenforradalmárok közül. A rendőröket megindították a kijárat kapu felé, melyet a tömeg megszállva tartott. A kapuhoz érve Ott átadta a rendőröknél lévő géppisztolyokat, de nemcsak az egyiket, hanem mindkettőt.⁹² Ezt látva a rendőrök is átadták fegyvereiket. Tehát szó sem volt és nem is lehetett itt semmiféle közös feladat ellátásáról, hiszen a célok is homlokegyenest ellentétesek voltak. A fegyvertelen rendőrök többsége a mellékutcába nyíló ablakokon keresztül lakásába távozott.

Kádi Sándor miután megszervezte az épület védelmét, tudomást szerzett a fegyverek kiadásáról, melyet helytelenített és a további fegyverkiadást megtiltotta. Az ellenforradalmárok természetesen nem voltak elégedettek az eredménnyel, még több fegyvert követeltek. Ekkor azonban már az épületet rendőreink eredményesen tudták védeni a kirobbanó tűzharcban.

Amíg a küldöttség az épületben tartózkodott megjelent Nagy Lajos ellenforradalmár, aki jellegzetes figurája volt a helyi ellenforradalmi eseményeknek. Nagy Lajos a kapuőr személyében felismerte volt vizsgáló tisztjét, aki az általa előzőleg elkövetett

egyik bűncselekmény nyomozásánál járt el.⁹³ Nagy Lajos többször leköpte a rendőrtisztet, akit ezután többen megtámadtak, fegyverét elvették és elhurcolták. Nagy Lajos a géppisztolyt magának tartotta meg.

A rendőrségtől a börtönhöz vonult a tömeg, ahol a politikai foglyok szabadonbocsátását követelték. A börtönben néhány politikai fogoly volt a többiek valamennyien köztörvényes bűnözők. Ezek hozzátartozói a tömeggel együtt megtámadták a börtönt, az őrseget lefegyverezték és az elítélteket kiengedték.⁹⁴ Így szabadult ki több mint száz bűnöző, akiknek a később kirobbant fegyveres harcban jelentős szerepük volt. A kiszabadult elítéltek között Ballai Kálmánnak még 6 év, Barna Mihálynak 4 év, Bodnár Mihálynak 7 év, Gazdag Zoltánnak 4 év, Hidegvári Miklósnak 4 év, Horváth Andrásnak 14 év és Horváth Lászlónak 6 év, a többieknek 2-4 év volt hátra még a büntetésből.

A tüntetők egy csoportja behatolt a városi katonai parancsnokság és az ügyészség épületébe és ezen helyekről géppisztolyokat, kézi gránátokat, könnyű gázbombákat szereztek. A felfegyverzett ellenforradalmárok a Nemzeti Bankot is fel akarták törni.

A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága értesült az eseményről, a távbeszélőn keresztül kérte a honvédség segítségét. Gyulai Mihály ezredeshez jutott el kérelmük. Gyulai, ha előzőleg nem, hát most 26-án kivált ^{képpen} nem értett egyet a "tömegre" lövetéssel. Ezért elutasító választ adott; nem állnak rendelkezésére egységek, de egyébként sem lát semmiféle okot a beavatkozásra.

Gyurkó Lajos vezérőrnagy az eseményekről Vági Lajos al-ezredestől szerzett tudomást, aki a klubban való menekülés után távbeszélőn azonnal jelentette a történeteket. A hadtestparancsnok haladéktalanul rendelkezett: mozgósítsák a honvédséget.

A riadóztatott egységgel ismertették a harci feladatot,

majd a homokbányai laktanyából teljes sebességgel megindultak a város felé. Elől 4 harckocsi, utána az egységet szállító gépkocsik és végül 2 löveg zárta az oszlopot.⁹⁵ Nem voltak sokan, kb. 200-an. Az 52-es műton a máriavárosi vasut állomáshoz vezető vasutvonal kereszteződése előtt a menet hirtelen megállásra kényszerült, a vasuti sorompó leereszkedett állapota miatt. A parancsnok intett, hogy a harckocsik törjék át a sorompót, és indulás tovább. A harckocsik megindultak és kettő át is jutott, de csak a sorompó felét szakították át, melyen a gépkocsik nem fértek keresztül. Az egyik harckocsi félbalra fordult, hogy széledebb utat nyisson, de ebben a pillanatban robogott át egy személyvonat, melynek mozdonya elérte a harckocsi lövegét. A sorompón való áthaladás kis híján tömegszerencsétlenséget okozott. A szerencsés kimenetelű akadály megszűnése után az oszlop gyorsan közeledett a központ felé. A harcálláspontot a tiszti klubban helyezték el. Szentkirályi Frigyes alezredes kapott megbízást a hadművelet irányítására.

A katonák gyorsan teljesítették a kapott parancsot. A főtér irányában - ahol a tömeg hangoskodott - álltak fel a harckocsik, mögéjük sorakozták a lövészek. A tiszti géppuskás csoportok készenlétbe helyezték fegyvereiket. A propaganda gépkocsi, amennyire tudta, megközelítette a tömeget és felszólított mindenkit a katonai parancsnokság nevében a tér elhagyására. A bemondó többször is megismételte a felszólítást, de válaszul a hangadók még fokozottabban üvöltötték az ellenforradalmi jelzőszavakat.

Az eredménytelen kísérlet után Szentkirályi Frigyes alezredes fellepett az első harckocsira és kiadta a parancsot: Előre elvtársak! A támadás megindult, a tiszti géppuskások nyomultak előre, alkalmas tüzelőhely elfoglalására. Ahogy a

harckocsik a térre kiérték a tömeg-moraj alábbhagyott. A tömegben tartózkodó 3-400 fegyveres ellenforradalmár, kiszabadult bűnözők, cigányok, tüzet nyitottak a katonákra.⁹⁶ Katonáink is tüzeltek, a harckocsik lőttek, de egyelőre vaktölténnyel. A kíváncsiskodók, vagy azok, akiknél nem volt fegyver, pánikszerűen menekültek. A honvédsapat előre tört és a térről fokozatosan kiszorította a szivósan védekező fegyveres bandát. A mentőkocsik szirénája szinte állandósult, mivel a fegyveresek között lévő részeg bűnözők mindenfelé, így a futó, hullámozó tömegbe is lőttek. A teret percekben belül megtisztították, sok ellenforradalmárt elfogtak.

Ez idő alatt erősítés érkezett. Édermayer százados parancsnoklatával két lövészszázalóalj kapcsolódott be a küzdelembe. Közvetlenül célként határozták meg a főutvonal megtisztítását a vasutállomásig és hogy vissza kell foglalni a börtönt és a postát. A főutvonalat megtisztították, a vasutállomáshoz közel eső postát is visszafoglalták, ahol 12 fegyveres adta meg magát.

A központ és a főutvonal megtisztítása után járőrök váltották egymást. Az akciót irányító parancsnokok úgy vélték, hogy a fegyveresek többségét elfogták, vagy megsemmisítették. Tévedésükre és egy harcászatiilag fontos intézkedés elmulasztására azonban hamarosan rá kellett jönniük.⁹⁷ Ugyanis nem foglalták el a város kiemelkedő épületeit: templomtornyok, viztorony, városi tanács épülete, stb. Az ellenforradalmárok egy része mindezt megtette. Többek között ez is bizonyítja, hogy a fegyveres ellenforradalmi felkelést katonai szakemberek szervezték és irányították. Innen lőtték géppuskákkal, golyószórókkal a sötétség beállta után a honvédeket. A lakosság nem merészkedett ki az utcára. A katonai vezetés gyorsan újraértékelte a helyzetet és

megállapította, hogy a harc neheze ezután következik. Gyurkó Lajos vezérőrnagytól olyan parancsot kaptak, hogy reggelig tartsák az ellenőrzésük alá vont területet. Azok a fegyveres ellenforradalmárok, akik a magaslati pontokon nem maradtak hátra, a város két oldalán csoportosultak és készültek a fegyveres támadás továbbfejlesztésére. Egyik csoportosulás az ún. villanegyed, Budai kapu környékén, másik a cigánytelepre huzódott vissza.

A hadtestparancsnok és a katonai vezetés az éjszakát szorgos munkával töltötte. Részletesen kidolgozták a város átfésülési tervét. Szabó Sándor ezredes javaslatára segítséget kértek a Kecskeméten tartózkodó szovjet csapatok parancsnokságától.⁹⁸ Páncélos zászlóaljat bocsátottak rendelkezésére. Szabadszállásról harckocsizó zászlóaljat rendeltek be Kecskemétre. A szovjet parancsnoksággal az összekötő és egyben tolmács szerepét Peller József főhadnagy politikai tiszt töltötte be.

Október 27-én reggel a parancsnokok kézhez kapták Kecskemét térképét, melyre a város átfésülési terve volt felvázolva, a hadműveleti idő feltüntetésével. Az átfésülés a központban megindult, de rendkívül nehezen haladt előre. A tornyokból és más magaslati pontokról az ellenforradalmárok minden mozgó alakra tüzeltek. Legelső feladat volt a tornyok megtisztítása. Lövegekkel egyszerűbb lett volna, de ez az épületek tornyainak lerombolását, páratlan műemlékek megsemmisülését okozta volna. Ilyen megfontolásból mással próbálkoztak.

Gyurkó Lajos vezérőrnagy felhívta telefonon a nagytemplomot. A bejelentkező plébánosnak tudomására hozta: a hátsó kaput nyissa ki, katonákat fog oda küldeni, akik felmennek a toronyba a lövöldöző ellenforradalmárokért. Ha a katonákra rálőnek, szétlövöti a kecskeméti "Öregtemplom" tornyát. A plébános engedelmeskedett, beengedte az ezen feladatra önként jelentkezőket és felvezette őket a toronyba.

A zárt ajtón keresztül felszólította az ellenforradalmárokat, hogy az itt lévő katonáknak adják meg magukat, mert különben szétlövik a tornyot. A papra nem lőttek a fegyveresek. Magadták magukat egy kivétellel, aki öngyilkosságot követett el. Ezzel a főtéren lévő és egyben legveszélyesebb tüzelő pont elnémult.

Nem így alakult a Zsidó templom, a piarista templom és az Új Kollégium tornyaiból támadó ellenforradalmárok sorsa. A tornyokat harckocsiknak kellett ágyutüz alá venni, azok fedezete alatt nyomultak be katonáink az épületekbe. A fegyveresek a végsőig ellenálltak, így többségük meghalt. Az épületek tornyaiban komoly károk keletkeztek.

A tornyok "megtisztítása" után hangszórós gépkocsik járták az utcákat, tudomására hozva a szétszórt, de még egyes épületekből szórványosan lövöldöző ellenforradalmároknak, hogy ahonnan lőnek azt az épületet a honvédség tűz alá veszi és felhívta a lakosság figyelmét, a bujkáló ellenforradalmárok kiszolgáltatására.

Ez után honvédségünk a szovjet páncélosokkal együtt megkezdte a város átfésülését, a bujkáló fegyveres ellenforradalmárok elfogását, megsemmisítését. Jelentős ellenállást tapasztalt a cigányváros felől; továbbá a Budai kapu irányából. A cigányvárost páncélosok és lövészek vették körül.

Hangszórós gépkocsival közeledtek feléjük, felszólították őket az ellenállás beszüntetésére, fegyvereik átadására. A reagálás döbbenetet keltett, mivel helyzetük kilátástalan volt. Ahogy a gyűrűt megpróbálták szorosabbra vonni, abban a percben minden irányból tüzet nyitottak a honvédekre, akik kénytelenek voltak beásni magukat. A parancsnokok katonáikat féltették, nehezen tudtak uralkodni indulataikon. Egy esetleges roham számos katona életét oltaná ki, viszont az ellenforradalmárok kedvező helyről véde

keztek. A "cigányváros" ez időben számtalan össze-visszaságban épült, többnyire félig földbe ásott putrikból állott. Védekezés-re kiválóan alkalmas volt. A többségében bűnözőkből összeverődött fegyveresek nem érezték felelősséget a telepen lakó nőkért és gyermekekért sem.

Gyurkó Lajos vezérőrnagy döntött: a páncélosok sorakozzanak fel egymás mellé és addig rombolják a várost, amíg meg nem szűnik az ellenállás.⁹³ A páncélosok megindultak, hogy az ellenforradalmárok tüzfészkét a földdel egy szintté tegyék. Gyurkó Lajos vezérőrnagy az utolsó percben rádión keresztül leállította az akciót és repülőgépek bevetéséről intézkedett. Levegőbe emelkedett 2 lökhajtásos gép Iván Dezső őrnaggyal és Vázsonyi Miklós főhadnaggyal a fedélzetén.¹⁰⁰ Többször mélyrepüléssel húztak el a település felett és gépágyúkkal lőtték. Ezután a páncélosok és a lövészek vették tűz alá. Az ellenforradalmároknak jelentős veszteséget okoztak, akik továbbra is szívéssal védekeztek. Délután 15-16 óra között megadták magukat.

Párhuzamosan folytatódott a harc a Budai kapu irányában. Meglepetés volt, hogy az éjszaka folyamán nagyszámu ellenforradalmár verődött össze. Budapestről is sokan érkeztek. Bevették magukat a Zsidó temetőbe, ahol a sírkövek, kripták igen jó védelmet nyújtottak számukra. Heves harc bontakozott ki, majd a megmaradt fegyveres ellenforradalmárok Budapest irányába húzódtak vissza.

Néphadseregünk katonái a szovjet zászlóalj segítségével megtisztították Kecskemétet a fegyveres ellenforradalmároktól és szilárdan tartották a rendet. A harcok során elfogtak közülük kb. 400 fő válogatott ellenforradalmárt és a Táncsics laktanyában tartották őrizetben ahol hadtestparancsnokság is volt. A fegy-

veres akció megkezdése óta megszakítás nélkül folyt az elfogott ellenforradalmárok kihallgatása. Ebben a munkában a katonai elhárító osztálynak segítséget nyújtottak az államvédelmi hatóságok tagjai. "Jeles" személyiségeket gyűjtöttek össze.¹⁰¹

Az elfogottak között volt két horthysta vezérőrnagy, több ezredes, számos tiszt és sok börtönből szabadult bűnöző. A felelősségrevonást azonban feltehetően sokan elkerülték, mivel hamarosan, mint "szabadságharcosok" szabadultak. Vizsgálati anyaguk a Megyei Biróságra került. Megyénkben a bírósági eljárások - országos viszonylatban is - későn indultak meg. Időközben a kihallgatási jegyzőkönyvek ismeretlen körülmények között eltűntek.¹⁰²

Kecskeméten október 27-én a harcok még tartottak, amikor a Népujság "tájékoztatót" jelentetett meg, az október 26-a délutánján történt eseményekről.¹⁰³ Ismertette, hogy a délutáni órákban 4000 főnyi tömeg verődött össze Kecskemét utcáin. A felvonuló tömeg a városi tanács és az államvédelmi hatóság épületéről levette a vörös csillagot és népköztársaságunk cimerét. Követelték a szovjet csapatok kivonását és lelkesen éltették néphadseregünk kiváló katonáit. Innen a szovjet emlékműhöz mentek, amelyről ugyancsak levették a vörös csillagot, és a Szovjetunió cimerét. A megyei pártbizottság homlokzatáról is levették a vörös csillagot. A mintegy 5000-re szaporodott tömeg a Széchenyi térre vonult, ahol néphadseregünk katonái levették sapkájukról az emblémákat és helyükre a civilek lelkes tapsa és éljenzése mellett feltűzték a piros-fehér-zöld szalagocskát.

A szerkesztőség szándékosan kerülte és elferdítette a tényeket. Hallgatott arról, hogy ellenforradalmi fegyveres támadás kezdődött Kecskeméten, mely számos áldozatot követelt és felszámolása folyamatban volt. Katonáink pedig nem a szalagocskákat tűz-

delték, hanem felvették a harcot ellenük. Hallgatott az elítéltek kiszabadításáról is. A munkáso/sztály szimbolumának, a vörös csillagnak szétroncsolását és a címerek megsemmisítését sem helytelenítette.

Az MDP megyei bizottsága és a megyei tanács végrehajtó bizottsága október 28-án közleményt adott ki, melyben állást foglalt, értékeli a katonai akciót és megállapítja: "Dicséret és köszönet illeti néphadseregünk dicső harcosait, akik a katonai esküvel tett fogadalmukhoz méltóan védik városunk kicseit, népünk javait, a munkás-paraszt hatalmat és sikeresen morzsolják fel az ellenforradalom által vezetett gyűlevész bandákat⁴⁰⁴. Következétesen végrehajtják a parancsot, hogy, aki népünkkel, kormányunkkal, népünk hadseregével most fegyverrel áll szemben: az a nemzet árulója, vagy kártevő, s ellenük harcolva minden eszközzel helyre kell állítani a rendet, a nyugalmat."

A két illetékes szerv közleménye egyértelműen állást foglalt a katonai beavatkozás alkalmazásának szükségességéről, és abban, hogy az ellenforradalmi rendbontókkal le kell számolnunk.

Ennek a forradalmi állásfoglalásnak, feladatmeghatározásnak létjogosultságát, időszerűségét azonban a szerkesztőség megkérdőjelezte, hogy - a közlemény folytatásaként ismertette Nagy Imre bejelentését, mely szerint a Minisztertanács teljes tüzszünetet rendelt el: A Minisztertanács a további vérontás elkerülése végett általános tüzszünetet rendelt el. A néphadsereg csak abban az esetben használhatja fegyverét, amennyiben tüzelnek rájuk". Ehhez a szerkesztőség kommentárt is fűzött⁴⁰⁵. "Ez az intézkedés is azt mutatja, hogy az új kormány tagjai, élükön Nagy Imre elvtárrsal a Minisztertanács elnökével a békés építő munkát óhajtják... Budapest, de a mi városunkban se dörödjön el most már a fegyver".

A szerkesztőségnek ez az állásfoglalása nyílt szembehelyezkedés volt a megyei pártbizottsággal és a megyei tanáccsal.

A megyei pártbizottság és a megyei tanács állásfoglalásának azért is igen nagy a jelentősége, mivel október 28. döntő változást jelentett az ellenforradalmi események alakulásában.

Nagy Imre október 28-án délután rádión keresztül ismertette nyilatkozatát.¹⁰⁶ Bejelentette, hogy a "kormány elítéli azokat a nézeteket, melyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna ... egy nagy, egész népünket átfogó és eggyé forrasztó nemzeti demokratikus mozgalom bontakozott ki az országban". Ezzel megváltoztatta a párt eddigi álláspontját. A nyilatkozat általános kijelentéseket tartalmazott a szocializmusról, demokráciáról a munkásosztályra való támaszkodásról, de a proletárdiktatúráról nem tett említést.

Hivatalosan állami erővé nyilvánította a fegyveres ellenforradalmárokat.¹⁰⁷ Elrendelte, hogy új karhatalmat kell szervezni a rendőrség, a honvédség a munkások és az "ifjúság fegyveres osztagaiból". Igéretet tett arra, hogy az ellenforradalom során megalakult különböző szervezeteket beiktatja az államigazgatásba. /A tüzszünet elrendelése gyakorlatilag a hű csapatok eszmei és szervezeti demoralizálását s a fegyveres felkelők szervezkedésének új lehetőségét biztosította./ Bejelentette az államvédelmi hatóság feloszlátását. Összességében nemcsak a rendszerhez hű, fegyveres erőket szolgáltatotta ki az ellenforradalomnak, hanem a munkásosztályt is, azokat, akik eddig fegyverrel, vagy anélkül támadták az ellenforradalmat.

Az MDP Központi Vezetőség október 28-i ülésén kormánynyilatkozatot támogató határozatot hozott, amely tovább fokozta az eszmei zűrzavart, és rendkívül bomlasztóan hatott a párttagságra.¹⁰⁸ A Központi Vezetőség határozata kifejezte a párt felső vezetésében

uralkodó bizonytalanságot. A határozat helytelen és káros volt. A vezetés forradalmi elemeinek azonban már nem volt módjuk azt megakadályozni. Nagy Imre és csoportja, a Szabad Népen keresztül is támadta a kommunistákat. A Szabad Nép október 28-i számának vezércikke "Híven az igazsághoz" címmel még Nagy Imre nyilatkozata és a Központi Vezetőség határozata előtt meghirdette a "demokratikus felkelés" jelszavát. A vezércikk írja: "Nem értünk egyet azokkal, akik az elmúlt napok eseményeit ellenforradalmi, fasiszta puccskísérletnek minősítik... Egész népet átfogó és egybeforrasztó, nagy nemzeti, demokratikus mozgalom fejlődött ki hazánkban". Ez az értékelés Nagy Imre platformjának nyílt meghirdetése volt.

A katonai vezetés megdöbbenve fogadta a nyilatkozatot és egyre inkább elhatárolta magát Nagy Imre kormányától, annak ellenére, hogy a HM-ből egyre nagyobb nyomás nehezedett rájuk.

Október 27-én a HM-ből táviratilag utasítást adtak a Katonai Tanács megalakítására. Gyurkó vezérőrnagy úgy döntött, hogy nem alakítanak semmiféle katonai tanácsot, mert az a hadtest dezorganizálását vonná maga után. A táviratot csak közvetlen munkatársainak mutatta meg, majd pánccélszekrénybe zárta.¹⁰⁹

Nagy Imre október 28-i nyilatkozata után továbbra is fenn tartják a rendet és fegyelmet az alakulatoknál, nem engedélyezik a nemzetőrség szervezését sem. Így a megyében, de megyén kívül is október 30-ig - a katonai tanácsok megalakulásáig - biztosítani tudják a rendet és nyugalmat.

Az államvédelmi hatóság feloszlata után annak tagjait a parancsnokságra rendelik, ahol katonai egyenruhát, igazolványt és feladatokat kapnak. Nagy segítséget nyújtanak a katonai elhárító osztálynak.¹¹⁰

Október 28-án délután a megyei katonai vezetők a HM-ből

parancsot kapnak, hogy tegyenek hűségeskü Nagy Imre kormányára, és esküvel fogadják meg: végrehajtják a kapott parancsot, ha kell, a szovjet csapatok ellen is megvédik a "nemzeti demokráciát". A törzs összeül megtárgyalni a kérdést. Döntés: Nem esküsznek fel a Nagy Imre kormányra. A hadtestparancsnok a döntésről jelentést tesz.⁴¹

A HM neheztelt Gyurkó Lajos vezérőrnagyra, amiért parancs ellenére lövetett a fegyveres ellenforradalmárookra, szemrehányást is tett ezért, de a nyílt felelősségrevonást nem látják időszerűnek, ezért másként gyengítették katonai pozícióit. Folyamatosan kivonták parancsnoksága alól az alakulatokat, mely ugyancsak ellenforradalmi intézkedés volt.⁴²

Október 27-én a 37-es kalocsai alakulatot Budapestre rendelték, hogy a fővárosból kivonuló szovjet csapatok helyett rendet tartsanak. Szálláshelyül az Üllői uti laktanyát jelölték meg. Az alakulat parancsnoka Hodosán Imre őrnagy volt. Budapestre érkezve a Soroksár uti kápolnából lőttek a felderítőkre. Hodosán parancsot adott a kápolna szétlövésére, majd folytatták utjukat és bevonultak az Üllői uti laktanyába. Az alakulat nem hajtott végre ellenforradalmi feladatot, november 4-e után Hodosán visszavezette egységét. Ezután az 5-ös lövészadosztályt kellett utbaindítani Csémi Károly alezredes parancsnokságával, ezt a kiskunfélegyházi alakulat követte.

Az MDF Megyei Végrehajtó Bizottsága október 25-i ülésén értékelte a politikai helyzetet és határozatot hozott több kérdésben, így a vezetésben bekövetkezett személyi cserék vonatkozásában is.⁴³ A végrehajtó bizottság bizalmát fejezte ki Kádár Jánosnak, a Központi Vezetőség első titkárának. Állást foglalt abban is, hogy Nagy Imre reformprogramja biztosítani fogja a hazafias erők legszélesebb körű összefogását. Tudtul adták, hogy a szovjet kap-

csolatokat az egyenjogúság és internacionalizmus alapján kívánják megoldani és ebbe beletartozott az is, hogy a rend helyreállítása után a szovjet csapatokat kivonják hazánkból.

A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága október 27-én közleményt jelentetett meg, mely több szempontból téves és káros hatásu volt.^{III} Ez a közlemény megállapítja, hogy "amikor hálánkat és köszönetünket juttatjuk kifejezésre a Budapest szabadságáért küzdő népnek, ifjúságnak, ugyanakkor elítéljük a reakciós erőket, akik igyekeztek kihasználni Budapest népének jogaiért vívott hősie harcát...

Nagy Imre elvtársban azt az államférfit és pártvezetőt köszöntjük, aki mindvégig az első sorokban volt, amikor népünk szabadságáért, a szocializmus eszméiért kellett harcolni. Azt a Nagy Imre elvtársat köszöntjük, aki 1945-ben mint földművelésügyi miniszter a maga munkájával hozzájárult a három millió koldus országa nagy perének eldöntéséhez, földhöz, házhoz juttatta a magyar parasztokat.

Azt az államférfit köszöntjük, aki az 1949-es márciusi Központi Vezetőségi ülésen Rákosi önkénye és zsarnoksága minden következményeivel dacolva felemelte szavát az igazi marxista-leninista munkás-paraszt szövetség megvalósítása érdekében...

Azt a Nagy Imre elvtársat köszöntjük, aki 1953. júniusában megmutatta a magyar nép felemelkedésének útját, aki erős kézzel megragadta a Rákosi klikk által kátyuba vezetett szekeret. Azt a Nagy Imre elvtársat köszöntjük, aki 1955. óta minden presszióval és terrorral, rágalom özönével hősieen szembeszállva egy percig sem adta fel a harcot, a munkás és paraszt igaz ügyért, a szocializmus magyar útjának valóraváltásáért küzdve."

Nagy Imre pályafutásának értékelésére nem térek vissza, mivel ezt az előzőekben már megtettem. Ez a határtalan dicső-

ítés, a tények hamis beállítása a megyében is tovább erősítette a Nagy Imre iránti bizalmat. A végrehajtó bizottság figyelmen kívül hagyott alapvető tényeket. Többek között azt, hogy október 27-én már 5 napja dühöngött az ellenforradalom Budapesten és mind jobban kiterjedt vidékre is. A megyei vezetés közvetlenül szerzett információt az eseményekről, így ismernie kellett az erőviszonyok eltolódását, az ellenforradalom térhódítását és azt, hogy Nagy Imre nem hajtotta és nem hajtja végre a vállalt kötelezettségeket, az ellenforradalom leverését. Továbbá Kecskeméten még folyt az ellenforradalmi bandák felszámolása.

Magát a földreformot, a parasztok földhöz juttatását, mely a végbement demokratikus forradalmi folyamat eredménye, Nagy Imre személyének tulajdonítani merő képtelenség volt. Egy megállapításban kétségtelenül igaza volt a végrehajtó bizottságnak, történetesen abban, hogy Nagy Imre "egy percig sem adta fel a harcot" politikájának érvényre juttatásáért.

A sikeres katonai akcióra támaszkodva a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága október 28-án elrendelte:

- A csoportosulási tilalmat a nap minden szakában.
- Este 18 órától reggel 5 óráig a kijárási tilalmat.
- Az iskolákban a tanítást a további intézkedésig szüneteltette.¹⁴⁵

A Központi Vezetőség határozata alapján október 27-én megalakult az ugynevezett Nemzeti Kormány, melyben helyet kapott Tildy Zoltán és Kovács Béla, a Független Kisgazdapárt volt elnöke és egykori főtitkára. A megyei tanács közleményében felszólított az új kormány iránti engedelmességre is.¹⁴⁶ "Felhívjuk valamennyi helyi szervet, hogy biztosítsák a rend és a nyugalom helyreállítását. Tartssák be és tartassák be a törvényes-

séget, a törvényes, a nép akaratának megfelelően létrejött Nemzeti Kormány utasítását".

Az MDP megyei Végrehajtó Bizottsága október 29-én kibővített ülést tartott és elfogadtatta a már előzőleg felvetett különböző bizottságok megválasztásának tervét.¹⁷ A határozat megállapította, hogy figyelembe véve az országos, de különösen a budapesti demokratizálási irányzatokat és eredményeket megyénkben is mielőbb hozzá kell fogni az új helyzetnek megfelelő társadalmi és rendfenntartó szervek létrehozásához. "A pártszervezetek hiven folytatva azt a küzdelmet, amelyet a Rákosi-Gerő féle párt és népellenes uralkodó klikk ellen folytatott, a pártélet és az egész társadalmi élet demokratizálásáért, most is álljanak élre, tájékoztassák a parasztságot és a lakosság legszélesebb tömegeit arról a győzelmes harcról, amelyet a néphez hű kommunisták, az egyetemi ifjúság és a hazaszeretet lángjától fűtött munkások és értelmiségiek az egész nemzet sorsát és szocialista jövőjét átfogó magyar nép folytat". Annak érdekében, hogy a pártszervezetek az új helyzetnek megfelelően teljes erejükkel bekapcsolódhassanak a feladatok megoldásába a végrehajtó bizottság úgy döntött, hogy javasolja a községi és városi pártbizottságoknak, hívják össze mielőbb a pártbizottsági ülést, amelyen megvitatják a helyzetet, s amennyiben szükségesnek látják, az arra legméltóbb elvtársakkal erősítsék meg a vezető testületeket.¹⁸ A végrehajtó bizottság értesült róla és helyesléssel fogadta azt a hirt, hogy az üzemi munkásság, műszaki dolgozók a munkástanácsok megalakítását kezdeményezték. Ezeket a végrehajtó bizottság támogatta és felhívta a figyelmet a dolgozók összehívására és a munkástanácsok megalakítására. Állást foglalt, hogy a megyében is haladéktalanul meg kell alakítani a nemzetőrség

egységeit, hogy a rendet fenntartsa, ahol szükséges ott helyreállítsa és biztosítsa a törvényességet, a köz- és vagyonbiztonságot. A nemzetőrséget a honvédség, a rendőrség alakulataiból és a felfegyverzett munkásokból, katonaviselt fiatalokból kell létrehozni.¹¹⁹ Intézkedett továbbá, hogy az új kormány törekvéseinek megvalósítására a sajátos helyi feladatok kimunkálására és megvalósításának segítése érdekében meg kell alakítani megyénkben is a nemzeti bizottságot. Egyelőre a községi, járási és városi nemzeti bizottságok megalakítását kell elérni, s az itt megválasztott küldöttek közreműködésével alakul meg a megyei nemzeti bizottság.

A Megyei Végrehajtó Bizottság október 29-én kritika nélkül igyekezett teljesíteni Nagy Imre kormányának ellenforradalmi törekvéseit.¹²⁰ A felkészületlenség és a központi irányítás hiánya miatt igen nehéz helyzetbe kerültek. Hibás értékelések és több káros gyakorlati lépés jellemezte munkájukat. Miközben az események élére akartak állni, olyan eredményeket tettek, amely segítette az ellenforradalom kibontakozását. Különösen károsan hatott a központi irányítás hiánya, mivel a vezető pozícióban lévő pártmunkások a korábbi években hozzászoktak ahhoz, hogy minden utasítást felülről kapjanak meg, és 1949-1953. között valóban nem is volt tanácsos más módon dolgozni. Így a káderek jelentős része, vagy nem ismerte az önálló munkát, vagy elszokott az önállóságtól és a felelősségteljes döntésektől. Ennek következtében voltak olyan vezetők az apparátusban, akik valóban képtelenek voltak az önálló döntésekre, a gyors cselekvésre. A párttagok magatartását nagy mértékben befolyásolta és meghatározta, hogy az árulók a Központi Vezetőségben jelentős pozíciókhoz jutottak az ellenforradalom idején.

A legtöbb kérdésben: forradalom, vagy ellenforradalom van-e, a párt központi lapja, a Szabad Nép a kezdeti helyes értékelések -

kel ellentétben kezdődtek.¹²¹ Az ifjúság megmozdulásához számos lumpen elem is csatlakozott, akik fegyvereket szerezve fosztogatni kívántak és zavarták a lakosság nyugalmát, a rend felborítását akarták elérni.

A végrehajtó bizottság hallgatott arról, hogy a fogvartartott mintegy 500 főnyi fegyveres ellenforradalmár túl sok egy spontán megmozduláshoz, az összetételéről nem is beszélve. A megyében történt eseményekről pedig egyáltalán nem tesz említést, pedig legtöbb városban, helyiségben lezajlottak már a rendbontások, a vandál gyilkosságok.

A politikai helyzet értékelése után a végrehajtó bizottság rátért a rend helyreállításával és a termelés megindításával kapcsolatos teendők meghatározására, a főváros élelmiszerekkel történő ellátásának megsegítésére.¹²² "A megyei tanács végrehajtó bizottságának nevében Dallos elvtárs a végrehajtó bizottság ülésének határozatát közölte Nagy Imre elvtárssal, a Minisztertanács elnökével. A Minisztertanács elnöke egyetértését fejezte ki a határozattal kapcsolatosan, majd az előttünk álló feladatok megtárgyalása után üdvözlét küldte megye népének, és a végrehajtó bizottság tagjainak". A megyei tanács elnöke tehát megbeszélte a feladatokat Nagy Imrével. A termelés megindítására hozott határozat nem hozott eredményt, mivel az események ellenkező irányban fejlődtek.

Az un. "Katona Tanácsok" és "Forradalmi Bizottságok" megalakulása és tevékenysége a honvédségnél és a rendőrségnél

A forradalmi és az ellenforradalmi erők küzdelme a harmadik hadtest vezetésében. Az un. "Forradalmi Bizottság" és "Katona Tanács".

A katonai vezetés a központi és helyi jobbratolódás miatt egyre

nehezebb helyzetbe került. A hadtest a szovjet csapatokkal együtt jelen volt. Felvették a harcot, ahol szükséges, biztosították a rendet.

Nagy Imre október 28-i nyilatkozata az új karhatalom megalakításával lényegében a hadsereg feloszlását is jelentette. Gyurkó Lajos vezérőrnagy és forradalmi csoportja nem vett róla tudomást, rendet és fegyelmet követeltek az alakulatoknál. Időközben a Megyei Pártbizottság Végrehajtó Bizottsága és a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága is megváltoztatta értékelését az ellenforradalomról, elfogadták, hogy népmozgalom bontakozott ki az országban, így a megyében is. Sürgették a nemzetőrség megalakítását. Gyurkó Lajos vezérőrnagy ezzel nem értett egyet. A hadtestparancsnok és helyettese között is egyre élesebbé vált a viszony, amiért Gyulai ezredes jelentette a Honvédelmi Minisztériumnak, hogy Gyurkó vezérőrnagy még mindig nem engedélyezte megalakítani a katonai tanácsot. Továbbá az ellenforradalmárok elleni fellépésért, a hadtestparancsnokot közönséges gyilkosnak nevezte.¹²³ Október 30-án kritikú^{sá} vált a helyzet.

Október 30-án este 19 óra körül Gyurkó vezérőrnagy magához¹²⁴ rendelte Szabó Sándor ezredest. Rajtuk kívül jelen voltak Gyulai ezredes, Daczó István megyei első titkár, Halanda István a városi pártbizottság titkára és Dallos Ferenc a megyei tanács elnöke. Daczó ismertette, hogy a rendelkezés értelmében a fogva tartott "fegyvereseket" ki kell engedni. Az ezredparancsnok nem akarta kiengedni a bűnözőket, így kifogást keresett. Elmondta; még nincsenek kihallgatva - időt akart nyerni - ígéretet tett, hogy a következő napon valószínűleg sor kerül a kiengedésükre. Következő kérdés a katona tanácsok megalakítása volt. A hadtestparancsnok kijelentette, hogy megalakítására nincs semmi szükség. Gyulai ezredes azonban határozottan kiállt a katona tanácsok

megalakítása mellett és végül ő került ki győztesen. A hadtestparancsnok azt mondta: alakítsák meg, de ügyeljenek arra, hogy a munkáshatalomhoz hű emberek kerüljenek megválasztásra.¹²⁵

Még az est folyamán 19 és 21 óra között a hadtestnél megalakult az un. "Katona Tanács".

A Daczóékkal történt tárgyalás után Szabó Sándor ezredest a szovjet parancsnokságra kérték. A közben megalakult "Katona Tanács" gyorsan intézkedett. A hadtestparancsnok és Szabó Sándor ezredes elfogásának kérdésével foglalkoztak, mivel akadályozták a "nemzeti kormány" határozatának végrehajtását. Szabó Sándor ezredest már a kapunál feltartóztatták.

A szovjet parancsnokság később gondoskodott a hadtestparancsnok elszállíttatásáról is. Szabó Sándor ezredessel a parancsnokságon közölték, hogy fontos feladat vár rá. Még az éjszaka folyamán a szolnoki katonai parancsnokságra szállították, majd Munkácsra repült. Itt találkozott ismét Gyurkó Lajos vezérőrnaggyal. November 3-án Szolnokra repültek és részt vettek a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakításának biztosításában.

Az MDP megyei bizottsága október 29-i ülésével be is fejezte működését. Október 30-án a megyei bizottság apparátusát, annak ellenére, hogy a megyei bizottságnak a városokkal és a járásokkal megvolt a kapcsolata, szétengedték.¹²⁶ A meglévő lehetőséggel azonban ezideig sem tudott mit kezdeni. Az ellenforradalom kitörése óta nem mozgósította a kommunistákat, a munkásokat. Október 29-én ugyan elhatározta a pártbizottságok összehívását, a kitűzött cél azonban irreális volt. Az apparátus szétengedésével a pártirányítás szervezeti keretét is felszámolták, önként lemondtak a meglévő pozíciókról, tovább nehezítették a forradalmi erők helyzetét.

A Megyei Pártbizottság Végrehajtó Bizottsága figyelembe véve az MDP Központi Vezetőségének instrukcióját, a pártvezetők megóvása érdekében illegalitásba küldte a tisztségviselők egy részét.¹²⁷ Ez az intézkedés október 30-án a megyei körülmények figyelembe vételével nem volt indokolt. Egyébként is egy esetlegesen bekövetkező fehér terror elől, az országon belül nem lehetett tartósan elrejtőzni, e vonatkozásban szomorú történelmi tapasztalatok voltak. Ez esetben pedig az illegalitásba vonulás többségüknél a lakásukra való távozást jelentette, ahol az ellenforradalmároknak könnyű volt rájuk találni és meg is tették. Pl.: Hajlik Gábor az MDP megyei bizottságának gazdasági vezetője megőrzés céljából magával vitte a párt készpénzét. Nagy Lajos ellenforradalmár a lakására ment és felszólította a pénz átadására, ő kénytelen volt a felhívásnak engedelmesskedni.¹²⁸ De számos olyan pártbizottsági munkatárs volt, akik nem hagyták el a pártbizottság épületét és a legkritikusabb időszakban is bátran, fegyveresen helytálltak a munkáshatalom védelmében. Ilyenek voltak Nagygyörgy László, Ördög László, Horváth István, Sarok Antal, Papp Ferenc, Krizsán József, Molnár Frigyes, Varga Jenő, Fekete Ferenc, Romsics Ferenc stb.

A "Katona Tanács" megalakításával dezorganizálták a hadtestet. A gyűlés október 30-án kezdődött azzal, hogy Suczhim ezredes a hadtestparancsnok megbízásából ismertette a Hadügyminisztérium távirati utasítását.¹²⁹ Ezután Zalavári József alezredes átvette a szót, és javaslattételre szólította a jelenlévőket. Majd Pálfi Dániel százados követelte egyes személyeknek a törzsből való eltávolítását, köztük a politikai tiszteket is. Javaslatát azzal indokolta, hogy ezek sztalinisták.¹³⁰ Továbbá javasolta, hogy távolítsák el a laktanyából a katonai elhárító osztályhoz tar-

tozókat, valamint az Államvédelmi Hatóság beosztottait is, akiket korábban személyes biztonságuk megvédése érdekében Gyurkó vezérőrnagy a laktanyába befogadott. Végül javaslatot tett a megválasztandó "Katona Tanács" tagjaira. A gyűlésen ezután többen felszóltak, míg végül a "Katona Tanácsba" beválasztották Gyulai Mihály ezredest, Papp Balázs alezredest, Bartos András őrnagyot, Pálfi Dániel századost, Kákai Sándor századost, Somogyi Zsigmond századost. Kürtös József főhadnagyot, Stefán Lajos törzsőrmestert Iványosi-Szabó törzsőrmestert, Danyi Gyula sorköteles őrvezetőt és Kerti Gyula honvédet.¹³¹ A gyűlés résztvevői elfogadták a Pálfi-féle javaslatot.

Pálfi Dániel százados ellenséges magatartásának okát nehéz megítélni. Pálfi munkáscsaládból származik. Általános iskoláinak befejezése után mezőgazdasági munkás, majd 1943-ig szakmunkás, 1944-ben munkaszolgálatra vonultatják be. Nyugaton amerikai fogságba kerül, 1946-ban tért haza. 1950-ben jelentkezett tartalékos tiszti tanfolyamra, melynek befejezése után hivatásos szolgálatot vállalt. 1953-ban került a kecskeméti hadtest állományába, élelmezési szemlélőnek. 1948-tól tagja volt az MDP-nek.

Mielőtt a gyűlés szétoszlott volna, megjelent a teremben Gyulai ezredes, akit hatalmas ovációval, tapssal fogadtak. Gyulai pedig két kezét a feje fölött összekulcsolva a résztvevők felé integetve köszönte meg a bizalmat, majd az elnöki asztalhoz ült. A gyűlés befejezése után Gyulai javaslatára a "Katona Tanács" valamennyi tagja együttesen bemutatkozó látogatást tett Gyurkó vezérőrnagynál, akivel ismertették, hogy a gyűlés politikai tisztek eltávolítására határozatot hozott. Gyurkó vezérőrnagy megkérdezte, hogy mivel indokolják döntésüket.¹³² Indoklásul nem hoztak fel semmit, ezért kijelentette, hogy az eltávolításhoz, mint

parancsnok nem járul hozzá.

Ezek után a "Katona Tanács" tagjai Gyulai ezredes kezdeményezésére értekezletet tartottak. Először is maguk közül megválasztották az elnökség tagjait. Elnöknek Gyulait, két helyettesének pedig Bartost és Pappot választották. Ezután rátértek a feladatok megbeszélésére. Különböző funkciókat határoztak meg, megállapodtak abban, hogy Papp lesz az, aki a parancsnok mellett fog tartózkodni és ellenőrzi munkáját. Ezzel párhuzamosan a hadműveleti osztály ellenőrzésével Somogyi Zsigmond századost bízták meg. A továbbiakban megállapodtak abban, hogy a polgári lakossággal tudatni kell a "Katona Tanács" megalakítását. Ezért röplap készítését rendelték el. Létrehoztak egy röplap-szerkesztő bizottságot is. A röplap szerkesztésében a "Katona Tanács" szinte valamennyi tagja részt vett. Végül a Gyulai ezredes által kijavított és jóváhagyott szövegű röplapot nyomtatták ki a városi nyomdában, több tízezer példányban, amit a megye területén részben repülőgépről, részben gépkocsiról szórtak szét.¹³³ A röplap szövege a következőket tartalmazta:¹³⁴

"Magyar Testvérek! Bajtársak, Bács-Kiskun megye Dolgozó Népe, Kecskemét Város lakói! A kecskeméti 3. hadtest katonai tanácsa tudatja veletek, hogy az 1956. október hó 30-án este 20 órakor megalakult forradalmi tanács a következő felhívását intézi hozzátok:

- 1./ A hadtest valamennyi honvédje, tiszthelyettese és tisztje nevében csatlakozik a munkás-ifjúsági és értelmiségi forradalmi tanácsok határozataihoz és követeléseihöz - azt magáévá teszi - a hadsereg a nép mellett állt, dicső forradalmunk vívmányainak védelmében.
- 2./ A kormány tagjai által a Kossuth Rádióban elhangzott nyilatkozatokkal egyetértünk.

- 3./ Végrehajtjuk az államvédelmi szervek lefegyverzését és a köztük lévő forradalom ellen vétő személyek letartóztatását .
- 4./ Egyetértünk, s támogatunk benneteket azon követelésekkel, hogy a szovjet csapatok azonnal kezdjék meg kivonulásukat Magyarország területéről. Ezt a követelésünket a nemzeti kormányhoz is eljuttattuk.
- 5.// Felhivunk benneteket, hogy kezdjétek meg munkahelyeiteken és üzemeitekben a forradalmi munkás-paraszt tanácsok megalakítását.
- 6./ Kérjük Bács-Kiskun megye és Kecskemét város lakosságát, hogy működjenek együtt a katonai forradalmi tanácsokkal és támogassák a felállított nemzetőrség munkáját, a rend- és a fegyelem megszilárdításában. "

Ezen az értekezleten ismét tárgyalták a Pálfi által előterjesztett javaslatokat. Ugy határoztak, hogy a politikai tisztek eltávolításának kérdését egyelőre leveszik a napirendről. Az épületben lévő államvédelmi hatósághoz tartozó tisztek lefegyverzésével, és azonnali eltávolításukkal viszont a "Katona Tanács" valamennyi tagja egyetértett. Gyulai ezredes a feladat végrehajtásával Zalavári alezredest bizta meg. Egy 15 főből álló fegyveres tiszti csoportot hoztak létre. A csoport az elhárító osztályra behatolt, s az ott lévő államvédelmi tiszteket "fel a kezekkel" felszólítással lefegyverezte, majd személyi motozást hajtott végre és a lak¹³⁵tanya azonnali elhagyására kényszerítette őket. Az államvédelmi tisztek közül Kerekes százados valamennyiük nevében kérte, hogy legalább még az éjszakát a lak¹³⁵tanyában tölthessék, mivel a városban az életük veszélybe kerül. Pálfi százados kérésüket elutasította és a tiszti csoport a lak¹³⁵tanyából durván kizavarta az államvédelmi tiszteket. Az akció igen rövid ideig tartott, így Gyurkó vezérőrnagy és Suczhin

ezredes is csak utólag szerzett róla tudomást.

Az akció után nem sokkal távmondat érkezett Budapestről azzal az utasítással, hogy a "Forradalmi Katona Tanács" elnöke és még két tagja azonnal induljon a Honvédelmi Minisztériumban megalakítandó ún. Honvédelmi Bizottmány megválasztására. Gyulai ezredes maga mellé kijelölte Bartos András és Pálfi Dániel századosokat, majd éjjel felutaztak Budapestre. Az értekezleten több magasabb rangú tábornok volt jelen, köztük Maléter Pál és Király Béla vezérőrnagy is. A Bizottmányba Bartos javasolta Gyulai ezredest. A javaslatot többen ellenezték, mivel úgy vélték, hogy nem eléggé "forradalmi". Ezekre a megjegyzésekre felszólalt Pálfi százados, aki védelmébe vette Gyulai ezredest. Bizonygatta, hogy Gyulai ezredesnek helye van a Bizottmányban, mert neki köszönhetik, hogy a 3. hadtest átállt a "forradalom" oldalára.¹³⁶ Pálfi érvelése hatásosnak bizonyult. Gyulai ezredest ezután beválasztották a Honvédelmi Bizottmányba.

A Honvédelmi Bizottmányban találtuk Maléter Pált és Király Bélát az ellenforradalom fegyveres erőinek e két hirhedt alakját és ez indokolja, hogy bővebben foglalkozzunk személyükkel, tevékenységükkel.

Király Béla értelmiségi családból származott. Apja MÁV főintéző, 1943-ig a Magyar Élet Párt Somogy-megyei szervező titkára. Király Béla érettségi után a kaposvári karpaszományos iskolába került. Ennek elvégzése után felvételt nyert a Ludovika Akadémiára, 1935-ben avatták hadnaggyá. 1939-ig csapatszolgálatot teljesített, majd ezután Hadi Akadémiára vezénylik, ahol 1942-ben vezérkari tisztté avatták. Ezután szovjet hadművelleti területre került a Don mellé, ahol több harci cselekményben vett részt, majd visszavezénylik a HM szervezési osztályára. A máso-

dik világháború alatt háromszor vezényelték harctérre, ahol vezérkari főnök, illetve hadműveleti osztályvezetői beosztásokban teljesített szolgálatot. 1945. áprilisában a Dunántúlon szovjet fogságba esett, ahonnan júniusban megszökött. Király Bélát a bíróság 1951-ben kémkedés miatt halálbüntetésre ítélte.¹³⁷ A halálos ítéletet életfogytiglan tartó börtönbüntetésre változtatták. A börtönből az ellenforradalmárok szabadították ki.

Nagy Imre október 31-én önhatalmúan, törvénytelenül rehabilitálta és vezérőrnaggyá nevezte ki.¹³⁸ Továbbá rábizta az ún. "Forradalmi Katonai Bizottságot" vezetését és a budapesti katonai parancsnokságot, ezzel lényegében egységes irányítás alá vonta a hadsereget és a rendőrséget, s ezzel a katonai vezetés az ellenforradalmárok kezébe ment át. Az október 31-én megtartott Kilián laktanyai "Katonai Tanács" küldötteinek bejelentette a nemzetőrség felállítását. A fegyveres erők és testületek így az egész ország területén Király Béla és társai irányítása alá kerültek.

Király Béla még november 1-én létrehozta az ugynevezett "Rehabilitációs Bizottságot".¹³⁹ Két nap alatt több mint 500 volt horthysta tiszt jelentkezett. Kinevezését feltételekhez is köthette. Követelte, hogy legyen saját tisztikara és hogy 40 tábornokot helyezzenek vissza a hadseregbe, azok közül, akiket a Rákosi rendszerben leváltottak. Kérését teljesítették. November 4-én hajnalban a szovjet csapatok megkezdik az ellenforradalom felszámolását. Király Béla még kiadta a parancsot, hogy az utolsó csepp vérig harcolni kell a szovjet csapatok ellen, majd Nyugatra szökött.

Maléter Pál nemesi családból származott. Ludovika Akadémiát végzett és mint hivatásos tiszt szolgált a horthysta hadseregben, a felszabadulás után pedig a Néphadseregben. Október 26-án

Bata István honvédelmi miniszter a Kilián laktanya visszafoglalására küldte. Maléter azonban nem harcolt, hanem átállt az ellenforradalmárokhoz és átvette a parancsnokságot. Nagy Imre november 2-án Malétert - törvénytelenül - vezérőrnaggyá, majd november 3-án honvédelmi miniszterré nevezte ki.¹⁴⁰ Maléter tervet dolgozott ki a pártszervezetek megszüntetésére, a volt horthysta tisztek visszavételére, a szovjet csapatok elleni harcra, stb.

Ami a kecskeméti eseményeket illeti, Gyulai Budapestre történő utazása után az október 30-i éjszakát Gyurkó vezérőrnagy és Suczhin ezredes még a laktanyában töltötte. Az éjszaka folyamán a helyi "Katonai Forradalmi Bizottság" határozata alapján Papp Balázs őrnagy géppisztollyal "ügyelt" a parancsnok előszobájában.¹⁴¹ Nemcsak a parancsnok munkáját ellenőrizte, hanem a mozgását is. A "Városi Forradalmi Nemzeti Bizottság" pedig már nyíltan követelte a letartóztatásukat, így helyzetük lehetetlenné vált. A szovjet parancsnokság felhívta Gyurkó vezérőrnagyot, hogy Suczhin ezredessel együtt menjenek át hozzájuk. Így október 31-én délelőtt elhagyták a laktanyát. Suczhin ezredest a kapuban ugyan feltartóztatták, de még sikerült kijutniuk. Gyurkó vezérőrnagy a szovjet parancsnokságra ment, hogy a megalakuló Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány rendelkezésére álljon.

Gyulai ezredesék Budapestről október 31-én 10 óra körül érkeztek vissza Kecskemétre, majd amikor tudomására jutott, hogy a hadtestparancsnok a törzsből eltávozott, átvette a hadtestparancsnokságot és a továbbiakban most már nemcsak mint a "Katona Tanács" elnöke, hanem mint parancsnok is intézkedett. Első ténykedése volt, hogy gyűlést hívott egybe, ahol ismertette a budapesti Honvédelmi Bizottmány megválasztásának körülményeit, majd annak felhívását.¹⁴² Beszélt többek között arról, hogy a szovjet csapatoknak december 31-ig el kell hagyni az ország területét. Kijelen-

tette, hogy most már független ország leszünk. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a csapatoknál a fegyelmet meg kell szilárdítani. Ezt a bizottmány felhívás alapján tette, mivel az ellenforradalomnak szüksége volt a "forradalom" mellé átállt 3. hadtestre. Megemlítette Király Béla nevét is, hozzáfűzve, hogy a hadsereg ezek után jó kezekben lesz.

Gyulai november 1-én néhány alakulat meglátogatása céljából Kecskeméttől távol Kiskőrösön és Szentesen is járt, ahol intézkedett "a rend és a fegyelem helyreállítására". Ugyanezen a napon megjelent a törzsnél a megyei ügyészség "Forradalmi Bizottságától" dr. Karácsonyi István ügyész¹⁴³. Gyulai ezredes helyett Zalavári József alezredes tárgyalta vele. Dr. Karácsonyi követelte, hogy a hadtest intézkedjen az Államvédelmi Hatóság tagjainak letartóztatása ügyében. Zalavári alezredes kitérő választ adott, majd a hadtestparancsnok nevében intézkedett, hogy valamennyi elhárító tisztet fegyverezzenek le, és azokat adják át az illetékes polgári ügyészeknek. Ezzel párhuzamosan arra is tett intézkedést, hogy a Kecskeméti Nemzetőrség vegye őrizetbe a főosztály állományába tartozó Államvédelmi Hatóság beosztottjait¹⁴⁴. Az időközben visszaérkező Gyulai ezredes az intézkedéseket jóváhagyta.

Zalavári József alezredesnek igen változatos az életútja. Apja alkalmi munkás, anyja szülésznő. Felszabadulás előtt tanítóképzőt végzett, majd 1941-ben tényleges katonai szolgálatra vonultatták be, s mint tartalékos tisztet hadi szolgálatra visszatartották. 1944. júliusában szovjet fogságba esett, ahol antifasiszta iskolát végzett, majd 1944. őszén, mint partizán, bevetésre került. A felszabadulás után jelentkezett a demokratikus hadseregbe. 1953. novemberében került Kecskemétre, hadművelési osztályvezetői beosztásban.

Ugyanezen nap eseményeihez tartozott, hogy az új-

pesti ellenforradalmi bizottmánytól gépkocsival Kecskemétre utazott Győri Pál és Lichtenstein Sándor. Először a kecskeméti repülőegységnél jártak, hogy megtudakolják miként lehetne repülőgéppel a környékbeli országok fölött röpcédulát szórni.¹⁴⁵ Ezután látogatták meg a 3. hadtesttörzset. Itt Bartos András őrnagy hirtőlökkel és a "Katona Tanács" több tagjával tárgyaltak, főként a budapesti eseményekről. Később fegyvereket és rádiókat kértek, amit felszállítanának Budapestre. Kérésüket Gyulai ezredes tudomására hozták. Gyulai ezredes felhívta a hadműveleti csoportfőnök helyettesét Szücs Miklós ezredest és véleményt kért tőle a fegyverek kiadásáról. Szücs ezredes úgy nyilatkozott, hogy ne adjanak ki polgári személyeknek fegyvert, mert az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a megbízható kommunistáknak kiadott fegyverek többsége huligán elemek kezébe került. Azt is hangsúlyozta, hogy a hadtestparancsnoknak felsőbb engedély nélkül jogában áll kommunistáknak fegyvert kiadni. Gyulai ezredes közölte Szücs ezredessel, hogy egy régi újpesti partizán barátja kéri, mivel munkásőrséget akar felállítani. Ilyen előzmények után Lichtensteinék nagy mennyiségű - egy önálló hradós zászlóalj - - "M" készletét képező kb. 500 db. gyalogsági tüzfegyverhez, számos géppisztolyhoz és golyószóróhoz, valamint ehhez való lőszerhez jutottak.¹⁴⁶ Ezenkívül Gyulai ezredesék kiadtak még egy R-40-es gépkocsiba beszerelt nagy hatósugaru adó-vevő rádiókészüléket.

Az újpesti ellenforradalmárok november 1-én még nem mentek vissza Budapestre, az éjszakát Kecskeméten töltötték. Másnap ismét felkeresték a hadtesttörzset, mivel tudomásukra jutott, hogy Kecskeméten is letartóztatásra kerültek az államvédelmi beosztottak. Hogy ezt a körülményt az újpesti ellenforradalmi bizottmánynak dokumentálni tudják, elhatározták, elvisznek maguk-

kal egy magas beosztású "fejes ávest". Elképzelésüket Bartos támogatta, javasolta is Németh Győző államvédelmi őrnagy, főosztályvezető helyettest. Pálfi százados telefonon utasította a börtönt, hogy adják ki Németh Győző őrnagyot, és a börtönhöz küldött két honvéd tisztet, hogy Németh Győzőt kísérik a törzshöz. A börtönparancsnok azonban ügyési hozzájárulás nélkül nem adta ki a letartóztatottat, így a két tiszt társaságában egy börtönőrrel ment dr. Karácsonyi István ügyész lakására, a kiadási engedélyért. Dr. Karácsonyi az előadottak után úgy nyilatkozott, hogy azt csinálnak Németh Győzővel, amit akarnak.¹⁴⁷ Most már írásos engedély nélkül is kiadták és a hadtesttörzshöz szállították. Az ujbpesti ellenforradalmárok november 2-án a fegyverszállítmánnyal és Németh Győzővel megérkeztek Ujbpestre. Németh Győzőt átadták az ellenforradalmi bizottmánynak, akik továbbra is őrizetben tartották, később a szovjet csapatok szabadították ki.

November 2-a eseményekbe bővelkedett. A délutáni órákban a törzs-alapszervezet párttagsága taggyűlést tartott, ahol erős szovjetellenes hangulat alakult ki. Zalavári alezredes nacionalista és szovjetellenes nézeteket hangoztatott, támadta a kommunistákat. Összeegyeztethetetlennek tartották a párttagságot a szovjet csapatok elleni harccal. Követelték ismételten a politikai tisztek eltávolítását a hadsereg¹⁴⁸ből. A taggyűlés furcsa módon azzal végződött, hogy Gyurkó vezérőrnagyot, Suczhin és Szabó Sándor ezredest távollétükben kizárták a pártból.

November 3-án egy utolsó intézkedéssel befejeződött a "Katona Tanács" munkája. A vezérkartól kapott utasításra - Gyulai távolléte miatt - Zalavári alezredes hívta össze a törzs osztályvezetőit és fegyvernemi főnökeket; kiadta, hogy az országban állomásozó szovjet csapatok hollétéről felderítést kell végezni. Az

alárendelt egységeknek távmondati utasítást adott ki. A feladat nem volt új, hiszen az ellenforradalom alatt a vezérkarnak folyamatosan tettek jelentést erről. A fokozott figyelmet a szovjet csapatok felvonultatása válthatta ki.

A hadtesttörzsnél a legsúlyosabb ellenforradalmi akciót kétségtelenül Gyulai Mihály ezredes és Bartos András őrnagy követte el. ¹⁵⁰

A munkáshatalommal való szembenállásuk oka, hogy mindketten a horthysta hadsereg neveltjei és nem tudták magukénak vallani rendszerünket, annak ellenére sem, hogy mindkettőjüknek komoly fejlődési lehetőséget biztosítottak. Szabó Sándor ezredes aggálya nagyon is alaposnak bizonyult.

Gyulai Mihály apja horthysta tiszthelyettes volt. Gyulai ezredes érettségi után letöltötte a karpaszományos idejét, s 1941-ig tisztviselőként dolgozott. 1941-ben hivatásos tiszti szolgálatra vonult be és 1944-ben századosi rendfokozattal század,- majd zászlóaljparancsnok a szovjet fronton. Zászlóalját a szovjet hadsereg június végén bekerítette és fogságba esett. Vállalta az antifasiszta harcot, így 1944. őszén, mint partizán bevetésre került. 1948. decemberében került a demokratikus hadseregbe. 1948-tól 1955-ig a Szovjetunióban, magasabb parancsnoki akadémiát végzett. 1951-től a Honvéd Akadémia parancsnoka, ahonnan 1953. decemberében nevezték ki a kecskeméti hadtest általános parancsnok-helyettesévé. 1944. óta az MKP-nek, majd az MDP-nek tagja. Munkáját a munkáshatalom számos magas kitüntetéssel ismerte el. Ennek ellenére nem volt képes beilleszkedni.

Bartos András őrnagy alkalmazotti családból származott. A középiskola elvégzése után önként bevonult katonának, majd 1939-ben a hírhedt tiszthelyettesképző iskolába, Jutasra helyezték, ahonnan 1940-ben őrmesteri rendfokozattal került ki. 1945-ben

szovjet fogságba esett, ahonnan egy hónap múlva jelentkezett a demokratikus hadseregbe. 1946-ban tisztté léptették elő. Ezután századparancsnok, majd zászlóaljparancsnoki beosztásokban szolgált. 1949-től 1951-ig Szovjetunióban volt tiszti iskolán. Hazatérése után 1952-ben a hadtesttörzsnél hírfőnöki beosztásba helyezték. 1946-tól tagja a pártnak. Munkáját számos, magas kitüntetéssel jutalmazták.¹⁵¹ A bizalmat igen hálátlanul viszonzta.

A Kecskeméti Repülő Hadosztály "Katonai Tanácsa"

A kecskeméti repülő hadosztálynál megalakult "Katonai Tanácsnak" jelentős szerepe volt a megyeszékhely ellenforradalmi eseményeiben.

1956. közepétől kezdve a mérnöki osztály körül, - melynek vezetője Mándi Jenő főhadnagy - egy klikk alakult ki, melynek tagjai főként a mérnöki osztály beosztottaiból kerültek ki, de együttműködött velük Gáti Antal főhadnagy, a pártiskola vezetője és Rácz Gyula százados, az ejtőernyős kiképzés vezetője is. Októberben magasabb parancsnoki rendelkezés folytán harc-készültségbe helyezték a hadosztályt.¹⁵² Török Béla azezredes, hadosztályparancsnok javaslata alapján Gyurkó Lajos vezérőrnagy hadtestparancsnok alárendeltségébe kerültek és eredményesen vették fel a harcot az ellenforradalmárokkal szemben.

Később azonban, amint a viszonyok országosan is kezdtek rendezetlenebbé válni, a hadosztálynál is a jobboldali beállítottságúak élénkebbek lettek, különösen október 28-as és 29-e között.

Ezt megelőzően a hadosztályparancsnok a repülőter védelmére egy különítményt hozott létre, és rendelt ki az országutra, ahol a védelmi vonalat is kiépítették. Ezalatt érintkezésbe kerültek a vidékről és Budapestről érkezőkkel, akiktől mindenről részletesen értesültek. Ez a kb. 50-60 főnyi tiszti csoport később - az őket

leváltani megjelent új csoportnak - kijelentette, hogy nem hajlandó a helyet átadni, vagyis az utasítás végrehajtását megtagadta.¹⁵³ Azt is mondták, hogy nem fognak a népre lőni. Október 29-én a hadtestparancsnok erélyes intézkedésére a csoportot leváltották.

A légkör igen feszültté vált. Egyesek azt javasolták, hogy a kérdést, mint általános politikai helyzetet párttaggyűlésen vitassák meg. A pártvezetőség nem ismerte fel, hogy itt már szervezett ellenállásról van szó és a taggyűlést erre fórumként kívánják felhasználni. A taggyűlés először katonai, szolgálati kérdésekkel foglalkozott, majd mindinkább szélsőséges hangulat lett urrá. Mándi Jenő főhadnagy azzal szakította félbe a szakmai vitát, hogy ezek most nem lényegesek, hanem az, hogy alakulatunknál minél előbb kezdjék meg a "sztalinisták" eltávolítását. Majd a személyzeti osztályvezetőt támadta, amiért a Budapestről visszaérkező tiszteket - félve egy esetleges kedvezőtlen hatástól - lakásukra küldte, hogy néhány napig pihenjenek.¹⁵⁴

Hasonlóan nyilatkozott Gáti Antal főhadnagy, akit az alakulatnál képezt~~ett~~ marxistaként ismertek, így állásfoglalásának nagy súlya volt. Mindketten "dicsőséges nemzeti forradalomnak" minősítették az ellenforradalmat. Rácz Gyula százados is így nyilatkozott, majd ellenséges megjegyzést tett a Szovjetunió és a szovjet hadsereg ellen. Csatlakozott hozzájuk Tüzkő Attila mérnök is.

Befolyásolta a taggyűlés hangulatát az is, hogy az Országos Légierő Parancsnokság "Forradalmi Bizottságának" megalakulásáról és az általuk kiadott ellenforradalmi követelésekről is tájékoztatták a taggyűlést. Ezek után a kommunisták teljes bizonytalanságba kerültek. A taggyűlés még délután is tartott, mialatt a pártonkívüliek előkészítették a "Katonai Tanács" megválasztását,

majd a taggyűlést megzavarva követelték, hogy a kommunisták is menjenek ki a nagy hangár elé - ahol már az állomány gyülekezett - és vegyenek részt a választáson.

A helyzetet nehezítette az a körülmény is, hogy Török Béla alezredes hadosztályparancsnok vállalta, hogy az állomány előtt felolvassa a már említett OLEP "Forradalmi Bizottságának" felhívását.¹⁵⁵

A felolvasás után megtörtént a választás. 11 főt választottak a bizottságba, köztük Mándi Jenő főhadnagyot és Rácz Gyula századost is. A bizottság tagjainak többsége honvédekből és tiszthelyettesekből állt. A választás után a "Forradalmi Katonatanács" megtartotta első ülését, ahol 3 tagu elnökséget választott Mándi Jenő, Rácz Gyula és Vázsonyi Miklós százados személyében.¹⁵⁶ Október 31-én az OLEP olyan utasítást adott, hogy a parancsnokot is be kell választani a bizottságba, amennyiben alkalmas. Ez meg is történt. A tényleges vezetést most már a bizottság gyakorolta.

Még ezen a napon Mándi Jenő és Rácz Gyula felkereste a hadtestparancsnokságot - melyet tulzottan baloldalinak tartottak és Rácz durván felelősségre vonta Gyulai ezredest, amiért ilyen későn alakították meg a "Katona Tanácsot".¹⁵⁷ Ettől kezdődően Rácz felkereste a Kecskemét város területén működő intézmények, vállalatok különböző bizottságait és erősítette az együttműködést ezekkel. A látogatások kölcsönösnek bizonyultak; a különböző szervektől nap, mint nap bizottságok keresték fel a repülőtérre. Emiatt sem a biztonság, sem a titokvédelem nem volt megnyugtató. Pl.: az egyik csoport már egyenesen azt követelte, hogy ellenőrizhessék a repülőtérre. Ez elől azonban még a "Katonai Forradalmi Tanács" is elzárkózott. Mándi Jenő és Gáti Antal főhadnagy megjelentek a "Városi Tanács Forradalmi Bizottságának" ülésén, ahol Mándi felszólalt; biztosította a jelen-

lévőket arról, hogy a repülőtér a "forradalom" mellé áll, majd felolvasta az OLEP "Forradalmi Bizottsága" által kiadott ellenforradalmi követeléseket, s ezzel a kedélyeket még jobban felizgatta.¹⁵⁸

Október 30-án egy bizottság tárgyalta egy rádióadó felállításának lehetőségéről. Felmerült, hogy erre felhasználhatják a hadosztály vadászgép-irányító, de táviróüzemre berendezett adóját. Döntöttek az adó üzembe helyezéséről. Ezután Török Béla alezredes utasította Tőke Gyula százados hírfőnököt, a technikai feladatok végrehajtására.

Az adó még azon a napon megkezdte sugárzását.¹⁵⁹ Mándi Jenő ezek után felkereste a Katona József Színház "Forradalmi Bizottságát" és kérte közreműködésüket. Sárosi Gábor, Temes Gábor, Csicsmán Júlia színművészek önként jelentkeztek és megjelentek a repülőtéri adónál. A műsort, mint a "szabad Katona József Színház" adását sugározták.

Később a színház "Forradalmi Bizottsága", a kint lévő színművészeket ellátta megbízólevelekkel, megjelölte feladataikat.

A rádióállomás működése nehézkesen indult. Az első két napon üzenetközvetítő feladatokat láttak el, majd zenét sugároztak. Ezt követően azonban hangvételük mindinkább jobbra tolódott, végül is a legszélsőségesebbé vált. Minden olyan kérdéssel foglalkoztak, amit az ellenforradalmárok felvetettek, mind bel-, mind külpolitikai téren. Gyakran még az ugyancsak ellenforradalmi befolyás alá került Kossuth Rádiót is túllicitálták. Adásaikban szerepeltek ellenforradalmi uszítások, a politikai foglyok és a közönséges bűnözők szabadon bocsátását dicsőítő értékelések, a Szovjetuniót és a munkáshatalmat gyalázó sorozatok, a szovjet hadsereg elleni harcra való felhívás, stb.¹⁶⁰ Az adóállomás az ellenforradalom egyik legszélsőségesebb dél-magyarországi szócsövénév vált. A rádióadó még akkor is uszított, amikor a szovjet csapatok november 4-én a repülőtér körülvették és behatoltak.

A rádió műsoradásán kívül a "Forradalmi Bizottság" más eszközökkel is igyekezett a tömegek hangulatát befolyásolni. Utasításukra gyakran szálltak fel gépek, vitték magukkal és szórták szét az OLEP ellenforradalmi bizottságának röpcéduláit.

A "Katonai Forradalmi Bizottság" elsőként a politikai tisztek ellen lépett fel, amely intézmény nem volt még hivatalosan felszámolva, de már nem működött. Beosztásukból leváltották őket és más jellegű alacsonyabb beosztásba helyezték. Így pl.: a hadosztály politikai helyettesét élelmiszer szállításra, másokat őrszolgálatra osztottak be, többeket pedig hazaküldtek a lakásukra.¹⁶¹

A "Katonai Tanács" munkájára jellemző az a törekvés, hogy háttérbe igyekezett szorítani a társadalomhoz hű erőket. Megmutatkozott ez abban is, hogy a létszámcsökkentés a hadtestet is érintette. Az elbocsátásra kerülők még nem hagyták el a repülőteret. Közülük többen jelentkeztek szolgálattételre, a munkáshatalom védelmére, de ezt nem fogadták el. Ugyanakkor később a "Katonai Bizottság" megtúrta az előzőleg politikai megbízhatatlanság miatt elbocsátott tiszteket, sőt a volt horthysta tiszteket is, akik nyíltan hangoztatták, hogy ellenállnak a szovjet csapatoknak, készségesen hajlandók felszállni és lőni a szovjet erőket.¹⁶²

A "Katonai Bizottság" nem maradt tétlen az elhárító tisztekkel szemben sem. Amikor az Államvédelmi Hatóságot megszüntették Mándi Jenő vezetésével az elhárító tiszteket lefegyverezték és lakásukra küldték. Röviddel ezután arra a képtelen értesülésre hivatkozva, hogy megakarják támadni a repülőteret, éjjel Rácz Gyula vezetésével letartóztatásba helyezték őket.

A repülőtéren "Katonai Forradalmi Tanács" tagjainak tevékenységét nehéz megítélni, hiszen munkás és paraszt családból szár-

maztak, a munkáshatalomnak köszönhatték felemelkedésüket.

Mándi Jenő szegényparaszt családból származik. Szülei a felszabadulás előtt gazdasági cselédek voltak. Mándi az általános iskola elvégzése után alkalmi munkásként dolgozott. Később szakérettségire került, melynek elvégzése után felvételt nyert a műszaki egyetem gépészmérnöki karára. Innen önként jelentkezett a hadmérnöki kar repülős fakultására, melyet eredményesen elvégzett, és repülőmérnökké avatták. 1955. őszén helyezték a kecskeméti repülő hadosztályhoz, mérnöki osztályvezetőnek.

Rácz Gyula szegényparaszt családból származik. Szülei a felszabadulás előtt ugyancsak gazdasági cselédek voltak. Az általános iskola elvégzése után a Csepeli Vasműhöz került, mint segédmunkás. Később villanyszerelő szakmunkássá képezték. 1948-ban önként jelentkezett katonai szolgálattételre, majd elvégezte a Kossut Akadémiát. 1951-ben az ejtőernyős iskolára került hadművelleti osztályvezető beosztásba. Kérésére 1953-ban helyezték a kecskeméti hadosztályhoz ejtőernyős kiképzés vezetőnek.

Gáti Antal munkás családból származik. Kereskedelmi érettségi után az MSZT Pest-megyei Titkárságán gazdasági felelős. 1951-ben tényleges katonai szolgálatra vonultatták be, ahonnan a Petőfi Politikai Tisztképzőre került. 1952. novemberében hadnaggyá avatták. Ezután a Sztálin Katonai Politikai Iskolára helyezték előadónak. 1953-ban került a kecskeméti hadosztályhoz, pártiskola vezetőnek.

A rendőrségi "Forradalmi Bizottság".

A rendőri állomány helyzetének alakulását jelentős mértékben befolyásolta a Belügyminisztérium részéről jelentkező bizonytalanság és az, hogy Kopácsi ezredes országos rendőrkapitány személyében egy revizionista áruló kezében volt a rendőrség irá-

nyitása.¹⁶³ Október 23-án Kopácsi parancsot adott, hogy az utcán cirkáló lovasrendőr csoportokat vonják be, nehogy felbőszítsék a tüntetésre készülőket.¹⁶⁴ Este pedig úgy rendelkezett, hogy a rendőrök a felkelőkkel szemben nem használhatnak fegyvert, majd elvonulási, illetve fegyverletételi parancsot adott ki. A főkapitányság revizionista vezetői gyakorlatilag már október 23-án az esti órákra dezorganizálták, kikapcsolták a rendőri állományt. A felkelők ezután rendre elfoglalták a rendőrörsöket, rendőrkapitányságokat, rendőrségi épületeket. A rendőrök többségét, akik mégis megpróbálták tartani magukat, lefegyverezték és eltávolították.

A rendőrség "Forradalmi Bizottságának" megalakulását közvetlenül az váltotta ki, hogy Kádi Sándor őrnagy telefonbeszélgetést folytatott az országos rendőrkapitányság politikai osztályvezetőjével, Kovács őrnaggyal, aki tájékoztatta arról, hogy megalakult a "Forradalmi Tanács" és kinyilvánították, hogy elhatárolják magukat az Államvédelmi Hatóságtól és követelik a szovjet csapatok kivonását.¹⁶⁵ Kádi Sándor a beszélgetést közölte Ott József százados politikai osztályvezetővel, és javasolta, hogy hasonló bizottságot hozzanak létre a megyében is. Mindjárt le is ültek és megtárgyalták a "Forradalmi Tanács" megválasztásának gyakorlati lebonyolítását. Utána Ott József többedmagával hozzákezdett egy ellenforradalmi követeléseket tartalmazó felhívás megfogalmazásához. Ott József szövegezte, a többiek kiegészítették, módosították, végül az alábbi hat pontos követelést fogadták el:

"A kecskeméti rendőrség egyetért és támogatja az ideiglenes Magyar Nemzeti Kormányt és a független szabad Magyarorszáért fegyvert fogó szabadságharcosokat."¹⁶⁶

1./ egyetértünk a kormány határozatával, mely szerint felosz-

- latja az államvédelmi hatóságot. A rendőrség elhatárolja magát a volt államvédelmi szervek tagjaitól. A volt államvédelmi szerv ingóságait birtokba vettük, az épületet pedig a helyi önkormányzati szerv rendelkezésére bocsátjuk.
- 2./ A honvédség, a rendőrség tagjaiból a munkások, parasztok és értelmiségiekből szervezett nemzetőrségen belül minden erőnkkel, fáradtságot nem ismerve folytatjuk és biztosítjuk kivivott szabadságunk rendjét, az élet- és vagyonbiztonságot.
- 3./ Követeljük, hogy a hazánkban állomásozó szovjet csapatok azonnal kezdjék meg, s a legrövidebb időn belül fejezzék be a kivonulást Magyarország területéről.
- 4./ Kecskeméten a dolgozók és a koalíciós pártok javaslata alapján még a mai nap folyamán alakuljon meg a helyi önkormányzati szerv, s vegye át a szervezést és irányítást.
- 5./ Kérjük Kecskemét lakosságát, hogy támogassa a nemzetőrséget, közös erővel és akarattal biztosítsuk szabad, független hazánk biztonságát.
- 6./ A kecskeméti rendőrség forradalmi tanácsa felhívja a megye valamennyi rendőri szervét, hogy csatlakozzon a szabadságharcosokhoz, alakítsák meg saját forradalmi tanácsaikat."

Még aznap este kiértéskítették az állományt, hogy október 30-án reggel a választáson jelenjenek meg. Másnap reggel a káderosztály körletében kb. 40 fő jött össze. Az ülést Ott százados nyitotta meg és közölte, hogy a "Forradalmi Tanácsot" az országos rendőrkapitányság utasítására alakítják meg.¹⁶⁷ Ezután felolvasta az előző este összeállított ellenforradalmi követelési pontokat, majd megkérdezte a jelenlévőket, hogy egyetértenek-e azzal. Senki nem kifogásolta. Ezután került sor a "Forradalmi Bizottság megválasztására Ott József javaslata alapján. A bi-

zottsági tagok választása nyílt szavazással történt. Így a "Forradalmi Bizottság" tagjává választották: Imre Gábort, Ott József, Donáth Tibor, Gubisi József századosokat Simon Sándor hadnagyot, Á.Szabó János, Hegedüs István törzsőrmestereket. A "Forradalmi Tanács" elnökének Imre Gábor alezredest, titkárnak Á.Szabó Jánost választották.

A választások befejezése után Imre Gábor, Ott József és Gubisi József a szerkesztőséghez mentek és leadták a felhívást, melyet a Petőfi Népében jelentettek meg. A szerkesztőségtől Imre Gábor és Ott József az éppen Nemzeti Bizottságot választó városi tanácshoz mentek, ahol az egybegyültek előtt Ott József felolvasta a már ismert rendőrségi felhívást.¹⁶⁸ Imre Gábort egyuttal a tanács Nemzeti Bizottságába is beválasztották.¹⁶⁹

A rendőri bizottság következő ülését október 31-én a délutáni órákban tartotta. Napirenden szerepelt a káderanyagok kérdése, mely nagy vitát váltott ki. Az őrstől és a közlekedésről delegáltak, ragaszkodtak a káderanyagok kiosztásához, a tanács többi tagja pedig az mellett volt, hogy mindenkinek lehetővé kell tenni a káderanyagok tanulmányozását, de kiosztani, vagy elvinni nem szabad. Végül a bizottság ilyen értelmű döntést hozott, amely azonban nem zavarta a közlekedés és az őrs beosztottait abban, hogy a káderanyagukat magukkal vigyék.

A továbbiakban Donáth Tibor százados felvetette, hogy a bizottság végezzen olyan kutató munkát, hogy kikkel dolgozik, mert csak azzal lehet együttműködni, akikben megbiznak. Ott József azonnal javasolta, hogy a megbizhatatlanokat valamilyen módon félre kellene állítani.¹⁷⁰ Foglalkoztak a politikai tisztek és a káderosztály beosztottainak eltávolításával is, mellyel mindenki egyetértett.

Ott Józsefet november 1-én a déli órákban felkereste Lukács András honvéd százados, Kecskemét nemzetőr-parancsnoka, aki

felsőbb utasításra való hivatkozással közölte, hogy az Államvédelmi Hatóság tagjait össze kell szedni. Ennek megbeszélésére az esti órákban összehívták a "Forradalmi Tanácsot"¹⁷⁴. A bizottság tagjain kívül jelen voltak Szalóki László őrnagy rendőri vezető, Vigh István százados, a katonai ügyészség vezetője, Lukács András százados városi nemzetőr-parancsnok, Szentkirályi Frigyes alezredes, a nemzetőrség megyei parancsnoka. A katonai ügyész Szalóki László hívására érkezett, mivel tudomására hozták, hogy az államvédelmi beosztottak letartóztatásáról lesz szó. Az ügyész jelenléte a törvényességet látszott biztosítani. Lukács elmondta, hogy a legfőbb ügyészség álláspontja szerint - dr. Karácsonyi István ügyész tájékoztatása alapján - az államvédelmi beosztottakat le kell tartóztatni.

A bizottság tagjai között a vélemények megoszlottak, vita alakult ki. Végül úgy döntöttek, hogy csak a nyomzókat tartóztatják le, az egyéb beosztásukat pedig nem.

Ebben a nehéz és kritikus helyzetben döntő jelentőségű lehetett volna a vezetők állásfoglalása, amely azonban elmaradt. Szalóki László őrnagy, Vigh István százados és Szentkirályi Frigyes alezredes passzívan szemlélték az események tragikus alakulását. Bizonyos mértékig meg lehet érteni Vigh és Zalavári magatartását. Vigh a statárium kihirdetése után számos ellenforradalmárral szemben járt el. Zalavári kivette részét a fegyveres ellenforradalmárok elleni harcból, ezért a jobbratulódás után számolniuk kellett a felelősségrevonással. Ezzel a passzív magatartással azonban éppen a fokozott jobbratulódásnak adtak lehetőséget. Szalóki Lászlónál ilyen körülmények nem merülhettek fel, mivel ebben az időszakban érkezett vissza a pártiskoláról, s tekintélye volt az állomány előtt. Figyelembe véve a rendőrség "Forradalmi Bizottságának" megosztottságát a kérdést illetően,

határozott pozitív beavatkozásával feltételezhetően meg tudta volna akadályozni a letartóztatásokat, de legalább meg kellett volna kísérelnie.

A bizottsági ülésen a gyakorlati tennivalókat Ott József önként vállalta, átvette a kezdeményező szerepet.¹⁷² Megkerestette Horváth Kálmán hadnagyot a káderosztály beosztottját, akit utasítottak az államvédelmi beosztottak névsorának elkészítésére. Utasítására a névsort Szilvási Mária gépirónő elkészítette és átadta Ott Józsefnek. Ezután Ott József olvasta a neveket és a bizottság döntött, hogy kiket tartóztatnak le. Többségük fennmaradt a listán. Ennek befejezése után a letartóztatandókat Ott József lakhely szerint csoportosította, aminek alapján 4 csoportot alakított ki. Rendőrtisztekből, honvédtisztekből, valamint a hadtesttől rendelkezésre bocsátott 15 sorkatonából. A csoportok vezetését rendőrtisztek vállalták. Ezek voltak : Ott József, Frányó János., Mosonyi Sándor századosok, Győrfalvai György hadnagy.¹⁷³ Az akcióhoz gépkocsikat a hadtesttörzs és Lukács Antal százados biztosított.

Ott József a csoport-parancsnokokat eligazította. Átadta a letartóztatásra kerülők névsorát, meghagyta, hogy a megyei börtönbe kell beszállítani őket. Az akciócsoportok megkezdték feladataik végrehajtását. Az éjszaka folyamán 63 fő államvédelmi beosztottat tartóztatnak le és szállítottak a megyei börtönbe, majd a következő napon is folytatták tevékenységüket.¹⁷⁴

Tragikus fordulat, hogy azokat vetették börtönbe, akik mindig hűek maradtak a munkáshatalomhoz, többségük az államvédelmi hatóság feloszlatása után is harcolt az ellenforradalmárok ellen.

Ott József tevékenységének indítékát nehéz megítélni. Ő is szegényparaszt családból származik. 1945-ig alkalmi munkával

foglalkozott, majd 1945-ben került a rendőrség kötelékébe, 1946-ban avatták tisztté. Különböző beosztásokban dolgozott, majd politikai osztályvezetőnek nevezték ki. Állami iskolai végzettsége 8 általános volt, de folyamatosan különböző tanfolyamon és továbbképzésen vett részt, majd magasabb foku pártiskolát is végzett. Az ellenforradalom kitöréséig magatartásával semmi probléma nem merült föl.

Az ellenforradalom fegyveres szervezete: a "Nemzetőrség"

Nagy Imre október 28-i rádióbeszédében többek között elrendelte a teljes tüzszünetet és bejelentette az új karhatalom felállítását. "A rend védelmére és a közbiztonság helyreállítására megalakult az új karhatalom, a honvédség és a rendőrség alakulataiból, valamint a munkások és az ifjuság felfegyverzett osztagaiból".

Ennek alapján az MDP megyei Bizottsága felhívást bocsátott ki, melyben állást foglalt, hogy "a megyében is haladéktalanul meg kell alakítani a "Nemzetőrséget".

Gyurkó Lajos vezérőrnagy tudta, hogy ez a hadsereg teljes dezorganizálását jelenti, továbbá, hogy a fegyveres ellenforradalmárok is beépülnek. Éppen ezért igyekezett tartani a még meglevő katonai pozíciót. Szentkirályi Frigyes alezredest megyei, Lukács András századost a városi nemzetőrség parancsnokává nevezte ki. A választás azért esett rájuk, mivel mindketten¹⁷⁵ kiemelkedő érdemeket szereztek a városban október 26-án kezdődött fegyveres ellenforradalmi támadás felszámolásában, majd a rend fenntartásában.

A megbízás után Gyulai Mihály ezredessel Lukács András százados felkeresték Halanda Istvánt a városi pártbizottság első titkárát, aki előadta: haladéktalanul meg kell alakítani a "Nemzetőrséget" és még a nap folyamán járőröket kell indítani

a város területén egy katona, egy rendőr és egy civil részvételével.¹⁷⁶ Bemutatta a jelenlevő Donáth Tibor rendőr századosot a kecskeméti rendőrkapitányság vezetőjét, akit helyettesének jelölt ki. Ezután átadott Lukács András századosnak 15-20 főről szóló névsort, hogy a feltüntetettek jelentkezni fognak nemzetőrnek. Meg kell jegyezni, hogy közülük csak 3-an jelentkeztek.

Lukács András századosnak a nemzetőrség székhelyéül a rendőrkapitányságot jelölték ki, így ő Donáth Tibor százados dolgozó szobájában helyezkedett el. Parancsnoksága alá rendelték a hadtest kötelékébe tartozó felderítő zászlóaljat. Alapvetően a nemzetőrséget ez a társadalomhoz hű erő képviselte Kecskeméten. A rendőri állomány nem volt jelentős a már ismert okok miatt. Október 29-én a különböző üzemekből delegáltak nemzetőröket, de létszámuk így sem haladta meg a 30-35 főt. A nemzetőrségbe önként is jelentkeztek, így számos bűnöző, illetve büntetett előéletű is bekerült a szervezetbe. Ennek felismerése után Donáth és Lukács századosok előkészítették és november 4-re tüzték ki a nemzetőrségből való eltávolításukat, erre azonban már nem került sor.

A Petőfi Népe október 31-i számában eltulozva adta hírül a nemzetőrség megalakulását. "... Futó tüzként terjedt el a hír: megalakult Kecskemét város és Járás Nemzetőrsége. A Kecskeméti Gépgyárból 20, a Kinizsiből 28, az AKK-ból az Utfenntartó Vállalattól, a Cipőgyártól és még számtalan helyről jelentkeztek munkások. És ma már több száz a gárda létszáma."

A "Nemzetőrség" éppen összetételéből következően Kecskeméten lényegében pozitív tevékenységet fejtett ki. Közös járőrszolgálatot láttak el, biztosították a rendet. A polgári személyek ön-

állóan nem intézkedhettek, a szolgálat letelte után. fegyvereiket is le kellett adni. A nemzetőrség tevékenységéhez azonban - ezen belül Lukács András százados, Bognár Ferenc és Nagy Lajos személyéhez szorosan - több olyan ellenforradalmi, illetve köztörvényes bűncselekmény fűződik, melynek értékelését nem hanyagolhatom el.

Lukács András százados, mint nemzetőrparancsnok - noha korábban pozitív szerepet játszott a rend fenntartásában - felsőbb utasításra hivatkozva aktív szervezője, előkészítője volt az Államvédelmi Hatóság tagjai letartóztatásának. Donáth Tibor százados és az un. "Városi Forradalmi Bizottság" felhívása ellenére is a különböző üzemek képviselőiben megjelenteknek 30-35 fegyvert adott ki október 29-e és november 3-a között, melynek jelentős része nem az üzemeket őrző munkások kezébe került.¹⁷⁷

Nagy Lajos ellenforradalmár, postarabló hirhedt alakjává vált a Kecskeméti Nemzetőrségnek. Róla előzetesen annyit, hogy azidőben 29 éves, de már megjárta a börtönöket. "Pályafutása" 1944-ben kezdődött. 1945. október 17-én önként jelentkezett SS katonának.¹⁷⁸ Bácsbokodra vonultatták be, innen Hosszuheténybe szállították, ahol beöltöztött a német SS egyenruhájába. Onnan hamarosan megszökött és Kecskemét környékén bujkált a felszabadulásig. 1946-ban lopásért, 1948-ban feketevágásért, 1951-ben hatósági közeg elleni erőszakért, 1955-ben ismételten hatósági közeg elleni erőszak elkövetéséért állt bíróság előtt és ítélték el. Összesen 4 év és 6 hónapot töltött börtönben.

A városban október 26-án kirobbant fegyveres ellenforradalmi lázadás aktív résztvevője, harcolt honvédeinkkel szemben, üzemképtelenné tette a posta táviróberendezését, valamint telefonvonalait. Október 26-án letartóztatták, majd 30-án mint fegyveres "szabadságharcos" szabadult és azonnal bekapcsolódott

az ellenforradalmi mozgalomba.¹⁷⁹ Felkereste a nagyállomást, ahol a vasutasok éppen munkástanács választást tartottak. Eközben tudomásukra jutott, hogy a "Városi Forradalmi Bizottság" választása folyamatban van. A hatalom gyakorlásából semmiféleképpen sem akart kimaradni, így egy vasutasokból álló csoport kíséretében a városi tanácshoz ment, ahol már megválasztották a bizottság tagjait és az intéző bizottságot. Felháborodva kijelentette, hogy őt nem lehet kisenmizni.¹⁸⁰ Szerepét némileg eltulozva állította, hogy ő vezette az ellenforradalmi fegyveres harcot, némitotta el a táviratgépezet működését és a telefonvonalakat.

Itt lépett színre Bognár Ferenc, ugyancsak büntetett előéletű, akit a Kecskeméti Épület- és Karbantartó Vállalat munkástanácsa delegált, majd beválasztották a "Városi Nemzeti Bizottságba", annak intéző bizottságába és megbízták az elnökhelyettesi teendők ellátásával. A Nagy Lajossal kapcsolatban felmerült problémákkal bement Tóth Lászlóhoz a bizottság elnökéhez, akinek elmondta a történeteket és javasolta, hogy küldjék a nemzetőrségbe, mivel fegyveres felkelőről van szó.¹⁸¹ Az elnök a javaslattal egyetértett, így Bognárt mindjárt be is ajánlotta a jelenlevő Lukács András századosnak. Nagy Lajos önhatalmulag kinevezte magát a felkelő csoport parancsnokának és elfoglalta helyét a rendőrség épületében. Senkitől semmiféle beosztást, megbízást, feladatot nem kapott, mégis vezéregyenységnek számított. Hatókörét az is növelte, hogy Bognár Ferenc személyes használatára bocsátotta az MDP megyei első titkár személygépkocsiját.¹⁸² Ez így volt lehetséges, hogy a "Városi Forradalmi Bizottság" elhárította az MDP megyei Bizottság 15 személygépkocsijának kisajátítását. A gépkocsik felett az intéző bizottságon belül Bognár és még egy-két személy diszponált. A gépkocsik garázsa nem vál-

tozott, így a gépkocsivezetők is együtt maradtak. Nagy Lajost Bognár József gépkocsivezető szállította a kisajátított gépkocsival és így került személyes kapcsolatba a pártbizottság gépkocsivezetőivel.

Bognár József gépkocsivezető elpanaszolta sérelmüket Nagy Lajosnak, hogy a pártbizottsági apparátus felszámolása előtt több havi munkabért fizettek ki a munkatársaknak, és ezen felül a vezetők nagyobb összegeket is felvettek végkielégítés címén, míg részükre összesen csak egy havi bért folyósítottak. Továbbá arról is tájékoztatták Nagy Lajost, hogy Hajlik Gábor gazdasági vezető megőrzésre hazavitte a pártkasszát, melyben nagyobb összeg volt.¹⁸³

Nagy Lajos fantáziáját egyre inkább foglalkoztatta a pártkassza megszerzése. Tudomására hozta Bognár Ferencnek, hogy le kell foglalni, mielőtt megszöknének a pénzzel. Egyre türelmetlenebbül sürgette az akció lebonyolítását. Bognár Ferenc végül is egyetértett ezzel.

Október 30-án 22 és 23 óra között gépkocsikkal az MDP megyei Bizottság székházához indultak: Lukács András és Osváth Sándor századosok, valamint Nagy Lajos és Bognár Ferenc.¹⁸⁴ Lukácsék azért mentek a pártbizottságra, mert tudomásukra jutott, hogy a pártbizottság berendezését elszállítják és ezt meg akarták akadályozni, illetve meg is akadályozták.

Nagy Lajos és Bognár Ferenc a gondnoktól érdeklődtek Hajlik Gábor holléte felől, akitől megtudták, hogy a lakásán tartózkodik. Nagy Lajos és Osváth Sándor százados Hajlik Gábor lakására mentek onnan beszámoltatták őt a pártbizottság épületébe, ahol Lukácsék kérdéseire elmondta, hogy két havi fizetést osztott ki a pártbizottság munkatársainak, vezetőinek és ezen kívül változóan nagyobb összegű pénzt vettek föl. Pl. a pártbi-

zottság első titkára 30000 Ft-ot.⁴⁸⁵ Bognár ezután megkérdezte mennyi pénz van jelenleg a kasszában. Hajlik Gábor közölte, hogy kb. 100000 Ft, mely lakásán van. Bognár kijelentette, hogy a pénzt átveszik a "Forradalmi Bizottság" részére. Ezek után Lukács András százados, Bognár Ferenc és Nagy Lajos Hajlik Gábor lakására mentek, magukhoz vették a pénzes kazettát, továbbá Hajlik Gábor önvédelmi fegyverét. Viisszamentek a pártbizottságra, ott felnyitották a kazettát, amelyben 235000 Ft-ot találtak.⁴⁸⁶ Lukács százados az akcióban azért vett részt, hogy a pénz szállítását és letétbe helyezését biztosítani tudja.

Nagy Lajos bűnöző úgy érezte közel került a pénz megszerzéséhez. Lukács százados azonban keresztülhuzta számítását. Kijelentette: a pénzt csak jegyzőkönyv ellenében lehet átvenni. Nagy Lajos külön tárgyalta Bognár Ferencel, nem akart írásos nyomot hagyni. Javasolta Bognár Ferencnek: " ne írjunk semmit, majd adok néhány pofont Hajliknak és azután úgy sem mer beszélni. " Lukács és Osváth századosok azonban nem alkudoztak. Elkészítették a jegyzőkönyvet, melyet mindannyian aláírtak. Hajlik Gábor nem tiltakozott, sőt felajánlotta a kasszában lévő csekk-tömböt is, melyre 50000 Ft. fedezet volt.⁴⁸⁷ Azt is átvették tőle.

Nagy Lajos elképzelését Lukács András százados azon rendelkezése is keresztelte, hogy a pénzt a rendőrség épületébe szállították, ahol Bognár Ferenc indítványozta a 200000 Ft-on felüli összeg felosztását a nemzetőrség élelmezésére, illetve egyéb kiadások fedezésére. Nagy Lajos és Bognár Ferenc nagyobb összeget vett magához. A megmaradt 200000 Ft-ot Lukács András százados elzárta, hogy majd át kell adni a "Városi Forradalmi Bizottságnak" mivel annak a nevében történt a lefoglalás.

Az elrabolt pénz sorsa ezzel még nem fejeződött be. November 1-én Bognár József és Zsinkó Imre gépkocsivezetők felkeres-

ték Nagy Lajost és elmondták: az ő éberségüknek köszönhető a pártbizottság pénzének megszerzése, ezért részesedést kértek belőle. Nagy Lajos egyetértett kérésükkel és megbeszélte Bognár Ferencsel, aki engedélyezte. Megállapodtak abban, hogy a gépkocsivezetőknek személyenként 5-5000 Ft-ot utalnak ki. Az átvételi elismervényt Nagy Lajos 75000 Ft-ról állította ki, azonban ebből csak 60000 Ft-ot adott át Bognár Józsefnek azzal, hogy a fennmaradó összeg Bognár Ferencet illeti, amiért az ügyet engedélyezte.⁴⁸⁸ Az összeget Nagy Lajos természetesen megtartotta magának, de nem elégitette ki az eredményt. Szorgalmazta, hogy a pártbizottság vezetőitől és munkatársaitól felvett pénzt szedjék össze. Erre azonban már nem került sor. A Hajlik Gábornál maradt jegyzőkönyv miatt nyugtalankodva november 2-án este Nagy Lajos felment annak lakására és elvette tőle a pénz átvételéről szóló jegyzőkönyvet.

Nagy Lajos mint a felkelő ellenforradalmi csoport parancsnoka testőrgárdáról is gondoskodott.⁴⁸⁹ A nemzetőrségbe magával vitte Virág Imrét, aki 11 év és 6 hónapos börtönbüntetését töltötte a Váci Fegyházban államellenes izgatás, lázítás, betöréses lopás, többrendbeli hatóság elleni erőszak és szökés bűncselekmények elkövetése miatt. Büntetésének még a felét sem töltötte le, amikor a "felkelők" megnyitották előtte is a fegyház kapuját. Másik testőre Szabó László, Sopronkőhidán töltötte büntetését rablógyilkosság elkövetése miatt, akit ugyancsak az ellenforradalmárok szabadítottak ki. Mindketten hamarosan hazaérkeztek Kecskemétre és Nagy Lajos vezetésével folytatták bűnöző tevékenységüket. A kisajátított Mercedes gépkocsival, mindhárman géppisztolyokkal felszerelve járták a várost és a járás területét és mindenütt ^{ellenforradalmi} megmozdulásra buzdítottak. Október 2-án Tiszakécskére utaztak a tüntetők elleni repülőtémadás következményeit

"kivizsgálni" majd követelték a parancsnokok felelősségre vonását. De más cél is vezette őket. Pénzt akartak szerezni, sok pénzt, mellyel érdemes nyugatra szökni.¹⁹⁰ A tiszakécskei postát szemelték ki, ahol értesülésük szerint a napi bevétel egy millió forint körül szokott lenni.

November 4-én a szovjet csapatok Kecskeméten is megkezdtek az ellenforradalom felszámolását. Az alvilág azonban, így Nagy Lajosék is tovább folytatták bűnöző tevékenységüket.¹⁹¹ Társaival a Téglagyár utca 20. szám alatti házban rejtőzködött. Katonaruhába öltöztek, - szovjet katonáknak adták ki magukat - fosztogattak, rettegésben tartották Máriaváros lakóit, majd megtervezték a máriavárosi postahivatal kirablását, melynek értelmi szerzője Nagy Lajos volt. Tervük a következő volt: pénztárzárás előtt Virág Imre bemegy a postahivatalba, Szabó János pedig a bejáratí ajtót biztosítja, Nagy Lajos ezalatt - a tulajdonát képező motorkerékpárral - a közelben várakozik. A pénz elrablása után Szabóval motorkerékpáron a megjelölt tanyára menekülnek, Virág pedig gyalog követi őket./

A terv szerint november 15-én 14 órakor Virág és Szabó belépett a posta ajtaján. A helyiségben csak Kuczka Kálmán hivatalvezető és felesége tartózkodott, éppen a pénztárzárást végezték. Virág Imre levélpapírt, borítékot vett, majd tollat kért. A fülkénél látszólag mindjárt hozzáfogott a levél megírásához, azonban nem sokáig forgatta a tollat: egy alkalmas pillanatban jelt adott Szabónak és a kabátjuk alól villámgyorsan előkerültek a fegyverek és kézigránátok. Virág Imre gengszter¹⁹² módjára felszólította Kuczka Kálmánt "pénzt, vagy életet! Elő az összes pénzzel!" Hiába volt minden könyörgés. Virág félrelökte az idős hivatalvezetőt, benyomta az ajtót, kiszakította a telefonzsínort, felfeszítette a fiókot és a bejáratot bizto-

sító Szabónak dobálta kifelé a pénzkötegeket, vagyis a napi bevételt, pontosan 100000 Ft-ot. Ennek befejeztével Szabó a várakozó Nagy Lajoshoz sietett, akivel motorkerékpáron elszárguldott. Virág Imre is futásnak eredt, de a lármára odasereglett emberek a menekülő Virágot - aki a Cédulaház utca 3 számú házba rohant volna - elfogták és átadták a rendőrségnek. Ott rejtette el a csőre töltött pisztolyt és az éles kézigránátot.

Arablótámadás után Nagy és Szabó egy miklóstelepi tanyára ment a pénzzel. Szabót itt fogta el a rendőrség. Nagy Lajost pedig Nagykőrösön, amikor Budapestre indult. Nagy Lajos elvetemültségére az is jellemző, hogy miután Virág kizárásával megsztotak az elrabolt pénzen, megleste, hogy Szabó hová rejti a pénzt, azt onnan ellopta és máshová rejtette.

A rablás előtt jól berendezkedtek. Fegyverraktáruk a Szentháromság temető egyik kriptájában volt.⁴⁹³ Felkészültek arra is, ha elfogják őket szabadulásuk után újra legyen fegyverük. Miklóstelepi rejtekhelyükön az illemhelyen a cserép alá élesített kézigránátot rejtettek azzal a céllal, hogyha elfogják őket a kézigránáttal semmisítik meg elfogóikat.

A nemzetőrség vezetőinek, illetve az abban tevékenykedőknek indítékai, céljai különbözőek voltak:

Donáth Tibor rendőr százados, aki az ellenforradalom kitörése előtt a kecskeméti rendőrkapitányság vezetője volt, majd a nemzetőrség parancsnokának helyettese lett, gyakorlatilag távol tartotta magát - mint sokan mások tették - az események befolyásolásától. Ez összefügg a központi és a megyei irányító rendőri szervezetben kialakult helyzettel.

Lukács András százados nem volt tudatos ellenforradalmár. Paraszt családból származik, apja a felszabadulást megelőzően

gazdasági cseléd volt. 1948-ban vonult be katonai szolgálatra, majd a Kossuth Akadémia elvégzése után különböző beosztásokban teljesített szolgálatot és az ellenforradalom kitörését megelőzően hadtest kiképzési tiszt volt. Katonai szolgálati ideje alatt a reá háruló feladatokat kiválóan elvégezte, ennek alapján 30 esetben részesült különböző elismerésekben, köztük három alkalommal kitüntetésben.

Mindvégig részt vett az október 26-án kezdődött ellenforradalmárok elleni harcban és kimagasló teljesítményt nyújtott. ¹⁹⁴ Irányította a város járőr-szolgálatát, beosztottaival a nyílt vágyánon leállította a Kecskemét felé közlekedő vonatot, melyen fegyveres ellenforradalmárok érkeztek volna a városba. Vezetésével foglalták vissza a város postaépületét a fegyveres ellenforradalmároktól és a kecskeméti cigánytelep ellen bevetett repülőgépek tüzeit is Lukács százados irányította, így érdemelte ki a bizalmat a hadtestparancsnoktól.

A jobbratulódás folyamán azonban, mint nemzetőr-parancsnok együttműködött a városi "Forradalmi Bizottsággal" és tevékenységével ebben az időszakban már részben, ha akaratlanul is, de az ellenforradalom célkitűzéseinek megvalósítását segítette elő. Ezért a bíróság előtt kellett vállalnia a felelősséget.

Nagy Lajos iparos családból származott, apja önálló hentes és mészáros volt, ő is ezt a szakmát tanulta. ¹⁹⁵ A szakmában azonban - a fekete vágások kivételével - nem dolgozott. Leventeköteles kortól rendszeresen nem tett eleget ennek a kötelességének, ezért a leventeoktató parancsnokságra szállították 1945. szeptemberében, ahonnan megszökött és Budapesten bujkált 1945. október 17-ig, amikor is önként jelentkezett SS katonának és Hosszúhetényben öltötte magára a német egyenruhát. Kivizsgálásra hamarosan a Pécsi Helyőrségi Kórházba utalták, de ő meghamisította menetlevelét, - utirányát Kecskemétre javította -

- így érkezett Kecskemétre és bujkált a felszabadulásig.

A felszabadulás után folytatta munkakerülő életmódját és sorozatosan bűncselekményeket követett el, mit sem okulva a felelősségrevonásokból. Az 1956-os ellenforradalom kitörése, a közrend- és közbiztonság felbomlása kedvező körülményeket teremtett a bűnözőknek. Nagy Lajos is hamarosan felismerte a lehetőségeket és bekapcsolódott a munkáshatalom elleni fegyveres támadásba, a rendbontásba, - mint sok hozzá hasonló - ezuttal azonban utoljára.

A bíróság a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett, különösen nagy kárt okozó két rendbeli rablás, népi demokratikus államrendünk megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel, továbbá robbanóanyagok jogosulatlan tartása miatt, végül fegyverrejtegetés büntettek elkövetésében találta bűnösnek, és vele szemben csak a halálbüntetés alkalmazása felelt meg a társadalom érdekei védelmének.

Bognár Ferenc személyiségének, tevékenységének megítélése összetettebb. Munkás családból származik, 6 gimnáziumot végzett, majd motorszerelő szakmát tanult, és szakmunkásként dolgozott a Kecskeméti Épület- és Karbantartó Vállalatnál, ahol beválasztották a munkástanácsba, majd delegálták a városi forradalmi bizottságba, ahol aktivizálta magát, így elnökhelyettesi teendők ellátásával bízták meg. Mint a Kecskeméti Városi Nemzeti Bizottság elnökhelyettese, a nemzetőrség felé megbízott összekötőként járt el. Ilyen minőségben vett részt a megyei pártbizottság pénzének "lefoglalásában". Bognár Ferencnek a bíróság előtt a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezett mozgalomban, vezetői minőségben elkövetett, valamint a társadalmi tulajdon sérelmére, különösen nagy kárt okozó rablás bűncselekmények elkövetéséért kellett vállalni a felelősséget.¹⁹⁶

Bognár Ferenc az ellenforradalom előtt társadalmi tulajdon elleni lopásért volt büntetve. Az ellenforradalmat arra akarta kihasználni, hogy vezetői-, irányítói tisztségbe kerüljön, illetve maradjon. Az ellenforradalom után a birói szervek súlyos ítéletet szabtak ki rá.

A megyei és járási "Nemzeti Bizottságok" megalakulása és tevékenysége

A megyei "Nemzeti Bizottság"

Az MDP Megyei Végrehajtó Bizottsága október 29-én határozatot hozott a "Nemzeti Bizottság" megalakítására. ¹⁹⁷ Ugy tervezték, hogy egyenlőre a községi, járási és városi "Nemzeti Bizottságok" megalakítását kell elérni, s az itt megválasztott küldöttek delegálásával alakul majd meg a "Megyei Nemzeti Bizottság".

Állást foglaltak abban is, hogy a "Nemzeti Bizottság" megválasztásában a Hazafias Népfront, a szakszervezetek, a tanácsok az MDP szervezetek, a termelési bizottságok, gazdakörök, vagyis a lakosság minden rétegét tömörítő társadalmi és tömegszervezetek vesznek részt.

"A Megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság" azonban a határozatban foglaltaktól eltérően október 31-én délelőtt az MDP megyei bizottság és a Hazafias Népfront kezdeményezésére alakult meg. ¹⁹⁸ Tagjai: Berényi Lajos egyéni gazdálkodó, Bognár Károly a Szőlészeti Intézet tudományos kutatója, Borszéki Lajos a DISZ megyei másodtitkára, Daczó József az MDP megyei első titkára, Dallos Ferenc a megyei tanács elnöke, Farkas László a DISZ bizottság munkatársa, Hajnal János egyéni gazdálkodó, Madarász László a Társadalmi Tudományos Ismeretterjesztő Társulat megyei titkára, dr. Magócsi Géza a megyei bíróság elnökhelyettese, dr. Mészöly

Gyula a Mezőgazdasági Kisérleti Intézet Kossuth-díjas igazgatója, dr. Orosz László gimnáziumi tanár, Papp Géza református esperes, Pataki Ferenc a Kecskeméti Hegyközségi Tanács volt elnöke, Szabó József kisiparos, Szabó Lajos a Kecskeméti Gépgyár főmérnöke, dr. Szendrey Jenő orvos, Szentiványi Frigyes honvéd alezredes, a megyei nemzetőrség parancsnoka.

A választással kapcsolatos megnyitó beszédet dr. Mészöly Gyula a Mezőgazdasági Kisérleti Intézet Kossuth-díjas igazgatója tartotta, aki egyben a Hazafias Népfront megyei elnöke is volt.¹⁹⁹ Többek között elmondotta, "a magyar nép nemzeti érdekeit semmibevevő rendszer hosszú éveken keresztül guzsba kötötte, megbénította nemzetünk szellemét és gazdasági erejét. Népünk politikai és gazdasági érdekeit semmibevevő vezetés arra kényszerítette elnyomott népünket, hogy tüntetéssel, majd egyes vezetők beosztásukhoz, a multhoz való csökönyös ragaszkodás miatt fegyveres harc útján, vére ontásával vivja ki a szabadságot. Népünk - hiven a történelmi elhivatottsághoz - hőiesen vivja a harcot. Ennek a harcnak eredménye már most is megmutatkozik... A megalakult nemzeti kormány eddig meghirdetett programját, munkánk alapjául elfogadjuk, mert a jelenlegi súlyos helyzetben ezt a programot alkalmasnak tartjuk arra, hogy a kibontakozás felé az első lépéseket biztosítsa. Tétlenek mi sem lehetünk, cselekednünk kell."

Dr. Mészöly Gyula megnyitó beszéde helytelen és romboló hatású volt. Ezzel a vállalkozásával, tévedésével fokozta az eszmei zűrzavart, hiszen elismert tudós volt 1956 előtt. Munkásságát az elismerés számos jelével halmozták el. 1953-ban már kandidátus, a következő évben a Munka Érdemrend birtokosa, 1956-ban megkapta a Kossuth-díjat. Az ellenforradalom bukása után tetteit megbánva ismét szocialista rendünk mellé állt.

Tudományos munkássága elismeréseképpen akadémiai székfoglaló beszédét 1958-ban mondhatta el. 1972-ben elsőként vette át a Tessedik Sámuel díjat. Megkapta a Mathiász János emlékérmét. Harmadszor kapta meg a Munka Érdemrendet. Személyét, munkásságát figyelemmel kísérték, állásfoglalása a közvélemény számára irányadó volt, így 1956-os szereplése károkat okozott.

Az "Ideiglenes Nemzeti Bizottságba" beválasztották a megyei tanács több korábbi vezetőjét, illetve a Végrehajtó Bizottságot felhatalmazták az ügyek további vitelére.

A megválasztott "Ideiglenes Nemzeti Bizottság" haladéktalanul megtartotta első ülését és határozatokat hozott: Az - "Ideiglenes Nemzeti Bizottság" a népi hatalom szerve, melynek alá vannak rendelve a területén élő valamennyi államigazgatási, gazdasági szervek és a nemzetőrség.¹⁰⁰

- Felhívta a járásokat, községeket és városokat, hogy alakítsanak 10-15 főből álló "Ideiglenes Nemzeti Bizottságokat", melyek mint a néphatalom helyi szervei, rendelkeznek az állami, és gazdasági igazgatás, valamint a nemzetőrség szerveivel, s alá vannak rendelve a megyei "Ideiglenes Nemzeti Bizottságnak". A járási, városi és községi "Nemzeti Bizottságok" kötelesek elfogadni a "Nemzeti Kormány" és az "Ideiglenes megyei Nemzeti Bizottság" határozatait és utasításait.

- Felhatalmazta a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságát az igazgatás, a gazdaságvezetés további teendőinek ellátásával. Ugy határozott, hogy további intézkedésig a Végrehajtó Bizottságok megye-szerte, a "Nemzeti Bizottságok" irányítása és ellenőrzése alatt működnek.

- Felhívással fordult az üzemekhez, vállalatokhoz, hogy alakítsák meg a munkástanácsokat. A munkástanácsok első feladata üzemek megóvása, a termelés megindítása és irányítása.

- Követelte az állampolgári javak megóvását. Mindenekelőtt a szabad országgyűlési- és tanácsválasztások előkészítésének megszervezését.²⁰¹ A szólás, - a sajtó - és a vallásszabadság, valamint a bírói függetlenség maradéktalan érvényesítését.
- Teljes erővel támogatta a kormányt, a népet abban a törekvésében, hogy a szovjet csapatokat azonnal vonják ki a fővárosból és lehető legrövidebb időn belül hazánk egész területéről.
- Állást foglalt amellet, hogy a volt Államvédelmi Hatóság állományából nem oszthatnak be senkit a nemzetőrségbe. Felelősségre kívánták vonni mindazokat, akik "a nemzeti forradalmi mozgalom idején bármilyen módon hivatali hatalmukkal visszaéltek, vagy a jövőben visszaélnék." Követelte továbbá a "Nemzeti Kormánytól" Kós Péter Magyarország ENSZ megbízottjának azonnali visszahívását.

Az "Ideiglenes Megyei Nemzeti Bizottság" intéző bizottságot választott. Vezetője Dallos Ferenc, tagjai: Borszéki Lajos, Bognár Károly, dr. Magócs Géza, dr. Orosz László és Pataki Ferenc.

Az intéző bizottság felszólított az őszi mezőgazdasági munkák végzésére a szövetkezetek és állami gazdaságok vagyonának védelmére, az adóhátralék befizetésére, intézkedett a lakosság élelem ellátásáról és arról, hogy Budapestre nagyobb mennyiségű élelmiszert indítsanak.

Az "Ideiglenes Megyei Nemzeti Bizottság" az új államhatalmi szervezet volt és a tanácsi apparátushoz hasonlóan, centralizáltan kívánta megszervezni a tanácsokkal az együttműködést, és így akarta biztosítani a közigazgatás szakszerűségét, zavartalanságát, az apparátusban dolgozók megóvását. A törvényesen választott államhatalmi szerveket azonban alárendeltnek tekintette.

A határozat a helyes és szükséges gazdasági intézkedések mellett tükrözi, hogy a bizottságban a vezetők, minthogy mindenféleképpen az események irányításának élén akarnak maradni, illetve élére kívánnak állni, egyre inkább sodródnak, egyre nagyobb elvi engedmények megtételére kényszerülnek. Ez a folyamat különösen szembetűnő a megye két első számú vezetője, Daczó József-nél az MDP megyei első titkáránál és Dallos Ferencnél a megyei tanács elnökénél.²⁰²

A megalakult megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság felhívása foglalkozik a termelés megindításával, hiszen a közellátást csak részben tudják biztosítani. A felhívás azonban igen szerény eredményeket hozott, mivel az ellenforradalom kibontakozása, politikai céljaik más irányt szabtak, befolyásolják az eseményeket. November 1-én az üzemek néhány élelmiszeripari vállalat kivételével²⁰³ beszüntették a termelést. A Kecskeméti Épületlakatosipari Vállalat munkástanács sztrájkot hirdetett azon követeléssel, hogy addig nem dolgoznak, amíg a szovjet csapatok el nem hagyják az ország területét.

A revizionisták befolyása és hatása alatt dolgozó Petőfi Népe Szerkesztőség november 1-i számában dicsőíti a termelőmunka beszüntetését. Állásfoglalásában megállapítja: "csend honol az üzemekben, néma figyelmeztető csend, azok számára, akik még nem értették meg, vagy nem akarják megérteni: szabad, független országot akar a nép, szovjet csapatok nélkül." Az egész megyében beszüntették a munkát.

Eközben az ellenforradalmi események felgyorsultak, mivel Nagy Imréék úgy vélték, hogy ennek elérkezett az ideje. Nagy Imre november 1-én délelőtt magához kérte Andropovot, a Szovjetunió magyarországi rendkívüli és meghatalmazott nagykövétét.²⁰⁴ Közölte vele, hogy a Magyar Népköztársaság kormányá-

hoz hiteles értesülések érkeztek újabb katonai alakulatok Magyarországra való bevonulásáról. Követelte a szovjet katonai alakulatok haladék nélküli, azonnali visszavonását. Kijelentette a szovjet nagykövetnek, hogy a magyar kormány a Varsói Szerződést azonnal felbontja, egyidejűleg kinyilatkoztatja Magyarország semlegességét.

A Minisztertanács elnöke ezek után a szovjet nagykövettel folytatott tárgyalásról jegyzékben tájékoztatta a Budapestre akkreditált összes diplomáciai képviselőt vezetőjét²⁰⁵. Ugyanakkor táviratilag értesítette az ENSZ főtitkárát az eseményekről és kérte, hogy a megnyíló közgyűlésen a magyar kérdést soron kívül tárgyalják.

Nagy Imre kormánya - ekkor már a tőkés restauráció kormánya - minden parlamenti felhatalmazás nélkül bejelentette szakítását a Varsói Szerződéssel. Ezzel szembefordult a szocialista Magyarország függetlenségének alavető nemzetközi biztosítékával: a szocialista országok védelmi szövetségével.

A jobboldali erők még november 2-án a kormány hivatalos megalkotása előtt a népellenes bűnökért elítélt Mindszenty bíborost, a "nemzeti szabadságharc" vezérének kiáltották ki. Nagy Imre kormányának hozzájárulásával november 3-án rádióbeszédet tartott, melyben állást foglalt a restauráció mellett. Többek között követelte mindazok félreállítását és felelősségre vonását, akiknek a népi demokratikus rendszer létrehozásában bármilyen részük volt. Kijelentette: magántulajdon alapján álló kizárólag kulturnacionalista rendszert kell teremteni.

Fellépése hozzájárult ahhoz, hogy a megtévedt emberek mindinkább felismerjék az ellenforradalom valódi arculatát, a szocialista hatalom elvesztésének, s a fehérterror térhódításának reális veszélyét.

Az ellenforradalmi események Kecskeméten is felgyorsul-

tak. A megyei "Nemzeti Bizottság" intéző bizottsága november 1-én délelőtt tartott ismét tanácskozást a tanácselnök szobájában. Megállapodtak abban, hogy délután ülést tartanak, melyre meghívják az üzemek, vállalatok munkástanácsainak képviselőit és velük kiegészítik a "Nemzeti Bizottságot", illetve annak intéző bizottságát. A meghívásokat a megyei tanács titkára végezte. A délelőtt folyamán még megjelent az újjáalakult Független Kisgazdapárt küldöttsége azzal az igénnyel, hogy részt akarnak venni a bizottság munkájában. Igényüket azzal utasították el, hogy majd délután az üzemi küldöttekkel együtt jelenjenek meg.

A délutáni ülés 16 órakor kezdődött a megyei tanács kulturtermében. Ezen jelen voltak az üzemek, intézmények küldöttei, de még nem teljes létszámmal. A Független Kisgazdapárt részéről: Uri László, Szabó Pál, Csikai-Kovács József. Az MDP képviselőiben: Daczó József és Petőfi Sándor.

Az ülés hangos közbekiáltásokkal kezdődött: követelték az elnökség bemutatkozását. Ennek megtörténte után kifogásolták Dallos és Borszéki jelenlétét, akik a kialakult vita közben elhagyták a helyiséget, majd dr. Mészöly Gyula is követte őket. Távozásuk után az ülést dr. Magócsi Géza vezette le.

A küldöttek azt is felvetették, hogy az új nemzetőrségben vannak volt államvédelmi hatósági tagok is. Felelősségre vonták az intéző bizottságot, amiért nem hajtotta végre a "Nemzeti Bizottság" erre vonatkozó határozatát. Dr. Magócsi Géza javasolta, hogy "az intéző bizottság küldje ki az igazságügyi forradalmi bizottságtól ott lévő tagjait, Kardos Lászlót és Jenővári Lászlót, ennek kivizsgálására".

A gyűlés befejeztével megválasztották az új intéző bizottságot. Tagjai: dr. Magócsi Géza törvényszéki bíró, dr. Orosz

László gimnáziumi tanár, Szentkirályi Frigyes alezredes, mint a megyei nemzetőrség parancsnoka, Bányai Endre a Nemzeti Bank képviselőjében, Hegedüs Károly és Ambrus László. Továbbá Gara Sándor a teherfuvarozó vállalatától, Jenővári László az igazságügytől és Gedei Árpád az egyetemisták képviselőjében. Egyben a nemzeti bizottság nevét forradalmi bizottsággá változtatták.

Az újraválasztással gyakorlatilag a kommunisták és a forradalmi erők kiszorultak a vezetésből, hiába akartak a mozgalom élén maradni, hiába tettek elvi engedményeket.

A gyűlés befejezése után a tanácselnök szobájában Dallos Ferenc, dr. Mészöly Gyula és dr. Magócsi Géza megbeszélést tartott, értékelte a történeteket. Megállapodtak abban, hogy Dallos Ferenc felutazik Budapestre és dr. Magócsi Géza veszi át az intéző bizottság vezetését. Dallos - a megállapodások szerint - Budapestén intézi a közellátás és egyéb ügyeket, ha szükséges, akkor a Minisztertanácsnál is eljár. Mint összekötőnek, a megye és a Minisztertanács között, gépkocsit bocsátottak a rendelkezésére, iratokkal látták el, s a következő napon felutazott Budapestre.

A megyei "Forradalmi Bizottság" újjáalakulásáról közleményt jelentettek meg, melyben ismertették, hogy az ülésen az újjászervezett pártok képviselői is részt vettek. Leszögezték, hogy az "Ideiglenes Forradalmi Bizottság - mely még nem is létezett, mivel lemondatták - a legfelsőbb államhatalmi és államigazgatási szerv²⁰⁷. Az intéző bizottság, valamint a pártok egyetértenek a szovjet csapatok azonnali kivonásával, a szabad választások megtartásával, az ország semlegességével, a különböző pártok megalakulásával. Tehát ez a bizottság már alkalmas volt

Nagy Imre politikájának kiszolgálására.

Délután az intéző bizottság folytatta munkáját. Elsőként a reszortok elosztását vitatták meg. Jelen voltak az ujjáalakult pártok képviselői is. A kommunisták részéről Molnár Frigyes és Petőfi Sándor. A Független Kisgazdapárt képviselőiben Uri László, dr. Szabó Pál és Sikari Kovács József. Leváltották az MTI megyei vezetőjét, és dr. Orosz Lászlót bízták meg a megyei sajtó vezetésével, ellenőrzésével. Az ülésen megjelent még néhány budapesti egyetemista, akik közül Gedai Árpád kecskeméti lakost beválasztották a bizottságba. Az egyetemisták az ülésen követelték, hogy a "Forradalmi Bizottság" szállítson élelmet a XIII. kerületi ellenforradalmároknak.

November 2-án ismét üléseztek. Elsőnek Petőfi Sándor előterjesztése alapján a megye mezőgazdasági helyzetét vitatták. Majd Jenővári jelentette Magócsinak, hogy megvizsgálták a nemzetőrséget és kétes elemek is vannak közöttük. Fennáll annak a lehetősége, hogy ott "nem megbízható" személyek is vannak.

Az intéző bizottság ezután felhívást bocsátott ki, hogy járasonként, városonként 2-2 fő "hazafit" jelöljenek a megyei intéző bizottságba. A jelöltek november 5-én 10 órakor jelentkezzenek a tatai tér első emelet 20-as számú termében - óvakodtak a megyei tanács nagytermének megnevezésétől -.

A Petőfi Népe szerkesztőségében dolgozó revizionisták a lap október 4-i számában hozzájuk illően fejezték be tevékenységüket. Az ellenforradalom csúcán a következőket írják: Nemzetünk önfeláldozó forradalmi harcát csodálattal, lelkesedéssel, nemes együttérzéssel, visszafojtott lélegzettel figyeli az egész világ.²⁰⁸ Egymás után nyilatkoznak a földgolyó legkülönbözőbb rádióállomásainak műsoraiban, a világsajtóban a politikusok, magánemberek, tudósok. Lelkesítő üzeneteik elismeréssel

és mély felelősségérzéssel hangoztatják a forradalmi magyar nép, a Budapesten harcoló ifjak, honvédő hősök igazságát és hősiességük történelemformáló jelentőségét.

Kecskemét város "Ideiglenes Nemzeti Bizottsága"

A "Megyei Nemzeti Bizottság" megalakulása után a megyei párt,- és tanács vezetőinél felmerült, hogy a városnál is meg kell alakítani a "Nemzeti Bizottságot". A jövődő elnök személyének kiválasztásával foglalkoztak. Ahhoz, hogy a választást keresztül tudják vinni, olyan személyt kell jelölni, akit az ellenforradalom akkori szakaszában el is fogadnak, de közel van a munkáshatalom eszméjéhez. Így esett választásuk Tóth Lászlóra, aki korábban Kecskemét város polgármestere volt.

Október 30-án a városi tanácsnál Mező Mihály VB titkár és Fehér Sándor osztályvezető beszélt Tóth Lászlóval, aki vállalta a szerepet. Majd összeállították azok névsorát, akiket a "Nemzeti Bizottságba" javasoltak. A lista összeállításához felhasználták a városi Hazafias Népfront 1953-as névsorát, és abból választották ki az általuk már ismert, volt koalíciós pártok azon tagjait, akik abban az időben a baloldalt képviselték. Munkásokat nem jelöltek.

A városi tanács október 31-ére kitűzött alakuló üléséről tudomást szereztek az intézmények és vállalatok munkástanácsainak vezetői és tagjai is. Így, mint a munkástanácsok képviselői hivatalosan nagy létszámban jelentek meg és vettek részt az ülésen.

A választási ülést Tóth László, volt polgármester nyitotta meg, s a következőket mondta:

"Kecskemétnek, ennek a méltatlanul mellőzött és annyi fájó sebet kapó városnak ezekben a történelmi órákban bátor emberi szivekre és jó koponyákra van szüksége. Rendezni kell sorainkat. Minden-²⁰⁹kivel a józanság hangján kell beszélni, hogy ne legyen rendbontás.

Eleget szomorkodott ez a táj, amelyben nemcsak a szőlők varázsa és a kertek szépsége halványult, hanyatlott és pusztult, de amelynek még Székely Bertalan örökbecsű freskóin is elhervadt a fénye."

Az összetételből látható, hogy olyanok voltak jelen, akik már előzőleg a városban történt megmozdulásokban is aktivizáltak magukat, többségük jelen volt a csillagok leverésénél, az utcai tüntetéseknél, az elítéltek kiszabadításánál. Volt közöttük a lumpen-proletártól kezdve, osztályidegen személyig mindenki. Ezért az alakuló ülés légköre elmérgesedett, személyi viták, vádak hangzottak el. Pl.: a rendőrség képviselőjében megjelent Gubisi József századost, ha nem távozik el, tettelesen bántalmazták. A hozzászólások és a közbekiáltások nyílt párt- és szovjetellenes követeléseket tartalmaztak.

Ilyen körülmények között Uri László javasolta, hogy a "Nemzeti Bizottság" 48 főt válasszon. 16 főt a munkásokból, 16 főt a parasztságból, 16 főt az értelmiségiekből. Ezután a "munkás-paraszt" és értelmiségi küldöttek külön-külön megtárgyalták, hogy kiket juttassanak be a bizottságba. Megtörtént a választás és a bizottság a következő delegáltakból alakult meg: ²¹⁰

- Munkások: Zakar Béla gépkocsivezető, Széll Mihály paraszti fiatal, Kötörő István, Kiss Géza, Hendrei Rezső, Dugár Sándor tanár, Nagy Sándor, Bognár Ferenc, Karácsonyi László, Tóth Sándor, Zsiros Mihály, Ragó József, Lázár Ákos, Benkő Pál, Takács Dénes, Szabó Lajos.

- Parasztok: Dr. Révész László volt kisgazdapárti képviselő, Méhesi János, Kiss Károly, B. Szabó Sándor, Kovács József, Varga Imre, Virág M. István, Nagy Imre, Koncz István, Berényi Lajos, Fornai Sándor, Kiss Károly, Mészáros János, Keresztes László.

-Értelmiségiek: Szoboszlai István piarista paptanár, Kovács Bálint református lelkész, Gyulai Mihály honvéd ezredes, Kovács Andor honvéd, Imre Gábor rendőr alezredes, Dr. Gömöri Jenő törvényszéki bíró, dr. Nagy György orvos, Karácsonyi Kálmán igazgató tanító, Perjési Pál igazgató tanító, Csorba István színművész, Fehér Sándor pénzügyi osztályvezető, Tassy Gyula a statisztikai hivatal tisztviselője, Ferenczi Géza malomipari tisztviselő, Tóth László volt polgármester.

A kisiparosok részéről Rigó Imre asztalost választották meg, a sajtó részéről Homoki József volt kisgazdapárti lap-szerkesztőt.

Homoki Józsefet - az értelmiségiek javaslatára - egyben megbízták a "Kecskeméti Lapok" szerkesztésével. Az Ideiglenes Nemzeti Bizottság 14 tagú elnökséget választott.

A bizottság megalakulásától kezdve 3 napon keresztül, naponta kétszer, délelőtt és délután ülésezett. Hatásköre a város területére terjedt ki és az alábbi főbb intézkedéseket tette: A közellátás biztosítása érdekében megállapodtak a közlekedési szervek munkástanácsaival, hogy az élelmiszerek szállítására gépkocsikat biztosítsanak a sztrájk idején is. Intézkedtek a pénzügyi fegyelem megszilárdítására. Engedélyezték a kisgazdapárti lap kiadását, kommunistákat távolítottak el a tanácsi apparátusból.

A bizottság arról is gondoskodott, hogy a volt ÁVH épületét a nagyközönség részére felnyissák és azt, mint "sátánfejű gonosztevők" fészket mutogatták. Az amugy is izzó hangulatu tömeg behatolt az épületbe, üres helyiségeket feldúltak a pincétől a padlásig, a lezárt helyiségeket feltörték. A tömeghangulatot sikerült a végletekig fokozni a volt államvédelmi beosztottak ellen, szinte a hisztéria határáig. Ezt igyekezett elősegíteni

a megalakult Kisgazdapárt is. Az általuk szerkesztett újra kiadásra kerülő "Kecskeméti Lapokban" az alábbi nyilatkozattal szitották a hangulatot. "Számítalan oldalról megnyilvánuló kérésre a "Városi Nemzeti Bizottság" foglalkozott azzal a javaslattal, hogy a város lakossága belülről is megtekinthesse a hírhedt ÁVH palotát, mely előtt évek óta csak utálattal, egyben rettegéssel ment el mindenki, akit utja arra vitt. Most városunk történetének ezt az örök szégyenfoltját a géppisztolyos pribékek förtelmes viperafészékét belül is megtekintheti mindenki.

A "Nemzeti Bizottság" engedélyezte, hogy 1956. november 3-án és 4-én, szombaton és vasárnap reggel 8 órától este 6 óráig mindenki megtekinthesse a vérszomjas haramiák kifüstölt főhadiszállását." ²¹²

A megyei bíróság "Forradalmi Bizottsága"

A megyei bíróság dolgozóit foglalkoztatták az ellenforradalom kitörése előtti események, különösképpen a Petőfi-Kör tevékenységével kapcsolatos vitákat kísérték figyelemmel. Október 25-én a pártbizottság utmutatása szerint - szabad pártnapon ismertették a budapesti eseményeket, és értékelték azokat. A dolgozók között nagy volt a nyugtalanság. Gyakorlatilag 25-én munkát már nem végeztek, kisebb-nagyobb csoportokba verődve vitatták a budapesti eseményeket. Eredménytelen maradt a bíróság elnökének munkára való felhívása is.

Október 26-án már konkrétan felvetődött a "Forradalmi Bizottság" megalakításának kérdése, majd 27-én a délutáni órákban titkos szavazással megválasztották a bizottságot. Tagjai: Dr. Magócsi Géza a megyei bíróság elnökhelyettese, dr. Gömöri János tanácsvezető bíró, dr. Nagy Ferenc tanácsvezető bíró, dr. Kardos János bíró, dr. Hausinger Géza bíró, dr. Adorján

Imre bíró, dr. Csebő Zoltán bírósági fogalmazó, Saeffer Rózsa fogalmazó gyakornok, Kántos Dániel költségvetési előadó.²¹³

A bizottság képviseltette magát a megyei és a városi forradalmi bizottságokban. Sőt dr. Magócsi a megyei bizottság elnöki tisztségét is betöltötte. Követelésére kiosztották a káderanyagokat, megkezdték a kommunista bírók leváltását. Szociális intézkedéseket is tettek. Jutalmakat osztottak, segélyeket folyósítottak és béremelést hajtottak végre.

Dr. Magócsi Géza tevékenysége a megyei "Forradalmi Bizottság" keretében ismert. A városi "Forradalmi Bizottság" dr. Kardos Jánost és Jenővári Lászlót bizta meg az államvédelmi tisztek névsorának beszerzésével, hogy ennek alapján a nemzetőrség tagjai közül az államvédelmi tiszteket eltávolítsák.²¹⁴ Ennek alapján teszik közzé "nincs már bujtatott ávos, de fegyveres ávos sem. Városunkban nagy felháborodást keltett, hogy néhány levitézlett kecskeméti ávosnak volt rá képe, hogy megpróbáljon elhelyezkedni a rendőrségi vagy a karhatalmi alakulatokban. Ezt a kísérletet a forradalmi tanács ébersége megakadályozta. A besurranni akaró ávosokat leleplezték és egy szálíg ártalmatlanná tették.²¹⁵ Egyébként minden ávos lakásán házkutatást tartottak, volt köztük olyan is, akinél géppisztolyt találtak." A házkutatások és a letartóztatások a szomorú tényekhez tartoztak.

A megyei és járási ügyészség "Forradalmi Bizottsága"

A megyei és járási ügyészséget már október 23-a előtt is nyugtalanság és aggodás töltötte el, melyet a pártvezetőségben bekövetkezett változás, majd a Rajk László temetése körül lezajlott események okoztak. Október 23-án a városi pártbizottság munkatársa tájékoztatást adott a budapesti események-

ról, és megállapodtak az éjszakai ügyelet megszervezésében. A dolgozók szinte állandóan a rádiót hallgatták és a híreket értékelték. Október 25-től nem dolgoztak.

Október 26-án Szabó Sándor megyei főügyész az ügyészeket összehívta és tájékoztatást adott a statárium kihirdetéséről és a fegyveres erőkkel a rend fenntartása érdekében történt megállapodásról. Igyekezett megnyugtatni az ügyészeket, de nem sok eredménnyel. A beszélgetés hatására mégis több ügyész felvette a munkát és megkezdtek a honvédség által elfogott fegyveres ellenforradalmárok kihallgatását, amit hamarosan abba is hagytak.

Október 31-én került sor a bizottság megválasztására. Dr. Elek Lajos ügyész összehívta a dolgozókat Szabó Sándor főügyész irodájába, hogy a választást ott bonyolítsák le. Szabó Sándor ezért kérdőre vonta dr. Eleket, melyből parázs vita keletkezett. Dr. Elek hangoztatta, hogy elmúlt az az idő, amikor kiskirályoskodni lehetett.²¹⁶ Szabó Sándor kérte a jelenlévők segítségét, mondatait azonban a közbekiáltások miatt nem tudta befejezni.

Ezek után került sor a választásokra. A bizottság tagjait titkosan választották meg. Tagjai: Sági Gyula, dr. Karácsonyi István, dr. Matusz György, dr. Kolozsi Rektonész Gyula, Macza Mihály, dr. Elek Lajos, Balogh Zsigmond. A bizottság elnökének dr. Matusz Györgyöt választották meg. Dr. Matusz megválasztása után közölte, hogy Szabó Sándor az adott körülmények között nem alkalmas az ügyészség vezetésére, ezért le kell mondania. Ismertette, hogy a városban már több helyen leváltották, vagy félreállították az "exponált" vezetőket. Elek György is csatlakozott, kijelentette: Szabó Sándor tulleponálta magát, amikor a statáriumot meghirdette és ráerőszakolta a bíróságra.²¹⁷

A következő napon ismét ülésezett a bizottság, amelyen Mező Imre járási ügyész elbocsátását tárgyalták meg, aki aktívan részt vett a fegyveres ellenforradalmárok kihallgatásában. Továbbá elhatározták, hogy a bírósághoz hasonlóan - a káderanyagot szétosztják az alkalmazottak között. Ez meg is történt. Az ügyészség vezetését úgy oldották meg, hogy Szabó Sándor főügyész kivette évi rendes szabadságát, melyhez a bizottság hozzájárult.

November 2-án egy rövid ülést tartottak, melynek napirendje nem volt meghatározva, így különböző hírekkel, vagy rémhírekkel foglalkoztak. Főleg a szovjet hadsereg csapatmozdulatait vitatták. Egyesek fogadkoztak, hogy soha többé nem foglalkoznak politikával, egymásnak igyekeztek bizonyítani, hogy eddig sem tették.

November 3-án néhány ügyész dr. Sági irodájában beszélgett. Sági bizonygatta, hogy most már győzött a forradalom, készülniük kell, mert hamarosan beindul a munka és komoly feladatok előtt állnak. Az ügyészségen november 4-én munkát nem végeztek, csupán a bizottság egyik, vagy másik tagját lehetett esetenként megtalálni.

Az ügyészség bizottságán belül dr. Karácsonyi István önállósította magát, gyakorlatilag az ügyészség vezetőjének hatáskörében járt el.²¹⁸ A hadtest-törzsnél követelte a fegyveres ellenforradalmárok szabadonbocsátását, továbbá az államvédelmi beosztottak letartóztatását.²¹⁹ Mivel itt nem kapott megnyugtató választ, így Lukács András századost, a városi nemzetőrség parancsnokát kereste meg a legfőbb ügyészségre való hivatkozással, és ismét követelte az államvédelmi hatóság tagjainak letartóztatását. Lukács András százados erre hivatkozva tette meg a letartóztatásokat. Szabó Győző államvédelmi őrnagy, főosztályvezetőhelyettes kiadása miatt is Karácsonyit keresték meg. Jellemző a börtönnel

kapcsolatos intézkedése is: Az Államvédelmi Hatóság letartóztatott tagjait nem akarták befogadni, mivel az ügyészség nem adott ki letartóztatási engedélyt. Dr. Karácsonyi az ügyészség nevében utasította az ügyeletes Mészáros László büntetésvégrehajtási törzsőrmestert, hogy "a katonai ügyészség határozata alapján minden törvényességet félretéve letartóztatásba kerülnek rendelvény kiadása nélkül is, úgy az elhárító tiszteket, mint az Államvédelmi Hatóság tagjait be kell fogadni."

Dr. Karácsonyi 1956-ban igazi arcát mutatta meg. Az ügyész a törvényesség betartásának letéteményese, gondolkodás nélkül sérti meg a törvényt, ha a rendszerhez hű kommunisták bebörtönzése ezzel elérhető.

A pedagógusok "Forradalmi Bizottsága"

A pedagógusok tulnyomó többsége az ellenforradalom első időszakában megfontoltságról, hivatástudatról tett tanuságot. A tanulókat nem engedték az utcára, így az ifjuság többsége szervezetten nem vett részt a tüntetéseken.

Október 28-án a Kecskemét Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága úgy döntött, hogy össze kell hívni az iskolák igazgatóit, informálódni kell az intézmények helyzetéről, a nevelők, tanulók hangulatáról, a történt eseményekről és meg kell beszélni a tanítás beindítását.

Az Oktatási Osztály meg is tette a szükséges intézkedéseket. Október 29-én délelőtt 9 órakor megkezdődött az igazgatói értekezlet. Ezen részt vett több megyei oktatási vezető is, továbbá a szakszervezet képviselői. A légkör igen feszült volt, vitatkoztak az orosz nyelv kötelező oktatása kérdésében és többen követelték a hittan-oktatás szabaddá tételét; Végül Fazekas Ferenc tanfelügyelő bejelentette, hogy az igazgatóknak testületi értekezletet kell összehívni, ahol a testületnek szavazni kell

120

az igazgató személye felett. Továbbá minden 10 pedagógus után választani kell egy küldöttet. A megválasztásra kerülő küldöttek másnap jelenjenek meg a városi tanács "Forradalmi Bizottságának" megválasztásán. Már itt felmerült a pedagógusok "Forradalmi Bizottságának" létrehozása. Ennek alapján október 30-án a városi tanács Oktatási Osztályán 53 fővel megválasztották a pedagógusok "Forradalmi Bizottságát".

A "Forradalmi Bizottság" megalakulása után hat tagu elnökséget választottak, melynek tagjai dr. Buzás János, Karotsóy Kálmán, Perjési Pál, Pápai Illés, dr. Orosz László és dr. Vágó Dezső voltak. Feladatuk az Oktatási Osztály munkája feletti felügyelet lett. A bizottság 12 pontból álló, részben ellenforradalmi jellegű követelést állított össze, Ezenkívül anyagi jellegű igényeket is megfogalmaztak.: pedagógus lakások építése, karácsonyi segélyként egy havi fizetés, fizetésemelés, stb.

Ezen az értekezleten igen éles kommunista- és szovjetellenes állásfoglalások fogalmazódtak meg.²²¹ Leváltották Székely Istvánnét az Oktatási Osztály vezetőjét. Indoklás: "szovjet bárenc, nem kell vezetőnek." A jobbratulódáshoz hozzájárult az Oktatási Osztály azon helytelen és káros intézkedése, mely szerint testületi értekezleteken szavazni kell az igazgató alkalmasságát illetően. Ennek az lett a következménye, hogy a kommunista igazgatók többségét leváltották, eltávolították.

A vita során többen követelték a káderanyagok kiosztását. A fő hangadó dr. Buzás János tanár volt, aki a Végrehajtó Bizottság titkárától átvette a káderanyagokat, és kiosztotta. Miután áttanulmányozták széttépték, majd elégették. Az Oktatási Osztály mellé megválasztott elnökségnek a későbbiek folyamán jelentős szerepe nem volt.

A pedagógusok egy részének magatartása november 4-e után nem volt példamutató. November 26-án a kecskeméti Uttörő Házban szakszervezeti vezetőségválasztó ülést tartottak 500 pedagógus részvételével. A politikai helyzet igen feszült volt, mivel ez időben a területi munkástanács sztrájkot hirdetett. Az ülést Szabó László a területi bizottság elnöke nyitotta meg. Beszédében megemlékezett az október 23-i "dicsőséges forradalom"-ról. Dicsőítette az elesett "szabadságharcosokat", kiknek kiontott vére miatt nem térhet vissza a Rákosi-Gerő klikk. Az elesett "hősöknek" egyperces néma felállással adóztak.²²²

A tagság döntő többsége dr. Rakó Istvánt választotta meg szakszervezeti elnöknek, aki igen káros tevékenységet fejtett ki. Dr. Katona Piroskával megszervezte az ifjúság kivonulását és nem rajtuk mult, hogy ez nem sikerült teljes egészében.

A Katona József Színház "Forradalmi Bizottsága"

Az október 26-án kezdődő tüntetést a társulat tagjai a színház előtti parkból szemlélték, majd közülük többen a hangoskodók közé mentek és buzdították azokat, akik a csillagok leverésével foglalkoztak, továbbá a már ugyis ittas egyéneket szeszesitallal kínálták, és részt vettek a további rendbontásban.

A "Forradalmi Bizottság" október 29-én alakult meg, sajátos körülmények között. Ugyanis társulati ülést hívtak össze. A megbeszélés azonban politikai kérdésekre terelődött és a vita veszekedésig fajult. Ekkor elmondták, hogy hét főből álló bizottságot kell alakítani. A bizottságot megválasztották, melynek tagjai: Csorba István, Vereczkei Elek, dr. Baán Lászlóné, Százfaji György, Veszprémi László és Radó Vilmos lettek. Elnöknek Csorba Istvánt választották.

A bizottság megválasztása után, párt- és szovjetellenes hangulat alakult ki. Követelték az igazgató és a párttitkár el-

távolítását. Radó Vilmos higgadt érvelésére azonban elálltak ettől. A gyűlésen elhatározták, hogy a színház homlokzatára kiteszik a nemzeti zászlót, és eltávolítják a vörös csillagot. A zászló kitüzésekor a társulat tagjai elénekelték a Himnuszot.

Október 30-án ismét összeült a bizottság és megtárgyalták a repülőtér "Forradalmi Bizottságának" kérését, a rádió adó-vevő állomás üzemeltetésének segítségét. A bizottság kijelölte a résztvevőket. Hozzájuk csatlakozott kijelölés nélkül Csajányi György és Borbíró Andrea. Ezt követően a bizottság nem ülésezett, mivel többségük budapesti lakos volt és az első adódó alkalommal felutaztak Budapestre.

Október 27-én a honvédség a színházat is átkutatta a tisztogatás során. Meglepetésükre Rádai Béla és Rádai László szobájában - akik a színház egyik helyiségében laktak - egy golyószórót és több fegyvert találtak.

A bizottság tagjai közül Veszprémi László igen káros tevékenységet fejtett ki, hangadója volt a bizottságnak. Ezenkívül részt vett a városban történt ellenforradalmi eseményekben is. Egyike volt azoknak, akik a középületekről leverték a vörös csillagot.

A jelentősebb kecskeméti üzemekben megalakult munkástanácsok tevékenysége

Az Alföldi Konzervgyár munkástanácsa

Kecskemét üzei közül az Alföldi Konzervgyár foglalkoztatta 1956-ban a legtöbb munkaerőt kb. 2000 főt, majd a Gépgyár következett 800 munkással és alkalmazottal. Ez a két üzem irányította, befolyásolta a többi üzemben létrejött munkástanácsok magatartását is.

Október 23-át követően az Alföldi Konzervgyárban is fokozódó nyugtalanság volt tapasztalható. Az október 26-i ellen-

forradalmi megmozdulás során a bejáratí kapu homlokzatáról le-
verték a vörös csillagot. Az ellenforradalom előretörésének
hatására a munkástanács megválasztását október 30-ára tűzték ki.
A délutáni órákban a kulturteremben kb. 1000-1200 dolgozó je-
lent meg. A gyűlést az igazgató távolléte miatt Szűcs István
főmérnök nyitotta meg, majd vázolta a megválasztásra kerülő
munkástanács feladatait. Ismertette, hogy javaslatként egy
névsort már össze is állítottak.

Ekkor lépett színre Pullai Béla, aki jellegzetes figurája
volt nemcsak az üzemben, de a városban lezajló ellenforradalmi
eseményeknek is. Követelte, hogy a munkástanácsot az üzemgy-
ségek küldötteiből válasszák meg. A tömeg kérte, hogy lépjen
fel az emelvényre, melynek Pullai eleget is tett, majd a követ-
kezőképpen nyilatkozott: ²²⁴"Mind személyes résztvevő láttam és
tapasztaltam a budapesti eseményeket. Az október 23-i tüntetők
első útja a Sztálin szoborhoz vezetett. A munkások az üzemből
hegesztő felszerelést vittek és azzal távolították el. Azután
történt az a szégyenletes esemény, Gerő beszéde. Ugyanazt mon-
dotta, mint régen, meg akarta akadályozni magyarságunk felfelé
ívelő vonalát... Ő volt, aki fél tizenkettőkor segítségül hívta
az oroszokat akik jöttek is, és ismét orosz ontotta a drága
magyar vért. Munkás testvéreink gondolkodjunk! Az a sok magyar
anya, aki gyermeket szül, mert egy galád hitszegő szavára ezrek,
tízezrek vére folyik, hogy megszépülhessen a magyar szabadság. ²²⁵
Még egy pillanat! Szeretném, ha visszaemlékeznének arra a kor-
szakra, amikor szabadság volt a köszönés. Milyen szabadság volt
ez? Rabok voltunk! Nincs többé félelem, az ÁVH megszűnt... Euró-
pában sokfelé jártam többek között Svájcban, mely szocialista
ország, ahol a nép az ur az állam felett. Munkatársaim, most bu-
csuzom azzal, hogy mindenki mondja meg, ami a szíven fekszik

és válasszuk azt, aki igazán szívünk szerinti, vérünkből való. Az elvtárs megszólítást ki kell iktatni még a történelemből is!" A későbbiek során ez a szellem hatotta át és határozta meg a munkástanács tevékenységét. Ezek után ismerkedjünk meg Pullai Bélával aki az ellenforradalmi események irányítóinak egyike volt.

Pullai Béla földműves, napszámos családból származik. Apja 1914-ig rendőr őrmester volt. Részt vett az I. világháboruban, betegen tért haza, majd nemsokára meghalt. Hat kiskoru gyermeket hagyott árván.

Pullai Béla 5 elemi végzett, ezután kifutó fiú, majd fodrásztanuló, illetve segéd lett. A II. világháború alatt katonai szolgálatot teljesített, szakaszvezetői rendfokozatban. 1945-46-ig nemzetőr, majd rendőr. Ezt követően különböző vállalatoknál dolgozott, mint villanyszerelő. 1955-ben került a konzervgyárba. Október 20-30-ig rendes évi szabadságát töltötte. Ez idő alatt nem volt egyetlen esetben sem Budapesten! Október 28-án ment be a gyárba, ahol tudomására jutott a munkástanács megválasztásának kitűzött időpontja és erre felkészült. Külföldön pedig - a katonai szolgálat kivételével - egyáltalán nem járt. Tipikus lumpenproletár, aki a zavaros, nehezen áttekinthető helyzetet mindenáron saját felemelkedéséhez, becsvágyának kielégítéséhez akarta felhasználni.

Javaslatára alapján üzemrészenként kijelölték a küldötteket, majd megválasztották a 41 főből álló munkástanácsot.

A gyűlésen a Gépgyár munkástanácsa is képviseltette magát, ahol már előzőleg megválasztásra került a munkástanács és összeállították követelési pontjaikat, melyet a kormánynak is megküldtek.²²⁷ Ezeket a követeléseket a Konzervgyár munkástanácsának választásán felolvasták, mely tartalmazta többek között a szovjet csapatok azonnali kivonását, a Varsói Szerződés felbontását, a

semlegesség kinyilvánítását, többpártrendszer létrehozását, a normarendszer megszüntetését. stb.

Ezután felszólították a gyár dolgozóit, hogy csatlakozzanak az országosan meghirdetett sztrájkhoz, mely szerint addig nem veszik fel a munkát, amíg a szovjet csapatokat ki nem vonják. Ennek eredményeként október 30-tól- december 10-ig beszüntették a munkát.

A megválasztott munkástanács azonnal megtartotta első ülését, s Pullai Bélát választotta elnökké, majd ezután több intézkedést hozott. Először is Nagy László igazgatót leváltották beosztásából, aki ez időben tanulmányi uton volt Romániában. Ez ellen senki nem emelte fel szavát. Továbbá Pullai Bélát és Homoki Lászlót delegálták a Városi Nemzeti Bizottságba. Döntöttek a gyárőrség felállításáról, melynek feladata egyrészt védeni a gyárat, másrészt biztosítani a sztrájk folytatását. A gyárőrség parancsnokává Jámbor János volt honvéd alezredest bízták meg.

Jámbor János a reál gimnázium elvégzése után Ludovika Akadémiát végzett, 1942-ben avatták hadnaggyá, majd hivatásos tisztként szolgált. A II. világháború kitörésekor századosi rendfokozatban teljesített szolgálatot. 1945. májusában amerikai fogságba esett, 1953-ban került haza a Szovjetunióból.

A gyári munkástanácsba megválasztották Homoki Lászlót, aki földműves szülők gyermeke, a középiskola elvégzése után egyetemi tanulmányokat kezdett melyet anyagi nehézségek miatt abba kellett hagynia. Katonai szolgálatát karpaszományosként teljesítette, majd részt vett a II. világháborúban, ahol a keleti fronton szovjet fogságba esett, és 1950-ben került haza. Őt választották elnökhelyettesnek, aki "kiérdemelte" ezt a

tisztséget. A munkástanács választásánál felment a szinpadra és bemutatkozott.²²⁸ "Horthysta tiszt vagyok, 3 évig voltam az államvédelmi hatóság börtönében. Tettekre van most szükség, elég volt a kommunista zsarnokságból".

A munkástanács október 31-én megtartotta második ülését, ahol megjelent az ÜB elnök is, akit Pullai Béla kiutasított. Gondoskodtak a sztrájk folytatásáról, mivel megállapításuk szerint követeléseiket csak így lehet kikényszeríteni. Elrendelték, hogy a gyár területére csak a munkástanács írásos engedélyével lehet belépni. A munkásokat biztosították a munkabér folyósításáról. Elhatározták a gyárőrség felfegyverzését; döntöttek abban is, hogy a már ismert memorandumot eljuttatják a kormányhoz. Párttagokat bocsátottak el. Igazgató tanácsot alakítottak, melynek elnöke Pullai Béla, helyettese: Homoki László lett. Végül létrehozták az ugynevezett "egyes személyek multbeli magatartásának felülvizsgáló bizottságát". Ezen bizottság vezetésével dr. Rákosi Árpádot bízták meg.

Pullai Bélának nem vesztegették idejüket.²²⁹ Még október 31-én felkeresték a Táncsics laktanyát, ahonnan 100 db. gyalogsági fegyverrel és géppisztollyal, megfelelő mennyiségű lőszerrel, 200 db. kézigránáttal tértek vissza. A gyárőrség a parancsnokokkal együtt 101 fő. Így teljes egészében el voltak látva fegyverrel. Még ezen a napon magukhoz rendelték Gábor Józsefné párttitkárt, akit felszólítottak a pártiroda kulcsának átadására, majd megtiltották, hogy Sárosi József, Dinka Zoltán, Mayer Józsefné párttagok a gyár területére beléphessenek.

November 1-én Pullai Béla és Homoki László eleget tettek az általuk indítványozott határozatnak. Budapestre utaztak és a Parlamentben személyesen adták át a memorandumot, majd visszatértek Kecskemétre.

Dr. Rákosi Árpád néhány nap múlva megkezdte tevékenységét, a kommunisták, vagy a számukra megbizhatatlanok elbocsátását.

Dr. Rákosi Árpád Erdélyben született, majd a gimnázium elvégzése után jogi egyetemre nyert felvételt. 1924-ben szerezte meg a jogi diplomát, mely után Szegeden folytatott ügyvédi gyakorlatot. A felszabadulás Kézdivásárhelyen érte, ahol főszolgabíró volt. 1948-ban települt át Magyarországra. Kecskeméten járásbíró, majd megyei bíró lett. 1950-ben népellenes büntetett elkövetése miatt elítélték, ahonnan 1956-ban szabadult.

Dr. Rákosi Árpád egyéb cselekményt is elkövetett és bizonyára nem ötletszerűen. November 2-án délelőtt felment a Városi Tanács Forradalmi Bizottságának elnökéhez, Tóth Lászlóhoz. Tóth előszobájában, annak titkárának adta elő, hogy meg akarja alakítani az 1945 után politikai okok miatt elítéltek megyei érdekképviseleti szervezetét. Tóth egyetértett dr. Rákosival, aki mindjárt meg is írta a szöveget, mely a következőképpen szólt: "felhívom mindazokat a bajtársakat, akiket 1945 után politikai okok miatt elítéltek, vagy internáltak, hogy az érdekképviseleti szervük életrehívása érdekében tartandó alakuló gyűlésen 1956. évi november hó 4-én 15 órakor a megyei tanács kulturtermében megjelenni sziveskedjenek.²³⁰

A szervező bizottság megbízásából: Dr. Rákosi Árpád."

Ezt a fogalmazványt a titkár bevitte Tóth Lászlóhoz, aki aláírta és lebélyegezte. Ezután dr. Rákosi felment a megyei ügyészségre, melyet akkor ténylegesen dr. Matuz György ügyész, az ügyészség ugynevezett 'Forradalmi Bizottságának' elnöke vezetett. Ő is hozzájárult a felhívás közzétételéhez és a fogalmazványra a következő szöveget vezette rá: "a megyei ügyészség Forradalmi Bizottsága a fenti szervezet megalakulásával egyetért.²³¹" Ezután már vihatték a "Kecskeméti Lapok" és a "Petőfi Népe" Szerkesztőségbe, ahol mindkét lap vállalta leközlését. Másnap, november

3-án délután a helyi lapok közölték a felhívást. A Kecskeméti Lapok - Független Kisgazdapárt saját kezdeményezésére - címet is közölt: "szervezkednek a volt politikai foglyok". A meghirdetett gyűlés megtartására már nem került sor.

A politikai elitéltek szövetségének létrehozása, vagy annak előkészítése nem egyedi eset sem Kecskeméten, sem a megyében. Ugyanis az elitélt háborus bűnösök, fasiszták a börtönökben országos illegális szövetséget szerveztek, Politikai Elitéltek Szövetsége néven.²³² Ebből alakult meg Budapesten 1956. november 1-én most már legálisan a Magyar Politikai Foglyok Bajtársi Szövetsége. Előzőleg az illegális szervezet 1953-tól kezdve élénk politikai tevékenységet fejtett ki a börtönben. Valóságos koalíciót hoztak létre, amiben részt vettek a volt nyilasok, horthysta tisztek, tábornokok, a földalatti reakciós szervezetek elitélt tagjai. Központi vezetést hoztak létre, titkos ujságot adtak ki, amit a börtönökben terjesztettek. 1955-1956-ban a kegyelemmel szabadultakat szervezeten készítették fel a további harcra. Meghatározták számukra, hogy szabadulásuk után ki, kivel lépjen kapcsolatba. Elhatározták, hogy első lépésként Nagy Imrét kell kormányra segíteni és utána ellene fokozni a nyomást, a "továbbhaladás" érdekében. Ez is elősegítette azt, hogy az elleneséges erők a fegyveres ellenforradalom kirobbanása után, rövid idő alatt tudták rendezni soraikat és egységesen léptek fel társadalmi rendszerünk ellen.

November 2-a emlékezetes dátum a munkástanács tevékenységében. Ugyanis Domokos János főmérnök, H.Kiss Mihály és B. Hajagos Károly osztályvezetők Budapestre, az Élelmezési Minisztériumba indultak. A gépkocsit B.Hajagos Károly vezette. Az EM-hez érve Domokos és H.Kiss a gépkocsiból kiszállt, B.Hajagos pedig alkalmi személyszállításra vállalkozott. A Lánchíd pesti hídfőjénél B.Hajagos felismerte Vági Lajos honvéd alezredest, a kecske-

233
méti Helyőrség parancsnokát. Elmondta a gépkocsiban ülőknek, hogy Kecskeméten Vági alezredes okozta a fegyveres összetűzést a felkelőkkel. Ezután a gépkocsit Vági mellé irányította, ráfogta a géppisztolyt és igazoltatásra szólította fel, melyet az megtagadott. B.Hajagos magából kikelve ordította, hogy Vági Gyurkó vezérőrnagy pribékje, aki Kecskeméten a "hősökre" lövett. Ezután a gépkocsiba kényszerítette és a rendőr-főkapitányságra szállította, ahol azt tanácsolták, hogy mivel honvédtiszt, vigyék a Honvédelmi Minisztériumhoz. Leérve az utcára B.Hajagos az összegyűlt tömeg előtt hangosan megismételte, hogy ki a foglya, és, hogy mit csinált Kecskeméten. A tömeg egyre fenyegetőbben lépett fel Vági alezreddessel szemben, amikor is egy teherautón katonák érkeztek. 234 A parancsnok közölte, hogy önkényeskedést nem tűr, majd utasította B.Hajagost, hogy Vági alezredest - mint már ezt tudomására hozták - szállítsa a Honvédelmi Minisztériumhoz, melyet B.Hajagos végre is hajtott, már csak azért is, mert a honvédségi gépkocsi mindvégig követte. A HM-ben Vági alezredest átvették és a Fő utcai Katonai Ügyészségre szállították, letartóztatták, ahonnan november 4-én a szovjet csapatok szabadították ki.

A munkástanács november 3-án ismét ülésezett, ahol B.Hajagos beszámolt Vági Lajos alezredes letartóztatásának körülményeiről. Közben megérkezett a repülőtér forradalmi bizottságának küldöttsége Rácz Gyula százados vezetésével és felhívta a munkástanács tagjait, hogy nyilatkozzanak a "Szabad Katona József" rádióknak. Elsőnek Pullai Béla jelentkezett, nyilatkozatát magnószalagra rögzítették. Többek között ezt mondotta: "a munkástanács még fiatal és hatáskörét nem teljesen ismerjük, de tudjuk, hogy nagyon komoly feladat vár rá. 235 Támogatjuk Nagy Imre kormányának azt a törekvését, azt az erőfeszítését, amelyet Magyarország semlegessége, függetlensége és a szovjet csapatok kivonása érdekében kifejt."

Pullai Béla után Homoki László kért szót és lázított: "Halló, halló, figyelem! Itt Pók beszél! Felszólítalak benneteket, volt hadifoglyok és kazincbarcikai politikai foglyok, bajtársak, álljatok mellénk és harcoljatok velünk a szent forradalom érdekében! Elérkezett a mi időnk, harcoljatok az oroszok ellen, hogy minél hamarabb elhagyják az országot". Pullai Béla és társai vezetésével a munkástanács november 4-e után is igen aktívan tevékenykedett, neheztették, akadályozták a konszolidációt. Kapcsolatot kerestek és tartottak a Központi Munkástanáccsal, végrehajtották annak ellenforradalmi utasításait, a megyében létrehozták a területi munkástanácsot. Több esetben kezdeményezőként összehívták az üzemi munkástanácsok képviselőit, akikkel megállapodtak az egységes cselekvésben. Szervezték a sztrájkot, a decemberi tüntetést és a "sajtóblokkot", mely az MSZMP lapjának szétszórásával, elégetésével végződött. Káros tevékenységüket a munkástanácsok feloszlátása szakította meg.

Pullai Béla felelősségrevonása alkalmával sem tanusított megbánó magatartást, melyből érdemes idézni: "Bűnösnek csak részben érzem magam, mert olyanba avatkoztam bele, amellyel soha nem foglalkoztam, abban érzem magam bűnösnek, hogy izgató jellegű kijelentéseket tettem, mert hittem azoknak az embereknek, akik a rádióban, ujságokban és egyéb helyeken nyilatkoztak az akkori helyzetről."

A Gépgyár munkástanácsa

A Gépgyárban október 29-én alakult meg a munkástanács 40 fővel. A választás izzó hangulatban zajlott le. A munkások között lévő hangadók számtalan irreális követeléssel léptek fel. Ezeket a követeléseket műhelyenként foglalták írásba. Dr. Vincze Lajos utasítására levették a pártiroda feliratu táblát, Gál Árpád

termelési osztályvezető összetépte MDP tagsági könyvét, majd szappant kért, hogy lemossa a rátapadt "szemetet".

Majd öttagu elnökséget választottak. A gyakorlati vezetést Vlacsil Tibor sajátította ki. Még október 29-én összehívta a város területén megalakult munkástanácsok képviselőit, és ki-¹³⁶fejtette előttük ellenforradalmi álláspontját. Többek között elmondotta, hogy a szovjet csapatok beavatkoznak az ország bel-
ügyeibe, összeszedik a szabadságért harcoló fiatalokat és Szibériába szállítják őket. Sztrájkkal kell összefogni. Ezek után elfogadtatott egy öt pontból álló memorandumot, melyet a kormányhoz is eljuttatott. Követelése: a szovjet csapatok azonnali kivonása a Varsói Szerződés felbontása, a semlegesség megteremtése, a többpártrendszer visszaállítása, a norma-rendszer megszüntetése. A munkástanács tagjai közül egy tízes bizottságot is létrehoztak, melynek feladata Vági Lajos honvéd alezredes felkutatása és letartóztatása volt.¹³⁷ A katonai objektumok átku-
tatását a parancsnokok nem engedélyezték.

November 2-án Vlacsil ismét összehívta az üzemek munkástanácsainak képviselőit. Fő napirendi pont volt: a sztrájkot folytassák-e, vagy a munkát. Vitatkoztak többen a munka felvételét indítványozták. Vlacsil ezeket kiutasította a tanácskozásról: "ki innen, ezek nem közénk valók".

A katonatanács tagjai rendszeresen látogatták a gyárat és a munkásokat a szovjet csapat elleni harcra szólították, szorgalmazták felfegyverzésüket.

A gépgyári munkástanács elnöksége, elsősorban Vlacsil Tibor, összefogta és irányította a munkástanácsok tevékenységét. Ezzel biztosította az egységes állásfoglalást, a sztrájk folytatását, amely súlyosan nehezítette a konszolidációs folyamatot. A november 8-a utáni napokban az MSZMP Kecskeméti Városi Bi-

zottság munkatársa, Berták Zsigmond és Balogh Gábor a Gépgyárba látogatott, a párt megszervezése céljából. Vlacsillal folytattak beszélgetést, aki kijelentette: "itt semmiféle pártot nem fognak megalakítani!" Ezek után Gombos Aladár az MSZMP Városi Intéző Bizottság elnöke Fekete Miklós munkatárssal kereste fel Vlacsilt, aki kifejtve előttük politikai állásfoglalását, ezt mondta:²³⁸
"amíg, ilyen emberek szervezik a pártot, addig a pártnak nincs semmiféle jogosultsága. A szocializmussal egyetértek, de ahhoz nincs szükség pártra; egyébként az egész világon a kommunizmus és a népi demokrácia fénykora lejárt. A több, mint 50000 magyar életért a Kádár-kormányt terheli a felelősség, de eljön a le-
számolás napja.²³⁹ Igaz, hogy nincs fegyverünk, de a sztrájk fegyverével zsirjában fogjuk megfojtani a kormányt. Az Államvédelmi Hatóság minden tagját és mindazokat, akik Szovjetunióval és szovjet katonákkal szimpatizálnak, darabokra tudnám szaggatni."

Vlacsil magatartását mérhetetlen és elvakult nacionalizmusa determinálta. Romániában született, 1940-ben került Magyarországra. A középiskola elvégzése után öntőipari szakmát tanult, majd a Vörös Csillag traktorgyárba került öntőnek. A kecskeméti gépgyár 1952-ben alkalmazta.

Az Épületlakatosipari Vállalat munkástanácsa

Az Épületlakatosipari Vállalatnál október 29-én összehívták a dolgozókat, a munkástanács megválasztására. A munkástanácsba 14 tagot választottak, vezetésével Fodor Tibor volt kisiparost bízták meg. Megszövegeztek egy 12 pontból álló követelést is. A tanács ezen kívül jelentősebb ellenforradalmi tevékenységet nem fejtett ki. Azonban beválasztották Nagy Sándor középiskolai végzettséggel rendelkező, kétszeresen büntetett előéletű géplakatost is, aki elsősorban a vállalaton kívül fejtett ki ellen-

forradalmi tevékenységet.

A munkástanácstól megbízást kap, hogy mint küldött képviselje a vállalatot a Városi "Nemzeti Bizottságnál". A munkástanács még ülésezett, amikor arról értesültek, hogy a Kinizsi Konzervgyár munkástanácsának tagjait az igazgató jelölte ki. Nagy Sándort bízzák meg az ügy tisztázásával, aki meg is jelent a gyárban összehívott munkások gyűlésén és felszólalt. ²⁴⁰ Felolvasta a Lakatosipari Vállalat munkástanácsának 12 pontos követelését, melyben elsőként szerepelt a szovjet csapatok azonnali kivonása az ország területéről, a sztrájk folytatása, a semlegesség megteremtése, stb. Ezután uszító hangon, szinte ultimátumot intézett a dolgozókhoz - senki nem kérdezte meg, hogy milyen jogon, kinek a megbízásából: "mire várnak, miért nem zavarják el az igazgatót, a párttitkárt és a személyzeti vezetőt." Kifogásolta a munkástanács összetételét, melyet javaslatára újjáválasztottak. Meghatározta, hogy kommunista nem kerülhet be. Végül felszólította a munkásokat, hogy ne dolgozzanak, mert addig nem lesz béke, amíg az oroszok itt vannak. ²⁴¹ Október 31-én a vállalat küldötteként megjelent a városi forradalmi bizottsági választásokon és folytatta ellenforradalmi tevékenységét. Beszédét így kezdte: "12 év raboskodás után" - ez időben mindössze 25 éves - "elértük, hogy kezünkbe vehettük a szabadságot. Vigyázni kell, hogy a hatalomba oda nem való személyek ne kerülhessenek be. Szolidaritást kell vállalni az összes üzemekkel, hogy addig nem fogjuk meg a szerszámot, amíg a szovjet csapatok ki nem vonulnak. A munkástanácsoknak vállvetve kell küzdeni, amíg követeléseiket nem teljesítik. Az államvédelmi hatóság feloszlata befejeződött, meg kell kezdenünk tevékenységük vizsgálatát."

Ezzel megadta a gyűlés alaphangját és beválasztották a Városi Nemzeti Bizottságba. ²⁴² November 1-én a bizottságon belül kijelölték

a reszortfelelősöket. Nagy Sándor az ipari és kereskedelmi osztály munkája feletti ellenőrzést kapta.

A reszortok kijelölése után folytatják az ülést most már, mint intéző bizottság. Első napirendként biztosítják a sztrájk folytatását és a dolgozók fizetését. Értesülésük szerint az MDP megyei bizottsága másfél millió forinttal rendelkezik. Ugy döntenek, hogy ezt fogják igénybevenni.

November 3-án a tanácskozáson nagy vitát váltott ki az az értesülés, mely szerint a szovjet csapatok megkezdték a város körülzárását. Határozatot hoznak, hogy Nagy Sándor és Bognár József menjen fel Budapestre a kormányhoz és kérjenek magyarázatot, illetve segítséget. A kora délutáni órákban indulnak, de a főútvonal lezárása miatt a földutakon tudnak csak kijutni a városból. Este 18-19 óra között érnek a Parlament-hez, ahol Tildy Zoltán fogadja őket, majd átmennek Nagy Imre titkárságára, ahol a szovjet csapatokhoz induló parlamenti küldöttség is meghallgatja őket. ²⁴³ Felhívják figyelmüket, hogy a szovjet csapatokat nem szabad támadni.

Budapestről történő visszaérkezésük után, november 4-én megkezdődött az ellenforradalmi erők felszámolása. Nagy Sándor magához vette azt a pisztolyt, amit még a rendőrségen kapott, s a tanyavilágban ismerősénél huzódott meg átmenetileg, majd néhány nap múlva hazament. A történetekből azonban semmit nem tanult. November 24-én visszament dolgozni és folytatta ellenforradalmi tevékenységét. A munkát felvevő dolgozókat munkásárulóknak bélyegezte, felhívással fordult a munkásokhoz, hogy folytassák a sztrájkot, mely szerinte a kormány megbuktatásának alapvető feltétele. Tevékenységével hozzájárult, hogy az üzemben még decemberben sem indult meg a munka.

A Megyei Tanács munkástanácsa

A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának kérésére október 27-én az Államvédelmi Hatóság segítséget nyújt az épület védelmének megszervezéséhez. A tanácsnál dolgozó kommunistákkal közösen őrséget szerveznek és biztosítják az épület védelmét.

A belső rend felbomlása október 30-án kezdődött azzal, hogy Szabó Ferenc gépkocsivezető felelősségre vonta az előző időkben tanusított magatartásáért Mohácsi Károly mezőgazdasági osztályvezetőt, aki magából kikelve kiabálta: "demokrácia ide, demokrácia oda, vegye tudomásul, hogy itt én parancsolok".²⁴⁴ Ebből olyan veszekedés következett, hogy tettelegességgé fajulását csak az épület védői akadályozták meg.

Mohácsi Károly, mint éjszakai ügyeletes telefonkapcsolatot tartott a Minisztertanáccsal. Reggel elégedetten nyilatkozott arról, hogy beszélt Nagy Imrével, aki még éjjel is személyesen vette föl jelentését.

Október 30-án a délutáni órákban a tanácsi vezetés összehívta a dolgozókat. Egyik teremben a kormány rádió-nyilatkozatát hallgatták meg. Eközben az elnöki szobában előkészítő ülést tartott a megyei "Forradalmi Bizottság". Később megjelent Dallos Ferenc, aki ismertette a bizottság megalakulásának tényét, és követeléseit. A kommunisták igen lehangoltan fogadták a bejelentést, majd közbekiáltásokkal zavarták a tanácskozást. Különösen dr. Tóth Gyula a kereskedelmi osztály dolgozója támadta Szerepcsényi Imre elnökhelyettest. Ezután Nemecz Gyula az alapszervezet MDP titkára pár szóval ismertette a dolgozók előtt a munkástanács megválasztásának célját.

A különböző pártok megalakulása és tevékenységük

A Független Kisgazdapárt

Tildy Zoltán rádiónyilatkozatában felhívással fordult a volt kisgazdapárti vezetők²⁴⁵khöz: "a Független Kisgazdapárt vezetői hosszú politikai harcban erősödtek meg, akik ma is megvannak, akiket nem tántorított el az önkényes erőszak, a maguk meggyőződéséből, akik mindig szívéükön hordták az ország függetlenségének akaratát, ezek a vezetők Pesten és vidéken azonnal vegyék kézbe a párt újjászervezését, hiják most már a magyarokat szabadon, újra a maguk pártjába. Alakítsuk meg sürgősen a párt szilárd szervezetét, hogy ezzel is hozzájáruljunk az ország jövőjének biztosításához. Várjuk azokat a testvéreket, akikkel hosszú éveken keresztül együtt küzdöttünk, és szenvedtünk. Jöjjenek és segítsenek".

Kecskeméten még Tildy Zoltán államminiszter rádióbeszédének nyilvánosságra kerülése előtt, október 28-án dr. Révész László volt kisgazdapárti képviselő bevezetésével megalakították a Független Kisgazdapártot. A vezetőség tagjai: Homoki József volt újságíró, Reiszman Rejtő Andor volt nagykereskedő, Francia Kiss Károly volt földbirtokos és dr. Kiss Károly volt tanfelügyelő, akik a felszabadulás előtt, majd a koalíció időszakában különböző tisztségeket töltöttek be. A taglétszám folyamatosan emelkedett, a néhány nap azonban nem volt elegendő a teljes kibontakozáshoz.

Már október 30-án felkeresték a Városi Nemzeti Bizottság Intéző Bizottságát, és bejelentették, hogy részt kívánnak venni a bizottság munkájában. Délután hívták össze a munkástanácsok képviselőit, ahol a Független Kisgazdapárt részéről megjelent Uri László, dr. Szabó Pál és Sikari Kovács József. Ennek az ülésnek a célja a bizottság kiegészítése volt.

Még a bizottság kiegészítése előtt Uri László kifogásolta a

kommunisták jelenlétét. Homoki József volt kisgazdapárti lapszerkesztőt azonnal meg is bízták a "Kecskeméti Lapok" szerkesztésével.²⁴⁶ A Megyei Forradalmi Bizottságba a Kisgazdapárt Sikar Kovács Józsefet, dr. Szabó Pált és Uri Lászlót delegálta.

Sándor Béla a Kisgazdapárt volt kecskeméti titkára így nyilatkozott: "egy sereg erős, politikailag és anyagilag erős, paraszttársadalom kialakítására törekszünk".²⁴⁷ "Megfogadjuk Tildy Zoltán felhívását. Mi a kisgazdapárt volt funkcionáriusai újra felemeljük a zászlót, amit az elmúlt években kiűtöttek kezünkől. Tudjuk, hogy Kecskemét környékén jelentős paraszti tömegek állnak még most is mögöttünk. Minden befolyásunkat latba vetjük az egyéni parasztgazdaságok termelésének felemelkedéséért, de hivei vagyunk a teljesen önkéntes, minden befolyástól mentes szövetkezetnek is. Annyit azonban máris mondhatok, hogy erős, politikailag és anyagilag erős, paraszti társadalom kialakítására törekszünk."

A vezetést dr. Révész László ragadta magához és eszmeileg a korábbi álláspontjukhoz hiven, a régi program szerint hirdette meg célkitűzéseiket.

Kezdetben a Független Kisgazdapárt újjászervezését csak Kecskemét városban szándékozták kivitelezni, de a jobbratolódás következtében a járásokra és a városokra is kiterjesztették a párt szervezését. Felkeresték az általuk már ismert volt kisgazdapárti vezetőket és megbízást adtak a párt újjászervezésére. Dr. Révész és Homoki több alkalommal járt Budapesten, ahol a Független Kisgazdapárt országos vezetőivel tanácskoztak, az újjáalakult párt politikai programjáról. Igyekeztek maximálisan élni a legális lehetőséggel. A megyei "Forradalmi Bizottság" elnökétől írásban igényelték a volt Kisgazdapárt épületét, melyben a Magyar-Szovjet Társaság működött. Az engedélyt megkapták. Leltárilag vették át a butor-

zatot és a személygépkocsikat.

Jellemző, hogy dr. Révészék az ujjaalakult pártba olyanokat, akik a koalíció idején részt vállaltak a párt munkájában, nem vettek fel. Eltanácsolták őket, hogy ügyükben majd a választmány fog dönteni. Taktikájukhoz tartozott, hogy helyzetük fokozatos erősödésével a különböző bizottmányokban kulcspozíciókat igyekeztek szerezni, hogy a sorra kerülő választásokon abszolút többséget tudjanak biztosítani az állami és közigazgatási szervekben. Nagy energiát fordítottak a tömegek megnyerésére. Ehhez lehetőséget nyújtott a párt lapkiadásának engedélyezése.

Homoki József főszerkesztő a nemzeti bizottság megbízásából november 2-án indítja rövid útjára a "Kecskeméti Lapokat" a következőkkel: "Isten nevében útjára indítjuk a mai napon újra a Kecskeméti Lapokat. Tündöklő fénye úgy ragyog, ennek az igénytelen alázatos pár sornak homlokán, mint a télbe dermedt havasi szikra ormán az első tavaszi sugár. Első szavunk a hálaadás, a magyarok Istene felé, aki meghallotta imádkozásunkat, amikor azt rebegtük, ostromló könyörgéssel: nyujts feléje védő kart, ha küzd ellenséggel".

A Kecskeméti Lapok kommunistaellenes uszító cikkeket, az ellenforradalmat dicsérő írásokat jelentettek meg. A lap egyik munkatársa, Uri László "Tíz perc a pokolban" címmel megjelent írása a volt államvédelmi beosztottak ellen irányult, melyben a munkáshatalomhoz hű kommunistákat barbároknak, gyilkosoknak bélyegezte. Ennek hatására is vadászat indult az Államvédelmi Hatóság tagjainak felkutatására, letartóztatására.

A Szociáldemokrata Párt

A Szociáldemokrata Párt szervezését Kara Balázs volt szociáldemokrata vezető kezdte meg. Felkereste Szakasits Árpádot,

akitől megbízó levelet kapott a párt szervezésére, majd ezután egy szűkkörű elnökséget hozott létre. Első intézkedésük volt az MDP épületéből elszállítani a szükségesnek ítélt butorokat és egy személygépkocsit is kisajátítottak. Az MDP vezetőivel tárgyalva kijelentették, hogy "magukkal nem fogunk közösködni".

1956-ban a koalíciós pártok ujjaszervezését és a szocialista társadalom építésébe való bevonásukat a fejlődés túlhaladta. A szociáldemokrata párt vezetőinek kijelentésében azonban benne volt az MDP vezetésének hibákkal terhelt szövetségi politikája. ²⁴⁸ Ugyanis a Központi Vezetőség 1949. március 5-i ülésén - közvetlenül a népfrontkongresszus összehívása előtt - megfogalmazódott az a felfogás, hogy a demokratikus pártok pusztaléte is állandó tartalékot jelent az ellenség számára.

E pártot nem annyira összekapcsolják a munkásosztály szövetségeseivel, mint inkább eltávolítják tőlük, ezért létük, több kárt okoz a demokráciának, mint hasznot. Rákosi Mátyás a Központi Vezetőség ülésén kijelentette: "nagyon tévednek azok, akik azt hiszik, hogy a népfront hosszú életű lesz. Ez a népfront - mondotta - tulajdonképpen a pártok elhalási processzusának egy foka, talán az utolsó foka." Pedig a szövetségi politika nem elvont fogalom, nem választható el a párt fő politikai irányvonalától, stratégiai célkitűzéseitől és egész gyakorlati tevékenységétől.

Végeredményben a pártvezetés 1949-1956 között - az 1953. júniusi és az 1956. júliusi próbálkozások ellenére - elméletileg sem oldotta meg a szövetségi politika tárgykörébe tartozó fontos kérdéseket, s még kevésbé tudta kidolgozni azoknak a konkrét gyakorlati intézkedéseknek a rendszerét, amelyek hivatva lettek volna a párt és a munkásosztály, illetve a munkásosztály és más osztályok viszonyát a szocializmus érdekeinek megfelelően

alakítani.

A Szociáldemokrata Párt szervezése nehézkesen haladt előre, nem úgy, mint a Kisgazdapárt és ez természetes a történelmi háttér miatt. A hivatalos alakuló gyűlés időpontját november 4-ére tűzték ki, melynek megtartására nem került sor.

Az ifjúság és az ellenforradalmi események

Mint már erre kitértem, Kecskeméten az ifjúság szervezetten nem vett részt az ellenforradalmi megmozdulásokban, a megye egyes, más városaitól eltérően. Részben azért, mivel csak középfoku tanintézetek voltak a megyeszékhelyen, részben pedig a pedagógusok és a szülők intézkedései folytán. Az ifjúságról azonban az ellenforradalmárok nem feledkeztek meg.

A Független Kisgazdapárt lapjában felhívást tettek közzé: "a kecskeméti diákság is megalakítja a maga forradalmi tanácsát. Ezért kérjük a kecskeméti diákokat, hogy holnap, szombaton délelőtt 10 órára jelenjenek meg a Piarista Gimnázium disztermében az alakuló ülésen. Ideiglenes szervező bizottság." A szervezető bizottság összetétele felől nem lehetnek kétségeink, mivel a gimnázium a katolikus egyház tanintézete volt.

Ellenforradalom Bács-Kiskun megye városaiban

Ellenforradalmi események Baján

Baja a Dél-Duna völgye és Észak-Bácska legjelentősebb települése, közlekedési csomópont az Alföld és a Dunántul találkozásánál.

Baja a bácskai rész járási székhelye, településhálózati szerepkörét tekintve részleges felsőfoku központ. Vonzáskörzetében a felsőfoku ellátást színvonalas intézményei révén biztosítja. Baja jelentős iskolaváros: általános és középiskoláiban, továbbá a Tanítóképző Főiskolán és a budapesti Műszaki Egyetem Vizgazdálkodási Főiskolai Karán kb. 8000 diák tanul.

A város és járás területén lezajló ellenforradalmi eseményeket befolyásolta a párt és a kormány hibákkal, törvényt sértésekkel terhes nemzetiségi politikája is. A felszabadulás után - a politikailag nem kívánatos személyekkel együtt - német ajkuak jelentős részét kitelepítették. Nehéz időszakot élt át Bácsbokod, Bácsszentgyörgy, Dávod, Gara, Heregszántó falvainak délszláv nemzetiségű lakossága is. A személyi kultusz időszakában előfordult koncepciós perek igen káros hatásának bizonyultak. Sokuknak mellőzöttséget, a különböző tisztségből való leváltást, a pártból való kizárást kellett elszenvedniük. Továbbá az 1952. évi IV. törvényben meghatározott államosítási feladatokat végrehajtva sokak lakóházát államosították, így földjük elhagyására kényszerültek.

Kormányhatározat alapján 1956. nyarán megkezdték a mult súlyos örökségeinek felszámolását²⁵⁰. A községekben és a városban rehabilitációs bizottságokat alakítottak, melyek a lehetőség határain belül gyorsan igyekeztek jóvátenni az okozott sérelmeket. A pártból alaptalanul kizárt személyek ismét elfoglalták helyüket alapszervezeteikben. A törvényellenesen államosított házakat, a jogtalanul elvett földeket visszaadták tulajdonosaiknak, a gazdálkodás megindításához, szociális helyzetük javításához kölcsönt és segélyt nyújtottak. Mindezek igen fontos intézkedések voltak, azonban nem lehettek még olyan mértékűek, hogy a nemzetiségi sérelmek ne éreztették volna hatásukat az ellenforradalom idején.

Az ellenforradalmi tüntetés kibontakozása

A megye városai közül tömegesen Baja város lakói reagáltak elsőként, a Budapesten október 23-án kibontakozó ellenforradalmi eseményekre. Már október 24-én a jelentősebb üzemekben akadozott a munka, a dolgozók vitatták, értékelték a budapesti fejleménye-

²⁵¹ket. Az utcán csoportosulva várták, vitatták a rádió által közölt híreket. Ellenséges jelszavakat hangoztattak, de az összegyűltek többsége helytelenítette ezt a magatartást és nem csatlakozott hozzájuk.

Október 24-ről 25-ére a tanintézetekben egyes tanárok, továbbá üzemekben, intézményekben feltűnő hangadók a tüntetést előkészítették. A délutáni órákban a városi tanács és a járási pártbizottság épülete előtt mintegy 8000 főnyi tömeg gyűlt egybe. ²⁵²A középiskolai hallgatókat tanáraik zárt rendben vezették fel, majd a tömeg közé vegyültek.

A tömegből Páncsics István és Maróczai Géza vezetésével küldöttség kereste fel Kerek Istvánt az MSZMP Járási Bizottság első titkárát. Az ifjúságra hivatkozva követelték, hogy a Sztálin kert ismét kapja vissza a Dély kert nevet és az ott lévő Sztálin szobrot távolítsák el. Kerek István a küldöttséget tájékoztatta, hogy a városi tanács már foglalkozik a kérdéssel. A küldöttség azonban ragaszkodott a szobor azonnali eltávolításához. Ezután Kerek István megadta a hozzászólást, miután a tömeg a Dély kertbe vonult, és az ott felállított Sztálin szobrot alapzatáról ledöntötte, majd a Sugovica partjához szállították, ahol vízbe dobták. Ezt követően a küldöttség ismételten megjelent a pártbizottságon és azzal a követeléssel lépett fel, hogy a városi tanács épületén elhelyezett ötágu csillagot is el kell távolítani. A pártbizottságon igyekeztek őket meggyőzni arról, hogy az ötágu csillag nem Sztálin, vagy Rákosi politikájának jelképe, hanem a nemzetközi munkásmozgalom szimbóluma. Ez alatt a tömeg egyre hangosabban követelte a vörös csillag eltávolítását. Nagy Károly az MSZMP Városi Bizottságának titkára a hangos bemondón igyekezett elmondani ennek helytelenségét, nyugalomra intve a tömeget. Azonban az érvelés hatástalan maradt, ezért Nagy Károly hozzá-

járult a csillag eltávolításához. Eközben a tanácsháza falán elhelyezett felszabadulási emléktáblát, valamint az ugyancsak ott lévő szégyentáblát a tömeg már összetörte, majd a tanácsháza homlokzatára kitűzött nemzeti színű zászlóból népköztársaságunk címerét kivágták, melyet ott helyben a Béke téren elégettek és a megcsonkított zászlóval mintegy 3-400-an a tanácsházat körüljárva az Internacionálét, valamint Kossuth nótákat énekeltek.

Ezt követően a tanácsháza homlokzatáról az ötágu csillagot levették, a tömeg közé dobták, melyet azok összetapostak és utána indultak a rendőrség épületéhez azzal a céllal, hogy az ott lévő csillagot és az épület előtt álló felszabadulási emlékművet lerombolják. Utközben a Vizügyi Igazgatóság épületének homlokzatán lévő csillagot is leszaggatták, összetaposták. A rendőrség elé érve az ott elhelyezett felszabadulási emlékmű köré csoportosultak és megpróbálták azt ledönteni, azonban nem boldogultak vele, így a rajta lévő vörös csillagot letörték, az emléktáblát összetörték. Ezután a tömeg a Tanítóképző elé vonult, s ott követelte a még bentlévő kollégisták csatlakozását, akik eleget tettek a követelésnek. Innen a Kölcsey utcai műszaki laktanya elé vonultak, ahol a munkásokat kihívták az üzemből, közben a "Talpra Magyar"-t szavalták, majd a Himnusz és Kossuth nótákat énekeltek. Az éneklés befejezése után a vasuti laktanyához vonultak és követelték az ott lévő egyetemista zászlóalj csatlakozását, valamint fegyverek kiadását. A csatlakozásra azonban nem került sor, fegyvereket sem kaptak, a laktanya megfelelően védve volt; Vissza indultak a városba, ahol a honvédségi erők szétoszlatták őket.

A Népujság október 27-i számában ismertette - sajátos módon - az eseményeket: "Baján csütörtökön lelkes munkás- és

diákfiatalok békés tüntetéssel vonultak végig a városon.

A Béke téren a függetlenséget és a szovjet csapatok kivonását követelték az ország területéről. Fegyelmezett soraikhoz az utcai járó-kelők is csatlakoztak. A Dély kertből eltávolították a Sztálin szobrot és a Kamarás Dunába dobták". Hallgat a felvonulás ellenforradalmi jellegéről, az ötágu csillagok összetöréséről, a zászlóégetésről.

A bajai események október 26-án fokozott mértékben gyorsultak. A helyi nyomdában röpcédulát nyomtattak, melyet 26-án reggel a város üzemeiben és intézményeiben nagy példányszám-ban terjesztettek. A röplap tartalmából: "Jogos követeléseink teljesítésére október 25-én csendes felvonulást szervezünk. Ennek eredményeként eltávolítottuk a gyűlöletes jelképeket, szobrokat, táviratban elküldtük 21 pontos követelésünket a Minisztertanács-hoz".

A szervező munka eredményeként a délelőtti órákban 6-8000 főnyi tömeg vonult fel szovjet, kommunista-, párt- és kormány-ellenes feliratu táblákkal a Béke téren gyülekezve, ahol követelték Osztermann Béla tanácselnök leváltását.²⁵⁴

Időközben az Építőipari Vállalat munkásaiból megjelent egy 10-12 főből álló csoport a rendőrkapitányság épülete előtt, hogy a felállított emlékművet lerombolja. Egy megrakott tehergépkocsihoz erősített kötéllel próbálták ledönteni. Mivel ez nem vezetett eredményhez, alapját körül kivésték, majd a gépkocsival és a hozzákapcsolt traktor segítségével az emlékművet ledöntötték. Ezek után a tömeg egyik része ismét a Dély kertbe vonult és - különböző segédeszközökkel - az egyik legbarbárabb cselekményt hajtotta végre: 1945-ben a felszabadító szovjet Vörös Hadsereg 210 katonája áldozta életét a Baja felszabadításáért vívott harcokban, akiket a Dély kertben helyezték örök

nyugalomra. A siremlékeket kidöntötték, törték, romboltak. A felszabadulási emlékműről a csillagot leverték, az emblémát összetörték.

A tüntető tömeg másik része a vaskuti laktanyához vonult, ahol fegyvereket és az egyetemista zászlóalj csatlakozását követelte. A kialakult veszélyes helyzetre való tekintettel a páncélos laktanyából négy harckocsit rendeltek ki, a laktanya védelmének megerősítésére, a harckocsik azonban elakadtak a tömegben, így nem is tudtak a kijelölt célhoz eljutni. A helyzetet menteni akaró katonai vezetők hozzájárultak ahhoz, hogy az egyetemista zászlóalj és egy gyalogsági század - részben fegyveresen - csatlakozzon a tömeghez és velük a Béke térre vonuljon. Ez szolgáltatott alapot ahhoz az ellenforradalmi hirtelenséghez, hogy a honvédség átállt a "forradalmárok" oldalára.

A tüntetések folyamán fokozatosan mindinkább ismertté váltak, "kiemelkedtek", a tömegből az ellenforradalmi megmozdulásokat szervező és irányító személyek. Többek között Hanák Endre, Nagy István, Nagy Béla, Szabó Béla, Héry Tibor honvéd főhadnagy és mások.

Hanák Endre október 26-án a tanácsháza előtt felállított mikrofonon beszélt a tömeghez. ²⁵⁵Uszítóan szólt a párt által elkövetett hibákról, mellyel még fokozta az ellenforradalmi hangulatot.

A bajai városi "Forradalmi Bizottság" megalakulása

Október 26-án a kora délutáni órákban a Béke téren összegyűlt tömeg hangadói egyre erélyesebben követelték Osztermann Béla tanácselnök leváltását és az apparátusban dolgozó kommunisták eltávolítását. ²⁵⁶Eközben a tömegből kivált kb. 150 fő, akik a különböző vállalatokat, intézményeket lettek volna hivatottak képviselni. Beözönlöttek a városi tanács negytermébe és

közfelkiáltással leváltották a tanácselnököt és helyette dr. Vágvölgyi Ferencet a városi tanács egészségügyi osztályának vezetőjét választották.

Küldöttséget menesztettek Osztermann Bélához és dr. Vágvölgyi Ferenchez. A küldöttség vezetője dr. Szentgyörgyi József; tagjai: Galamb István AKÖV igazgató, Gilics Antal művezető, Görcsös János gépkocsivezető, AKÖV dolgozók, dr. Hollós Sándor ügyvéd, és mások.

Dr. Szigeti közölte a döntést Osztermann Bélával, majd dr. Vágvölgyi Ferencel is. Dr. Vágvölgyi vonakodott elvállalni a megbízatást, majd kérte, hogy munkatársait maga választhassa ki. Kerek Istvánt a pártbizottság első titkárát és Simity Ferencet a Gázgyár igazgatóját jelölte meg. Ehhez hozzájárultak, de az ellenforradalmi események miatt gyakorlati jelentőséggel már nem bírtak.

Ezek után dr. Vágvölgyi hangos bemondón szólt a tömeghez. Megköszönte a bizalmat és kérte az erőszakos cselekmények beszüntetését, a rend- és nyugalom megőrzését. Ugyanakkor bejelentette, hogy a kormány által az egész országra kiterjedően meghirdetett statárium Baja városára nem vonatkozik. Ezzel szabad szervezkedési lehetőséget biztosított az ellenforradalmároknak.

Osztermann Béla és dr. Vágvölgyi Ferenc értesítésével egy időben ifjúsági "forradalmi" tanácsot, honvédelmi bizottmányt és közigazgatási bizottságot hoztak létre. Dr. Vágvölgyi ezen bizottságoknak volt a vezetője.

Az ifjúsági bizottság tagjaivá választották Szabó Bélát, Vida Áront, Sik Csabát és Nyitrai Bélát. A honvédelmi bizottság tagjaivá Szabó László őrnagyot, Szakács László századost, Bakos István századost, Bajai István századost, Hauser László századost, honvédtiszteket, továbbá Galló Béla, Szabó

Béla, Varga Pál és Vida Áron polgári foglalkozásukat. A köz-
igazgatási bizottságba választották: Dr. Bakonyi Béla ügyvédet,
Bogács Géza rendőr-főhadnagyot a bajai Rendőrkapitányság veze-
tőjét, továbbá Csilics Antalt, P. Illés Sándort, Kiss Sándort,
dr. Kárpáti Jenőt a Járásbiróság elnökét, Gellei Albertet a
Városi Tanács közigazgatási osztályának vezetőjét, Páncsics
István szakmunkást, Bitzák Sándor tanfelügyelőt.

A bizottságokba társadalmi rendszerünkhöz hű, vagy meg-
tévedt személyek is kerültek, akik nem aktivizálták magukat az
ellenforradalom mellett. De többségben ott voltak mindazok,
akik a város ellenforradalmi eseményeit szervezték és irányi-
tották.

Az ifjúsági és a honvédelmi bizottmány azonnal hozzá is
kezdett "áldásos" tevékenységéhez. Hangos bemondón folyamatosan
ismételve felszólították az ifjúságot, honvédeket, munkásokat,
hogy gyülekezzenek a Béke téren és menjenek harcolni Budapest-
re, segítsék a budapesti ifjúság "forradalmi" harcát.²⁵⁸ A tömeg
fegyvert követelt és kapott is a honvédségtől.

Szabó Béla és Vinics István, mint az ifjúság küldöttsége
kereste fel dr. Vágvölgyi Ferencet, akitől ugyancsak az ifju-
ság felfegyverzését és Budapestre történő indítását követelték.
Dr. Vágvölgyi azonban ehhez nem járult hozzá.²⁵⁹ Áthidalási meg-
oldásként ajánlotta, - amit a tömeggel ismertetett is -, hogy
aki harcolni akar, az jelentkezzen katonának, ahol kiképzik
őket, majd a kiképzés után mehetnek harcolni Budapestre.

A tömeget nem elégítette ki a kínált lehetőség, ezért
folytatták a tüntetést. Ezek után váratlan esemény történt. Az
a hír terjedt el, hogy Kalocsán a lakosság nem akar a "forra-
dalom" mellé állni.²⁶⁰ Erre Szabó Béla, Nagy Béla, Thür János és
mások, valamint honvédek, honvédtisztek - elsősorban az egyetemi

zászlóaljhoz tartozók - elhatározták, hogy Kalocsára mennek és csatlakozásra bírják a lakosságot. A honvédség biztosította a gépjárműveket. Így délután 15 órakor 6 autóbusszal és több tehergépkocsival katonák, fiatalok, diákok és mások, amennyien csak fölfértek, a hangadókkal együtt megindultak Kalocsa irányába.

Kalocsáig több községen haladtak keresztül és álltak meg. Sükösdön - és másutt is - ellenforradalmi jelszavakat kiabálva, összetörték a hirdető táblákat. Fajsz község középületéről leverték a vörös csillagot és megalakították a nemzeti tanácsot. Behatoltak a tanácsházára, ahol összetörték a Sztálin szobrot, majd le akartak számolni Horváth Károly rendőr törzsörmesterrel. Dusnokon szintén kieroszakolták a "Nemzeti Bizottság" megalakítását.

Kalocsához közeledve, Bátya község határában megálltak és úgynevezett büntető csoportokat alakítottak. A csoportok vezetői Szabó Béla, Thür János, és egy honvédtiszt volt.²⁶¹ A kalocsai MÁVAUT állomáshoz érve ötösével felsorakoztak, elől egy honvédségi tehergépkocsival megindultak a város központja felé.

A Baján megalakult bizottságok nyomban tanácskozássra ültek össze.

Fő kérdésként vitatták meg, hogy milyen módon lehetne a Budapesten harcoló ellenforradalmároknak fegyverrel, élelemmel²⁶² segíteni.

Megállapodtak abban, hogy fegyvereseket fognak toborozni. Nagy István a Bajai Posztógyár kereskedelmi osztályának vezetője vállalta, hogy a budapesti ellenforradalmárok részére szükséges élelmiszer, ruházat és üzemanyag utánpótlásról gondoskodni fog, illetve haladéktalanul megkezdik a szállításokat Budapestre. Elhatározták, hogy az általuk szerkesztett listát - mint Baja város lakosságának 20 pontos követelését - átadják a

kormánynak. Nagy István az ülésen felhívta a jelenlevő Ferenci Ferenc alezredest, a páncélos alakulat parancsnokát, hogy vegy át Baja város katonai parancsnokságát és vállalja el a polgári lakosság felfegyverzését, illetve tegye meg az ezzel kapcsolatos, szükséges intézkedéseket.

Másnap, október 27-én ismét üléseztek. Nagy István a Bajai Posztógyár dolgozói nevében a budapesti ellenforradalmárok segítségére 200 db. gyapjutarakart ajánlott fel.²⁶³ Elhatározták, hogy az üzemekben - úgy, mint Budapesten - meg kell alakítani a munkástanácsokat. Kijelölték a munkástanácsok megalakításáért felelős személyeket.

Az anarchia jelei egyre jobban mutatkoztak. A bizottságok külön-külön is üléseztek és intézkedtek. Az ellenforradalmi elemek Szabó Béla, Nagy Béla, Bakos István százados irányításával, fegyveres ellenforradalmi csoportokat szerveztek, megfigyelés alá vonták a pártbizottságot.

A tömegtüntetés is változatlanul folytatódott. A Béke téren október 27-én mintegy 7000 fő gyűlt össze, Hanák Endre beszélt hozzájuk a téren felállított mikrofonon keresztül.²⁶⁴ Elmondta, hogy Baján ujjaalakult a Szociáldemokrata Párt. Hanák mint a párt elnöke felolvasta az SZDP kiáltványát, hangsúlyozva, hogy a megalakult párt megnyitja kapuit. Felszólította a bajai lakosságot, hogy lépjenek be a párt helyi szervezetébe, majd kijelentette: "Példaképpül a mártiri tisztasága Kéthly Annát tekintem, akinek tisztasága biztosíték a párt további politikájára vonatkozóan."

Az ellenforradalmi események kibontakozása, az anarchikus állapotok fokozódása döntő intézkedésre készítette a párt és a tanács vezetőit, valamint a katonai parancsnokot. Október 27-én megállapodtak abban, hogy a további rendbontás megaka-

dályozása céljából honvédségi egységekkel megszállják a köz-
épületeket és biztosítani fogják a közrendet. Október 28-án
hajnalban a honvédség páncélosokkal és gyalogsági erőkkel meg-
szállta a középületeket, tereket és a főbb utvonalakat. Kidol-²⁶⁵
gozták, hogy a pártbizottság tagjai közül Glied Károly, Gurnics
és Tóth veszik át a vezetést.

A honvédség kora reggel gépkocsikkal a tanácsházára szállí-
totta azokat a kommunistákat és delegáltakat, akik a "Forradalmi
Bizottság", illetve a munkástanácsok vezetői voltak. Az össze-
gyültekkel Glied Károly közölte, hogy a honvédség segítségével
átvették a város feletti hatalmat. Felolvasták, majd kinyomtat-
ták azt a felhívást, melyet az éjszaka folyamán a laktanyában
szövegeztek meg a következő pontokban:

- a megalakult nemzeti kormányt elismerjük,
- öt főnél nagyobb csoportosulás tilos,
- a fegyveres rendfenntartó erők az első felszólítás után
lőnek, amennyiben a felszólításnak nem tesznek eleget,
- aki október 28-án leadja az engedély nélkül tartott fegy-
vert, az mentesül a felelősségrevonás alól,
- a város területét csak a "Nemzeti Bizottság" engedélyével lehet
elhagyni,
- október 28-án este 18 órától - hétfőn 5 óráig kijárási ti-
lalom van,
- szesztilalom a város területén,
- hétfőn kötelezően meg kell kezdeni a tanítást.

A kiáltványt dr. Vágvölgyi és Ferenci alezredes irták alá.

A felhívás ellenére október 28-án a Béke téren ismét nagy
tömeg gyült össze, a honvédség oszlató parancsának nem engedel-
meskedett, majd néhány fiatal megtámadta a katonákat. A hon-²⁶⁶
védek, mivel a riasztó lövések eredménytelennek bizonyultak a
tömegre is lőttek, aminek három sebesültje lett.

A forradalmi erők kezdeményezése a hatalom visszahódítására a törvényes rend helyreállítására, mindenképpen kiemelkedő, fontos intézkedés volt. Még amellett is, hogy nem ismerték fel a kialakult helyzet bonyolultságát, így halaszt-hatatlanul fontos egyéb intézkedések megtételére nem került sor. Az összehívott bizottságok képviselői összességében nem voltak alkalmasak arra, hogy az ellenforradalmi támadás visszaveréséhez megfelelő háttérrel biztosítsanak. A dr. Vág-völgyi Ferenc aláírásával készített felhívásból nem tűnt ki, hogy kezdeményezői a társadalmi rendszerhez hű kommunisták, így nem tudták mozgósítani sem a párttagságot, sem a munkásokat. A statárium visszaállítását sem helyezték kilátásba. Nem számolták fel, nem akadályozták a már ismertetett bizottságok tevékenységét, így azok képviselői változatlanul szervezhatték az ellenforradalmi megmozdulásokat.

A honvédségi alakulatok vezetésére Ferenci alezredes személye sem volt alkalmas. Részt vett azokon az üléseken, amelyeken ellenforradalmi intézkedéseket hoztak. Nem akadályozta meg a kalocsai akciót és a katonák egy részének csatlakozását a tüntető tömeghez, így hamarosan az ellenforradalmárok oldalán fejtette ki tevékenységét.

A rend helyreállításának kísérlete rövid ideig tartott. Október 29-én Nagy Imre kormányának utasítására a páncélos alakulatot Budapestre rendelték, a hátramaradt részleg pedig csatlakozott a tömegmegmozdulásokhoz. Így ismét az ellenforradalmárok kezébe került az események irányítása.

Október 28-án a karhatalmi erők beavatkozása mellett nem csak a szükséges intézkedések megtétele maradt el, hanem dr. Vág-völgyi Ferenc tovább sodródott az ellenforradalmi eseményekkel. Különböző bizottságokkal tárgyalt, így a tanács

oktatási osztályának bizottságával is, majd részt vett annak értekezletén, ahová meghívták az iskolák igazgatóit is. Ott felolvasta "a bajai lakosság 16 pontból álló követelését", amely megjelent a bajai Ifjúsági Tanács lapjában is. A kiáltvány a következő, többségében szélsőséges követeléseket tartalmazta:

- független szabad Magyarországot,
- a szovjet csapatok azonnali kivonását,
- általános amnesztiát,
- a politikai foglyok azonnali szabadon bocsátását,
- a Kossuth címer visszaállítását,
- március 15-ét, október 6-át, október 23-át nyilvánítsák nemzeti ünnepé,
- a "hazaárulók" megbüntetését,
- "szabadválasztásokat" több párt részvétellel,
- alakítsák meg a munkás zászlóaljat,
- "demokratikus" közigazgatást,
- "szólás-, sajtó- és gyülekezési szabadságot",
- "önálló általános sztrájkjogot",
- a pártvezetőséget válasszák ujja,
- a káderlapok megsemmisítését,
- népi kollégiumok felállítását,
- a diákság jogos követeléseit valósítsák meg.

A tanácskozásokon ismertetett ellenforradalmi követelések hatásosnak bizonyultak. A tanács Oktatási Osztálya önállósult és fokozta a szovjetellenességet. 1956. október 30-án Hangos Ferenc a járási tanács Oktatási Osztályának vezetője intézkedést adott ki valamennyi általános és délszláv iskola igazgatóinak. Az intézkedés szövegét érdemes idézni:

"/.../ egyetértésben a bajai forradalmi nemzeti bizottsággal

elrendelem, hogy az orosz nyelv oktatását szüntessék meg, vegyék fel a kapcsolatot a helyi lelkésszel és közöljék velük, hogy az orosz nyelvű órákat vallásoktatás céljára kívánjuk felhasználni. A vallásoktatás fakultatív, azonban azon minden tanuló részt vehet függetlenül attól, hogy vallásoktatásra beiratkozott-e, vagy sem. A hittanórákat beszéljék meg a lelkészekkel, a rendtartás keretében és az órarendbe beirtak szerint tartsák meg. Ahol orosz nyelvtanítás nem volt, ott az orosz nyelvet tanító óraterv szerint kell tanítani és az orosz órákat hittanra felhasználni. Az orosz nyelvű könyveket szedjék be. Ugyancsak gyűjtsék be a történelem és alkotmánytan könyveket, a további intézkedésig raktározzák az iskolában. A két utóbbi tantárgy tanítását a nevelő tanítási vázlata alapján kell eszközölni, a megújuló és kibontakozó nemzeti demokratikus szellemben. Az iskola bélyegzőiről a cimert távolítsák el. Az iskola címtábláján a cimert a Kossuth címer elkészítésével és ráragasztásával tüntessék el."

Az oktatási osztályvezető intézkedéseinek káros hatása aligha mérhető. Céljai azonban annál egyértelműbbek. Felszámolni az orosz nyelv tanítását, bevezetni a vallásoktatást, a történelem és alkotmánytan könyveket kivonni, a szocialista szellemben történő iskolai nevelés alapjait érintette, még akkor is, ha a tankönyvek egyébként valóban bizonyos módosításokra, korszerűsítésre szorultak.

Október 29-én ismét ülésezett a bizottság. Az ülésen 20 pontos követelést fogalmaztak meg. ²⁷⁰Követelték többek között a tüzszünet elrendelését, a szovjet csapatok azonnali kivonását, az ENSZ segítségül hívását, stb. Ezenkívül sztrájkbizottságot alakítottak.

Nagy Istvánt bizták meg, hogy a memorandumot a kormánynak átadja. A küldöttség tagjainak Hanák Endrét, Maróczki Gézát, Vlasits Istvánt és Tóth századost jelölték. A bizottság a Posztógyár gépkocsijával még aznap délután felutazott Budapestre és az éjszakát a Tüzoltó utcában töltötte. Október 30-án a Földművelődésügyi Minisztériumba ment, hogy felvegye a kapcsolatot a kormánnyal. Az egész napot várakozással töltötték el, majd este Nagy István és Maróczki Géza kivételével visszatértek Bajára. Október 31-én Nagy István és társa az ország többi részéről érkezett küldöttséggel bejutott a Parlamentbe, ahol Nagy Imre, Tildy Zoltán, Erdei Ferenc és a kormány más tagjai fogadták őket.²⁷¹ Nagy István átadta a memorandumot. Nagy Imre a követelésekre megnyugtató választ adott, ezután Nagy Istvánék visszatértek Bajára.

A bizottság ezen a napon állást foglalt az általános sztrájk folytatása és annak biztosítása mellett. Sztrájkbizottságot hozott létre. Vezetésével Hunyadi Árpád MÁV műszaki főintézőt bizta meg, aki kiérdevelte az ellenforradalmárok bizalmát.²⁷² Hunyadi már október 24-én az irodája faláról leszedette a Sztálin és Lenin képeket. Követelési pontokat állított össze és terjesztett elő október 29-én. Hangoztatta, hogy "minden becsületes embernek a barrikádon kell lenni", ellenforradalmi röpcédulákat szerkesztett és nyomtatott ki. Központul a KIOSZ helyiségét sajátította ki. Szoros kapcsolatot tartott az üzemek és intézmények különböző bizottságaival és kitartott amellett, hogy addig folytatják a sztrájkot, amíg a kormány nem teljesíti követeléseiket.

Még ezen a napon dr. Vágvölgyit a pártbizottság képviselői arra hívták fel, hogy másnap meg kell alakítani a bajai Városi "Forradalmi Bizottságot", melyen minden intézménynek és üzem-

nek képviseltetni kell magát.²⁷³

Október 30-án az összehívott ülésen megválasztottak egy 25 tagból álló "Forradalmi Nemzeti Bizottságot". A bizottság elnökévé dr. Antóny János orvost választották. Elnökhelyettesé vitéz Hódi Györgyöt, aki a felszabadulás előtt Baján a Pfeifer Párt országgyűlési képviselője volt, majd államellenes szervezkedés miatt elítélték és 1956-ban szabadult. A "Forradalmi Nemzeti Bizottságba" megválasztották a már ismert ellenforradalmi tevékenységet kifejtő személyeket illetve ujakkal egészítették ki. A bizottság ezután teljes egészében átvette a VB hatáskörét, s igyekezett irányítani a város eseményeit. Így dr. Vágvölgyi megmaradt ugyan tanácselnöknek, de tényleges jogkörrel nem rendelkezett.

A megválasztott bizottság még aznap délután 15 órai kezdettel ülést tartott.

Dr. Antóny János bejelentette, hogy Bajáról Győrbe ment egy küldöttség, amely magával hozza az ottani megbeszélések eredményeit és szempontokat a további tennivalókhoz. Ez - mondotta - nagy segítséget fog nyújtani a bizottság munkájához.

Dr. Antóny János kitűnően tájékozódott ebben az időben és nem is tévedett a várható segítség vonatkozásában.²⁷⁴ Ugyanis a Dunántuli Nemzeti Tanács október 29-én 16 órakor alakult meg Győrben és október 30-án tette közzé az alábbi igen sok tanulsággal szolgáló kiáltványát, amelynek tartalma tömören a következő: - A tanács teljes mértékben azonosítja magát "a szabadságharc hőseivel".

- A győriek is csatlakoztak.

- Maga állapítja meg szervezetét és ügyrendjét.

- Csatlakozásra hívja fel az összes nemzeti tanácsot Borsod és Bács-megyék és a Csepeli Nemzeti Tanács már csatlakozott.

- A kormánnyal 24 órán belül tárgyalásokat kezd "a nemzeti követelések" teljesítése érdekében.
- Biztosítékokat akar kapni az ígéretek valóra váltására, elsősorban a szovjet csapatok kivonásáról.
- Tudomásul vette a pápai, győri, tatai és a zalaegerszegi honvéd alakulatok csatlakozását, akik "a népet minden támadás ellen, esetleg főbb utasítás ellenére is megvédik. "Kivánatosnak tartja Dunántulon az egységes katonai vezetés megszervezését".
- A kormány a szovjet csapatok kivonása után, de legkésőbb 1957. január végéig több párt részvételével tartson általános és titkos választásokat.
- Helyi karhatalmi szervek létrehozását sürgeti.
- "Szabadságharcosoknak" is helyet kell biztosítani a kormányban.
- A kormány jelentse be az ENSZ-nek semlegességét.
- Követeljük a "szólás-, sajtó-, gyülekezési- és vallásszabadságot".
- Ha a kormány nem ismeri el követeléseiket, úgy ők sem a kormányt.

A sztrájkok folytatására szólítanak fel. A Dunántuli Nemzeti Tanács megalakítása már lépés volt az ellenkormány létrehozására és november 1-től ez a kormány az ellenkormány funkcióit kezdte betölteni; ²⁷⁵ felvette a kapcsolatot nemcsak a dunántuli megyékkel, hanem Miskolc, és Eger bizottságaival is. ²⁷⁶ Határozatot hozott egy dunántuli hadsereg felállítására. Emellett újabb és újabb követelésekkel lépett fel a központi kormánnyal szemben. Nagy Imre hiába fogadta el összes pontjaikat és követeléseiket, hiába jelentette be Magyarország kilépését a Varsói Szerződés szervezetéből és kiáltotta ki az úgynevezett sem-

legességet, hiába állította vissza a többpártrendszert, mindez a Dunántuli Nemzeti Tanácsnak kevés volt.

Dr. Antóny javasolta, hogy megválasztott helyettesét, vitéz Hódi Györgyöt a következő napon hozzák Bajára - mivel Szeged^{en} lakott - rendezzenek be egy szobát, ahol addig maradhat, amíg saját - államosított - házát vissza nem kapja. Lelkes Pétert és Pataki Györgyöt bizták meg, hogy Szegedre utazzanak.

Dr. Bakonyi Péter követelte az október 28-án kiadott felhívás haladék nélküli visszavonását, valamint az államvédelmi hatóság tagjainak azonnali letartóztatását. A bizottság ezzel egyetértett. Ugy határoztak, hogy a rendőrség állományából is el kell bocsátani, illetve le kell tartóztatni az ugynevezett megbízhatatlan rendőröket. Döntöttek a Nemzetőrség felállításáról és a tanács-apparátusból 14 kommunista eltávolításáról.

Október 31-én ismét ülésezett a Nemzeti Bizottság dr. Antóny János elnökletével.

Ferenci Ferenc honvéd alezredes beszámolt arról, hogy a kiadott névsor alapján a volt Államvédelmi Hatóság tagjaitól a fegyvereket bevonták és őket letartóztatták. ²⁷⁷Hiányolta, hogy a névsorban megjelölt lakcimek pontatlanok voltak, így felkutatásuk nehézségeket okozott. Ezután bejelentette, hogy október 30-án 24 órakor megalakították a bajai páncélos alakulatnál az ugynevezett "Katonai Forradalmi Tanácsot", majd az alábbi közleményt ismertette:

- Alávetjük magunkat a Katonai Forradalmi Tanács intézkedéseinek és teljes mértékben támogatjuk a független nemzeti kormányt. Követeljük a szovjet csapatok Budapestről való azonnali, majd egész Magyarországról történő kivonását. Követeljük az új egyenruha bevezetését a hadseregben. Követel-

jük a szabadválasztásokat Magyarországon. Követeljük a tisztí törvény megsemmisítését és egy új, reális tisztí törvény kidolgozását. Követeljük a honvédség személyi állománya részére az aratási és a karácsonyi szabadság visszaállítását. Követeljük a hivatásos honvéd személyek részére az 50 %-os vasuti, utazási kedvezményt. Követeljük vérzett hazánk és dolgozó népünk fejlődése érdekében az ország teljes semlegességét és függetlenségét. Követeljük az állandó, folyamatos és reális tájékoztatást mind politikai, mind gazdasági vonatkozásban a honvédség és a dolgozók részére. Az 1132.sz. alakulat egész személyi állományának célja, hogy a nemzetőrséggel együttműködve megszilárdítsa a forradalom vívmányait és megvédve az ifjúság és a dolgozók által kivívott szabadságot és függetlenséget, a dolgozó néppel válllvetve építse a boldogabb jövőt."

A honvédség alakulatainak - a még rendelkezésre álló állománya - ezzel hivatalosan is az ellenforradalom ügye mellé szegődött és egy részük ki is tartott mellette.

Az ülésen jóváhagyták az üzemek által a "Nemzetőrségbe" delegáltak névsorát és megszavazták a 150 főnyi "Nemzetőrség" felállítását. Bakos István százados azonnal vállalta, hogy a műszaki laktanyában délután 16 órára elhelyezési körletet biztosít a 'Nemzetőrségnek' és fegyverrel látja el őket.

A bonyolult bajai eseményekhez hozzátartozik, hogy tulajdonképpen már október 26-án a Katona¹Tanács megkezdte a fegyveres csoportok létrehozását, ezek közül mentek át Kalocsára is. Az október 30-án megtartott tanácskozáson dr. Bakonyi Péter követelésére döntöttek arról is, hogy a "Nemzetőrséget" azonnal meg kell szervezni és javasolták a munkába bevonni Bánki Lajos volt rendőr őrnagyot is, aki a rendőri tapasztalatával, szakmai

ismeretével nagy segítséget adhat.²⁷⁸ Azonnal értesítették is, ő haladéktalanul megjelent, megköszönte a bizalmat, majd ismertette elképzeléseit, mely szerint a "Nemzetőrségnek" komoly feladatai lesznek, ezért megfelelő intézkedéseket kell tenni. Az október 31-i ülésen beszámolt addig megtett intézkedéseiről. Elmondotta, hogy a "Nemzetőrségbe" beosztották az önként jelentkező honvéd egyetemistákat és polgári személyeket.

A bizottság abban is döntött, hogy letartóztatásokat csak a "Nemzeti Bizottság" előzetes hozzájárulásával lehet fogatosítani. Ez egyértelműen a rendőri apparátus ellen irányult, mivel már határoztak az Államvédelmi Hatóság tagjainak letartóztatásáról..

Bagócs Géza főhadnagy, a rendőrkapitányság vezetője és mint a bizottság tagja részt vett ezen az ülésen is. Igéretet tett arra vonatkozóan, hogy a rendőrség tagjai közül azokat, akik nem megbízhatóak^{további} intézkedésig felfüggeszti állásukból.

A bizottság még ülésezett, amikor visszaérkezett Budapestről Nagy István, aki tájékoztatta a bizottságot utjának eredményéről.²⁷⁹ Elmondta, hogy a helyzet megnyugtató. A kormány tüzszünetet rendelt el, a szovjet csapatok kivonására pedig megkezdődtek a tárgyalások.

A "Nemzeti Bizottság" november 2-án a tanácsi apparátus személyi kérdéseivel foglalkozott. Dr. Bakonyi Péter ügyvéd összeállított egy névsort, ennek alapján határoztak 14 kommunista tanácsi dolgozó elbocsátásáról.²⁸⁰ Másnap, november 3-án dr. Vágvölgyi Ferenc délelőtt 10-11 óra között összehívta a tanács dolgozóit és felolvasta a "Nemzeti Bizottság" határozatát. Közölte, hogy kiket kell elbocsátani. A gyakorlati elbocsátásra azonban nem kerülhetett sor, mivel a hivatalos idő lejárt.

A "Nemzeti Bizottságon" belül Nagy István igyekezett telje-

síteni a budapesti ellenforradalmárok megsegítésére vállalt kötelezettségét. Október 27-én a Posztógyár dolgozói nevében általa felajánlott 200 db. gyapjutakarót élelmiszerekkel²⁸¹ egy tehergépkocsin Horváth László tanárral együtt felszállították Budapestre, és átadták a Tüzoltó utcában tanyázó ellenforradalmároknak. November 2-án ismét Nagy István kíséri a szállítmányt, melynek tartalma a Vágóhid dolgozói nevében Géri Ferenc által felajánlott 503 kg. kolbász, 158 kg. sertés-
hus, továbbá a ruhaüzem munkásai nevében Kele Antal által felajánlott 200 db. flanelinget. Csak ezekkel a szállításokkal mintegy 44000 Ft-tal károsították meg a társadalmi tulajdont.

November 4-én reggel a "Nemzeti Bizottság" tagjai is a rádióból értesültek a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalkulásáról és felhívásáról. A bizottság tagjai a tanácsházán gyülekeztek. Megjelent Kerek István járási titkár is. Itt értesültek arról, hogy a nemzetőrség és más ellenforradalmi elemek, fegyveres csoportok szervezik a város védelmét, a várhatóan megjelenő, segítségül hívott szovjet csapatok ellen.²⁸² A "Nemzeti Bizottság" úgy döntött, hogy a város lakosságát nem lehet kitenni az ezzel járó veszélynek. Hangos bemondón a lakosság tudomására hozták döntésüket és felhívtak mindenkit, hogy adják le fegyvereiket és távozzanak lakásukra.

A néphadsereg Baján állomásozó alakulatainak tevékenysége

Baján állomásozott az időben a Pf.1132-es páncélos és a Pf.2760-as gépesített lövészalakulat. A hadsereget érintő létszámcsökkenés a bajaikat sem kerülte el. A Pf.2760-as számú alakulatot, a kiadott rendelkezés szerint október 31-ig fel kellett volna számolni.²⁸³ Ebből következően sokan még nem foglalták el új állomáshelyüket, vagy beosztás nélkül

maradtak. Baján mutatkozott meg a bevonultatott egyetemisták visszatartásának káros hatása. Gyakorlatilag már október 25-én részt vettek a felvonuláson, a rendbontásokban, majd az ellenforradalmi fegyveres megmozdulások vezetését is vállalták.

A páncélos alakulat október 28-ig úgy, ahogy megőrizte hadrafoghatóságát. Nem volt meg azonban a bonyolult helyzetben eligazodó, a munkáshatalom mellett mindvégig kitartó katonai vezetés.

A katonai helyzetet jelentős mértékben befolyásolta az a körülmény, hogy Ferenci Ferenc helyőrség parancsnok már október 26-án helyrehozhatatlan engedményt tett, amikor a járművek igénybe vételét és a fegyverek kiadását nem akadályozta meg és ezzel lehetővé tette a kalocsai ellenforradalmi akciót, valamint ellenforradalmi csoportok létrehozását.

Ferenci Ferenc alezredes, megalakulásától kezdve részt vett a tanácsok ülésein és már október 26-án felhívták, hogy vállalja a bajai polgári lakosság felfegyverzését. Nem tett intézkedést a katonai fegyelem helyreállítására, megszilárdítására. A pártvezetés kezdeményezésére ugyan október 28-ára virradóra ellenőrzésük alá vonják a várost, de következtelenségük miatt az ellenforradalom kibontakozása akadálytalanul folytatódott. A páncélos alakulatot október 29-én Budapestre vezényelték, a hátramaradt néhány karckocsi és löveg nem jelentett számottevő katonai erőt. A raktárkészletben lévő kézfegyver, géppuska, golyószóró viszont igen jelentős, kb. 3000 db. volt. Ezen kívül nagy mennyiségű lőszert és kézigránátot is raktároztak.

Anarchikus helyzetet teremtett, hogy október 28-án, amikor a honvédség gyakorolta a hatalmat, a hangos bemondón fel-

szólitották az alakulatoknál beosztás nélkül maradt tiszteket, hogy jelentkezzenek szolgálattételre a Katonai Tanácsnál.²⁸⁴ A jelentkezőket azonban nem a közrend további szilárdítására osztották be, hanem az alakuló "Nemzetőrséghez" irányították.

A páncélos alakulat Budapestre történő vezénylése utáni napon Ferenci Ferenc alezredest már ismét az ellenforradalmárok oldalán találjuk, majd október 31-én a nemzeti bizottsági ülésen a vállalt ellenforradalmi feladat végrehajtásáról, történetesen az Államvédelmi Hatóság tagjainak letartóztatásáról számolt be és terjesztette elő követeléseiket.

A Rendőrkapitányság szerepe az ellenforradalmi eseményekben

A Rendőrkapitányság állományának magatartását az ellenforradalom idején a kapitányság vezetőjének, Bogács Géza rendőrfőhadnagynak a tevékenysége határozta meg. Nem tett intézkedést október 25-én a rendbontás megakadályozására. Tétlenül szemlélte a vörös csillagok eltávolítását, a vandál pusztításokat, még a kapitányság előtti emlékmű lerombolását is. Október 26-án beválasztották az ellenforradalmi közigazgatási bizottságba és mindvégig együttműködött azzal.

Október 26-án a járás egész területén elrendelte, hogy a rendőrök távolítsák el sapkájukról a vörös csillagot, fegyvereiket lőszer nélkül tárolják és a "forradalmároknak" nem szabad ellenállniuk.²⁸⁵ Intézkedéseivel dezorganizálta, harcképtelenné tette mind a kapitányság, mind a járás rendőri állományát.

~~Ezen~~ intézkedések következtében a rendőröket úgy tekintették, mint akik átálltak az ellenforradalmárok oldalára, így a kapitányság ellen nem indítottak támadást. A kritikus napokban a kapitányság állományát többé-kevésbé együtt tartotta,

ellenforradalmi tevékenységet csak néhány rendőr fejtett ki.

A rendőrkapitány és az ellenforradalmi bizottság helyzetét erősítette az a körülmény, hogy a rendőrkapitányságon is megalakították a "Forradalmi Bizottságot"; ebbe Bogácsot is beválasztották. A bizottság 7 pontot tartalmazó felhívást szerkesztett, melyben követelte a szovjet csapatok azonnali kivonását Magyarország területéről, a Szovjetunióval kötött gazdasági szerződések felülvizsgálását, a párttól függetlenül rendőrség megszervezését, stb. Ezt a felhívást Bogács Géza adta át a városi "Nemzeti Bizottságnak", majd az október 31-i ülésen bejelentette a "megbízhatatlan" rendőrök felfüggesztését, ezután sor került ezek letartóztatására is.²⁸⁶

A Rendőrkapitányságot alárendelték a "Nemzetőrségnek", ez anarchikus helyzetet teremtett, és tragikus eseményekhez vezetett. Senkit nem vehettek őrizetbe a "Nemzeti Bizottság" előzetes engedélye nélkül.

Az anarchikus állapotot tükrözi a következő történet is: Polyák Imre szobafestő- és mázoló bajai lakos az október 26-án elhangzott felhívásra jelentkezett fegyveres szolgálatra: A műszaki laktanyába irányították, ahol a következő napon még nem látták el fegyverrel. A várakozást megunva október 28-án a rendőrkapitányságon jelentkezett nemzetőrnek. Járőr szolgálatra osztották be, majd a szolgálat letelte után a kiadott fegyvert és lőszert bevonták tőle, amivel nem értett egyet. Emiatt október 29-én a MÖHOSZ Székházban állomásozó nemzetőr parancsnoknál, Bakos honvéd századosnál jelentkezett, ahol feleltették a "forradalom" védelmére, majd géppisztollyal látták el. Ezt követően október 30-án bement a rendőrség épületébe, betelepedett az őrparancsnok szobájába.²⁸⁷ Az aláírásra bevitt iratokat aláírta, majd elment az MSZMP Városi Bizott-

ságára és a már bevont 8 db. pisztolyt magához vette és az őrparancsnok asztalának fiókjába zárta. A kapitányságon senki nem kérdezte meg, hogy mit keres ott és ki bizta meg a parancsnoki jogkör gyakorlásával.

A "Nemzetőrség" létrejötte és tevékenysége

Baja város területén a nemzetőrség kialakulásának folyamata, irányítása, tetteinek megítélése igen sajátos és összetett. Mint erre kitértem, már október 26-án a honvédségi alakulatok állományának egy része fegyveresen vett részt a tömegtüntetésekből, és jelentős mennyiségű fegyvert adott ki a polgári lakosságnak is. Így történhetett, hogy a budapesti "forradalmi" ifjúság megsegítése helyett felfegyverzett katonai és polgári személyek mentek át Kalocsára.

Ezt még nem nevezik "Nemzetőrségnek", hanem célját tekintve ellenforradalmi fegyveres csoportosulás még akkor is, ha jelentős számban voltak közöttük megtévedt fiatalok.

A csoportot irányító, vezető szerv az ugyancsak október 26-án létrejött honvédelmi bizottság volt, amely a fegyveres csoportokat szervező honvédségi és polgári személyekből állt. A városi "Nemzeti Bizottságban" helyet kapott Ferenci Ferenc honvéd alezredes, helyőrségi parancsnok, aki első számú katonai vezetőnek számított. Irányításával október 28-án virradóra a honvédség ellenőrzése alá vonta a várost, majd ugyan ezen a napon felhívással fordult a felosztatott alakulat tisztjeihez, hogy jelentkezzenek szolgálattételre a honvédelmi bizottságnál. A jelentkező tiszteket a fegyveres csoportokhoz irányították, amikor a "Nemzetőrség" még hivatalosan nem is létezett. A "Nemzetőrség" létrehozását az október 31-én megtartott nemzeti bizottsági ülésen határozták el, Bakos honvéd

százados vállalta a laktanyában történő elhelyezésüket és fegyveres felszerelésüket.¹⁸⁸ Képzett honvéd tisztek segítségével megkezdték a fegyveres csoportok, nemzetőrök katonai rendbe való besorolását és felkészítését a szovjet-ellenes harcra. November 1-én a műszaki laktanyában már kb. 300 fő nemzetőr volt felfegyverezve.¹⁸⁹

A "Nemzetőrség" egységes vezetése nem alakult ki. Tevékenységükből következően Ferenci Ferenc alezredes, Bakos István százados, Héry Tibor főhadnagy, Jerkovics Sándor százados, Töröcsik József rendőrhadnagy, Bánki Lajos volt rendőrőrnagy, Nagy Béla és Szabó Béla pedagógus, Türr János SZTK főelőadó, Polyák Imre szobafestő- és mázoló voltak a vezetők.

A nemzetőröket Bakos István százados eskette föl a "forradalom" vívmányainak fegyveres védelmére.¹⁹⁰ Ezzel egyidőben tudtul adta, hogy az ÁVH-sok felkutatása és letartóztatása minden nemzetőrnek kötelessége.

Mint említettem a városi "Nemzeti Bizottság" október 31-i ülésén Ferenci Ferenc alezredes beszámolt az Államvédelmi Hatóság tagjainak letartóztatásáról. Megkezdték a kommunisták és a rendőrség egyes tagjainak letartóztatását. Az akció közül két jellegzetes esetet emelnék ki.

Héry Tibor honvéd főhadnagy a néphadsereg bajai 7148. számú alakulatának állományához tartozott, amelyet október 31-ével fel kellett számolni. Október 28-án jelentkezett a Katonai Tanácsnál, ekkor több tisztársával együtt a műszaki laktanyába irányították. Október 31-én negyedmagával, fegyveresen megjelent Kerek István járási pártbizottság első titkár lakásán, akivel közölte, hogy házkutatást tart és letartóztatja.¹⁹¹ A házkutatás során fegyvert nem találtak, a telefon-

készüléket azonban leszerelték és magukkal vitték. A letartóztatástól végül elállt, de közölte Kerek Istvánnal, hogy lakásából nem mozdulhat ki, mert Baján nem kívánatos személy. A járási pártbizottság személygépkocsiját a gépkocsivezetővel együtt lefoglalta, illetve igénybe vette a nemzetőrség részére, majd megszállta a pártbizottság épületét is.

November 1-én 18 óra körül Markos Antal pártbizottsági munkatárs lakása körül gyülekeztek. A hazaérkező Markos Antalt és feleségét Héry Tibor főhadnagy letartóztatta és a Rendőrkapitányságra kísére. Ekkor érkezett a kapitányságra Nagy Béla pedagógus, a bajai ellenforradalom egyik vezéregyénisége, aki elhatározta, hogy Markoséknál házkutatást fog tartani. Nagy Béla, Héry Tibor, valamint Törőcsik József rendőr hadnagy gépkocsival elindult. Markosék lakásában a berendezést felforgatták, a ruhanemüket szétszórták, értéktárgyaikat összegyűjtötték és magukkal vitték. A házkutatás ideje alatt Markos Antalt és feleségét lakásuk folyosóján fegyveresek őrizték.²⁹² Markos Antal méltatlankodott az eljárás miatt, mire Héry Tibor "megnyugtatta": "Mi nem úgy járunk el, mint Rajkkal csinálták, hogy előbb kivégezték, majd kivizsgálták. Mi először kivizsgáljuk az ügyét és utána fogjuk kivégezni." A házkutatás befejezése után tehergépkocsira tették fel Markosékat, majd Háncs János és Szili András rendőr törzsőrmesterek lakására hajtottak, akiket ugyancsak letartóztattak és a műszaki lak-tanyába szállították. Ott egy irodában helyezték el és tartották fogva. Az iroda falán Lenin és Sztálin képek voltak elhelyezve, melyeket Héry Tibor leszaggatott és drasztikus szavak kíséretében a kályhába dobott.²⁹³

Az Államvédelmi Hatóság tagjainak letartóztatása után, illetve azzal egyidőben október 30-án vették őrizetbe a pártbizottság tagjait, majd 31-én kimondták a párt feloszlatását.

A városi "Nemzeti Bizottság" október 31-i ülésén döntött arról, hogy a községekben is haladéktalanul meg kell szervezni a "Nemzetőrséget". A szükséges intézkedéseket azonnal megtették, fegyverekről is gondoskodtak.

Október 2-án Nagy Béla és Héry Tibor a pártbizottságtól eltulajdonított gépkocsival - melyet november 4-ig használtak - kimentek a műszaki laktanyába: ott Bakos István századosal megállapodtak abban, hogy a községbe is ki kell szállítani a fegyvereket. Bakos százados 200 db. géppisztolyt és nagy mennyiségű lőszert rakatott fel két tehergépkocsira és kb. 20 nemzetőr kíséretében elindult, hogy leszállítsa a fegyvereket. Ez alkalommal látták el fegyverekkel Érsekcsanád,²⁹⁴ Sükösd, Nemesnádudvar, Vaskút, Gara, Nagybaracska, Dávod és Hercegszántó községeket. A fegyverek leadásán túl utjuk során két eseményt kell kiemelni:

A garai tanácsházánál két láda géppisztolyt - 10 db. - és egy láda lőszert adtak le. Héry Tibor eligazította az átvevőt: "Ezeket a géppisztolyokat azért hoztuk ide, hogy azok ellen használják, akik adták. Ha jönnek a ruszok, meg talál-²⁹⁵nak jelenni és löni mernek, úgy mi Moszkváig meg sem állunk. Ezután Nagy Béla érdeklődött, hogy miképpen viselkedik a tanácselnök és a párttitkár: "Ha nem jó", úgy vannak markos legényeink, felrakjuk őket a gépkocsikra és már visszük is."

A másik esemény Nagybaracsán történt, mialatt a fegyvereket rakták le. Az uton mellettük egy személygépkocsi²⁹⁶ haladt el. Héry Tibor főhadnagy torkaszakadtából kiabálta, hogy ott szöknek az ávósok és kezében géppisztollyal, kézigránáttal futni kezdett a gépkocsi után, majd visszafordult és utasította Mateovics Ferencet a pártbizottság gépkocsivezetőjét, hogy vegye üldözőbe a távolodó gépkocsit.

Mateovics azonban nem engedelmeskedett, amiért Héry agyonlövés-sel fenyegette. Ezután a katonai tehergépkocsival vették üldözőbe a személygépkocsit, melyet nem értek utol, így a határ közeléből visszafordultak.

Megállapítható, hogy az ugynevezett "Nemzetőrség" Baja városában 4-500 főnyi fegyveres csoportot hozott létre és a községeket is ellátta fegyverrel, illetve lőszerezellel. A csoportok alakulásának kezdete óta elsődleges feladatnak tekintették a szovjet csapatok elől harcot és a társadalomhoz hű erők felszámolását. Erre céltudatosan szervezték és készítették fel őket.

November 4-én a "Nemzetőrség" "vezérkara" is a rádión keresztül értesült a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásáról, a magyar néphez intézett felhívásáról, továbbá arról, hogy az ellenforradalom leveréséhez segítséget kértek a szovjet csapatoktól.

Az értesülés után elhatározták, hogy a lakosság között kiosztják a még raktárban lévő fegyvereket és berendezkednek a város védelmére.²⁹⁷ A fegyverek kiosztását különböző módon hajtották végre. Egyrészt listát készítettek az üzemekben, intézményekben megalakult különböző bizottságokról, és meghatározták a rendelkezésükre bocsátandó fegyver és lőszer mennyiségét.²⁹⁸ Telefonon a kora reggeli órákban berendelték a bizottságok vezetőit, képviselőit, akiknek a vaskuti laktanyában átadták a fegyvereket. A fegyverek helyszíni szállításához katonai gépkocsikat biztosítottak. Másrészt a fegyverekkel megpakolt tehergépkocsikat irányították a MÖHOSZ Székházhoz.²⁹⁹

Reggeltől kezdve a hangos bemondón rövid időszakonként felhívást intéztek a város lakosságához, melyben ismertették, hogy a Katonai Tanács elhatározta a város védelmét, a szovjet

csapatok megjelenése esetén.

Felhívtak mindenkit, hogy csatlakozzanak a védelemhez, a fegyvereket a MÖHOSZ Székházánál vehetik át.

A megjelölt helyen gyülekezett a lakosság egy része, igen vegyes összetételben. Voltak közöttük megtévedt diákok, katonák, cigányok és nagy számban bűnözők. Fegyvert válogatás és nyilvántartás nélkül mindenki kaphatott. Összességében a város - és a járás területén mintegy 3000 db. különböző fegyvert és hozzávaló lőszert szállítottak ki, illetve osztottak szét.³⁰⁰

A városi "Nemzeti Bizottságot" is váratlanul érintette a Munkás-Paraszt Kormány megalakulása, a szovjet csapatok segítségül hívása. A város védelmét azonban nem engedélyezték. Hangoz bemonción tájékoztatták a "Nemzetőrséget" és a lakosságot döntésükről. Továbbá felhívtak mindenkit a fegyverek leadására. A fegyveres ellenforradalmárok nagyrésze értehetetlennek tartotta a "Nemzeti Bizottság" állásfoglalását. Thür János a "Nemzetőrség" egyik vezetője többedmagával felment a "Nemzeti Bizottsághoz" és magyarázatot követelt. A bizottság elnöke a döntést előttük megismételte.

A "Nemzetőrség" vezetői tudomásul vették a városi "Nemzeti Bizottság" rendelkezését, az ellenállásról azonban nem mondtak le. A "Nemzetőrséget" a műszaki laktanyába irányították. Nagy Béla, Szabó Béla, Thür János, Polyák Imre honvéd tisztekkel közösen eldöntötték, hogy a "Nemzetőrség" átvonul Dunántulra és ott veszi fel a harcot a szovjet csapatokkal.³⁰¹ Ennek megfelelően dolgozták ki a tervet.

Elhatározásuk szerint 4-500-an indultak utnak, a menet élén 4 harckocsi, két páncéltörő ágyu, két aknavető haladt, majd a

fegyverekkel, illetve fegyveresekkel megrakott honvédségi autóbuszok és tehergépkocsik követték őket.³⁰² Az esti órákban érkeztek Bátaszékre, ahol az őrs beosztottjaival közlik, hogy a szovjet csapatokkal felveszik a harcot. Védelemre rendezkedtek be. Az utak biztosítására harckocsikat, ágyukat, illetve aknavetőket ástak be. Közben Szabó Béla távbeszélőn utasította a bajai műszaki laktanyában visszamaradottakat, a körös-körül védelemre való berendezkedésre és a harc felvételére. Bátaszék lakossága között fegyvereket osztottak szét.

November 5-én Tolnára érkezve a tüzér laktanyába³⁰³ állomásozó honvédtisztek közölték velük, hogy a légénység elhagyta a laktanyát, így semmi értelme nincs az ellenállásnak. Azt javasolták, jobb lesz, ha ők is visszafordulnak és nem harcolnak. Ez a körülmény bomlasztóan hatott a fegyveresekre.³⁰³ Thür János parancsnokhelyettes és a hozzá csatlakozók Szekszárd környékén fegyvereiket eldobálták és visszaindultak Bajára.

A megmaradt csoport folytatta útját Pécs felé. Céljuk az ország határának elhagyása volt. Elhatározták, ha szovjet csapatokkal találkoznak, felveszik a harcot. Pécs környékén felhívták figyelmüket arra, hogy Pécsen már szovjet csapatok vannak, ezért letértek a főútról és dűlőúton közelítették meg a határt, ahol a határőrség feltartóztatta őket. Itt nem bocsátkoztak harcba, hanem visszafordultak és a csapat folyamatosan feloszlott.

November 4-én a délutáni órákban Baja központjába két szovjet harckocsi futott be, majd az éjszaka folyamán a megérkező szovjet katonai egységek ellenőrzésük alá vették a várost.

A munkástanácsok megalakulása és tevékenységük

A Baján megalakult munkástanácsok közül tevékenységük alapján a Posztógyárban és a MÁV állomáson megalakultakat kell kiemelni.

A bajai Posztógyár munkástanácsa

A bajai Posztógyár volt a város legnagyobb üzeme, ahol kb. 1000 munkást foglalkoztattak, ezért tevékenységük alapvetően meghatározta a többi üzem munkástanácsainak magatartását is. Az üzem dolgozóinak többsége nem csatlakozott az ellenforradalomhoz, de a sztrájk vonatkozásában befolyásolták őket. A munkástanács tevékenysége igen sajátosan alakult. Vezetői - Nagy István, Hanák Endre, Dr. Szabó László - első sorban nem az üzemen belül, hanem a város ellenforradalmi eseményének szervezésében, irányításában vettek részt, mint az üzem munkástanácsának képviselői. Ténylegesen azonban senki nem hatalmazta fel őket erre.

Október 26-án Nagy Istvánt és Hanák Endrét beválasztották a gazdasági bizottságba. Ezt követően Nagy és Hanák kimentek a Posztógyárhoz, ahol leállították a munkát és gyűlésre hívták a dolgozókat, ahol Hanák a következőképpen szónokolt:

"Munkátestvéreim! Eljöttem hozzátok, mert már nem tudtam tűrni, hogy tovább sanyarogjatok és szenvedjete, itt az ideje, hogy összefogjunk és harcoljunk, mert csak úgy tudjuk elérni céljainkat. Ha a ³⁰⁴céljainkat elértük lesz idő a leszámolásra." Ezzel a munkabeszüntetés megkezdődött. Nagy és Hanák fogalmazták meg azt a 20 pontos követelést is, melyet október 28-án eljuttattak a kormányhoz.

A munkástanács elnökévé Robotka Józsefet választották. Aktiv tevékenységet azonban a bizottságon belül dr. Szabó László anyagbeszerző fejtett ki, mint a munkástanács titkára,

különösen november 4-e után.³⁰⁵

November 7-én a következő 4 pontos követelést szövegezte meg és fogadta el a munkástanács, majd az üzem munkásainak követeléseként ismertette:

- A szovjet csapatok azonnali kivonását;
- Nagy Imre kormányának visszaállítását, programjának végrehajtását, a semlegesség kimondását;
- a Varsói Szerződés felmondását. Közölték továbbá, hogy a Kádár Kormányt nem ismerik el.

Azzal fejezték be, hogy a munkások mindaddig sztrájkolni fognak, amíg követeléseiket nem teljesítik.³⁰⁶

Nagy Istvánék egyre jobban elszigetelődtek, de nem adták fel a harcot. November 12-én dr. Szabó László 7 pontos követelést intézett a kormányhoz, a bajai Gyapjufonó dolgozói nevében.

Követeléseik az alábbiak:

- Nem akarunk kapitalizmust, de a nép jogos követeléseinek teljesítését követeljük;
- büntetlenséget kívánunk a felkelőknek, az ország egész területén;
- követeljük a "valóságos szabadságot";
- Azonnali, szabad választásokat, a hitét veszített parlament feloszlatását", szabad pártalakítást;
- a politikai foglyok szabadonbocsátását.
- Vonják felelősségre mindazokat, akik a népre lövettek;
- független és önálló ifjúsági szervezeteket.

Nagy István, mint a gyár dolgozóinak követeléseit, november 13-án adta át a kormánynak. Ezen kívül nagy példányszámban röpcédulaként is terjesztették.

Nagy István november 14-én számolt be küldetéséről a

munkástanácsnak. Elmondta, hogy Marosán Györggyel tárgyalta és arra az elhatározásra jutottak, hogy a sztrájk további fenntartása céltalan. Jellemző dr. Szabó László munkáshatalom-ellenes magatartására, hogy az elmondottak hatására helyéről felugorva kiabálta: "Árulás, egy ember ebben a kérdésben nem dönthet", majd kirohant a terem³⁰⁷ből.

Nagy Istvánék minden tőlük telhetőt elkövettek a konszolidáció akadályozására. Nagy Istvánt november 20-án a gyári munkástanács elnökévé választották. Ezzel átvette a közvetlen irányítást is, és megkezdte az üzem régi vezetőinek leváltását. Így távolították el Petrik Gizella igazgatót, Kiss Gyula munkaügyi osztályvezetőt, Farkas László tervosztályvezetőt és más felelős beosztásban lévőket. Helyükre a szerintük megbízható embereiket ültették. Erre mi sem jellemzőbb, mint az, hogy igazgatónak Hanák Endrét választották meg, aki egyben a sztrájkbizottság elnökhelyettesi tisztségét is betöltötte.

Nagy Istvánék ellenforradalmi tevékenysége következtében a gyár dolgozói október 26-tól - november 20-ig sztrájkoltak, a gyár nem termelt. A sztrájknak még rokonszenvezői is akadtak. A bajai egészségügyi dolgozók, a posztógyári sztrájkoló munkások megsegítésére 5116 Ft.-ot gyűjtöttek össze és adták át Hanák Endrének, aki az összeget elvű barátai között osztotta szét.³⁰⁸

Hanák Endre és Nagy István nem takarékoskodtak a köztulajdonnal sem. A negyedik negyedévre, amikor a sztrájk miatt a tervet nem tudták teljesíteni 50000 Ft. prémiumot fizettek ki. Összesen - különböző cimeken jogtalanul - a termelés kiesést nem számítva 120000.-Ft. kárt okoztak a társadalmi tulajdonban.

A vasutállomás munkástanácsa

A közigazgatási bizottság tagjai közül néhányan október 26-án az esti órákban felkeresték Keresztes Gyula állomásfőnököt, akivel közölték, hogy a városban győzött a "forradalom". Ezért egy bizottság fog felügyelni a vasutra, kiknek engedélye nélkül semmilyen szállítmány, szerelvény nem indulhat. Az állomásfőnökkel azt is közölték, hogy lakását nem hagyhatja el, továbbá sürgősen meg fogják alakítani a munkástanácsot.

A munkástanács megválasztására október 27-én a raktárhelyiségben gyülekeztek. A gyűlést Zádori Zoltán műszerész nyitotta meg. Ez alkalommal Zádori Zoltánt, Nemes Jánost, Németh Ferencet, Gyenis Ferencet és Marozsi Pétert választották tagjaiknak. A honvédelmi bizottságtól megjelent egyetemista honvédek bejelentették, hogy a vasut védelmére fegyveres őr-³⁰⁹séget kell szervezni. A munkástanácsba elnököt nem választottak, együttesen végezték az ügyek intézését.

A munkástanács első intézkedéseként a vasuti rendőrörsöt vonta hatáskörébe. Október 28-án a délelőtti órákban Marozsi Péter és Nemes János megjelentek a rendőrörsön, ahol közölték Galamb Lajos őrparancsnokkal, hogy a munkástanács határozata értelmében kötelesek utasításaiknak engedelmeskedni és melléjük 8 polgári személyt fognak állítani. Galamb Lajos telefonon akarta jelenteni felettesének az eseményt, ebben Marozsi Péter megakadályozta. Kivette kezéből a telefonkagylót és "Galamb Ur" megszólítással figyelmeztette: "a munkástanács megtiltja, hogy erről bárkinek is jelentést tegyen." ³¹⁰ A kijelölt 8 fő közül négyen jelentkeztek, akik kettesével egy rendőrhöz beosztva láttak el járőrszolgálatot. Géppisztolyokkal a rendőrség látta el őket.

Október 31-én a munkástanács tagjai elhatározták, hogy gyűlésre hívják a dolgozókat, ahol a városi "Nemzeti Bizottságon" elhangzottakat és a határozatokat fogják ismertetni. Ezen a gyűlésen Zádori Zoltán közölte: utasítást kaptak a "Nemzeti Bizottságtól" a régi vezetők leváltására. Keresztes Gyula állomásfőnök tiltakozott.

Marozsi Péter is felszólalt, bejelentette, hogy a város üzemeiben már megtörtént a régi vezetők leváltása, amit a vasuton is végre kell hajtani.³⁴ Majd arról beszélt, hogy a kommunisták sok hibát követtek el, a régi vezetés nem volt megfelelő, helyettük új vezetőket kell választani, de nem kommunistákat.

A következő napon a dolgozók követelték a káderanyagok ismertetését. Keresztes Gyula november 3-án felkereste Marozsi Pétert és felszólította a páncélszekrény kulcsának átadására, de meggyőződött arról, hogy a dolgozók káderanyagát nem a páncélszekrényben tárolják, hanem a szegedi igazgatóságon.

November 4-én a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásának és a szovjet csapatok segítségül hívásának híre a vasutállomáson is nagy zűrzavart okozott. A Katonai Tanács úgy döntött, hogy megszervezik a város védelmét. A kora reggeli órákban képviselőik telefonon utasították Marozsi Pétert, hogy menjenek be a parancsnokságra és vegyék át a vasut részére kiutalt fegyvereket, majd szervezzék meg a vasutállomás védelmét a szovjet csapatokkal szemben.

Marozsi Péter, Majoros János és Gyenis Ferenc bementek a "Nemzetőrség" parancsnokságára, ahol Varga századostól egy előre elkészített átvételi elismervényt vettek át és egy nyílt parancsot, melynek értelmében Marozsi Pétert kirendelik a 2760 számú parancsnokságra és megbízzák, hogy a MÁV dolgozók részére 30 db. géppisztolyt, 2 db. géppuskát, 60 db. puskát,

300 db. kézigránátot és lőszert vegyen át.

A fegyverek szállítására honvédségi tehergépkocsit adtak.³¹²
A fegyverszállítmánnyal délelőtt 11 óra körül érkeztek a vasutállomás területére, ahol a már várakozó 10-15 fős csoport rak-tárába hordta a fegyvereket és megkezdték azok tisztítását, széthordását. Simon János az egyik géppuskával a fűtőháznál foglalt tüzelőállást. Kézigránát kötegeket készítettek a harc-kocsik elleni támadáshoz. Mivel a "Nemzeti Bizottság" nem engedélyezte a város védelmét, így a felfegyverzett polgári személyek elhagyták a vasut területét, a fegyvereket eldobál-ták, vagy hazavitték és elrejtették.

A munkástanács november 4-e után sem hagyott fel káros tevékenységével. November 16-án ismét gyűlésre hívta össze a dolgozókat. A 241 vasutas dolgozó közül 198 jelent meg. Szava-zással döntöttek a régi vezetőkről. Leváltották Keresztes Gyula állomásfőnököt és más vezetőket.

November 4-ével Baján megkezdődött az ellenforradalmi gócok felszámolása, a konszolidáció kibontakozása. Az ellenforradal-márok ragaszkodtak megszerzett pozícióikhoz. Számos erőfeszí-téseik közül kettőt emlitenék. Mindkettő november 8-án történt. A városi "Nemzeti Bizottság" november 8-án kibővített ülést tartott. Az üzemek, intézmények különböző bizottságain kívül a városi pártbizottság képviselőjében megjelent Tóth István, a szovjet hadsereg részéről Vulity Milutyin a város katonai parancsnoka, továbbá a már ismert Ferenci Ferenc alezredes, helyőrség-parancsnok és Magócs Géza rendőr főhadnagy, a ka-pitányság vezetője.

A tanácskozást dr. Antóny János elnök drámai hangvétellel nyitotta meg.³¹³ Tájékoztatta a jelenlévőket, hogy a szovjet katonai parancsnokság nem kíván a város ügyeibe beavatkozni.

Azonban látva a kérdő szemeket, így folytatta: "hogya mi lesz azt nem tudom, de egyet tudok, ha az igazságot tartom szem előtt, mely a tömegből indult ki, azt elpusztítani nem lehet. Azt kérem a küldöttség tagjaitól, hogy józan ésszel tolmácsolják a dolgozók kívánságait és véleményüket a demokrácia alapelveinek figyelembevételével; itt Baján országos problémát megoldani nem lehet, de hozzájárulni igen". Dr. Antóny megnyitója után szélsőséges ellenforradalmi, kommunista és szovjet-ellenes nyilatkozatok, hozzászólások hangzottak el:

Bácsai Kornél a nemzeti bizottság tagja hosszú fejtegetésbe kezdett.³¹⁴ Szerinte az elmúlt 8 évben igen sokat hazudtak és nem volt törvényesség Magyarországon. Egyes embereket bosszúból és hiuságból ítéltek el. Olyan vezetőket akar, akik magyar érzéssel tudnak vezetni, akik nem tették tönkre az országot.

Hunyadi Árpád a sztrájkbizottság elnöke is hű maradt addigi tevékenységéhez. A szovjet katonai parancsnokhoz fordulva azt mondta, hogy országos problémával kíván foglalkozni. Ha csak bajai problémáról lehetne beszélni, akkor nem lenne az országban szovjet katona; majd azzal folytatta, hogy a magyar nép sokat szenvedett és Nagy Imre kormányán keresztül akarta elérni, hogy az ország független és semleges lehessen.

A szovjet katonai parancsnok felvetette a felelősség kérdését az 1945-ben elesett szovjet katonák siremlékeinek lerombolásáért.³¹⁵ Dr. Antóny semmilyen felelősséget nem vállalt. Azt válaszolta, erről ők nem tudnak és a sirok meggyalázásáért a becsületes dolgozók nem felelősek és bocsánatot sem kérnek senkitől. A továbbiakban elmondta, hogy a dolgozók nem biznak Kádár kormányában és intézkedéseiben, majd megkérdezte, hogy Nagy Imrét felmentették-e és a Kádár kormányt megválasztották-e

a dolgozók.

Felszólalt - a már jól ismert - Nagy István is. Beszédében kétségbe vonta a párt vezető szerepét, mivel - véleménye szerint - nem a dolgozók érdekeit képviselik, követeléseiket nem teljesítik. Szerinte azért, hogy Baján Sztrájk van, nem egyes személyek felelősek, mivel az egész Baja minden dolgozójának kívánsága volt.

A viharos hozzászólásokat lehetne sorolni, de ennyi is elég a bajai közállapotok megítéléséhez. A felszólalások után dr. Antóny felkérte a küldöttség tagjait, hogy nyilatkozzanak a munka megkezdéséről.

Ismételten Nagy István emelkedett szólásra.³⁶ Mint a Gyapjuszövetgyár küldötte bejelentette: az üzem ezer dolgozóinak állásfoglalása az, hogy a sztrájkot tovább folytatják, mivel más fegyverük nincs követeléseik teljesítésének kikényszerítésére. Majd felolvasta az alábbi követelési pontokat:

- A szovjet hadsereg szüntesse be a harcot a magyar munkásság ellen, ennek megtörténte után kezdjék meg a kivonulást az ország területéről.
- A dolgozók nem ismerik el a Kádár kormányt, mely saját magát nevezte ki, nem választás útján jött létre és továbbra is állást foglalnak a Nagy Imre kormány mellett.
- Követelik, hogy a Nagy Imre kormánya által megfogalmazott pontokat maradéktalanul teljesítsék, követelik továbbra is a semlegesség kimondását, a Varsói Szerződés azonnali felmondását.

Furcsa módon Nagy Istvánt zavarta az a tény, hogy a Munkás-Paraszt Kormány nem választás útján alakult meg. Az viszont egyáltalán nem zavarta, hogy a Nagy Imre féle kormányt

sem választották. Nagy Imre kormánya mellett, kétségtelenül annak ellenforradalmi programja miatt tartott ki.

A küldöttek elfogadták a Nagy István által ismertetett követelési pontokat és a sztrájk folytatása mellett döntöttek.

A másik döbbenetes esemény Bobek Károly bűnöző személyéhez kapcsolódik, aki november 8-án érkezett Bajára.

Bobek Károly igen változatosan alakult életutja az akasztófán ért véget. Bobek Baján született, apja foltozó cipész volt. 1949-ben szabadult fel, mint szövőipari műszerész, azonban szakmájában tartósan nem dolgozott, különböző helyeken vállalt alkalmi munkát, Gátlástalan, garázda magatartása miatt hamarosan összeütközésbe került a törvényes renddel. 1951. március 17-én éjjel téglával beverte Varga Károly lakásának ablakait, majd az intézkedő rendőrt bántalmazta. Május 17-én egy fiatal nővel erőszakoskodott. Ellene büntető eljárás volt folyamatban, de a hiányos ellenőrzés következtében felvételt nyert a rendőrség állományába. 1951. augusztus 20-án a tanosztályról szabadságra engedték. Este italozott, majd több lakás ablakán bemászott, ahonnan különböző tárgyakat tulajdonított el. A lopást sérelmező tulajdonost bántalmazta. Büntetését Kiskunlacházán a Pf.7545 számú különleges alakulatnál töltötte, ahonnan 1952. január 7-én önkényesen eltávozott, majd a vasutállomáson fogyasztott szeszesítalt. Ezt követően az épület előtt felügyelet nélkül várakozó szikvizet szállító lovaskocsira felült és vágóban hajtotta a lovakat, amíg tehergépkocsival utolérték és megállásra kényszerítették. A bűncselekmény sorozatos elkövetése miatt összbüntetésként 7 és fél év börtönre ítélték. Büntetését a sátoraljaujhelyi börtönben töltötte, ahonnan november 2-án az ellenforradalmárok szabadították ki. Budapestre november 4-én érkezett, bekapcso-

lódott az ellenforradalmi eseményekbe és november 8-án érkezett Bajára.

Bobek Károly hazaérkezése után nem vesztegette idejét. Kapcsolatot keresett egy fiatalokból álló fegyveres csoporttal. Ez a csoport kb. 20-25-en november 4-én, amikor ismertté vált a Munkás-Paraszt Kormány felhívása géppisztolyokkal, hadipuskákkal, kézigránátokkal felfegyverkezve megjelent a járási börtön épülete előtt és kierőszakolta több közönséges bűnöző szabadon bocsátását.

Bobek már november 9-én a kora délutáni órákban a Tél utca 5. szám alatt megbeszélést tartott a csoport tagjaival. Felszólította a fiatalokat, hogy ne nézzék tétlenül a szovjet csapatok jelenlétét, hanem csináljanak valamit.³¹⁸ Ismertette elképzeléseit is, amely szerint elsőnek el kell foglalni a rendőrséget, majd a vasutállomást és végül a középületeket.³¹⁹ A nép ezután melléjük fog állni és ismét "forradalom" lesz. Ekkor majd távozásra kényszerítik a város területén tartózkodó szovjet katonai erőket. Megbeszélték, hogy az esti órákban a rendőrség épületéhez közel eső kiscsávolyi iskolában találkoznak. Ott tíz fiatal gyűlt össze géppisztolyokkal, kézipisztolyokkal és kézigránátokkal felfegyverkezve. Bobek megkérdezte, hogy ki hajlandó a rendőrség elleni támadásban részt venni. A fiatalok többsége túl kockázatosnak tartotta a tervezett akciót, féltek a következményektől. Végül Eckhardt Ottó és Szalai Mihály vállalkozott. A két "szabadságharcos" ugyancsak megjárta a börtönöket.³²⁰ Szalait, aki az időben 21 éves volt, a katonai bíróság 1955. november 2-án tiltott határátlépés és más bűncselekmények elkövetése miatt 5 év börtönbüntetésre ítélte. A börtönből őt is az ellenforradalmárok szabadították ki. Eckhardt Ottó ekkor 19 éves, aki közveszélyes

munkakerülés és lopások elkövetése miatt állt már bíróság előtt.

Bobek Károly társaival mindjárt ismertette a Rendőrkapitányság elfoglalásának tervét. A kapuőrség éberségét fogják kijátszani, hogy ellenállás nélkül bejuthassanak az épületbe, majd meglepetésszerűen hajtják végre a támadást, ellenkező esetben a bentlévő rendőröknek idejük lesz felkészülni a védekezésre. Megállapodtak abban is, hogy Eckhardt Ottó feltartott kézzel megy elől, majd Bobek és Szalai ráirányított géppisztolyokkal kísérik, mint foglyot. Így is cselekedtek.

A csoport 9-én 20 óra 30 perckor ért a Rendőrkapitányság épületének közvetlen közelébe.³²¹ Ekkor Babity Ferenc rendőr főtörzsőrmester teljesített kapuügyeleti szolgálatot. A szerencse a bűnözőknek kedvezett. Ugyanis Fölnagy János rendőr főtörzsőrmester őrsparancsnok éppen lakására indult vacsorázni. Bobekék akkor értek a kapuhoz, amikor a kapuügyeletes nyitotta a bejárati kaput, hogy az őrsparancsnokot kiengedje. Bobeket mindkét rendőr ismerte, tudták, hogy büntetését kellene töltenie. Ennek ellenére - gondolva, hogy nemzetőrök - igazoltatás nélkül beengedték őket. Eckhardt Ottót két társa követte. Bobek közben a nyomaték kedvéért a géppisztoly csővével hátba is lökte Eckhardtot: "befelé"! Ezután az események gyorsan peregtek.

Amikor a két géppisztolyos egy vonalba került a két rendőrrel, hirtelen szembefordultak, rájuk szegezték géppisztolyukat, Bobek így kiáltott: "fel a kezekkel!" és folytatta: "te vén Babity, hazaáruló, elég volt a vérontásból; kezeket fel, mert keresztül lőlek, mint egy kutyt." Közben Eckhardt Babity Ferencről elvette a géppisztolyt és ő is ráirányította a rendőrökre.³²² Bobek utasította társait, hogy

vigyázzanak a két rendőrre, ő pedig bemegy az épületbe. Kezében lövésre kész géppisztollyal elindult a folyós bejárata felé, észrevétlenül megközelítette a tiszti ügyeletes-szobát, ahol nyolcan tartózkodtak. Az ajtót felrántotta, egy lépést tett előre, hogy a helyiségben körül tudjon nézni, majd elkiáltotta magát: "fel a kezekkel!" A következő pillanatban lövéssorozatot adott le a rendőrökre, majd kifelé huzódott és becsukta az ajtót. A folyosón ordított: "csirkefogók, gazemberek, ki a folyosóra, nem mertek előjönni!" A bentieket igyekezett megtéveszteni a támadók erejének tekintetében is. "A fogdát nyissátok ki, a golyószórot is hozd", közben visszaszaladt társaihoz, közölte, hogy a bentieket elintézte.

Amíg Bobek az épületben tartózkodott az udvaron sem tétlenkedtek. Szalai és Eckhardt géppisztolyukat a két rendőrre szegezték. Főlnagy János apró oldallépésekkel igyekezett észrevétlenül az udvar belseje felé távolodni. Eckhardt észrevette és megfenyegette: "Nyugi öregem, mert megtáncoltatom." Pillanatok múlva hallották a Bobek által leadott lövéssorozatot. Főlnagy János nyomban futásnak eredt az udvar belső³²⁴ része felé. Eckhardt lövéseket adott le Főlnagy irányába, de nem találta el, így annak sikerült megmenekülnie. Ekkor jött ki az udvarra Bobek és bejelentette, hogy a bentieket már elintézte. Babity Ferenc azt gondolta, hogy most már ő következik, tehát nincs veszteni valója, így ő is futásnak eredt. Eckhardték lőttek utána, de őt sem találták el.

Ezalatt az ügyeletes-szobában tartózkodók a meglepetésből és ijedtségtől felocsudva tüzet nyitottak a bejárati kapu felé. Bobek és társai menekülni kényszerültek a Rendőrkapitányság területéről. Menekülésüket az is ösztönözte, hogy egy³²⁵ szovjet harckocsi állt a kapitányság bejáratától kb. 20 m-re.

A lövések hallatán nehéz gépfegyverből egy sorozatot adott le riasztásként az épületre. Bobekék futva hagyták el az épületet, fegyvereiket elhajigálva ki-ki lakására távozott.

Az ügyeletesszobában Bobek Károly érkezésekor nyolcan tartózkodtak: Bogács Géza rendőr főhadnagy, András István rendőr hadnagy, Czingel Olivér rendőr alhadnagy, Eőry Imre rendőr törzsőrmester, Istakovics Sándor rendőr törzsőrmester, Zeleszkó Benjamin rendőr hadnagy, továbbá Bajai György és Kapitány István polgári személyek.

A támadás következtében Zeleszkó Benjamins több találat³²⁶ érte, mely azonnali halálát okozta. Találatok érték Bogács Géza főhadnagyot, András István hadnagyot, Istakovics Sándor törzsőrmestert, akinek életét a gyors orvosi beavatkozás megmentette.

A cselekmény után Bobek az éjszakát szülei lakásán alvással töltötte. Tehette, mivel a rendőrség nem is kereste, annak ellenére, hogy ismerték támadójukat. Másnap reggel elindult, hogy elhagyja az ország területét. A határ közelében azonban elfogták és viasszaszállították Bajára.

A megyei bíróság Bobek Károly bűnügyét Baján tárgyalta, nyilvános tárgyaláson. A bíróság elnökének kérdésére, hogy bűnösnek érzi-e magát magabiztosan válaszolta: "/.../ abszolút semmiben nem érzem magam bűnösnek, mivel, amikor az esemény megtörtént, fegyveres forradalmi harc volt".

A közel egy hétig tartó bírósági tárgyaláson kitartóan védekezett. Magabiztossága a halálos ítélet kihirdetésével tört meg, melynek hallatára eszméletét veszelve rogyott össze.

Bobek Károly "forradalmár" személyiségét, jellemét hűen tükrözi a bírósági ítélet indoklási része, melyből idézek:³²⁷ "/.../ ami a vádlott cselekményének társadalmi összefüggését illeti, a vádlott szubjektíve nem ellenforradalmár. A vádlott

közönséges bűnöző, aki képtelen a legelemibb szabályokat át-
érezni, tettében az önzés mellett nagyfoku veszélyessége vezet. Emiatt minduntalan szembekerül a jogrenddel. A vádlott össze-
ütközésbe került volna a társadalmi renddel akkor is, ha a
kapitalista társadalomban él, és kifejlődött volna benne a
hatósági közegek elleni gyűlölet, mint amely a jelen ügyben
is megmutatkozott."

Eckhardt Ottót és Szalai Mihályt több rendbeli gyilkossági
kísérletben mondta ki bűnösnek a megyei bíróság. Cselekményü-
kért Eckhardot életfogytiglani börtönbüntetésre, Szalait halál-
büntetésre ítélte. A büntetés végrehajtására azonban nem kerül-
hetett sor, mivel mindketten illegálisan elhagyták az ország
területét.

Ellenforradalom Kalocsán

Kalocsa népességét tekintve a felszabadulás óta - Kecskemét
után - a megye legdinamikusabban fejlődő városa. ³²⁸ Gazdasági
strukturája alapján Bács-Kiskun megye legiparosodottabb tele-
pülése. 1945 óta felére csökkent a mezőgazdasági keresők száma
és ötszörösére növekedett az iparban foglalkoztatottaké. Az
iparban mintegy 8000 fő dolgozik, a munkahelyek fele a környező
településekről bejárók foglalkoztatását teszi lehetővé.

Nagyon jelentős a város igazgatási, egészségügyi, okta-
tási és kereskedelmi szerepe, valamint idegenforgalmi von-
zóereje.

Az ellenforradalmi tüntetés kibontakozása

Október 23-án Kalocsán is értesültek arról, hogy Budapesten
a diákság tüntetésre készül. Több pedagógus megkezdte a közép-
iskolás diákok tüntetésének előkészítését ugyanarra a napra.
A városi párt- és tanács vezetői ellenezték a kivonulást és

intézkedéseket tettek. Nehezen ugyan, de sikerült a tüntető kivonulást megakadályozni.

Október 25-én ülésezett a városi- és járási népfront bizottság a járási tanácsnál, ahol Miklósy János és Kovács Zoltán tanárok vitték a főhangot, akiknek ugymond semmi közük nem volt a népfront munkájához.³²⁹ Táviratot szövegeztek Nagy Imréhez, melyben követelték a szovjet csapatok kivonulását. Elrendelték a nemzeti zászlók kitűzését.

Október 23-a és 26-a között a város képe nyugtalanító volt. Egyre inkább érezni lehetett a feszültséget. Az emberek kisebb-nagyobb csoportokban tárgyaltak az utcán, a városban eddig ismeretlen idegenek jelentek meg és október 25-én este-felé már elhangzott: "aki magyar velünk tart és feltűzi a kokárdát!" Romsics József ujságárus kokárdákat osztogatott a járókelők között.

Ebben a feszült, forrongó helyzetben a városi- és járási pártszervek és a tanács vezetői igyekeztek elejét venni az eseményeknek. Elhatározták, hogy a közhangulat javítására választanak egy munkás- és katonai "Forradalmi Bizottságot". A bizottság tevékenysége külön értékelést kíván, de előbb a választás körülményeire is ki kell térni.

Elhatározásuknak megfelelően október 26-án a délutáni órákban mozgósították a város üzemeit, intézményeit, hogy jelöljen ki küldötteket és küldjék a tanácshoz: hamarosan gyülekeztek is. Ezzel egyidőben a tanácsháza elé ért a tüntetők egy csoportja és felhangzott a Kossuth-nóta, majd a Himnusz. Nem sokan voltak kb. 50-en, de a város közvéleménye csaknem mindegyikükről megvetéssel beszélt.

Felvonultak a tanácsházára, ahol a terem ajtaján részeg alakok dülöngéltek be nemzeti színű zászlókkal, ordítva:

"testvérek, magyarok...!" nem folytathatták, mert Musza Lajos szobafestő közbekiáltott: "le a ruszkikkal, ki velük Magyarország területéről!" teljes volt a zürzavar, a fejetlenség.

A tanácskozás végül a munkás- és katonatanács megválasztásával végződött. A tanács összetétele kedvezőnek tűnt. Bekerült, ha nehezen is a pártbizottság titkára, a tanácselnök, honvédtisztek és néhány párttag. Kalocsán az események gyors jobbratolódása miatt gyakorlati jelentősége ennek már nem volt. Ezt a bajai ellenforradalmárok is elősegítették.

Baján, egy olyan hiresztelés alapján, miszerint Kalocsa lakossága nem akar csatlakozni a "forradalom"-hoz, büntető csoportokat szerveztek és a felfegyverzett ellenforradalmárok tíz honvédségi autóbusszal és zsufolásig megtelt tehergépkocsikkal elindultak Kalocsára. Megérkezve a távolsági buszmegállóban parkiroztak, majd ötösével katonai alakzatba sorakoztak.

A felsorakozott gyülekezet már a bajai eseményeknél megismert vezetőkkel megindult Kalocsa főutcáján a központ felé.³³⁰ Közben Kossuth nótákat ének~~el~~tek és ellenforradalmi jelszavakat kiabáltak, továbbá azt, hogy "Kalocsa népe állj közénk!"

A bajaiak információja tévesnek bizonyult, mivel Kalocsa "népe" már melléjük állt. Ezalatt az érseki palota közelébe értek, ahol a kalocsai tüntetőkkel összetalálkoztak. A bajai csoport első kérdése az volt, hogy mi van az emlékművel? Majd a tehergépkocsiról leugráló géppisztolyos polgári és katonai személyek körülvették a kalocsaiakat. Eközben az egyetemi századból egy katona felugrott a tehergépkocsi motorházának tetejére és onnan az ellenforradalmat dicsőítette, majd felolvasta 14 pontos ellenforradalmi követelésüket.³³¹ Időközben egy polgári ruhás férfi is felmászott a motorház tetejére és a szovjet emlékmű ledöntését követelte. Ezt követően tehergépkocsival az

emlékműhöz fordultak, arra kötelet kötöttek és többszöri kísérletezés után drótkötél segítségével sikerült ledönteniük.

A szovjet emlékmű ledöntése után a tüntető tömeg két csoportra oszlott. Egyik csoport tehergépkocsikkal kiment a Foktői uton lévő repülőszakulathoz és ott fegyvereket követelt, majd felszólította őket, hogy csatlakozzanak a "forradalom"-hoz. A küldöttség egyik vezetője a Bajáról már ismert Thürr János volt. A repülőtéren honvédtisztekkel ismertették a bajai eseményeket és azt, hogy ott a honvédség is csatlakozott és kérték a kalocsaiak csatlakozását is. Erre ígéretet kaptak. Visszatértek a városba és a tanácsháza előtt csatlakoztak a tüntetőkhöz.

Amíg Thürr Jánosék a honvédségi alakulatnál jártak a másik csoport végigjárta a kalocsai iskolákat és az ifjúságot buzdította tüntetésre.

A tanácsházán maradt tömeg a kalocsai börtönben lévő rabok szabadonbocsátását követelte. Thürr János visszaérkezve felállt a tehergépkocsi motorházának tetejére és onnan közölte: hogy a honvédség is csatlakozott hozzájuk.

A honvédségnél tett látogatás és a kalocsai iskolák mozgósításának kísérlete után a tömeg egyesült erővel követelte a rabok kiszabadítását. Különösen a katonai kiképzésen lévő egyetemisták viselkedtek gyalázatosan. A kalocsaiak "megsegítésére" gondolva nem jöttek üres kézzel.³³² Nagyszámban osztogattak szét fegyvereket és kézigránátokat a helyi tüntetők között. Az "ostromállapotnak" az vetett véget, hogy a bajai katonai csoport utasítást kapott az azonnali visszavonulásra.

Október 27-én a tanácsháza előtt ismét nagy tömeg gyűlt össze. Elhangzott a jelszó: "Gyerünk a Petőfi szoborhoz!".³³³

A tömegből innen is onnan is orditoztak: "le a kommunistákkal, a piros könyvűekkel, nem kellene, eleget hazudtak!". Elhangzott olyan követelés is, hogy a tanács élére vissza kell venni dr. Nagy Pál Zoltánt, aki a multban főjegyző volt.

A délutáni órákban már mindenki tudta, hogy az ellenforradalmárok estére tervezik és szervezik a Kalocsai Országos Női Börtön rabjainak kiszabadítását.

Az elítéltek kiszabadítását országosan szorgalmazták, mivel akár politikai, akár köztörvényes bűnözőkről volt szó, az ellenforradalmárok számíthattak segítségükre céljaik megvalósításához. Kalocsán ez a törekvés fokozott mértékben jelentkezett, mégpedig a bajai ellenforradalmárok közreműködésével.

Már október 26-án a tanácsházánál erőteljesen követelték az elítéltek szabadon bocsátását Szabó Béla bajai ellenforradalmár vezetésével. Szabó Béla a Kalocsára történő átvonulás egyik szervezője volt. Törekvésében az is ösztönözte, hogy nőtestvérét az ellenforradalmat megelőző időszakban politikai bűncselekmény elkövetéséért elítélték és a kalocsai börtönben töltötte büntetését.

Október 26-án Szabó terve még nem sikerült, de szándékáról nem mondott le. Október 27-én ismét Kalocsára ment és szervezte az elítéltek kiszabadítását, a börtön elleni támadást. Ekkor részben a véletlen, Kalocsán ismét összehozott néhány bajai ellenforradalmárt. Ugyanis a bajai "Nemzeti Bizottság" újabb élelmiszer szállítmányt akart Budapestre indítani, de olyan hírek érkeztek, hogy Kalocsa után nem engedik tovább a szállítmányokat. Ennek ellenőrzésével Thürr Jánost és Szentiványi Lászlót bízták meg, akik motorkerékpárral, géppisztolyokkal felfegyverkezve indultak utnak. Kalocsára érve a tanácsháza

előtt ismét nagy tömeg volt, akiktől megtudták, hogy a börtönből még mindig nem engedték szabadon a foglyokat.

Szabó Béla csatlakozott hozzájuk és így Thürr János vezetésével kb. 15-16 óra között felmentek a tanácsházára, ahol az előszobába érve félrelökték az előttük állókat és azt mondták, hogy a munkástanács elnökét keresik.³³⁴ Thürr János bemutatkozás nélkül bejelentette, hogy ők a bajai "Nemzeti Bizottság" küldöttei és a foglyok kiszabadítása miatt jöttek.

Tóth László - a tényleges tanácselnök - bemutatkozott, hogy ő az elnök. Thürr János követelte a foglyok mielőbbi szabadon bocsátását és felszólította az ezzel kapcsolatos intézkedések haladéktalan megtételére. A tanácselnök közölte, hogy a foglyok ügyében a felülvizsgálat folyamatban van, de Kalocsán nemcsak politikai foglyok vannak, hanem közönséges bűnözők is, akiket nem fognak kiengedni. Erre Thürr János és társai rendkívül felháborodtak és olyan vita keletkezett, mely kis híján tettelegességgé fajult.³³⁵ A vitának az vetett végét, hogy a teremben tartózkodók közül valaki felhívta figyelmüket, hogy ilyen ügyben ne a tanácselnökkel, hanem a "Nemzeti Bizottsággal" tárgyaljanak. Rájöttek, hogy eddig "illetéktelennel" vitatkoztak és felháborodva távoztak. A börtönhöz mentek, ahová nem engedték be őket, szóba sem álltak velük. Ez még jobban fokozta felháborodásukat.

A szervező tevékenységnek megvolt az eredménye. Este 7 óra után a börtön környéke benépesedett. Mind nagyobb csoport követelte a rabok szabadon bocsátását. Közben a hangszóró egyre erősebben harsogta a kijárási tilalom elrendelését. Ezt a gyülekezet figyelembe sem vette, nem tágitott a börtön környékéről. Feltépték a gyalogjárda szegélyébe erősített vasoszlopokat, azokkal döngették a kaput. Üvöltöttek: "engedjék ki a rabokat,

testvéreinket, akiket ártatlanul börtönöztek be a kommunis-
ták!". A kritikus helyzetben a párt^{bizottság} a műszaki dandár-
tól kért segítséget, ahol azonnal intézkedtek is.³³⁶ A belvárosi
iskola előtt hamarosan tehergépkocsi állt meg, a katonák
leszálltak és a börtönhöz mentek. A parancsnok felszólította
a dühöngő tömeget a börtön környékének elhagyására. A felbő-
szült gyülekezet nem hallgatott rá, először még észre sem
vette őket, majd szembefordult velük és fegyvereiket köve-
telte. Ujabb kemény és határozott parancsszó, majd éles sor-
tűz következett. Az addig "habzó száju" uszítók, ordi-
tozók, futottak, menekültek. Az utca néhány perc alatt elcsen-
desedett. Összeszedték a sebesülteket. Közülük Tiszavölgyi
István meghalt.

A tömegtüntetés ezzel véget ért, a rabokat nem tudták ki-
szabadítani.³³⁷ Később központi utasításra közülük mégis sokat
szabadon bocsátottak.

A honvédség az ellenforradalom első napjaiban, a "Katonai
Forradalmi Tanács" megalakulása, tevékenysége Kalocsán

Kalocsán páncélos-, lövész- és repülőezredek, valamint
egy műszaki dandár állomásozott. Ez jelentős katonai erőt kép-
viselt. Harci képességét természetesen befolyásolta az állo-
mány morális állapota. Tény, hogy tulnyomó többségük hű volt
a munkáshatalomhoz, bármikor készek lettek volna harcba menni
annak védelmében. Egyes parancsnokok megengedhetetlen maga-
tartása azonban már az ellenforradalmi események kitörése előtt
is károkat okozott, erősítette a meglévő nacionalizmust és
szovjetellenességet. Ez legélesebben a harckocsizó ezrednél
jelentkezett.

Szabó István őrnagy ezredparancsnok az október 10-én
megtartott gyűlésen kifogásolta, hogy a háború befejezése után

12 évvel, miért vannak még szovjet csapatok Magyarországon, miért van szükség Sztalinvárosra, miért nincs felszerelve a hadsereg korszerű fegyverzet³³⁸tal. Ennek káros hatása az ellenforradalom napjaiban érezhető volt. Szabó őrnagy október 24-én táviratilag üdvözölte Nagy Imrét az ezred személyi állománya nevében és támogatásáról biztosította.

Az ellenforradalom kitörésekor Kalocsán is megtették a szükséges intézkedéseket, a közrend fenntartásának biztosítására. Gondoskodtak a középületek, a kommunisták, a börtön, a tiszti házak őrzéséről, a párt-, állami-, tanácsi- és gazdasági vezetők védelméről. Önvédelmi céllal fegyverrel is ellátták őket. Október 27-én a műszaki dandár megakadályozta az elítéltek szabadon bocsátását. A jobbratulódás, a bomlás jelei azonban már október 26-án jelentkeztek, amikor is nem léptek fel a bajai és a helyi ellenforradalmi tüntetőkkel szemben, sőt nyilatkoztak, hogy a "forradalom" mellé állnak.

A páncélosezred körülményeit alapvetően befolyásolta az a körülmény, hogy Csémi Károly alezredes hadosztályparancsnok utasítására az alakulat kétharmad része Szabó őrnagy ezredparancsnok vezetésével Soltra, majd Kecskeméten keresztül³³⁹ Budapestre indult. Kalocsán a páncélosoknál mindössze 150 katonára és 30 tiszt maradt vissza. Szabó őrnagy a parancsnoki teendők ellátásával Endre László főhadnagyt bízta meg. A visszamaradt egységnek 4 harckocsija, 1 vontatója, 4 légvédelmi ágyúja, valamint fegyverei - beleértve az M. készletet is - felszerelési anyaga és élelmiszerkészlete volt. A hadosztályparancsnokságot Nagy Ignác őrnagy, a műszaki dandár parancsnoka vette át, aki egyben helyőrség parancsnok is volt. Október 30-ig a "Katonai Forradalmi Tanács" megalakulásáig rend és fegyelem volt. A "Katonai Forradalmi Tanács" megalakulására október 31-én

került sor. Ezt azonban október 30-án megelőzte az előkészítő ülés, ahol az alakulat tisztjei és a hadosztály politikai helyettese Kucogi őrnagy jelenlétében és kezdeményezésére a tanács megalakításának lebonyolítását beszélték meg. Kucogi őrnagy a javaslatot pártfogolta, kihangsúlyozva, hogy katonai tanács a kínai hadseregben is működik, feladata az ezred életének irányítása és a parancsnoknak a tanács határozatát végre kell hajtani.

Az állománygyűlést másnap reggelre hívták össze, Donka százados politikai helyettes nyitotta meg. Bejelentette, hogy felsőbb intézkedésre "Katonai Forradalmi Bizottságot" kell választani, majd az előre elkészített jelölőlista alapján titkos szavazással 9 fős tanácsot választottak, majd közülük 3 tagu elnökséget, melybe a következők kerültek: elnök Baranyai József főhadnagy, az elnökség tagjai: Tamás és Szabó Gyula hadnagyok.

A "Katonai Forradalmi Tanács" még október 31-én délután megtartotta első ülését.³⁴⁰ Határozatot hozott a kommunistáknak kiadott fegyverek összeszedésére, amit Engel Antal főhadnagy végre is hajtott. Még ülészttek, amikor a repülőezredtől három tiszt jelent meg. Jelentették, hogy a kiskunlacházai repülőtérre megszállták a szovjet csapatok. Szerintük ezzel Kalocsán is számolni kell és hogy ne ismétlődessen meg, két harckocsit kértek a repülőtér védelmére a szovjet csapatok ellen.³⁴¹ Ugyanakkor tájékoztatást adtak arról is, hogy a lövészezredtől légvédelmi és páncéltörő ágyukat kaptak ugyanezen célra. A "Katonai Forradalmi Tanács" indokoltnak tartotta a kérés teljesítését. Endre László főhadnagy a repülőtér védelmére kirendelte a két harckocsit.

A Kalocsai Vadászvezred "Forradalmi Katonai Tanácsa" sem titkolta hovatartozását.³⁴² Nagyszámu röplapot készítettett és

terjesztett a következő szöveggel:

"Szabadságharcosok, Magyarok!

A Kalocsai Vadászezred és az egész magyar légierő mellettetek áll, elég volt az évszázados elnyomásból, elég volt a 11 éves szovjet kizsákmányolásból.

Követeléseink:

- 1/ A szovjet csapatok 1956. november 8-án 24 óráig fejezzék be a kivonulást.
- 2/ Budapestről október 31-én 04 óráig vonuljanak ki.
- 3/ A magyar kormány nyilatkozata után a szovjet nagykövet és a katonai attasé a szabad Kossuth Rádióban adjon választ. Ellenkező esetben a Kalocsai Pf.5614-es repülőezred fegyveresen is ki fog állni követeléseikért.
- 4/ Az Államvédelmi Hatóság felgöngyölítése úgy, hogy soha többé fegyveres alakulat tagjai ne lehessenek.
- 5/ A Rákosi rendszer vezetői soha többé ne lehessenek vezetők, pl. Apró Antal. A Rákosi-Gerő klikket nyílt tárgyaláson vonják felelősségre.
- 6/ Az egész dolgozó nép követelését a kormány tegye meg programjává.

Megvédjük szabad hazánk kék eget. A Kalocsai Vadászezred Forradalmi Tanácsa".

A felhívásból nem tűnik ki, hogy mit jelent a százéves elnyomás, miképpen hozzák összefüggésbe az ellenforradalommal.

A 11 éves szovjet "kizsákmányolás" feltüntetése pedig aligha szolgálhat más célt, mint a tömegek félrevezetését, megtévesztését. Azt sem tartják furcsának, hogy a "magyar eget" éppen a szovjet csapatok ellen akarják megvédeni, szovjet repülőgépekkel.

A páncélezred "Katonai Forradalmi Bizottsága" november

1-én ismét ülésezett. Szerkesztettek, majd elfogadtak egy 22 pontból álló követelést és megküldték a honvédelmi bizottmálynak.³⁴³ A követelések között szerepel a szovjet csapatok azonnali kivonulása a Varsói Szerződés felmondása, semlegeség kinyilatkoztatása, új egyenruha bevezetése, stb.

Ez a nap bővelkedett eseményekkel. Nagy Ignác őrnagy, helyőrségparancsnok az esti órákban magához rendelte a katonai vezetőket, ahol a "Nemzeti Bizottság" intéző bizottságának tagjai is megjelentek. Közölte, hogy be kell rendezkedni a város védelmére a szovjet csapatok ellen.³⁴⁴ Ezután részletesen ismertette a védelem szervezésével kapcsolatos elképzeléseit. A parancsnokokat beszámoltatta arról, hogy milyen erők állnak rendelkezésükre, majd elmondta azt is, hogy a helyőrség mit tud biztosítani a harchoz és minden parancsnoknak kiadta a feladatokat. Páncélosezrednek páncél elhárításához kellett felkészülnie. Kilátásba helyezte a polgári életből történő bevonultatásokat is, mivel a lövészezrednél 40 olyan légvédelmi löveg volt, melynek nem volt kezelőszemélyzete. Közölte továbbá azt is, hogy az élelmezési raktárt alá fogja aknáztatni és lövegekkel biztosítani, hogy a készlet neho gy a szovjetek kezébe kerüljön. A templom tornyában megszervezte a figyelőszolgálatot. Feladatuk a szovjet csapatok mozgásának figyelemmel kísérése volt.

Endre László főhadnagy az eligazítás után visszatért a páncélos laktanyába, ahol beosztottjainak kiadta az utasítást, hogy a légvédelmi lövegeket helyezték üzemképes állapotba és osszák ki a lánggránátokat.³⁴⁵

November 2-án jelentették, hogy Dunapataj felől nagyobb szovjet harckocsizó egység közeledik a város felé. Endre László főhadnagy riadóztatta az egységet, Ágoston főhadnagyot bizta meg a kapcsolat felvételével. A szovjetek közölték, hogy támadó

szándékuk nincs, csak a repülőteret akarják biztosítani a szovjet családok elszállításához. Ezzel a repülőezred lehetősége, hogy a "magyar égboltot" megvédik a szovjet csapatok ellen, meghiúsult.

November 4-én hajnalban elhangzott a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhívása, majd Nagy Imre rádiónyilatkozata: "Budapestet megtámadták a szovjet csapatok és velük szemben a magyar csapatok harcban állnak." A felhívás elrendelte a szovjet csapatok elleni harc felvételét is. Nem sokkal ezután távmondati parancsot kaptak a hadosztály-parancsnokságtól, hogy a fegyvereket szedjék össze, rakják le az alakuló térre, az egység sorakozzon fel és úgy várja be a szovjet csapatok érkezését.

Nagy Imre felhívása és a hadosztály-parancsnokság parancsa ellentétes volt, mely a tisztek között nagy vitát váltott ki.³⁴⁶ A tisztek egy részének jobbratulódását befolyásolta az ezredparancsnok intézkedése is, aki ugyan Budapesten tartózkodott, de figyelemmel kísérte hátramaradt egységét. Október 24-e után parancsot adott, hogy a sapkáról vegyék le a cimert. November 2-án Szabó őrnagy ezredparancsnok Gulyás András századost Kalocsára küldte azzal az utasítással, hogy a szovjetek ellen fel kell venni a harcot. Endre László főhadnagynak pedig azt üzenve, ha a továbbiakban is azt hireszteli, hogy a budapesti egység a szovjetek mellett, vagyis a "nép ellen" harcol, úgy szolgálati igazolványát elveteti és a laktanyából elzavartatja.

A Kádár-kormány nyilatkozatának és Nagy Imre felhívásának ismételt meghallgatása után a tanácstalanság még fokozódott.

Elhatározták, hogy érdeklődni fognak a város más alakulatainál. Távbeszélőn felhívták a repülőteret, ahonnan közölték,

hogy a szovjet csapatok már a repülőtér területén tartózkodnak. A műszaki alakulathoz is kitelefonáltak, azt a tájékoztatást kapták, hogy a szovjet csapatok bevonultak, a légénységi állományt elbocsátották haza, a tiszteket fogdába zárták. Kérdésükre azt a tanácsot kapták, hogy hagyják el a laktanyát. A műszaki dandár parancsnok azonos volt Nagy Ignác őrnagy helyőrségi parancsnokkal, így a tanácstalanság tovább fokozódott.

A vita folyamán különböző javaslatok merültek fel, majd megállapodtak abban, hogy a hadosztály-parancsnokság parancsát nem hajtják végre, hanem kitelepülnek a laktanyából és felveszik a harcot a szovjet csapatok ellen.³⁴⁷ Esetleg csatlakoznak a csornai, vagy a bajai páncélos alakulatokhoz. Mások partizánharcok megszervezését javasolták. A vitát Endre László főhadnagy döntötte el, utasítást adott a Bajára történő áttelepülésre, ahol csatlakozni kívántak Ferenci Ferenc alezredes alakulatához.

Endre főhadnagy Göntér György főhadnagyt utasította, hogy gondoskodjon a harckocsik menetkész állapotáról. Somogyi Sándor főhadnagy feladatául a légvédelmi lövegek előkészítését jelölte meg, Szarvas Mihály főhadnagy hadtápfőnököt utasította a hadtápanyag elszállítására, Fülöp László főhadnagynak megparancsolta, hogy a fegyvereket szállítsa ki a temetőbe, szervezze meg - a lakosság bevonásával - a szovjet csapatok elleni harcot.³⁴⁸ Endre László főhadnagy a Bajára induló egység parancsnokának Niezner Béla századost tette meg.

Niezner százados munkáscsaládból származott, 1948-ban önként jelentkezett a néphadseregbe, majd 1954-ben került a Kalocsai Páncélos Ezredhez, zászlóaljparancsnoki beosztásban. Italozó életvitele, hanyag munkavégzése miatt parancsnokai több esetben felelősségre vonták, majd 1955 júliusában

zászlóaljparancsnoki beosztásából leváltották és a lövész-
ezredhez helyezték alacsonyabb beosztásba. A lövészezred
létszámcsökkentés miatt átszervezés alatt volt, ezért a had-
seregből történő elbocsátását folyamatba tették, leszerelésé-
ig a szolgálat teljesítése alól felmentették. November 4-én
hajnalban lakásán meghallgatta Nagy Imre felhívását, miszerint
a szovjet és a magyar csapatok harcban állnak egymással. Ezt
követően reggel 8 óra körül előző beosztási helyén, a pán-
célos laktanyában jelentkezett szolgálattételre. Endre fő-
hadnagy fogadta és rábizta a Bajára átvonuló részleg parancs-
nokságát.

A Bajára áttelepülő egység Niezner Béla százados vezeté-
sével két harckocsival, egy vontatóval, négy légvédelmi
löveggel, két tehergépkocsival és a személyi állománnyal
elindult Bajára. Niezner százados Miske község határában meg-
állította a harckocsit, mivel a másik páncélos lemaradt, majd
egy arra közeledő gépkocsi vezetőjét fegyverrel Kalocsa irá-
nyába kényszerítette, hogy megtudja állapítani a lemaradás
okát. A harckocsit meg is találta, az műszaki meghibásodás
miatt nem tudott továbbmenni. Megparancsolta, ha szovjet
egységet látnak közeledni álló helyzetből is lőjjenek. Niezner
nem is akart személyesen harcolni, nem is tért vissza Bajára
irányított várakozó egységéhez, hanem a tehergépkocsival
egyenesen Kalocsára ment a fegyveres erők klubjába, ahol a
tiszték jelenlétében azzal dicsekedett, hogy átvette a páncé-
losezred parancsnokságát és felveszi a harcot a szovjet
csapatok ellen.

Niezner századosra nem sokáig vártak. Az egység Baranyai
József főhadnagy és Tóth József százados vezetésével folytatta
az utat Bajára. Megérkezve a laktanyát keresték, de Ferenczi

alezredest már nem találták ott. Nagy volt a fejetlenség. Arról folyt a vita, hogy egy részük Jugoszláviába megy, a többiek részt vesznek a város védelmében. A kijelölt parancsnok ismertette tervét. A katonák azonban nem akartak a szovjet csapatok ellen harcolni és ebből kiabálás, zürzavar keletkezett.

A bajai tapasztalatok meggyőzték a kalocsaiakat, hogy szervezett katonai egység kialakítása - az adott körülmények között - lehetetlen. Így a visszatérés mellett döntöttek. Visszafelé találkoztak egy honvédtiszteket szállító gépkocsival, akiktől megtudták, hogy a szovjetek nem engedik szabadon azokat, akiknél fegyvert találnak. Kalocsa előtt 4 km-rel elhatározták, hogy a lövegeket, valamint a náluk lévő fegyvereket lerakják az ut menti kukoricásba.³⁵⁰ Így is tették. Csupán két gépkocsival és egy vontatóval mentek be a laktanyába, amely teljes egészében ki volt fosztva. Ugyanis időközben Kalocsán sem tétlenkedtek. November 1-én Nagy Ignác őrnagy eligazítást tartott a város védelmének tervét ismertette, melyben szerepelt a polgári lakosság esetleges bevonultatása is. November 4-én Endre főhadnagy utasítást adott, hogy a fegyvereket szállítsák a temetőbe, hogy a polgári lakosságot majd felfegyverezzék. A helyet már előzőleg kijelölték, amely a legalkalmasabb terület volt a védelmi berendezkedésre. November 4-én reggel a laktanyában megjelent Dobos János börtönőr több társával. Ez nem volt új jelenség, mivel október 23-át követően polgári személyek nap, mint nap megjelentek a laktanyában, és fegyvereket követeltek. Most azonban Endre főhadnagy hívta fel Dobos Jánost, hogy toborozzanak polgári személyeket a szovjetellenes harcra, akiket fel fognak fegyverezni.

Dobosékat mindjárt el is látták géppisztolyokkal.³⁵¹ A vegyes összetételű polgári lakosság megrohanta és kifosztotta a fegyver-

raktárt. Nagy mennyiségű fegyverhez jutottak. Csak az "M" raktár készletében 600 db golyószóró, géppisztoly és pisztoly volt, amit széthordtak.

A temetőben gyülekező polgári lakosság katonai alakulatba való szervezését, vezetését Fülöp László főhadnagy századparancsnok és Giczi Gyula főhadnagy vállalták magukra. Fülöp főhadnagy 35, Giczi főhadnagy 20 katonával vonult a temetőbe. Fülöp az indulás előtt - a biztonság kedvéért - még megrakott egy tehergépkocsit fegyverekkel, lőszerrel, kézigránátokkal, majd a rakománnyal együtt vonultak a temetőbe, amit a civilek között mindjárt szétosztottak.

A temetőben igen vegyes összetételű "szabadságharcosok" gyülekeztek. Tulnyomó többségük cigány, bűnöző, társadalom-ellenes egyén volt. ³⁵²Sok volt köztük a gyerek, főleg cigány géppisztollyal, kézigránáttal felfegyverezve. A fegyver kezelését azonban nem ismerték. Fülöp hadnagy ezen is igyekezett segíteni, Megkezdte a fegyverek kezelésének oktatását, mely nem volt kis feladat, mivel a polgári lakosság közül mintegy 300-an gyültek össze. A polgári gyülekezetből azonban nem sikerült fegyelmezett, harcképes csapatot kialakítani.

Az idő telt, a szovjet csapatok pedig nem támadtak, így egyre többen ráuntak és megbánva elhatározásukat elhagyták a temetőt, fegyvereiket magukkal vitték, vagy eldobták.

A késő délutáni órákban már Fülöp és Giczi főhadnagy is belátta, hogy a szovjet csapatok elleni védelem megszervezése lehetetlen. A katonáknak utasítást adtak az eldobált fegyverek összeszedésére, de az elhurcolt fegyvereknek csak kis részét sikerült megtalálniuk. Ezután katonáikat a laktanyába irányították, majd mindketten hazamentek lakásukra. Endre fő-

hadnagy már korábban ugyanezt tette. A laktanya így parancsnok és őrség nélkül maradt.

Az elhagyott laktanyát polgári személyek megrohanták. Kifosztották az élelmiszer-raktárt, széthordták a ruházatot és egyéb felszerelési készletet. Az irodákat feltörték, romboltak, az ezred csapatzászlóját összetaposták.³⁵³ Rendkívül nagy kárt okoztak.

Az ellenforradalmi cselekményekben részt vett tisztek mindegyike munkás-, vagy parasztszaládból származott és 1948-49-ben önként jelentkezett a néphadseregbe, majd rövid képzésü tiszti iskola elvégzése után tisztté avatták őket és így kerültek felelős parancsnoki beosztásba.

Társadalmi rendszerünknek nem voltak ellenségei, hiszen éppen az biztosította számukra a felemelkedést. Az ellenforradalom időszakában jelentkező rendkívül összetett, bonyolult helyzetben azonban már nem tudtak eligazodni és helyesen dönteni. Jelentős mértékben befolyásolta körülményeiket, a felsőbb katonai parancsnokságon bekövetkezett anarchia az egymással ellentétes parancsok kiadása, amely a hadseregben is a forradalmárok és az ellenforradalmárok, vagy a megtévedtek küzdelmét tükrözte.

A paraszt- és munkáscsaládokból kikerültek többsége még nem rendelkezhetett megfelelő élettapasztalattal és - ami nélkülözhetetlen ilyen helyzetben - megfelelő mélységű ideológiai ismeretekkel. A horthysta rendszerben oly erősen szított nacionalizmus és szovjetellenesség sem mulhatott még el nyomtalanul.

A hadosztály-parancsnokság elrendelte a fegyverek összegyűjtését, a személyi állomány felsorakoztatását és a szovjet csapatok ilyen módon történő bevárását. A parancs az alakuló téren vitát váltott ki, mivel az katonailag az ellenség, vagy ellen-

fél előtti feltétel nélküli megadást jelentette. Ezt nem mindenki tudta összeegyeztetni a szovjet-magyar barátsággal. Pedig a kialakult helyzet Kalocsán is ezt követelte meg, mivel az alakulatok nem az ellenforradalmárok, hanem a szovjet csapatok ellen készültek harcbamenni.

A honvédtisztek magatartását még nyilván egyéb körülmények is befolyásolták, de ezek nem menthették fel őket az általuk kifejtett ellenforradalmi tevékenység következményeinek vállalása alól.

A Rendőrkapitányság helyzete az ellenforradalom idején

Az ellenforradalom kirobbanásától október 26-ig a város területén rendbontásra nem került sor. A rendőri állomány részére összetartást rendeltek el; legszükségesebb feladataikat végezték.

Az október 26-i tüntetésre a bajai ellenforradalmárok tömeges megjelenésére nem számítottak. Szétosztatásukhoz nem rendelkeztek megfelelő erővel. Azt csak a honvédség tehetette volna meg, melyre azonban az ismert körülmények között nem került sor. Mivel a rendőri állomány a tüntetőkkel szemben nem lépett fel, így az ellenforradalmárok a rendőröket úgy tekintették, hogy átálltak a "forradalom" oldalára. Az ellenforradalmi események jobbratolódásával egyidőben napi-rendre került a rendőri állomány további sorsának kérdése is.

A megalakult városi "Nemzeti Bizottság" első ülésén úgy határozott, hogy a rendőrség személyi állományából az oda nem való rendőröket el kell távolítani és helyüket "meg-³⁵⁴bizható" egyénekkkel kell betölteni. Ennek végrehajtására 3 főből álló bizottságot küldtek ki.

A bizottság még október 30-án megkezdte munkáját,^s a késő esti órákban be is fejezte. Javaslatuk alapján elbocsátották

Koszecz László főhadnagy kapitányságvezetőt, Dudás István rendőr törzsőrmestert, Tamás Ferenc rendőr törzsőrmestert, Mátyás Ferenc rendőr őrmestert.

A városi "Nemzeti Bizottság" a kapitányság vezetésével Klucsó János hadnagyot bizta meg, helyettesévé András László rendőr törzsőrmestert nevezte ki. Nem véletlenül. András László a felszabadulás előtt a horthysta rendőrség állományában teljesített szolgálatot, majd a felszabadulás után átigazolták a demokratikus rendőrséghez, ahol nem tudott beilleszkedni és tevékenységével bizonyította, hogy az ellenforradalmárok joggal számíthattak segítségére.

A "Nemzeti Bizottság" határozata alapján András László törzsőrmester még október 30-án éjjel Béres százados vezetésével részt vett az Államvédelmi Hatóság tagjainál tartott házkutatásokban, majd a letartóztatásokban. Letartóztatták és a kalocsai börtönbe zárták Antal János hadnagyot, Boros István hadnagyot, Csák Márton hadnagyot, Grucz László alhadnagyot és Vén László törzsőrmestert.

András László kötelezte Koszecz László főhadnagy kapitányságvezetőt, hogy a rendőrkapitányságon minden nap köteles jelentkezni. Később letartóztatása mellett döntöttek, így Koszecz Lászlónak menekülni kellett.

Az ideiglenes városi "Nemzeti Bizottság" megalakulása és tevékenysége

A városi pártszervek és a tanács vezetői az október 26-án lezajlott tüntetés ideje alatt megválasztottak egy munkás katonai tanácsot, melybe többségében társadalmi rendszerünk-höz hű erők kerültek be. Az időközben megérkező bajai ellenforradalmárok ezt már a választás után nyomban kifogásolták is, de a jobbratolódás miatt egyébként sem lett volna tartós

bentmaradásuk. A "Nemzeti Bizottság" újjáválasztása tehát mindenképpen elkerülhetetlen volt. Az újjáválasztó gyűlésen a Himnusz elhangzása után Kovács Zoltán tanár beszédet mondott, majd egy perces néma felállással adóztak a "szabadságharcban" elesett hősök emlékének.

A gyűlés egyhangulag megállapította, hogy a pártok 2-2, az egyéb érdekképviselések pedig 1-1, a dolgozó parasztság pedig 3 taggal képviselteti magát a "Nemzeti Bizottságban", amely ügyei intézésére 7 tagu elnökséget választott.³⁵⁵ Az elnökség tagjai lettek: Józsa László, Ferkóvics József, Baradlay Sándor, Sipter Lajos, Nagy Lajos dr. Béza László és Kovács Zoltán. A választás után haladéktalanul megtartották első ülésüket és az alábbi határozatokat hozták:

- 1/ A politikai foglyok valamennyien elhagyják a börtönt 1956. november 1-én 8 órától kezdődően. A börtön elszállítja őket a különböző gócpontokig.
- 2/ A 'Nemzetőrség' szervezése folyamatban.
- 3/ A kommunistáknak kiadott fegyvereket a polgári lakosság a rendőrségen azonnal szolgáltatassa be.
- 4/ Letartóztatásba kerülnek az Államvédelmi Hatóság kalocsai tagjai.
- 5/ 1956. november 1-e munkaszünet.
- 6/ Koszecz László rendőrkapitány helyett Kulcsár József hadnagy vezeti a rendőrséget. Helyettese András László főtörzsőrmester.
- 7/ A lakosság tájékoztatása céljából egy kalocsai lapot kell kiadni, melynek szervezésével Miklóssy János tanárt bízta meg a bizottság.

Az ideiglenes "Nemzeti Bizottság" a határozatok meghozatala után a következő kérdésekben is dönt:³⁵⁶

- a "Nemzeti Bizottság" a dunántúli "Nemzeti Bizottsághoz" 4 bizottsági tagot jelölt ki azzal a céllal, hogy a várost az ottani ülésen képviseljék, akik a következők: Józsa László, dr. Bánhidi Zoltán, dr. Béza László és Romsics Lajos.
- A Kalocsán történt zavargások és a bekövetkezett haláleset miatt /börtön megtámadása/ a "Nemzeti Bizottság" úgy döntött, hogy az ügy kivizsgálását átadja az ügyészségnek. Az ügyészség vezetője a "Nemzeti Bizottság" két tagjával Lakatos Györggyel és Tapolcsán Józseffel végezze el a vizsgálatot.

A "Nemzeti Bizottság" fontosnak tartotta, hogy a kötelességüket teljesítő honvédtisztek és honvédek felkutatására, akik az ellenforradalmárok által szervezett börtön elleni támadást feloszlatták, a vezető ügyész mellé "megbízható" nemzeti bizottsági tagokat is delegáljon.

A nemzeti bizottság erre vonatkozó határozatát követően a kalocsai börtönből 119 politikai foglyot helyeztek szabadlábra.³⁵⁷

A kalocsai járási "Nemzeti Bizottság" október 30-án alakult meg Kalocsán. A választást a járási tanács nagytermében rendezték meg. Az elnöki asztalnál helyet foglaltak a négy párt képviselői, Béres honvédszázados, nemzetőr parancsnok és Zsubori István járási tanácselnök. Az ülést Szvétek Sándor a Hazafias Népfront szervezetének elnöke nyitotta meg.³⁵⁸ Felhívta a küldöttek figyelmét arra, hogy csak olyan embereket válasszanak meg, akiknek keze tiszta a múlt minden szennyétől és tudnak vezetni, irányítani. Legsürgősebb feladat a "néphatalmi" szervek létrehozása a négy párt képviselőinek és a pártonkivülieknek bevonásával. Ezután ismertette a Bács-Kiskun megyei "Nemzeti Bizottság" határozatát, majd titkos szavazáson "meg-

választották a Kalocsai Járás Ideiglenes Nemzeti Bizottságát" és szűkebb intéző bizottságát.

Az intéző bizottság tagjai: Szvétek Sándor tanár, Romsics Sándor, Kutzi Károly, Baradlay Sándor az MDP, Tóth Rábai János, Bagi Ferenc az SZDP és Nagy József az MDP képviselőjében. Zsubori Istvánt a járási tanács új elnökét hivatalból és Béres századost a nemzetőrség parancsnokát.

A választás után heves vita bontakozott ki. Baradlay Sándor a Nemzeti Paraszt Párt helyi képviselője felszólalásában javasolta: a megyei "Nemzeti Bizottság" határozatának kiegészítéséül csatolják azt a követelést, hogy felül kell vizsgálni a termelőszövetkezeteket; tegyék lehetővé a kényszerrel bevont tagok kilépését és az őszi munkát már, mint egyéni gazdák végezhessek. Továbbá követeli a "Nemzeti Bizottság", hogy a jelenlegi Münnich Ferenc belügyminisztert váltsák le és helyette Dudás Józsefet nevezzék ki.

A vita során felvetődött és követeléssé erősödött, hogy könyörület nélkül vonják felelősségre a járás minden közösségében azokat az egyéneket, akik az elmúlt évek során kihasználva a kezükbe adott hatalmat, jogtalanságot követtek el.

Igen káros és romboló tevékenységet fejtett ki Nagy József, aki az 1956-os ellenforradalom kitörése előtt a járási pártbizottság titkára volt és végrehajtotta a központilag meghatározott intézkedéseket.³⁵⁹ Pozícióját azonban az ellenforradalom időszakában sem akarta feladni, ezért elvtelen kompromisszumokra is kész volt.

A nemzeti bizottsági ülésen felszólalásában csatlakozott az elhangzott követelésekhez, sikra szállt annak megvalósításáért. Ezenkívül még követelte, hogy Magyarország folytasson semleges politikát.

Ezt megelőzően pedagógus küldöttséggel ment Tóth László tanácselnökhöz, követelte a "Nemzeti Bizottság" újjáválasztását, a négy párt képviselőinek bevonását.

Nem tétlenkedett november 4-e után sem. A Magyar Szocialista Munkáspárt járási intéző és szervező bizottsága november 14-én³⁶⁰ együttes ülést tartott. A beszámolót Nagy József tartotta és hangsúlyozta: "az MSZMP legfőbb feladatának tartja elhatárolni magát a Rákosi klikk bűneitől és képviselőitől.

Új körülmények között, új módon akar dolgozni. A pártot és vezetőit jellemezze a szerénység, a nép iránti felelősség és tisztelet. Az MSZMP feltétlenül azonosítja magát a magyar nép legjobb követeléseivel és a szocializmust magyar módon akarja építeni. ... A vallás minden dolgozónak magánügye. Egyetlen dolgozó, még párttag sem szenvedhet hátrányt azért, mert templomba jár.³⁶¹ A sztálinistáknak, rákosistáknak, besugóknak nincs helyük az új pártban, befurakodásukat meg kell akadályozni!"

Nagy József tehát ismét élére állt a mozgalomnak, de már nem sokáig vezette. Nem értette, nem ismerte fel az MSZMP által meghirdetett program lényegét. Ami pedig a kommunista párt tagjainak a valláshoz való viszonyát illeti nem lehetett más, mint tudatos hatás-vadászat, vagy tudatlanság.

Miklóssy János tanár kiérdekelte a bizalmat. Nagy igyekezettel fogott hozzá a Kalocsa és vidéke c. napilap szerkesztéséhez. A november 3-án megjelenő 1. számot "beköszöntő" vezércikkkel indítja. Hangvételének megítéléséhez röviden idézek:

"Hadd lássa a világ, hogy a magyar is volt fáklyaláng. Így buzditotta nagy költőnk, Illyés Gyula rabságba süppedt népét a 48-as időkből való szép szindarabjában. 1951-et irtunk akkor, és az országra a Sztálin-önkény rémséges évei nehezedtek.

Most ismét csodálattal tekint felénk a világ. A világsajtó a magyar szabadságharc dicső hireivel példátlan hősiességgel van tele. ... Gerő Ernő cinikus beszéde volt a szabadságharc kitörésének közvetlen oka, azonban nem jól számított, hiába követte el történelmünk szinte példa nélkül álló hazárárulását, a szovjet tankok nem mentették meg Gerő Ernőt és szekértolóit... Még hatalmas feladat áll előttünk, s ezek megoldásához a nemzet legteljesebb összefogására van szükség. Még országunk területén vannak a szovjet csapatok. Még nem zúztuk semmivé a sztalinista erőket. A kormányban még mindig ott ülnek a sztálinista miniszterek. Városunk és járásunk területén még kísért a sztálinista restauráció veszélye. Az ellenség még nem tűnt el. A Kalocsa és vidéke követeli: váltsák le - ha bűnösök, vonják felelősségre Sztálin és Rákosi helyi helytartóit. Nincs szükség rájuk."

A lap október 4-e után is hasonló hangvételben jelent meg viszonylag hosszú időn keresztül.

Ellenforradalom Kiskunfélegyházán

Kiskunfélegyháza a lakosság számát tekintve harmadik helyen áll a megyében. A növekedés üteme alapján viszont utolsó a megyei városok között.

A felszabadulás óta nagyarányú foglalkozási átrétegződés ment végbe: az ipari keresők száma több mint háromszorosára nőtt, így arányuk 14 %-ról 38 %-ra emelkedett, miközben a mezőgazdasági keresők 59 %-os részesedése 28 %-ra csökkent. Jelentős élelmiszeripari és gépipari üzemet létesítettek, melyek a város iparának dinamikus fejlődését biztosítják.

Az ellenforradalmi tüntetés kibontakozása

A Budapesten kitört ellenforradalmi lázadás, a központi és a megyei vezetés elmulasztott, vagy hibás intézkedései, tájékoztatásai következtében a jobbratulódás Kiskunfélegyházán is egyre jobban érezte káros, romboló hatását.

Az események alakulását befolyásolta az a körülmény is, hogy október 26-án leállt a vonatközlekedés. A vidékről bejárók, ipari munkások nem tudtak hazautazni és a vasutasok is a városban maradtak, mely igen káros hatásnak bizonyult. A Gépgyár dolgozói beszüntették a munkát.

Ezekben a napokban a tüntetés előkészítésével, szervezésével igen aktívan foglalkoztak. Tarjányi Ágoston, Szlabocski Emil pedagógusok, Csorba Gyula színművész, Fekete Pál, Bálint László, Kóbor György középiskolai tanulók és mások.³⁶³ Október 26-án a délelőtti órákban Csorba Gyula a városi tanács hangosbemondóján keresztül - szinte jeladásként - elszavalta a Nemzeti Dalt.

A diákok kivonulását azonban társadalmi rendszerünkhöz hű, józan gondolkodású pedagógusok még meg tudták akadályozni.

A következő nap, október 27-én fokozódott az ellenforradalmi hangulatkeltés.

A Gépgyár munkásait a délelőtti órákban rendkívüli gyűlésre hívták össze, s ez alkalommal táviratot intéztek Nagy Imre kormányához. Követelték a Petőfi Kör által megfogalmazott és terjesztett követelési pontok valóra váltását. Egyben közölték azt is, hogy addig nem veszik kezükbe a szerszámot, amíg a szovjet csapatok a harcot be nem szüntetik Budapesten.

Eközben az ellenforradalmi tüntetés előkészítése folytatódott. A helybeli szervezőkön kívül bekapcsolódtak a városban rekedt vasutasok is. Sorba járták az iskolákat, üzemeket

és agitáltak a kivonulásra.

Délelőtt a központban 3-400-an verődtek össze. Jelentős számban kivonultak a pedagógusok is az általános és középiskolai tanulókkal. A diákokat a Petőfi szoborhoz vezették, ahol már Tarjányi Ágoston rendelkezett, hogy mi történjen.³⁶⁴ Elsőnek Fekete Pál a Petőfi Gimnázium tanulója szavalta el Petőfi "Forradalom" című versét, majd utána Csorba Gyula a Nemzeti dalt.

A Petőfi szobornál Tarjányi Ágoston beszélt a felvonult tömeghez. Elmondotta többek között, hogy az iskolák tananyagát megtömték marxizmussal, mely ellen harcolni kell és törölni a tananyagból. Uszított a szovjet csapatok ellen, akik - szerinte - el akarják tiporni a magyar "szabadságharcot". Ismertette az egyetemi ifjuság 16 pontos követelését, majd annak kikényszerítésére buzdított. Követelte továbbá a szovjet csapatok azonnali kivonását. Befejezésül mindenkit felszólított a "felszabadító harc" folytatására.

A Petőfi szobortól a Rendőrkapitányság épülete elé vonultak, ahol követelték a politikai foglyok szabadon bocsátását és fegyverek kiadását. A rendőrök ellenálltak a tömegnek, a kapun belülre nem engedték őket, ám az erőviszonyok egyenlőtlenek voltak, a tömegből pedig támadólag és fenyegetően léptek fel.

Deák József rendőr százados, a kapitányság vezetője telefonösszeköttetés útján kért segítséget a hadosztály-törzstől. Bakonyi Sándor alezredes, hadosztályparancsnok azonnal intézkedett. Katonai egységet rendelt ki Pénzes László alezredes parancsnokságával. Utasította Pénzest, hogy szükség esetén lövessen a tömegre, minden rendelkezésére álló erőt felhasználva csináljon rendet.³⁶⁵ A karhatalom megérkezését a tömeg

kedvezően fogadta. Ez abból a hiresztelésből adódott, miszerint a honvédség átállt a "forradalom" oldalára. A tömegből egyesek Pénzes felé kiabálták, hogy a rendőrök nem engedik ki a politikai foglyokat és lőni akarnak rájuk. Az alezredes ekkor ért a rendőrség kapujához, s ugyancsak hangosan kiabálta válaszként: "ezek a piszkok?" Erre a tömeg őt megéljenezte és kiabálták, hogy "ez a mi emberünk!" Ezt követően Deák József javaslatára a tömegből 5 fős küldöttséget beengedett az épületbe, annak ellenőrzésére, hogy valóban nincsenek politikai foglyok. Ezen küldöttség tagjává választották Pénzes alezredest is, ez tovább erősítette a honvédség átállásának látszatát. A kapitányság fogdájában valóban nem volt - és nem is lehetett - politikai elítélt, melyet a tömeg tudomásul vett, majd Pénzes felhívására szétoszlott.

A tüntetők ezután kisebb csoportokban folytatták rendbontó, ellenforradalmi tevékenységüket. Egy csoport Varga Oszkár, Varga János és Fekete István vezetésével a pártbizottság épülete elé vonult és az ott tartózkodó Gyetvai István pártbizottsági munkatársat ütlegelte, majd a menekülni kényszerülőt üldözőbe vette az utcán. Az üldözést abbahagyták, visszatértek a pártbizottság épületéhez és az utjukba kerülő Szabó Imre és Pesir József pártbizottsági munkatársakat is bántalmazták. Megpróbáltak behatolni a pártbizottság épületébe is, melyet azonban a védelemre kirendelt honvédek megakadályoztak.

A kiskunfélegyházi tüntetés egyik sajátossága, hogy a felvonuláson viszonylag nagy számban vettek részt diákok.

A gimnázium történelem szakos tanára Szlaboczkai Emil Vilmos sovíniszta, nacionalista történelemszemléletre nevelte a diákokat. Különösen a trianoni békekötéssel bekövetkezett

területvesztést sérelmezte és a felnövekvő generáció feladataként szabta meg "Nagymagyarország" ujjaáteremtését.

Október 23-án délelőtt a harmadik osztályosok előtt már nyíltan beszélt arról, hogy végre elérkezett az idő, amikor tettekkel is be tudják bizonyítani "magyarságukat", majd október 27-én, mielőtt a tüntetésre vezette a diákokat kijelentette: "ez életem legszebb napja, mivel már látom, hogy a nevelőmunkám nem veszett kárba".

Szlaboczkai pedagógiai munkájának "eredményeként" legtöbb diák a Petőfi gimnáziumból vett részt a tüntetésen, majd egyesek folytatták ellenforradalmi tevékenységüket november 4-e után is. Szomorú mérleg, hogy a III. osztályosok közül Fekete Pálnak, Bálint Lászlónak és Kóbor Györgynek a bíróság előtt kellett felelniük ellenforradalmi tevékenységükért, és vállalniuk annak következményeit.³⁶⁷

A kiskunfélegyházi hadosztály "Katonai Forradalmi Tanácsának" megalakulása és tevékenysége

Kiskunfélegyházán állomásozott a néphadsereg Pf.3519-es számú hadosztálya. A hadosztályhoz tartozó alakulatok részben Kiskunfélegyházán, részben a közeli községekben, városokban helyezkedtek el.

Bakonyi Sándor alezredes október 23-án a hadosztálynál riadót rendelt el. Az esti órákban magához rendelte Pénzes László alezredest, a hadosztályparancsnok technikai helyettesét, akivel közölte a Budapesten kitört ellenforradalmi lázadás tényét, továbbá azt, hogy ennek leverésére szovjet csapatok érkeznek, melyeknek forgalmi irányítását biztosítani kell.³⁶⁸ Elrendelte, hogy Makó körzetében vegye át az érkező csapatok forgalmi irányítását. A hadosztályparancsnok a határon fogadta a szovjet csapatokat. Pénzes alezredes

- feladatának végeztével - az alárendelt állománnyal október 26-án vonult be a hadosztály-törzshöz.

A hadosztályparancsnok október 25-én Szabadella József őrnagy, tüzérfőnököt bizta meg Kiskunfélegyháza védelmének megszervezésével, mivel várható volt, hogy Budapestről ellenforradalmárok érkeznek a helyőrség területére, azonban október 26-ig különösebb esemény nem történt, A. városban október 27-én bontakozott ki az ellenforradalmi tüntetés, amikor is a rendbontás felszámolásával már Pénzes alezredes volt megbizva. Pénzes azonban feladatát - mint ez már ismert - nem karhatalmi akcióval, hanem a kialakult helyzethez igazodó, félreérthető módon hajtotta végre, mellyel ugyan elkerülte a fegyveres beavatkozást, de nem biztosította a város teljes rendjét és lehetővé tette az ellenforradalmárok további szervezkedését. Gyakorlatilag ezzel megtette az első lépést az ellenforradalmárok oldalára való átálláshoz.

Bakonyi Sándor alezredest a hadosztály-törzs egy részével, továbbá Szegedről két ezred, Bajáról egy ezred csatlakozásával Budapestre rendelték. Indulásuk előtt a hadosztályparancsnoki teendők ellátásával Kovács Pál őrnagyot, a hadosztályparancsnok politikai helyettesét bizta meg. Ezzel gyakorlatilag megkezdődött a hadosztály bomlásának folyamata.

Október 30-án a kiskunfélegyházi hadosztályhoz is megérkezett a HM utasítás, az ugynevezett "Katonai Forradalmi Tanács" megalakítására. Kovács Pál őrnagy a táviratot elzárta, nem tett róla említést senkinek. Mint később bizonyossá vált, a törzs tisztjei a táviratról tudomást szereztek. Gyurkó Lajos vezérőrnagy, hadtestparancsnok Kiskunfélegyházára küldte Köpöczi József századost azzal az utasítással, hogy a

"Katonai Forradalmi Bizottság" megalakítását, amig csak lehet, huzzák el.

Köpöczi József éppen Kovács Pálnál tartózkodott, amikor Szabadella József vezetésével egy kb. 20 főből álló tiszti csoport jelent meg a hadosztályparancsnoki irodában és követelte a "Forradalmi Katonai Tanács" megalakítását.³⁶⁹ Kovács őrnagy olyan tájékoztatást adott, hogy ez ideig intézkedés nem történt és amig parancs nem érkezik, addig nem fognak megalakítani semmilyen tanácsot. A küldöttség tagjai, köztük Szabadella őrnagy is kijelentették, hogy a tanácsot meg fogják választani, mert már elégük van a népellenes parancsokból, melyek eddig a törzstől kimentek.

Ezt követően a törzs állományát összehívták és a kultúrterembe vonultak a tanács vezetőségének megválasztására. A "Katonai Forradalmi Tanács" elnökének választották Szabadella József őrnagyot, tagjainak: Pénzes László alezredest, Bóna Pál főhadnagyot, Miklós Károly őrnagyot és dr. Angel István orvosszázadost. A későbbi idők folyamán 13 főre egészítették ki a tanácsot. Közülük 11-en tagjai voltak a pártnak. Mint az események bizonyították a párthoz való tartozás közelről sem mindegyiknél jelentette egyben a társadalom iránti hűséget is.

Szabadella József őrnagy, mint elnök megkezdte "áldásos" tevékenységét. A hadtesttől értesítették a hadosztályt, hogy a Szegedről gépkocsival Kiskunfélegyházán átvonuló államvédelmi sorkatonákat el kell fogni, s letartóztatásba helyezni. Az utasítást Szabadella őrnagy vette és annak megfelelően intézkedett annak ellenére, hogy a hadtestparancsnoki teendők ellátásával nem ő volt megbízva. A katonák elfogására útegeket és fegyveres beosztottakat rendelt ki az 5-ös főútvonalra.

Ugyancsak ebben az időben vonult fel Szegedről Budapestre Botond alezredes a Kiskunmajsán állomásozó 27. lövészezred

parancsnoka egységeivel, akiket előzőleg Kiskunmajsáról Szegedre rendelték az ellenforradalmi események visszaszorítására. A Szegedről Budapestre menő "ávós" gépkocsik besoroltak Botond alezredes egységei közé, így Szabadellának terve nem sikerült.

Később tudomásukra jutott, hogy egy államvédelmi gépkocsi Kiskunfélegyháza határában elromlott. Szabadella utasítást adott az elfogásukra. Horváth Ferenc főhadnagy önként jelentkezett a feladatot végrehajtani. A gépkocsihoz érve parancsot adott a sorakozásra, majd a 15-20 főből álló egységet a helyőrség fogdájába záratta. Szabadella őrnagy arra is utasította Horváth főhadnagyot, hogy tépje le a válllapjukat, de a sorkatonák nem viseltek váll-lapot.

A megválasztott "Forradalmi Katonai Bizottság" elnöke, Gyulai Mihály ezredes, a hadtestparancsnok általános helyettese - október 30-án 20 óra tájban utasította Szabadellát, hogy 3 főből álló küldöttséget indítson Budapestre a "Honvédelmi Bizottmány" megválasztására. A küldöttség tagjainak Szabadella őrnagyot, Miklós őrnagyot és dr. Angeli orvosszázadost jelölték, akik az éjszaka folyamán felutaztak Budapestre.

Az ülésen igen aktív magatartást tanúsítottak. Miklós őrnagy kétszer is felszólalt, dicsőítette Király Bélát és javasolta beválasztását, mely meg is történt.

Október 31-én, amikor Budapestről visszaérkeztek a hadosztályhoz, Szabadella őrnagy a személyi állományt összehívatta, hogy beszámoljon a Budapesten történetekről. Beszámolóját így kezdte: "ezek a piszkos oroszok, még mindig befelé jönnek hazánkba, ahelyett, hogy kifelé mennének". Ezt követően lelkesen beszélt a megválasztott "Honvédelmi Bizottmányról".

majd bejelentette, hogy a végbemenő folyamat nem ellenforradalmi, hanem "szent hazafias forradalom". Ismertette a "Honvédelmi Bizottmány" által elfogadott 8 pontos követelést, mely többek között tartalmazta a szovjet csapatok kivonását, a Varsói Szerződés felbontását, a semlegesség kinyilvánítását, stb.

Kovács Pál őrnagy látva a hadosztálynál uralkodó helyzetet, telefonon felkereste a Budapesten tartózkodó Bakonyi Sándor alezredest, s kérte a hadosztályparancsnoki teendők alóli felmentését, azzal az indokkal, hogy néhány kommunistaival és politikai munkatárssal más formában kívánja helyreállítani a hadosztály fegyelmét.³⁷² Bakonyi alezredes, Kovács őrnagy kérésének eleget tett és annak javaslata alapján Szabadella őrnagyot bizta meg a hadosztályparancsnoki teendők ellátásával.

Kovács őrnagy lemondása az adott körülmények között helytelen és rendkívül káros volt. Gyakorlatilag az ellenforradalmi csoportnak önként adta át a hadosztály feletti parancsnokságot, hiszen az addigi fejlemények után Szabadella személyének megítélése nem lehetett kétséges. Indoklása pedig, miszerint néhány kommunistaival másként akarja helyreállítani a hadosztály fegyelmét, irreális elképzelés volt. Egyrészt azért, mert az ellenforradalom mindinkább kibontakozott, másrészt, ha a hadosztály parancsnoka arra képtelen volt, akkor hogyan képzelhette el parancsnoki hatáskör nélkül, néhány pártmunkással.

Szabadella őrnagy ezek után átvette a hadosztály-parancsnokságot, majd ezt követően a "Katonai Forradalmi Tanács" elnöki tisztségéről lemondott, de eszmei irányítója továbbra is ő maradt.

Parancsnoksága alatt felgyorsult a jobbratulódás.

A "Katonai Forradalmi Tanács" még az október 31-i ülésén határozatot hozott Jámbor Pál alezredes, a hadosztály pártbizottság titkárának és Nagy Vendel őrnagy, személyzeti osztályvezetőnek az eltávolítására.³⁷³ Ezzel megkezdték a forradalmi erők kiszorítását a hadosztályból. Ez a határozat Szabadella egyetértésével találkozott, azonban a hadsereg³⁷³ből történő elbocsátás miniszteri hatáskörbe tartozik, így mindkettőjüket tartósan szabadságolta.

A sikertől felbátorodva még ugyanezen az ülésen további igényt jelentettek be. Követelték Bakonyi Sándor hadosztályparancsnok és Horváth százados politikai osztályvezető eltávolítását és letartóztatását azon indoklással, hogy Bakonyi Sándor alezredes népellenes parancsot adott ki, amikor Kis-kunfélegyházán október 27-én utasította Pénzes alezredest, hogy szükség esetén a fegyverüket is használják a tüntetők széttorzlatására, a rend helyreállítására. Határozatukat géptávirón továbbították a Hadügyminisztériumba.

Bakonyi alezredes, amikor tudomást szerzett törvénytelen eltávolításáról, telefonon felhívta Szabadella őrnagyot, tőle érdeklődött a hadosztállyal kialakult helyzetről, s figyelmeztette, hogy amit eddig tett, azon ellenforradalmi cselekedetek voltak.³⁷⁴ Az őrnagy végig sem hallgatva kijelentette: "most más világot élünk!", majd letette a hallgatót.

November 1-én a hadtesttől Zalavári alezredes utasította Szabadella őrnagyot az elhárító tisztek letartóztatására. Szabadella a feladat végrehajtásával Pénzes alezredest bizta meg, aki önszorgalomból ezt már az előző napon megtette és a helyőrség fogdájába záratta őket. Ezen kívül fel-

derítő őröket szervezett a szovjet csapatok mozgásának megfigyelésére.

Bakonyi alezredes az ellenforradalom kirobbanását követően a pártbizottságok munkatársait ellátta fegyverekkel, hogy a várható támadásokkal szemben védekezni tudjanak.³⁷⁵ November 2-án Szabadella őrnagy utasította Horváth János őrnagyot és Pénzes László alezredest a kiosztott fegyverek bevonására, amit végre is hajtottak.

Szabadella még november 4-e előtt folyamatosan adott ki fegyvereket a polgári lakosságnak, annak ellenére, hogy felhívták figyelmét arra, hogy a kiadott fegyverek többsége bűnözők és huligánok kezébe kerül és a kommunisták ellen irányul. Több száz fegyver került illetéktelenek kezébe.

Az ellenforradalmi elemek tudtak arról, hogy az ország területén csapatösszevonások történnek, illetve újabb csapatok érkeznek. Számolva a szovjet csapatok elleni harc felvételével, vidéken is igyekeztek megszervezni a védelmet, egyesíteni a katonai erőket.

Ebből a célból november 1-én a szegedi Városi Tanács épületében megbeszélésre ültek össze dr. Perbiró József professzor, az ugynevezett "Forradalmi Bizottság" elnökének vezetésével.³⁷⁶ A tanácskozáson megjelentek: Fábián Ferenc újságíró és Kovács Ferenc bizottsági tagok, Joszt István elnökhelyettes és Andi katonai tanácsadó, valamint Gosztony őrnagy, katonai parancsnok. A tanácskozásra meghívták Szabadella őrnagyot is. Első napirendi pont Szeged város katonai védelmének megszervezése volt. Megbeszélték, hogy a városon kívül, milyen katonai egységet kell elhelyezni és milyen fegyvereket kell bevetni. Foglalkoztak a lakosság mozgósításának tervével is.

Perbiró professzor arra kérte Szabadella őrnagyot, hogy a

város védelmének megerősítése céljából a hadosztállal települjön át Szegedre. Szabadella őrnagy nem merte elhagyni a helyőrséget, ezért a kérést elutasította. Igéretet tett arra, hogy a reá háruló feladatokat Kiskunfélegyházán fogja teljesíteni. Szavát megtartotta.

Szabadella őrnagy Szegedről történő visszaérkezése után nagy mennyiségű lőszer, fegyver és lánggránát leszállítására adott utasítást.

November 3-án ülést tartott a "Katonai Forradalmi Tanács". Ezen az ülésen a szovjet csapatok elleni védelem megszervezése volt napirenden, melyet Szabadella indítványozott, és amely nagy vitát váltott ki.³⁷⁷ Végül a harc felvétele mellett döntöttek abban az esetben, ha a szovjet csapatok támadnának. Ezek után Szabadella őrnagy úgy rendelkezett, hogy még az est folyamán két löveget, ki kell rendelni Kiskunfélegyháza határához. A hadműveleti osztálynak utasítást adott a város védelmi tervének elkészítésére. Ezen utasítás végrehajtását a tisztek megtagadták.

November 4-én a hadtesttől a hadosztály riadóztatását rendelték el azzal az indoklással, hogy a szovjet csapatok megtámadták a hadosztályt. Szabadella őrnagy ezek után riadóztatta a hadosztály alá tartozó összes alakulatot. Ugyancsak riadóztatta a "Nemzetőrséget" is, mely fegyverek szállítására adott utasítást. Az időközben összegyűlt "Katonai Forradalmi Tanács" úgy határozott, hogy a szovjetek ellen felfegyverzik a polgári lakosságot is.³⁷⁸ Szabadella a riadóztatott alakulatok egységeit utasította, hogy amennyiben a szovjetek az egyes alakulatokat, vagy helyőrségeket megtámadnák, úgy védekezzenek.

Kiskunmajsáról ezután érkezett a hír, hogy a szovjet

páncélosok egyre szorosabban körülveszik a laktanyát, mire az őrnagy utasítást adott, hogy vonuljanak védőállásba. Szabadella őrnagyot több kommunista tiszt figyelmeztette intézkedésének helytelenségéről, ezért telefonon felhívta a hadtestparancsnokságot, ahol Havas ezredessel beszélt, vele közölte elhatározását és a kiadott parancsot. Havas ezredes megerősítette, hogy helytelenül járt el és utasította a kiadott parancs visszavonására.³⁷⁹ Szabadella őrnagy - az utolsó percekben - visszavonta a szovjet csapatok elleni védekezésre kiadott parancsát.

Szabadella József őrnagy tevékenysége nacionalista talajról táplálkozhatott. Munkás családból származott, majd a Pécsi Szénbányászati Trösztnél dolgozott. 1949-ben önként vonult be katonai szolgálatra. Tiszti iskolára került, utána elvégezte a magasabb parancsnoki tanfolyamot, majd különböző beosztásokban teljesített szolgálatot. Kiskunfélegyházára 1951-ben nevezték ki tüzérüteg parancsnoknak. 1945-től tagja volt a pártnak.

A kiskunfélegyházi hadosztály-törzs tevékenységének értékelésénél foglalkozni kell az alárendeltségébe tartozó és a közeli közsgben, Kiskunmajsán állomásozó lövészezreddel, mivel a hadosztályparancsnok elsőnek vezényelte a Szegeden kibontakozó ellenforradalmi megmozdulások felszámolását, majd Budapesten csatlakozott a hadosztály-törzshöz és harcolt az ellenforradalmárok ellen.

Az alakulat állományának többsége október 25-én Botond őrnagy ezredparancsnok vezetésével Szegedre vonult. Ez alkalommal Botond őrnagy az ezredparancsnoki teendők ellátásával Papp Zoltán őrnagyot, az alakulat akkori törzsfőnök-helyettesét bizta meg. Ezzel egy ellenforradalmár kezébe került az ezred

vezetése, mely komoly károkat okozott. Például annak ellenére, hogy megfelelő karhatalommal rendelkezett, tétlenül szemlélte végig Neményi József 1919-es kommunista veterán agyonverését.

Kiskunmajsán ugyancsak október 27-én érte el tetőfokát az ellenforradalmi hullám. Ezen a napon állat- és kirakodó vásárt tartottak. Az emberek a vásárról visszatérve ittasan és jobbra békésen beszélgettek. Ekkor Pekó István azt kiabálta: "Budapesten folyik a munkásvér, ti meg alusztok, le a beadással" Pekó István ifj. Patyi Istvánna a tanácsházához érve letépte a "Kiskunmajsa anyakönyvi kerület" feliratu táblát és összetaposta. Levették a tanácsháza homlokzatán lévő nemzeti színű zászlót, azt lobogtatva ellenforradalmi jelszavakat üvöltöttek. ³⁸⁰ Egyre nagyobb tömeg gyűlt köréjük, mikor elkezdtek átfesteni a vörös csillagokat. A tömegből kiáltották: "menjünk a tanácselnökhöz, a párttitkárhoz és Neményi József-höz". Kurucz Sándor tanácselnök látva a kialakult helyzetet, a dolgozókat hazaküldte. Délután egy óra körül Rékai Jójárt Gergely vezetésével 8-10 fős csoport bement a tanácselnökhöz, köztük Pekó István, Patyi István, Koncz Sándor és mások. Főleg Rékási Jójárt Gergely hangoskodott: "Mindenestől kiirtjuk a kommunistákat, mindenkinek igaz magyarnak kell lennie, és a forradalom mellé állni". A tanácselnök igyekezett csillapítani őket, de eredménytelenül.

A tanácselnöknél tett látogatás után a tömeg változatlanul követelte a kommunisták kiirtását, majd valaki ezt kiabálta: ³⁸¹ "végezzünk a Négussal!", azaz Neményi Józseffal, aki a Négus gunynevet sötét arcszíne miatt kapta.

Neményi József 1919-es veterán kommunista 1952-ig Kiskunmajsán mint a begyűjtési hivatal vezetője, majd ipari- és

kereskedelmi előadóként dolgozott.

A már ismert hangoskodók: Jójárt, Patyi, Pekó, Koncz és Kolompár Mátyás vezetésével kb. 50 fős csoport elindult Neményi József lakása felé, mely a tanácsházától kb. 500 m-re volt. Patyi vitte a nemzeti színű zászlót.

Neményi József lakásába Pekó István, Jójárt Gergely, Patyi István, Koncz Sándor és Kolompár Mátyás ment be. Pekó István "üdvözölte": "Na, te bűdös kommunista, most beszélni fogsz a néphez! Érted jöttünk!" A csoport tagjai úgy vették körül Neményit, hogy az ne tudjon elmenekülni. Elindultak. A tanácsházához érve Puskás honvéd, szakaszvezető kíséreltet tett megmentésére. Berántotta Neményit az ajtón és mondta, hogy gyorsan távozzon a hátsó kijáraton, addig elállta a bejáratot. A tömeg erejének azonban nem tudott ellenállni. Polyák, Pekó és Koncz félrenyomta a szakaszvezetőt, Neményi után szaladtak és visszahozták. Megragadták kezét, lábát és fekvő helyzetben vonszolták kifelé a tanácsháza előtti járdára, miközben 8-10 főnyi csoport követte és rugdalta. Koncz Sándor a járdán rátérdelt és ököllel ütötte arcát, fejét. A bántalmazásnak átmenetileg az vetett véget, hogy Neményi felesége arccal lefelé rávetette magát férjére, testével akarta védeni. Ezután Neményi Józsefnének is volt része a bántalmazásban. Patyi és Pekó rugdosták. Puskás szakaszvezető nem bírta nézni a további kegyetlenkedést, ezért rájuk kiáltott: "aki az asszonyt tovább bántja, azt keresztül lövöm!". Ekkor abbahagyták a bántalmazást. Tehát megvolt a reális lehetőség a rend helyreállítására, a bekövetkező tragédia elhárítására, de Papp "oltán" őrnagy más véleményen volt.

Neményi Józsefet és feleségét a katonák besegítették a tanács egyik szobájába, melynek kulcsát azonban Patyiék meg-

szerezték és kívülről bezárták, így tulajdonképpen az ellenforradalmárok fogságában maradtak. Egyelőre Neményi bántalmazása abbamaradt, mivel a tömegből valaki azt kiáltotta, hogy: ezt már elintéztük, menjünk Varga párttitkárért". A tanácsháza előtt összegyűlt tömeg, élén a zászlót vivő Patyi Istvánnal elindult a pártház felé. A párttitkárt azonban nem találták otthon, Visszamentek a tanácsházára és kinyitották annak az irodahelyiségnek az ajtaját, ahová Neményi-éket bezárták. Közben megérkezett Klucsó Bertalan és Kolompár Mátyás, akik megragadták Neményi Józsefet és az épület pincéjébe lökték.³⁸³ Klucsó a tanács hangos bemondóján közölte: "Négus a pincében van" kiadom a népnek, csináljon vele, amit akar."

A tragédia állati kegyetlenséggel folytatódott: Kolompár Mátyás és Koncz Sándor lementek a pincébe, ahol Neményit ütlegették, majd Kolompár Mátyás megragadta a haját és Koncz Sándorral együtt felvonszolták a lépcsőn, onnan az utcára, közben rugdosták. Az utcán még többen Neményi József fején és mellén ugráltak, rugdalták. A vandál bántalmazástól arca a felismerhetetlenségig összeroncsolódott.³⁸⁴ A brutális kegyetlenség befejező mozzanata volt, hogy Patyi István az általa kétmarokra fogott zászlóruddal több ütést mért a fejére, kb. 10 percig tartott.

Tanulságos áttekinteni, hogy kik is voltak ezek az ugynevezett "szabadságharcosok". Valójában közönséges vandálgyilkosok.³⁸⁵

Patyi István a felszabadulás előtt kőműves vállalkozó volt, 15-20 alkalmazottat tartott. 1952-ben államellenes izgatás és más bűncselekmények elkövetése miatt 3 évre ítélték. Ezt követően 1954-ben, majd 1955-ben állt bíróság előtt,

1956-ban feltételesen szabadult.

Kolompár Mátyás iskolába nem járt, írni, olvasni nem tudott, állandó munkahellyel a cselekmény időszakáig, 26 éves koráig nem rendelkezett. Visszatérően követett el bűncselekményeket, melyekért négy esetben állt bíróság előtt.

Pekó István és Koncz Sándor mezőgazdasági munkások voltak, a törvénnyel 1956-ot megelőzően nem kerültek összeütközésbe.

Papp Zoltán őrnagy - mint helyőrség parancsnok - 80 fős karhatalommal és tisztekkel jelent meg a tüntetés színhelyén, azért, hogy a tömeget szétozlassa és a rendet helyreállítsa a helyőrség területén.³⁸⁶ A katonákat a Főtéren kordonba állította, ő pedig a tömeg között járkált, vagy a tanácsháza előtt tartózkodott, azonban semmilyen intézkedést nem tett a tömeg szétozlatására.

Gajdos őrnagy, amikor látta, hogy nem intézkedik, azonnali közbelépést követelt. Követelte, ha a tömeg nem engedelmeskedik az oszlató parancsnak, úgy lövessen közéjük. Papp őrnagy azonban semmilyen határozott fellépést nem engedélyezett. Neményi József agyonverése után a községi hangos bemondón felszólította a tömeget: "magyar testvéreim! Megkaptátok amit akartok, most már oszoljatok szét!" A tömeg a felhívásnak³⁸⁷ eleget tett.

Papp Zoltán - meghökkentő módon - a bíróság előtt azzal védekezett, hogy az egészről nem látott semmit, de a katonákkal sem tudott volna mit kezdeni, mivel azok is az ellenforradalom mellé álltak. Védekezésének hamis voltát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy több katona a parancs ellenére is igyekezett segíteni a bajba jutottakon. Tevékenységét azonban még nem fejezte be. Kerekes alezredes összeszedte és letartóztatta azokat, akik Neményi József meg-

gyilkolásában közvetlenül részt vettek és Kecskemétre szállíttatta őket.³⁸⁸ Papp Zoltán gépkocsit menesztett Kecskemétre, visszahozatta a gyilkosokat és szabadon bocsátotta őket.

Papp az alakulatnál is folytatta ellenforradalmi tevékenységét. Október 30-án kezdeményezésével megalakult a "Katonai Forradalmi Tanács", melybe őt is beválasztották és annak ^{eszméi} irányítója lett. A tanács megalakulásakor dicsőítette az ellenforradalmat, majd eltávolította a politikai és elhárító tiszteket.

November 1-én a Budapesten tartózkodó Botond Őrnagy tudomást szerzett arról, hogy a Kiskunmajsán visszamaradt egységnél ellenforradalmi intézkedések történtek. A rend helyreállításával megbizta a vele együtt Budapesten tartózkodó Moravszki Pál századost, politikai helyettesét és Bojtos István főhadnagy, párttitkárt. Erről Papp Zoltán Őrnagyot tájékoztatta, aki egyáltalán nem akarta visszaállítani a törvényes rendet.³⁸⁹ Megérkezésük után mindkettőjüket letartóztatta és a legénységi fogdába záratta.

November 2-án Moravszkit a "Forradalmi Katonai Tanács" elé kísértették, ahol Papp Zoltán közölte az ezred politikai helyettesével, hogy itt ő parancsol, és azért kísértette a bizottság színe elé, hogy elkövetett bűneit felsorolja:

- "Ön Moravszki százados bűnös, mert kezét emelt a mi nagy nemzeti forradalmunkra és tüzet vezényelt Szegeden a nép ellen, ahol embert gyilkoltak.
- Ön bűnös abban, hogy a 27. lövészezred utolsónak állt át a forradalom oldalára.
- Évek óta olyan hatalmat tartott a kezében, hogy lehetetlen volt megközelíteni."

A vádpontok felsorolásának befejezése után továbbra is sértő, durva hangnemben beszélt a "Forradalmi Katonai Tanács" tagjai előtt, akik Moravszki százados beosztottjai voltak. Ez az eljárás a hadseregnél, fegyveres testületeknél megengedhetetlen és példátlan. Ennek hatására több beosztott hasonló magatartást tanusított. Pl.: Helmanel tizedes ezt mondta: "az ilyen gyilkosok vérével fogjuk felmosni az elesett hőseink vérét az utca kövéről".

Papp őrnagy kommunisták iránti gyűlöletét mi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy Moravszki Pál százados letartóztatása tudomására jutott Szabadella József őrnagynak, aki utasította Papp Zoltán őrnagyot, hogy Moravszki századost azonnal helyezze szabadlábra. Papp Zoltán őrnagy azonban a hadosztályparancsnok utasítását sem volt hajlandó végrehajtani.³⁹⁰ Nagyon biztos volt a dolgában, de elszámította magát. Később igyekezett ismét álarc mögé bujni, melyet a következő esemény is jól ábrázol.

November 4-én az alakulatnál riadót hajtott végre, majd délelőtt 11 óra körül, amikor már a szovjet csapatok körülférték a laktanyát, személyesen ment le Moravszki százados fogdájába, majd felkísérte az irodába és tájékoztatta a szovjet csapat mozdulatokról. Jellemző, hogy a félórás beszélgetés közben mennyire "megváltozott". A fogdába belépéskor még önzte, később magázta, majd tegezésre tért át. A következőkben már "Palikám"-ként becézte és tanácsért fordult hozzá.

Papp Zoltán őrnagy a Horthy-rendszer neveltje, aki nem tudott beilleszkedni a szocialista társadalom rendszerébe, mely jelentős előmeneteli lehetőséget is biztosított számára.

1937-ben hívták be katonai szolgálatra, ahol karpaszmányos iskolát végzett és zászlóssá léptették elő.³⁹¹ A Horthy-

hadseregben részt vett az erdélyi és délvidéki bevonuláson, majd 1942-ben a szovjet fronton, ott fogságba került, ahonnan 1948-ban tért vissza, s még abban az évben bevonultatták és főhadnagyi rendfokozattal kinevezték a néphadsereg hivatásos állományába.

Társadalmi rendszerünkhöz való viszonya mindvégig kifogásolható volt. 1953-tól a hadtest hadműveleti osztályán teljesített szolgálatot, ahol a Szovjetunióra és a szovjet hadseregre becsmérő kijelentéseket tett. Ügyét a tiszti "becsületügyi bíróság" tárgyalta és kérésére áthelyezték. Így gyakorlatilag 1955 őszén a kiskunmajsai lövészezredhez törzsfőnök-helyettesi beosztásba, büntetésként került.

Az alakulatnál nem titkolta sértődöttségét, népi demokratikus rendszerünk ellen is becsmérő kijelentéseket tett, munkáját hanyagul végezte. Ezek ismeretében elgondolkoztató, hogy miképpen maradhatott meg a néphadsereg tiszti karában és a legkritikusabb időszakban miért őt bízták meg ezredparancsnoki teendők ellátásával.

A rendőri állomány helyzetének alakulása, a "Nemzetőrség" létrejötte és tevékenysége

Kiskunfélegyházán a rendőrkapitányság, a rendőri állomány helyzete olyan sajátságosan alakult, hogy értékelését nem lehet különválasztani a "Nemzetőrség" létrejöttétől és tevékenységétől.

A Rendőrkapitányság ellen - mint erre már kitértem - 200-300 főnyi tömeg intézett támadást október 27-én, amikor is követelték a politikai foglyok szabadon bocsátását, fegyvereik átadását. Abban a helyzetben a kapitányság vezetője a Kiskunfélegyházán állomásozó hadosztály-törzstől kért karhatalmi segítséget, melyet Bakonyi Sándor alezredes, hadosz-

tályparancsnok biztosított is. A tömegoszlatás békés eszközökkel történt. Pénzes László alezredes aktiv, de nagyon is félreérthető, vagy félre nem érthető magatartásával, mely a lakosság körében alapot szolgáltatott arra a hiresztelésre, hogy a honvédség átállt a "forradalom" oldalára.

Az ellenforradalom kitörése után, majd a rendőrség elleni támadás elhárítását követően is a honvédség biztosította a közrendet, tömeges megmozdulásokra nem került sor. A rendőri állomány összetartását elrendelték, de ellenük támadásra, vagy általuk jelentősebb akció végrehajtására nem került sor. Hatott az idegesítő várakozás az események alakulását illetően.

Október 30-án a hadtest az alárendelt egységek parancsnokait utasította a nemzetőr-parancsnokok kijelölésére és a "Nemzetőrség" létrehozására, a közrend, a közbiztonság minél maradéktalanabb biztosítása céljából. Egységesen utasították a parancsnokokat, hogy a "Nemzetőrség" tagjai a honvédség, a rendőrség és a pártbizottság által delegált polgári személyekből tevődjön ki. Az utóbbi szabályozás azt a cél szolgálta, hogy a polgári életből is csak a szocialista társadalmi rendszerünk iránt elkötelezettek kerülhessenek a "Nemzetőrség" soraiba.

A "Nemzetőrség" parancsnokának Bakonyi Sándor alezredes, hadosztályparancsnok, Pénzes László alezredest, technikai helyettesét nevezte ki, mivel már az ellenforradalom első napjaiban a szovjet csapatok Budapest felé történő irányításában, utvonaluk biztosításában kiemelkedő teljesítményt nyújtott.

Pénzes László alezredes vállalta a megbízatást, majd a parancsnoksága alá rendelt 20 honvéddel áttelepült a Rendőr-

kapitányság épületébe. Így a kapitányság rendőri állománya és a honvédek alkották a "Nemzetőrséget", majd kiegészült a pártbizottság által delegáltakkal. Az egyesülésnél Deák József rendőrszázados ismételten, nyomatékosan hangsúlyozta, hogy együttműködésük csak úgy lehetséges, ha a polgári személyek pártbizottsági ajánlással kerülhetnek a "Nemzetőrségbe".³⁹² Pénzes alezredes megnyugtatta Deák századost, hogy ez természetes és bizhat benne, annál is inkább, mivel kommunista elvei miatt a fasiszták 1944-ben halálra ítélték. Ebből semmi sem volt igaz!

Az első és második napon úgy látszott, hogy mint egymás mellé rendelt két parancsnok, közösen szervezik a járőrözést és teszik meg a szükséges intézkedéseket. Ez azonban ténylegesen nem volt így, mivel Pénzes alezredes személyében egy szovjetellenes, nacionalista szellemű parancsnok került a nemzetőrség élére, mely az események további alakulását meghatározta.

Pénzes László alezredes tagja volt a hadosztály "Katonai Forradalmi Tanács"-ának így rajta keresztül a "Nemzetőrség" közvetlenül az ellenforradalmi katonai csoport irányítása alá került. A "Katonai Forradalmi Tanács" szinte minden ülésén foglalkozott a "Nemzetőrséget" érintő kérdésekkel és feladatokat határozott meg.

A "Katonai Forradalmi Tanács" október 31-én megtartott ülésén Szabadella őrnagy utasítást adott, hogy a "Nemzetőrség" tagjait katonai egyenruhával kell ellátni, mely a fegyveres ellenforradalmi erők egyesítését szolgálja.

De még ennél is tovább ment. Elrendelt a diák- és munkászászlóaljak létrehozását és felfegyverzését.³⁹³ A diák- és munkászászlóaljak létrehozását az október 30-án éjjel megválasztott

"Honvédelmi Bizottmány" jelölte meg feladatként. Szabadella őrnagy a lehető legsürgősebben végre is akarta hajtani.

Pénzes László "lelkiismeretességére" jellemző, hogy azonnal hozzá is fogott a feladat végrehajtásához. November 1-én felkereste a Petőfi Gimnázium III. osztályos hallgatóit - akik közül néhányan addig is részt vettek az ellenforradalmi megmozdulásokban - és megállapodtak a diák-zászlóalj felállításában, melynek szervezésével Fekete Pál III. osztályos hallgatót bizta meg. Pénzes alezredes gondoskodott arról is, hogy a fiatalok tudjanak bánni a fegyverekkel, mivel enélkül nem lehetett volna felhasználni őket a szovjet csapatok elleni harcban.³⁹⁴ Fekete Pál szervező munkája következtében a délutáni órákban kb. 50 diák gyült össze a Gimnáziumban és részükre Pénzes alezredes által kijelölt honvédtisztek másfél órás oktatást tartottak. Az oktatási anyagban szerepelt a puska, géppisztoly kezelése, tárolása és használata, valamint a kézigránát alkalmazása. Szervező tevékenységük következtében létrehoztak - ha nem is zászlóaljat - de egy nemzetőr diák csoportot, melynek parancsnokául Fekete Pált jelölték.

Az ellenforradalmi események jobbraolódásával hamarosan középpontba került a rendőrök helyzete, akik ugyan mindannyian hajlandónak mutatkoztak a "forradalom" kiszolgálására, az ellenforradalmárok mégsem biztak és nem is bizhattak bennük.

A városi "Nemzeti Bizottság" november 1-én megtartott ülésén többen követelték a rendőri állomány lefegyverzését. E körül nagy vita bontakozott ki, mivel nem mindenki értett egyet a követeléssel.³⁹⁵ Végül kompromisszumos megoldás született.

Összeállították azoknak a névsorát, akik számukra megbizhatatlanok és nem maradhatnak a nemzetőrség kötelékében. Ezek voltak: Deák József százados, kapitányságvezető, Madách Olivér százados, Takács István százados, Lénárt Ferenc törzsőrmester és Palatinust Ferenc törzsőrmester.

A tanácskozás befejezése után Pénzes László alezredes a kapitányságon sorakoztatta a rendőröket és közölte a "Nemzeti Bizottság" döntését. Ezután felolvasta a neveket, majd utasította őket, hogy tegyék le fegyvereiket, mert ügyük kivizsgálásáig fel vannak függesztve.

A "Nemzeti Bizottság" ezen a tanácskozáson több kérdésben döntött. Elhatározta, hogy a "Nemzetőrségbe" csak a "Nemzeti Bizottság" által delegáltak kerülhetnek és el kell távolítani az oda már bekerült "megbízhatatlan" elemeket, vagyis a pártbizottság által javasoltakat el kell bocsátani. Pénzes alezredes a rendőrök elbocsátásával egyidejűleg folyamatba tette a kommunisták eltávolítását is.

A "Nemzeti Bizottság" elnöke Czakó József együttműködött Szabadella őrnaggyal és Pénzes alezredessel, aki a bizottságban a "Nemzetőrséget" képviselte.

Ugyancsak november 1-én megállapodtak abban, hogy a "Nemzeti Bizottság" által delegáltakat a hadosztály folyamatosan felfegyverzi.³⁹⁶ Ezután többségében huligán, bűnöző csoportok jelentek meg a laktanyában a "Nemzeti Bizottság" megbízásával és Szabadelláék fegyverekkel látták el őket. Szabadella őrnagyot kommunista tisztek több esetben figyelmeztették, hogy ne adjon ki fegyvert, mivel értesüléseik szerint azokat kommunisták ellen használják fel. Szabadella őrnagy könnyedén elintézte: "Ugyan, ne szektáskodj".

Ez alkalommal Czakó József indítványozta Szabadella

őrnagynak, hogy a pártbizottság tagjaitól be kell szedni a fegyvereket, melyeket még Bakonyi Sándor alezredes, hadosztályparancsnok adott ki az ellenforradalom kitörésekor.

Szabadella őrnagy egyetértett a javaslattal, és a végrehajtással Pénzes alezredest bizta meg. Pénzes utasítása következtében a kiskunfélegyházi pártbizottság munkatársaitól Horváth János őrnagy, a szegedi pártbizottság munkatársaitól Molnár Pál őrmester vonta be a fegyvereket.

Az eltávolított rendőrök pótlásáról Pénzes alezredes gondoskodott.³⁹⁷ Lehoczki Árpád volt VKF 2-es tisztet nevezte ki a bűnügyi osztály vezetőjének, nyomozónak Eszik Lajos volt horthysta csendőrt tette meg. Ők azonnal meg is kezdték "áldásos" tevékenységüket. Lehoczki berendelte Csató János volt államvédelmi tisztet, akit fenyegetéssel és bántalmazással államtitok kiszolgáltatására kényszerítették. Azonban nem mindenkivel bántak így. November 1-én például a rendőrrjárőr előállította Pintér Gergely kulákot, amiért a rendőrt leköpte. Pintérrel Pénzes alezredes foglalkozott és ezt mondta neki: "én magát rendes embernek ismerem, ne csináljon ilyet, mert magára és hasonló emberekre még szükségünk lesz", majd hazaengedte.

November 3-án az esti órákban kezdődő katonai forradalmi bizottsági napirendjén a szovjet csapatok elleni védelem megszervezése szerepelt.³⁹⁸ Pénzes alezredes kitartott amellett, hogy a védelembe be kell vonni a polgári lakosságot is. Egyben azt kérte, hogy Szabadella őrnagy nagyobb mennyiségű lőszert és fegyvert szállíttasson át a rendőrség épületébe. Szabadella ennek eleget is tett, sőt bővítette a szállítmányt 200 db. lánggránáttal, amit a harckocsik elleni támadásnál szándékoztak alkalmazni.

November 4-én a hangos bemondón a hadosztály riadóztatásával egyidőben Szabadella őrnagy elrendelte a "Nemzetőrség" riadóztatását is, mivel azok többsége éjjel a lakásán tartózkodott.³⁹⁹ Pénzes nemcsak a nemzetőröket, hanem a polgári lakosságot is harcra hívta a szovjet csapatok ellen. Közölte, hogy a fegyvereket a rendőrkapitányságon vehetik át. A riadóztatást, illetve a felhívást a hangos bemondón többször megismételte.

A felhívás nem volt eredménytelen. 400-500 fő verődött össze, akik között ott voltak a letűnt Horthy-rendszer képviselői, bűnözők, lumpen elemek, megtévesztett munkások és diákok.⁴⁰⁰ Miklós Károly őrnagy, Czakó József a "Nemzeti Bizottság" elnöke és Mester tartalékos tiszt vezetésével a tömeg megrohanta a tűzér laktanyát és az ezred "M" készletét kb. 300 db. géppisztolyt és a hozzá való lőszert kiosztották és magukkal vitték. A rendőrségre előző este beszállított fegyvereket is kiosztották. Ezen kívül a rendőrség elé Kecskemétről még két tehergépkocsi is érkezett, megrakva fegyverekkel. Pénzes alezredes kiadta az utasítást: válogatás és nyilvántartás vezetése nélkül mindenkinek adjanak fegyvert, aki csak jön!

A hadosztály és az alá tartozó csapatok jelentős katonai erőt képviseltek, a "Nemzetőrség" és a felfegyverzett polgári lakosság is 400-500 főnyi lehetett.⁴⁰¹ Ezeket mozgósították a szovjet csapatok elleni harcra, melynek beláthatatlan következményei és sok áldozata lehetett volna. Az utolsó percben azonban győzött a józan megfontolás, Szabadella őrnagy visszavonta a szovjet csapatok elleni védekezésre kiadott parancsát.

Pénzes László alezredes nemzetőrségi parancsnoki tény-

kedése ezzel véget ért és szánalmas jelenettel fejeződött be. Amikor értesült a parancs visszavonásáról felkereste Szabadella őrnagyot és méltatlankodott, hogy ezek után nem állhat a felkelők elé, akik harcolni akartak a szovjet csapatok ellen, majd földhöz vágta deréksziját és fegyverét, ezt kiáltva: ezek után nem tudunk együttműködni.⁴⁰²

Pénzes tevékenységét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a Horthy-rendszer szolgálata túl mélyen gyökeredzett benne, nem tudta magáénak vallani a munkáshatalmat, noha az jelentős előmenetelt biztosított számára.

Apja a Horthy-hadsereg tiszthelyettese volt, ő is apja nyomdokába lépett. 1928-ban vonultatták be a hírhedt jutasi altisztképző iskolára, részt vett Erdély és Dél-vidék megszállásában, majd a keleti frontra került, ahonnan 1944 decemberében megszökött. 1945 tavaszán jelentkezett a demokratikus hadseregbe. 1955-ben került a kiskunfélegyházi hadosztályhoz, mint a hadosztályparancsnok technikai helyettese. 1945-től párttag. A néphadseregben a jutasi tiszthelyettesből honvéd alezredes lett, aki hálátlanul visszaélt a bizalommal.

A városi "Nemzeti Bizottság" megalakulása és tevékenysége

Tarjányi Ágoston a Petőfi szobornál tartott beszédet követően megbizta munkatársait, Pusztaszegi Sándort és Tarjányi Józsefet, - mivel mindketten motorkerékpárral rendelkeztek - hogy járják végig az üzemeket, termelőszövetkezeteket, intézményeket s értesítsék dolgozóit, hogy a délután megtartandó nemzeti bizottsági választásra jöjjenek el.

Az értesítés következtében október 27-én délután kb. 100-150 fő jött össze az ideiglenes "Nemzeti Bizottság" megválasztására.⁴⁰³ Az ideiglenes "Nemzeti Bizottság" megválasz-

tását Tarjányi Ágoston vezette le. Bevezetőjében követelte a szovjet csapatok kivonását az ország területéről, az orosz nyelvtanítás eltörlését az iskolákban, a pedagógusok fizetésének rendezését, stb.

A választáson megjelent a városi tanács elnöke is, aki ellen a küldöttek egy része tiltakozott. Az elhangzott kifogások alapján Tarjányi Ágoston felhívására a tanácselnök lemondott tisztségéről. Ezután Tarjányi Ágostont választották meg a "Nemzeti Bizottság" elnökének. Megválasztása után a tanácsháza erkélyéről bejelentette a várakozó tömegnek az ideiglenes "Nemzeti Bizottság" megalakulását és azt, hogy átvette a hatalmat, mivel a tanácselnök lemondott. Ugyanakkor a végleges "Nemzeti Bizottság" megválasztásának időpontját hétfőn délelőtt 10 órára tűzte ki.

Október 30-án tartották meg a végleges "Nemzeti Bizottság" megválasztását. A tanácskozást ugyancsak Tarjányi Ágoston nyitotta meg és a következőket mondta: "szeretettel üdvözlöm önöket, mint az üzemek egységes munkás-paraszt és értelmiségi küldötteit. Önök jól tudják azt, hogy a nép bizalma állított erre a helyre és helyezett az ideiglenes bizottság élére. Nemzeti forradalom van, nem ellenforradalom. A szabadságot sok ezer magyar vérén vívtuk ki, vigyázzunk rá, mint a szemünk fényére. Élünk ezzel a szabadsággal, amit kivívtunk, alakítsuk meg az új "Nemzeti Bizottságot!"

Jellemző Ágoston magatartására, hogy a választási gyűlésre a pártbizottság kommunista küldötteit be sem engedte. Minden tőle telhetőt megtett az ellenforradalmi események kibontakozására, de a végleges "Nemzeti Bizottság" elnökévé mégsem őt, hanem Czakó Józsefet választották.

Czakó József hegesztő szakmunkás volt a kiskunfélegyházi

Gépgyárban. Megválasztását két körülmény befolyásolta. Történetesen a Gépgyár a legnagyobb üzem Kiskunfélegyházán, így a legtöbb munkást foglalkoztatja. Ebből következően a küldöttek döntő többsége onnan került ki. Továbbá Czakó József már bizonyította "alkalmasságát" az ellenforradalmi elemek előtt. Ugyanis egyik fő hangadója, kezdeményezője volt a Gépgyárban a munka beszüntetésének, amikor kijelentette: "addig nem fogjuk meg a szerszámot, amíg a szovjet csapatok ki nem vonulnak az ország területéről".

A bizottságba 9 tagot választottak. Köztük Polaszki Győző alkalmazottat, dr. Vidéki Mihály és Kerek Ferenc volt jegyzőket, akik aktívan részt vettek az ellenforradalmi események szervezésében és a "Nemzeti Bizottság" tevékenységében.

A "Nemzeti Bizottság" megválasztása után, néhány nap alatt folyamatosan ülésezett és következetesen azokkal a kérdésekkel foglalkozott, hozott határozatokat, támasztott követeléseket, amelyek a szocialista társadalmi rendszer felszámolását, az ellenforradalom előretörését segítették. Ebben a kérdésben megfelelő partnert találtak a hadosztály ellenforradalmi katonai tanácsában, együttműködésük zavartalan volt.

Október 31-én Szabadella őrnaggyal megállapodtak abban, hogy a megválasztott "Honvédelmi Bizottmány" névsorát ismertetni kell a néppel. Ezt a városi tanács hangos bemondóján tették közzé, majd kinyomtatták és röpcédulaként terjesztették.

A "Nemzeti Bizottság" megalakulása után úgy határozott, hogy a "Nemzetőrség" csak az általuk delegáltakat veheti fel.

Ezzel megkezdődött a rendőrség egyes tagjainak és a párt által delegált kommunistáknak kiszorítása és a volt horthysta, fasiszta fegyveres erők tagjainak, más ellenséges elemeknek, bűnözőknek a beállítása.⁴⁰⁵

Czakó József indítványozta a kommunistáknak kiadott fegyverek visszavonását, amelyet Szabadella őrnagy haladéktalanul végre is hajtott. Ugyancsak megállapodtak a Czakóék által delegált nemzetőrök folyamatos felfegyverzésében és végre is hajtották.

November 4-én Czakó más küldöttség élén jelent meg a hadosztálynál és további fegyvereket követelt a "nép"-nek. Meg is kapta a tüzérezred "M" készletét.⁴⁰⁶

A "Nemzeti Bizottság" Kiskunfélegyházán az elsők között a társadalmi rendszerünk iránt elkötelezett vezetőket, kommunistákat távolította el: majd a szovjet csapatok elleni fegyveres csoport felszerelését, ütőképessé tételét szorgalmazta, tevékenységük azonban a szocialista kultúra vívmányait sem kimélte. Ezek közül egyet ki kell emelni.

A városban is megindult a régi, kétes hírű és értékű Ipartestület szervezése. Felhasználva az ellenforradalom zűrzavarát beköltöztek törvénytelenül, önkényesen a járási kulturházba, hivatkozva arra, hogy ez valaha az övéké volt, és egyszerűen birtokba vették minden ingó és ingatlanát. Czakó József november 3-án kelt határozatával mindezt szentesítette. Ezzel egyidőben elrendelte a kulturház felszámolását.

A fegyveres ellenforradalom keverése után Kiskunfélegyházán nehezen bontakozott ki a konszolidáció. November 4-e után 1957 márciusáig Czakó József, mint megbízott tanácselnök tevékenykedett, akkor az ellene elrendelt fegyelmi vizsgálat eredményeként azonnali hatállyal leváltották.⁴⁰⁷ A fegyelmi vizs-

gálat anyagából tanulságos idézni ellenforradalmi tevékenységének értékelését:

"- Tevékenységével hozzájárult az ellenforradalmi erők káros tevékenységéhez és abban személyesen részt vett. Sztrájkot hirdetett a Gépgyárban. Nem ismerte el a Kádár kormány rendelkezéseit hosszabb időn keresztül. A párt helyiséget önhatalmuan bezárta, hogy a haladó erők szervezkedését meggátolja. A törvényesen választott államhatalmi szerveket huzamos időn keresztül kirekesztette a munkából. A rendőrség vezetőit leváltotta, a rendőrségre ellenséges elemeket épített be. Fegyverek kiosztását zavart-keltő és ellenforradalmi elemek részére elrendelte."

Czakó József a fegyelmi tárgyaláson azzal védekezett, hogy ő egyszerű munkásember, nem ért a politikához és azt megelőzően sem foglalkozott politikával. Továbbá "nem voltam én itt senki, nem volt itt nekem szavam".

Ezt hallva önkéntelenül felmerül, hogy miért vállalt olyan funkciót, amihez nem értett, miért hangoztatta unostalan, hogy 40 ezer ember nevében beszél. Tehát egy szava sem volt, csak ténykedett. Hallgatott a tanácsadókra, akiket az ellenforradalmi akció állított mellé.

Sajnálatot érdemel a politikával nem foglalkozó, ahhoz nem értő ember, de felelős az, aki aktívan részt vett az ellenforradalmi tevékenységben, még ha mások sugallatára is.

Ellenforradalmi felkelés Kiskunhalason

A megye legrégibb városa. Tipikus agrárterület központja ma is, bár foglalkoztatási strukturája jelentősen módosult az utóbbi évtizedekben. Az ipari és mezőgazdasági keresők aránya 1949-ben 12 % és 60 % volt. 1973-ban pedig már 40 % és 30 %. Az 1960-as évek iparosításának eredményeként az iparban foglalkoztatottak száma több, mint négyszeresére növekedett.

Az ellenforradalom kitörése előtti közvetlen időszak

Kiskunhalas lakosságát, a város párt- és tanácsi vezetését, a Hazafias Népfrontot foglalkoztatták a társadalmunkban felhalmozódott feszültségek. Október első felében a járási kulturházban megbeszélésre gyűltek össze a városi- és járási pártbizottságok, a városi-, járási tanácsok és a Hazafias Népfront vezetői, képviselői.

Téma az értelmiségi ankét megrendezése volt. Bolvári Gergely kulturház igazgató bejelentette, hogy járási értelmiségi gyűlést kíván összehívni az Írószövetség bevonásával és az ügyben már el is járt Budapesten. Mácsay János népfrontelnök ezzel nem értett egyet. Ismertette, hogy a Hazafias Népfrontnak az országos felhívásra értelmiségi ankétot kell összehívni, mely ügyben már a szükséges intézkedéseket megtette az országos központon keresztül. Jóboru Magda miniszterhelyettest hívta meg, aki a meghívást el is fogadta.

A megbeszélés a szervezendő értelmiségi ankétról politikai vitával végződött. Lungel Pál művelődésügyi területen dolgozó elmondta, hogy a közelmúltban járt Budapesten, ahol sok mindent tapasztalt. Megítélése szerint Kiskunhalason is csatlakozni kell a budapesti követelésekhez, melyek között szerepel

az ország területén tartózkodó szovjet csapatok kivonása is. Majd Martonosi Pál könyvtáros szorgalmazta, hogy a gyűlésre hozzászólókat kell szervezni. A vélemények megoszlottak, a gyűlést és a felvetett kérdéseket illetően.

Az ellenforradalmi tüntetés kibontakozása

Az ellenforradalmi tüntetés október 26-án este 18 óra körül kezdődött. A főtéren a szálloda előtt gyülekeztek, közöttük sok részeg vasutas. Követelték a szovjet emlékmű ledöntését és a vörös csillagok eltávolítását.

Reile Géza a városi tanács elnöke, aki éppen arra járt felfigyelt a csoportosulásra. ⁴⁰⁸ Közéjük ment azzal a szándékkal, hogy lecsillapítsa a tömeget. Fő hangadó néhány vasutas volt. Csillapításuk csak részben és átmenetileg sikerült. Lemondtak a szovjet emlékmű ledöntéséről, de ragaszkodtak ahhoz, hogy a csillagok helyére tűzzék ki a nemzeti zászlót. Az események ezek után felgyorsultak. A hangadók követelni kezdték a begyűjtési és az adóhivatal felgyújtását. Reile Géza kivált a tömegeből és bezárta a tanácsháza kapuit, ezzel a tömeg előtt elzárta az utat. Alig, hogy befejezte, Szabó tanács titkár értesítette, hogy a tanácsháza másik sarkán a tömeg bántalmazza Soós Gábor DISZ titkárt. A helyszíntre érve a tömeg körülvette őket, és ismét követelték a szovjet emlékmű ledöntését. Reile Géza ismét csillapítani próbálta a tömeget. Azzal érvelt, hogy magyar ember nem rombol, inkább majd a következő napon lefogja bontani. Néhányan kiváltak a tömegeből és megindultak az emlékmű felé. A többség a helyén maradt. Közben a tanácselnök intézkedett a központi italbolt bezárásáról. Sok volt az ittas ember, akik még inni is akartak, így nem szívesen vették az italbolt bezáratását és nem nyugodtak bele. Ismét gyülekeztek azzal a

céllal, hogy feltörrik az állami borpincét, ahol 15000 hl bort tároltak. Reile Géza a pincéhez sietett, ahol ⁴⁰⁹ "a pincéhez ^{kérte, hogy} ne nyuljanak, ha inni akarnak, akkor helyette kinyittatok egy söntést". A tömeg nagy éljenzés közepette elvonult a söntés felé.

A városi párt- és tanács vezetői ezután a pártbizottságon tanácskoztak a további tennivalókról. Kb. fél óra múlva a tömeg a pártbizottság elé vonult és tovább követelőzött. Ismét Raile Géza próbált velük szót érteni. Sikerült elérni, hogy a pártbizottságra /a tömeg követeléseivel/ csak háromtagu küldöttség ment be. Fő követelésük az volt, hogy a város vezetői koszoruzzák meg a magyar hősi emlékművet. Ebben meg is egyeztek.

A pártbizottságon történt megállapodás szerint Reile Géza október 27-én reggel a tanácsházára kérette a város vezetőit, a rendőrség és a honvédség parancsnokait és néhány nagyobb üzem vezetőjét. Ott úgy döntöttek, hogy a közrend helyreállítása céljából ideiglenesen Miklós György honvéd alezredes vegye át a város vezetését mint az ugynevezett "Katonai Forradalmi Tanács" vezetője. ⁴¹⁰ Döntöttek abban is, hogy megtiltják a gyülekezést és a felvonulást. Ezt hangos bemondón közzé is tették.

Amíg a tanácsházán a megbeszélés tartott - mit sem törődve a felvonulási és gyülekezési tilalommal - mintegy 3000 fő gyűlt össze a magyar hősi emlékmű előtt és küldöttséget menesztettek a tanácskozó vezetőkhez, követelve a koszoruzás megrendezését. A koszoruzást vállalták és kimentek az emlékműhöz. A tömeg előtt Buda vasutas mondott uszító beszédet. Követelte, hogy a vezetők kezéből ki kell venni a koszorut, mert eleget koszoruzták már a szovjet emlékművet. A tömeg

egyre fenyegetőbbben lépett fel a vezetők ellen, amikor Reile Géza intésére a kirendelt vasutas zenekar elkezdte a Himnuszt játszani. Ez alatt Reile Géza, Váradi Miklós honvéd alezredes, Mácsai János, Haász Ferenc a koszorut elhelyezték és visszamentek a tanácsházához. Visszaérkezve a tömeget oszlásra szólitották fel, melynek bár vontatottan, de eleget tettek.

Az esti órákban a kijárási és gyülekezési tilalom ellenére ismét kb. 300 főnyi tömeg gyűlt össze. Miklós Gergely alezredes karhatalmat rendelt ki a rend helyreállítására. A tömeg követelte, hogy a honvédek álljanak át a "forradalom" oldalára és egyre fenyegetőbbben léptek fel a honvédekkel szemben, majd megpróbálták leszaggatni Miklós alezredes válllapjait. Ezután a honvédek a tömeg felé riasztó lövéseket adtak le, melynek következtében két polgári személy életét vesztette. ⁴⁴ A tüntető tömeg azonnal szétoszlott. A fegyverrel történő tömegoszlatás elkerülhetetlen intézkedés volt a kialakult helyzetben. Az esetleges felelősségrevonás miatt azonban Miklós alezredes a halálos lövések leadásával két államvédelmi beosztottat gyanusított, amely Kiskunhalason is az államvédelmi szervek elleni hangulatot szitotta.

A "Nemzeti Bizottság" megalakításának kísérlete

Október 28-án a város vezetősége ismét összeült. Tudomásukra jutott, hogy az üzemeknél, intézményeknél - központi felhívás alapján - különböző bizottságokat szándékoznak alakítani. A tanácskozáson részt vett vezetők úgy határoztak, hogy október 29-én összehívják valamennyi vállalat, intézmény, s az értelmiségiek küldötteit:

Az értekezleten Miklós alezredes tartott beszámolót, majd a városi "Nemzeti Bizottság" megválasztására tértek át.

Kurdics József tanár felvetette, hogy a parasztság nincs megfelelően képviselve.⁴¹² Javasolta, hogy vonják be Nagy Szeder Istvánt a Független Kisgazdapárt volt országgyűlési képviselőjét. Bevonását megszavazták oly módon, hogy a bizottság menjen ki a lakására és kérje a közreműködését. A küldöttség tagjait kijelölték, vezetőként Reile Géza tanácselnököt bízták meg. Az ülést a küldöttség visszaérkezéséig felfüggesztették.

Nagy Szeder István a küldöttség érkezéséről és jövetelük céljáról már előzőleg értesült Balázs Pétertől. Fogadta a küldöttséget. Reile Géza ismertette küldetésük célját.⁴¹³ Nagy Szeder nem zárkózott el a közéleti szerepléstől, de feltételeket szabott

- Ne alakuljon meg a "Nemzeti Bizottság".

- Maradjon meg a honvédség és a rendőrség, ne alakuljon "Nemzetőrség".

- A tanács vezesse a várost addig, amíg 48 órán belül a volt koalíciós pártok bevonásával megtartják a választásokat, majd ezt követően kell megválasztani a város vezetőségét. Mivel a küldöttségnek a feltételek elfogadására felhatalmazása nem volt, így felkérték Nagy Szeder Istvánt, hogy menjen velük a választó gyűlésre és ott adja elő azokat. Az egybegyűltek nagy ovációval fogadták az előterjesztést.

Nagy Szeder István azzal kezdte beszédét, hogy milyen súlyos igazságtalanság volt a múltban, amikor egy kisebbségben lévő párt vezette az országot a többséggel szemben, majd a már ismert feltételeket sorolta el, melyet a küldöttek elfogadtak. Így a tanács vezetését ismét Reile Géza vette át azzal, a feltétellel, hogy a polgári lakosság részére fegyvereket nem osztanak ki.

Október 30-án reggel 8 óra körül Fazekas István ktsz. elnök vezetésével mintegy 50-60 fő, többségében ktsz. dolgozó jelent

meg Reile Gézánál és követelte a rendőrség felszámolását és a "polgárőrség" felállítását, felfegyverzését. Reile Géza azzal küldte el őket, hogy az elmúlt napokban hozott határozat értelmében ez nem lehetséges, de a vezetőség elé fogja vinni követelésüket.

Távozásuk után azonnal hívatta a két honvédségi alakulat s a rendőrség parancsnokát, valamint a város vezetőit a kérdés megtárgyalására. A honvédségi alakulatok komoly meglepetést okoztak. A laktanyában időközben megalakultak a "Katonai Forradalmi Tanácsok" és átvették az irányítást. Ellenforradalmi követeléseiket írásban nyújtották be.⁴⁴ Ebben bejelentették a "Forradalom"-hoz való csatlakozásukat, követelték a szovjet csapatok azonnali kivonását Magyarország területéről, a polgári lakosság általános mozgósítását és felfegyverzését a szovjet csapatok ellen. Reile Géza tiltakozott állásfoglalásuk ellen. Váczi főtörzsőrmester az 1872-es számú alakulat beosztottja elmondotta a tanácselnökről alkotott véleményét:

"Maga régi tanácselnök, maga nem a néppel van, s el akarja a honvédségtől távolítani a népet, mert fél, azért nem engedi, hogy a polgári lakosságot ellássuk fegyverrel". Szóban is követelte a lakosság mozgósítását "mivel" a honvédség önmaga nem tud ellenállni a szovjet hadseregnek". Ismertette, hogy kellő mennyiségű fegyverrel, páncéltörő ágyúval, valamint lőszerrel rendelkeznek.⁴⁵ Kijelentették, hogy a város területére nem engedik be a szovjet alakulatokat. A tanácskozásra összegyűlt mintegy 35-40 fő többsége Váczival egyetértett. A jelenlevő kiegészítő parancsnok, Sági Károly megoldhatatlannak tartotta a hadköteles állomány azonnali mozgósítását. Azt mondta, hogy ez a feladat több napot venne igénybe. Ennek ellenére a jelenlevők kötelezték arra, hogy másnap dél-

utánra készítse el a névsort és adja le a tanácsnál.

Reile Géza látta, hogy Váczi főtörzsőrmester oldalán van a többség, így nem bocsátotta szavazásra a kérdést, hanem felfüggesztette az ülést és másodszor is felkereste Nagy Szeder Istvánt a lakásán és kérte, hogy jöjjön be a tanácskozásra és tiltakozzon a fegyverek kiosztása ellen. Nagy Szeder István eleget tett kérésének. Visszakísérte Reile Gézát és határozottan ellenezte a mozgósítást, illetve a polgári lakosság felfegyverzését. Ezt végül a tanácskozó gyűlés elfogadta.

A gyűlés befejezése után Nagy Szeder István és Reile Géza magukra maradtak.⁴¹⁶ Nagy Szeder most már erőszakosan lépett fel: "Lássa be, hogy a régi rendszer vezetői nem képesek a jelenlegi helyzetben irányítani", továbbá követelte, hogy a választásokat 48 órán belül bonyolítsák le. Reile Géza és a város vezetői nem bíztak abban, hogy a választásokat 48 óra alatt elő lehet készíteni és le lehet bonyolítani. Mivel időt akartak nyerni, ezért engedtek Nagy Szeder követelésének.

A választások előkészítése, lebonyolítása

Nagy Szeder István irányításával megkezdődött a választások előkészítése. Értesítették a városi és községi kisgazdapárti vezetőket, hírül adták, hogy október 31-én Nagy Szeder István választási nagygyűlést tart.

A meghirdetett választási nagygyűlésen 5-6 ezer ember v⁴¹⁷olt fel. Nagy Szeder István mikrofonon keresztül, több, mint két órás beszédet intézett a tömeghez, melyben elsősorban a volt Kisgazdapárt programját vázolta fel, majd bejelentette, hogy a választásokat november 1-re tűzték ki. A nagygyűlés rendbontás nélkül, fegyelmezetten zajlott le.

Nagy Szeder István és Reile Géza a választások előkészí-

téséhez igénybevétték a tanácsapparátust is. Az adminisztráció egyszerűsítését úgy oldották meg, hogy a szavazás lebonyolításához üres szavazólapokat készítettek, melyet 1-től 4-ig beszámoztak, mely számok a pártokat jelölték. A Független Kisgazda Pártot az 1-es a Szociáldemokrata Pártot 2-es, a Nemzeti Parasztpártot a 3-as, és végül a Kommunista Pártot 4-es számmal jelölték.

November 1-én a választások rendben lebonyolódtak. 16 ezer választásra jogosult jelent meg és szavazott. A Független Kisgazda Párt 76 %, a Szociáldemokrata Párt 14 %, a Parasztpárt 6 % és a Kommunista Párt 4 % szavazatot kapott.

A Kommunista Párt tagjai között tanácstalanság volt a szavazást illetően. A mintegy 1200-1300 párttag közül 551-en szavaztak. A választások eredményét Nagy Szeder István a hangos bemondón ismertette. November 2-án a járási tanácsnál Péter Balázs vezetésével megkezdődött a községi választások lebonyolításának előkészítése.

November 3-án délelőtt 10 órára hívta össze Nagy Szeder István a volt Független Kisgazda Párt Nagyválasztmányát és ezzel a párt hivatalosan is ujjaalakult.

Ezzel egyidejűleg a járási pártbizottságtól nagy példányszámu stencilezett anyag került ki, melyben nyilatkoznak, hogy csatlakoznak a "Forradalom"-hoz. Ugyanakkor követelték Kárpát-Ukrajna visszaadását, a párt székházát pedig felajánlották Nagy Szederéknek. A honvédségi alakulatok s a rendőrség után a határőrség is bejelentette a "forradalomhoz" való csatlakozását.

A kiskunhalasi eseményeket Reile Géza tanácselnök és Nagy Szeder István volt országgyűlési képviselő az ellenforradalom időszakában sajátosan alakították.

Reile Géza kommunista tanácselnök sokat tett a város fejlődéséért, ezért a lakosság becsülte, feltekintett rá. Bátran fellépett az ellenforradalmi tüntetőkkel szemben, pozitív hatást gyakorolt a tüntetés lefolyására. Beleegyezését adta és részese volt az új választások kiírásának, együttműködött előkészítésében, lebonyolításában, mely az adott körülmények között a törvényes államhatalmi szerv félreállítását és az ellenforradalmi apparátus beállítását vonta maga után. Ennek azonban önmagában nem volt gyakorlati jelentősége. Hiszen a megye városaiban és községeinek többségében az ellenforradalmárok erőszakkal vették át az államhatalmi funkciókat.

Nagy Szeder István volt országgyűlési képviselő gyakorlati jártassággal, ismeretekkel rendelkezett a politikában. Felismerte, hogy a tanács nem ura a helyzetnek, felébredt benne kisgazdapárti politikus szellem, törvényellenesen, többpártrendszeres választásokat követelt. Mint politikus parlamenti formában igyekezett átvenni a hatalmat. Tudta jól, hogy az ellenforradalmi légkörben egy ilyen választás, milyen politikai következményekkel jár, és a többpártrendszer ellenforradalmi program. A választásokkal olyan helyzetet teremtett, ami rövidesen az államhatalmi szervek, a tanácsok félreállítását eredményezte volna. Mindemellett viszont több vonatkozásban pozitív magatartást tanusított. Fellépésével megakadályozta az ugynevezett "Forradalmi Bizottság" megalakulását, a fegyveres ellenállás megszervezését, amikor a katonaság között is ellenforradalmi erők kerültek élre. Megakadályozta a fegyverek szétoztását. Nem tett intézkedést a tanács VB elmozdítására. Megszüntette az atrocitásokat: a városban november 4-ig rend és viszonylag nyugalom volt.

Összefoglalás

/Következtetések, tanulságok az ellenforradalomról
Bács-Kiskun megyében/.

Az október 23-án Budapesten kezdődő ellenforradalmi események hamarosan éreztették hatásukat egész Bács-Kiskun megyében. Az ellenforradalmi megmozdulás viszonylag hamar megkezdődött. A megye 106 községe közül a tüntetés és a rendbontás 12 helyen 26-án, 13 helyen 27-én, 16 helyen 28-án, 4 helyen 29-én és 2 helyen 30-án zajlott le; 9 helyen pedig az időpont ismeretlen. Október 27-én és 28-án 5 községben követtek el gyilkosságot az ellenforradalmárok, 12 helyen tettelegesen bántalmazták a helyi párt- és állami vezetőket.

Az ellenforradalmi tüntetések szervezett jellegűek voltak, vagy azok irányítását a volt Horthy-rendszer kiszolgálói, börtönből szabadult bűnözők, társadalmi rendszerünkkel szembenálló elemek ragadták magukhoz. Lerombolták a szovjet és a magyar emlékművet, leszaggatták a vörös csillagokat és zászlókat. Ellenforradalmi jelszavaik nagyrészt a szovjetellenességben, a nemzeti függetlenség hazug, demagóg hangoztatásában jelentkezett. A tüntetők között ugyanakkor jelentős számban voltak a hibák kijavításáért küzdő munkások, parasztok, diákok is. Ez azonban sem változtat azon a tényen, hogy az események irányítása ellenséges elemek, bűnözők kezébe került.

Az ellenforradalmi megmozdulások váratlanul és felkészületlenül érték a megyei párt- és tanácsi vezetést. Így az előkészületek az esetleges ellenforradalmi megmozdulások visszaszorítására elmaradtak, pedig már október 24-26-a között aligha gondolhattak arra, hogy az események Bács-Kiskun

megyét elkerülik.

A 3. hadtestparancsnokság időben megtette a szükséges katonai intézkedéseket a várható ellenforradalmi támadás visszaverésére. Az ellenforradalmi megmozdulásokkal szemben az azonnali határozott fellépést akadályozta a Honvédelmi Minisztérium azon parancsa, miszerint a tömegre nem lőhetnek.

Gyurkó Lajos vezérőrnagy, hadtestparancsnok tudatában volt annak, hogy a kibontakozó ellenforradalmi támadást csak fegyverrel lehet felszámolni és megtette, amit meg kellett tennie, fegyverrel verte szét az ellenforradalmi támadást, a munkáshatalom védelmében a Honvédelmi Minisztérium tilalma ellenére. A katonai beavatkozás október 30-ig a megye területén biztosította a közrendet. Az ellenforradalom kibontakozásával a kormány fokozatosan vonta ki Gyurkó parancsnoksága alól a csapatokat és rendelte Budapestre, így a hadtestparancsnokság jelentősége fokozatosan csökkent.

Az ellenforradalom elleni fegyveres harc a hadosztálytól áldozatokat is követelt. Életét áldozta a munkáshatalomért Istenes Elemér repülőszázados, aki október 26-án parancsot kapott a csongrádi tanácsháza előtti ellenforradalmi tömegtüntetés szétoszlatására. A város felett átrepülve riasztó lövéseket adott le és a Tisza-híd szentesi oldalán felállított légvédelmi tüzérség - amely ekkor már az ellenforradalmárok kezében volt - tüzet nyitott. Gépét találat érte és lezuhant. Életét áldozta továbbá Jurinovics Miklós őrnagy, Juhász Imre alhadnagy, Kállai Mihály alhadnagy, Kiss Gyula őrnagy, Máté János alezredes, Nagy János százados, Palatinusz András százados és Punyi István honvéd.

Október 26-án, majd 27-én a Kecskeméten lezajlott tüzharcban 25 polgári személy vesztette életét. A sebesültek száma

nem ismert. Október 27-én a Tiszakécskén gyülekező tüntetők szétoszlatásakor 15-en vesztették életüket. Ezen kívül a tömegoszlatások Kalocsán és Kiskunhalason eredményeztek haláleseteket a polgári lakosság körében.

Az ellenforradalmi események jobbratolódásával a hadtest bomlása is felgyorsult. Döntő fordulat Nagy Imre október 28-i rádió-üzenete után következett be, amikor a honvédség és a rendőrségből, valamint a fegyveres "felkelők"-ből új karhatalmat kellett szervezni, továbbá elrendelte a tüzszünetet. A HM ugyanakkor a csapatoknak utasítást adott az ún. "Katonai Forradalmi Bizottságok" megalakítására. A fejlemények alakulását jelentős mértékben befolyásolta az a körülmény is, hogy a Budapestre rendelt csapattestekkel együtt távoztak az első számú katonai parancsnokok is. A visszamaradt egységeknél a megalakult "Katonai Forradalmi Bizottságok" vették át az irányítást, vagy nagy mértékben befolyásolták a parancsnokok munkáját.

A különböző mértékben ható tényezők mellett is meg kell állapítani, hogy a megye területén állomásozó és visszamaradt alakulatok többségénél a vezetés nacionalista, szovjetellenes, vagy ellenforradalmi érzületű tisztek kezébe került. A viszonylag centrális vezetés a hadtest parancsnokságon létrejött ellenforradalmi "Katonai Tanács", valamint az országos szerveken keresztül érvényesült. Így jutottak el odáig, hogy pl.: Kiskunhalason, Kecskeméten, Kiskunfélegyházán, Baján, Kalocsán, Jánoshalmán, Kiskunmajsán berendezkedtek a szovjet csapatok elleni védelemre, részben a polgári lakosság bevonásával, vagy annak szándékával, mit sem törődve esetleges következményeivel. Katonailag pedig teljesen irreális elképzeléseik voltak.

Az eseményekben részt vevők indítékairól egyértelmű követ-

keztetést nem lehet levonni. Voltak köztük a Horthy-rendszerből átigazoltak; rajtuk kívül azonban olyanok is szerepet vállaltak, akik a felszabadulás előtt ipari vagy mezőgazdasági munkások voltak, akikről - osztályhelyzetükből következően - a munkáshatalom iránti hűség, a haza szolgálata alapvető elvárás lett volna. A bonyolult politikai helyzetben rájuk is hatottak a demagóg szólamok pl. a nemzeti függetlenségről. Mindez az adott körülmények között csak szovjetellenességhez vezethetett.

A csapatoknál keletkezett anyagi kár rendkívül nagy volt. Pontos felmérésre nem volt lehetőség, mivel a riadótatás, majd gyors utbaindítás során elszállított anyag és felszerelés nem került leltározásra az adott körülmények között. A bajai, kiskunfélegyházai, kalocsai laktanyák kifosztása azonban a veszteségek óriási mértékét érzékelteti. A hadtest-törzsnél és az alakulatoknál bekövetkezett tragikus helyzet sem takarhatja el azonban, hogy a tisztek többsége hű volt a munkáshatalomhoz és november 4-e után hamarosan megtalálták helyüket a karhatalomnál, alakulataiknál s aktívan vettek részt az ellenforradalom leverésében.

A megyei rendőri állomány is nehéz helyzetbe került és gyakorlatilag dezorganizálódott. A körülmények alakulását jelentős mértékben befolyásolta az Országos Rendőr-Főkapitányság vezetőjének árulása, aki már október 23-án átállt az ellenforradalmárok oldalára.

A megyei rendőri vezetés sem tette meg a szükséges intézkedéseket egy esetleges ellenforradalmi rendbontás visszaverésére, még október 26-án sem. Budapesten már 4 napja folytak a harcok, amikor október 26-án a megyei rendőri állomány és biztonsági szervek vezetője és politikai helyettese államvé-

delmi, tiszti egyenruhában indultak Bajára, majd utközben a Solt községben gyülekező ellenforradalmi tüntetőket meggyőzéssel akarták jobb belátásra bírni, végül menekülniük kellett.

A rendőrség helytállása összefüggött szervezeti felépítésével is. Ugyanis az Államvédelmi Hatóság 1953-ig közvetlenül a párt főtitkárához, illetve alárendeltségébe tartozott, tevékenységükről más szervnek számot adnia nem kellett. Alapvetően ez tette lehetővé a törvénysértések elkövetését, a koncepciós perek előkészítését, megrendezését. 1953-ban az Államvédelmi Hatóságot is a belügyminiszter hatáskörébe utalták, ezzel megkezdődött az egységes rendőri és biztonsági állomány kialakítása.

Az Államvédelmi Hatóság tagjait úgy válogatták össze, hogy társadalmi rendszerünk iránti hűségükhöz nem férhetett kétség. Tény, hogy odaadással és fenntartás nélkül hajtották végre szolgálati feladatukat és kérlelhetetlenek voltak az ellenséges elemekkel szemben. Ennek ellenére a velük végrehajtott törvénysértések, a lakosság széles rétegeinek egyetértésével nem találkozó intézkedéseik, olykor előforduló tulajdonságaik miatt nem voltak népszerűek.

A rendőri állomány és az Államvédelmi Hatóság tagjai között sem volt a kapcsolat megfelelő, mely részben abból adódott, hogy az Államvédelmi Hatóság meghatározott ellenőrzést gyakorolt a rendőri állomány fölött, amelyet a horthysta rendőrség kötelékéből átvett rendőrök jelenléte indokolt. Másrészt az eltelt idő sem volt elegendő az egységes szemlélet kialakulásához. Ezekből következett, hogy az ellenforradalom időszakában másképp alakultak az államvédelmisek körülményei, mint a rendőröké.

Az ellenforradalmárok tisztában voltak azzal, hogy az Államvédelmi Hatóság tagjai a munkáshatalom leghűségesebb katonái, ezért fel akarták számolni, meg akarták semmisíteni őket. A rendőrséget pedig mindenhol a "forradalom"-hoz való csatlakozásra szólitották fel.

Nagy Imre október 28-án bejelentette az Államvédelmi Hatóság feloszlátását. Ezzel az ellenforradalmárok kezébe dobta őket. A különböző ellenforradalmi bizottságokban, ügyészségeken, bíróságokon és a rendőri szerveknél is erősödött az Államvédelmi Hatóságok elleni hangulat, majd követelték felelősségre vonásukat. Mind a megyeszékhelyen, mind a járási székhelyeken végrehajtották az Államvédelmi Hatóság tagjainak letartóztatását, bebörtönzését. A letartóztatásokat a rendőrség, a honvédség és a nemzetőrség közösen végezte.

Minden járásban akadtak rendőrök, akik a tegnapi harcostársaikat elfogták és börtönbe zárták, vagy abban segédkeztek.

A rendőri állomány körülményei másképpen alakultak. A megyei irányító szerv október 26-án fegyvereket adott az ellenforradalmárok kezébe és így a járások érdemi irányítás nélkül maradtak. A november 1-én megjelent nyilatkozatban a megyei rendőri parancsnokság elfogadta Nagy Imre kormányának ellenforradalmi programját; az ellenforradalmi fegyvereseket szabadságharcosoknak ismerte el, elhatárolta magát az Államvédelmi Hatóság tagjaitól, indítványozta az államhatalmi megyei szerv átalakítását koalíciós alapon és végül felhívta a rendőri szerveket, hogy működjenek együtt a "szabadságharcosok"-kal.

A rendőri vezetőknek, akik a helyükön akartak maradni sodródniuk kellett. Ezt választotta Imre Gábor és Ott József

Kecskeméten, Magócsi Géza Baján. Koszecz Lászlónak Kalocsáról, Deák Józsefnek Kiskunfélegyházáról távozniuk kellett. Donáth Tibor kitért az események elől.

A rendőri állomány többsége kisebb, vagy nagyobb arányban un. "Nemzetőrség" keretében rendfenntartó, járőröző feladatot látott el. November 4-e után hamarosan magukra találtak és Szalóki László megyei főkapitány irányításával megyeszerzte eredményes munkát végeztek az ellenforradalom maradványainak felszámolásában.

Az események alakulása jelentős mértékben attól függött, hogy a megyei pártbizottság mennyire tudja betölteni politikai vezető, irányító szerepét a kialakult, nehéz, bonyolult helyzetben, amikor gyakorlatilag központi irányítás nélkül maradt.

Megkülönböztetett jelentőséget adott ennek a 3. hadtest jelenléte, mellyel biztosítani lehetett volna egy forradalmi bázis kialakítását, fenntartását. A fejlemények azonban más irányt vettek. Az október 20-án megtartott kibővitett megyei pártbizottsági ülésen egyesek felléptek a szovjet csapatok kivonása mellett, mások a Központi Vezetőség elleni harcban látták a megoldást.

A végrehajtó bizottság ugyan október 23-án határozottan állást foglalt a rendbontókkal és az ellenforradalmárokkal szemben, de a gyakorlatban semmit nem tett a rend biztosítására. Sem a vezető beosztású kommunistákat, sem pedig az állami, katonai vezetőket nem hívták össze a tennivalók megbeszélésére. A járásokkal sem vették fel a kapcsolatot. Elmaradt az iránymutatás, a kommunisták mozgósítása, a várható ellenforradalmi megmozdulás visszaverésére.

Október 26-án Kecskeméten is kezdetét vette az ellenforradalmi tüntetés. A megyei pártbizottság elé vonuló tüntetőket

Daczó József első titkár az emeleti erkélyről tapssal fogadta, majd a megyei un. "Forradalmi Bizottság" megalakításának tervét akarta elfogadtatni a pártaktivával, Ezt azonban az aktiva elvetette és a katonai intézkedések mellett foglalt állást.

A városi-, járási és községi pártbizottságok az adott körülmények között igen nehéz helyzetben voltak. Az egységes irányítás hiánya nehezítette az eligazodást, a tisztánlátást. Az ellenforradalmárok támadása közepette menekülniük kellett, vagy sodródva az eseményekkel, utóvédharcot folytattak.

Az október 29-én megtartott pártaktiváról közlemény jelent meg. Ebben felhívták az üzemeket, intézményeket a bizottságok, munkástanácsok és a "Nemzetőrség" megalakítására. Az ellenforradalmat - Nagy Imre október 28-i rádiónyilatkozatának megfelelően - demokratikus mozgalomnak minősítették, a fegyveres ellenforradalmárokat pedig szabadságharcosoknak. Felszólították a pártszerveket a pártbizottsági ülések összehívására és arra, hogy álljanak a mozgalom élére.

Az ellenforradalom kitörése óta ezzel első esetben kívánták mozgósítani a kommunistákat, de ekkor is a Nagy Imre által meghirdetett ellenforradalmi program támogatására, vagyis arra, hogy a kommunisták nyujtsanak segítséget a munkáshatalom felszámolásához. Daczó József a hadtest-törzsnél személyesen is eljárta, ahol szorgalmazta a fogvatartott fegyveres ellenforradalmárok mielőbbi szabadonbocsátását és a hadtest ugynevezett "Katonai Forradalmi Tanács"-ának megalakítását. Október 30-án pedig szétengedte a megyei bizottság apparátusát.

Az ellenforradalmi események kibontakozását nagyban segítette a Petőfi Népe szerkesztőségében kialakult elvi és

és reszmei zürzavar. Ennek következtében a lap hosszabb ideig még november 4-e után sem tudott érdemben segítséget nyújtani a párt és a kormány politikájának népszerűsítéséhez sőt néhány cikkével nehezítette a kibontakozást, zavarokat okozott. A szerkesztőség 17 munkatársa közül 9 alkalmatlanná vált munkakörének további betöltésére.

A megalakult megyei "Nemzeti Bizottság"-gal létrejött az egész megyére kiterjedő egységes államhatalmi szerv, mely átvette a törvényesen megválasztott tanácsoktól a funkció gyakorlását. Elfogadta Nagy Imre kormányának politikáját és végrehajtotta annak utasításait. Hatáskörébe vonta a városi, járási és a községi szerveket. A vállalatoknál az un. munkástanácsok megbénították a termelést és eltávolították a kommunista vezetőket. Intézményessé vált a kommunisták eltávolítása, megfélemlítése, meggyilkolása. Szinre léptek társadalmi rendszerünk minden rendű és rangu ellenségei, hogy eljátszák dicstelen szerepüket. Ugyanugy, mint 1919-ben, dühöngött a fehérterror. Előjött rejtekhelyéről az 1919-es tömeggyilkos Francia Kiss Mihály is sok hozzá hasonló bűnözővel együtt.

A megyében a feltárt adatok szerint 185 különböző, ugynevezett "forradalmi", "nemzeti% tanács, bizottság, stb. alakult 1580 résztvevővel. Ezen bizottságok munkájában 1023 fő vett részt aktívan. November 4-i adatok szerint közel 400 fő került ki volt osztályidegenekből, illetve a volt horthysta erőszakszervezetek tagjai közül.

A bizottságokban helyet kaptak a volt koalíciós pártok képviselői is. Sorra jelentették be a pártok megalakulását. Ténylegesen azonban az eltelt idő nem volt elegendő szervezeteik kiépítéséhez, a volt koalíciós pártok vezetői azonban gyors-

san egymásra találtak és részt követeltek a hatalomból.

A megyei, illetve a városi- és járási un. "Nemzeti Bizottságokra" jellemző, hogy felvették a kapcsolatot a győri "Nemzeti Bizottsággal", mely egyébként Nagy Imréékkel szemben az ellenkormány szerepét kezdte betölteni.

Az ellenforradalmi események falun a termelőszövetkezetekben is éreztették romboló hatásukat. A megye 266 termelőszövetkezetéből 114 feloszlott, döntően az ellenforradalmi nyomás hatására. Kilépett 6191 tag és 50663 katasztrális holdal csökkent a szövetkezetek közös területe. A termelőszövetkezeteket ért kár meghaladta az 50 millió forintot.

A megye gazdasági életében általában véve is roppant súlyos károkat okoztak az ellenforradalmi események. Az ipari termelés igen nagy mértékben visszaesett. A negyedik negyedévi termelési kiesés megyei szinten több mint 115 millió Ft-ra rugott. Ugyanakkor négy és fél millió forinttal több bér kifizetésére került sor. A gazdasági helyzetet nehezítette az a körülmény is, hogy az 1956-os esztendő 100 millió forint befizetetlen adóhátralékkal zárult.

Összegezve Bács-Kiskun megyében a pártvezetés korábbi hibái feszültségeket halmoztak fel 1956 őszére. A forradalmi központ széttroppanása és a Nagy Imre vezette ellenforradalmi csoport ténykedése az ország vezetésében hozzájárult ahhoz, hogy az egyes megyékben, településeken is vészes gyorsasággal esett szét a proletárdiktatura párt-, állami- és fegyveres apparátusa, s kerültek előtérbe a nyílt ellenforradalmi erők. Bács-Kiskun megye sajátos helyzetéből adódóan azonban az ellenforradalom helyi históriája számos egyedi vonást mutat. Dolgozatunk a feltárt források segítségével ennek bemutatását kívánta elérni.

Jegyzetek

- 1./ A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962. Kossuth Könyvkiadó, 1973. 13-23.
- 2./ Ugyanott.
- 3./ A Magyar forradalmi munkásmozgalom története. Kossuth Könyvkiadó, 1970. III.kötet 202-203.
- 4./ Ugyanott.*
- 5./ A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Kossuth Könyvkiadó, 1970. III. kötet. 206-207.
- 6./ Molnár János: Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. Akadémiai Könyvkiadó, 1967. 34-44.
- 7./ Ugyanott.
- 8./ Ugyanott.
- 9./ Ugyanott.
- 10./ Ugyanott.
- 11./ A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Kossuth Könyvkiadó, 1970. III. kötet. 234-235.
- 12./ Ugyanott.
- 13./ Molnár János: Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. Akadémiai Könyvkiadó, 1967. 52-53.
- 14./ Magyarország megyéi és városai. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 114-115.
- 15./ Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottságának tájékoztatója a falusi munka helyzetéről. MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottság archivuma 36. fond 1. csoport 35.öe.
- 16./ Ugyanott.
- 17./ Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottság 1956. április 2-i végrehajtó bizottsági üléséről készült jegyzőkönyv. MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottság archivuma 36. fond. 1.csoport 36. öe.

- 18./ Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottság 1956. október 8-i végrehajtó bizottsági jelentése a megye termelőszövetkezeti mozgalmának helyzetéről. MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottság archivuma 36. fond. 1. csoport 35. öe.
- 19./ Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottság Végrehajtó Bizottságának 1956. október 8-án megtartott üléséről készült jegyzőkönyv. MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottság archivuma 36. fond. 1. csoport 36. öe.
- 20./ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1955. évi 35. számú törvényerejű rendelete.
- 21./ Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottság Végrehajtó Bizottságának 1956. április 8-i üléséről készült jegyzőkönyv. MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottság archivuma 36. fond. 1. csoport 35. öe.
- 22./ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1955. évi 35. számú törvényerejű rendelete.
- 23./ Ugyanott.
- 24./ Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottság Végrehajtó Bizottságának 1956. október 8-i ülésén készült jegyzőkönyv. MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottság archivuma 36. fond. 1. csoport 35. öe.
- 25./ Ugyanott.
- 26./ Olvasókönyv a magyar munkásmozgalom Bács-Kiskun megyei történetéhez. Lektorálta: dr. Zsilák András. Kiadta a Bács-Kiskun megyei Lapkiadó Vállalat 1975. 259-263.
- 27./ Ugyanott.
- 28./ Beszámoló a III. negyedévi adóbevételi terv teljesítéséről és jelentés a IV. negyedévi feladatokra való felkészülésről. MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottság archivuma 36. fond. 1. csoport 35. öe.
- 29./ Ugyanott.

- 30./ Ugyanott.
- 31./ Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága 1956. szeptember 10-i ülése elé terjesztett beszámoló jelentés. MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottság archivuma 36. fond 1. csoport 4. öe.
- 32./ Ugyanott.
- 33./ Ugyanott.
- 34./ Ugyanott.
- 35./ A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1091/1956/ IX.11.számú határozata a mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom fejlesztéséről. Tanácsok Közlönye IV. évfolyam 50-es szám 1956. szeptember 15. A szerző tulajdonában.
- 36./ Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottság 1956. július 4-én megtartott kibővitett üléséről készült jegyzőkönyv. MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottság archivuma 36. fond. 1.csoport 42.öe.
- 37./ A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1091/1956. XI.11./ számú határozata a mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom fejlesztéséről. Tanácsok Közlönye IV. évfolyam 50-es szám 1956. szeptember 15. A szerző tulajdonában.
- 38./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 20.
- 39./ Ugyanott.
- 40./ A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Kossuth Könyvkiadó, 1970.III. kötet 209-214.
- 41./ MDP Bács-Kiskun megyei Bizottság Végrehajtó Bizottságának 1956. április 9-i ülésén készült jegyzőkönyv. MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottság archivuma 36.fond. 1.csoport 35. öe.
- 42./ Ugyanott.

43./ Ugyanott.

44./ Ugyanott.

45./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 7.

46./ A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Kossuth Könyvkiadó, 1967. 564-565.

47./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 7.

48./ Kecskeméti Megyei Biróság 1956. évi lajtstroma. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.

49./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 7.

50./ Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottság 1956. július 4-i üléséről készült jegyzőkönyv. MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottság archivuma 36. fond. 1.csoport 42.öe.

51./ Ugyanott.

52./ Farkas Gábor diplomadolgozata: Az MSZMP szervezeteinek létrehozása és harc a konszolidációért. Készült: 1979. /Őrzi az MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottság archivuma.

53./ MDP Bács-Kiskun megyei Bizottság 1956. július 4-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyv. MSZMP Bács-Kiskun megyei Bizottság archivuma 36. fond. 1.csoport 42.öe.

54.// Szabó Sándor ezredes 1979. szeptemberében elmondott szóbeli visszaemlékezéséből.

55./ Magyar Rendőr: 1979. VII.

56./ Szabó Sándor ezredes 1979. szeptemberében elmondott szóbeli visszaemlékezéseiből.

57./ Ugyanott.

58./ A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1071/1956.

VIII.1./ számú határozata a Néphadsereg létszámának újabb

csökkentéséről. Tanácsi Közlöny IV.évf. 43.szám 1956.
augusztus 4.

- 59./ Nagy Imre és bűntársai összeesküvése. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatalának Kiadványa 90-96.
- 60./ Szabó Sándor ezredes 1979. szeptemberében elmondott szóbeli visszaemlékezéseiből.
- 61./ Szenes Iván: A Kommunista Párt ujjaszervezése Magyarországon 1956-1957. Kossuth Könyvkiadó, 1976. 22-32.
- 62./ Nagy Imre és bűntársai összeesküvése. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatalának Kiadványa 1-7.
- 63./ Molnár János: Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. Akadémiai Könyvkiadó 1967. 52-58.
- 64./ A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Kossuth Könyvkiadó, 1970. III.kötet 234-246.
- 65./ Szabó Sándor ezredes 1979. szeptemberében elmondott szóbeli visszaemlékezéséből.
- 66./ Ugyanott.
- 67./ Ugyanott.
- 68./ Ugyanott.
- 69./ Szenes Iván: A Kommunista Párt ujjaszervezése Magyarországon 1956-1957. Kossuth Könyvkiadó 1976. 22-32.
- 70./ Ugyanott.
- 71./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottság és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 26.
- 72./ Ugyanott.
- 73./ Új Magyar Lexikon. Akadémiai Könyvkiadó, 1962.V.kötet 93.
- 74./ A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Kossuth

Könyvkiadó, 1970.III.kötet 209-212.

75./ Ugyanott.

76./ A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Kossuth
Könyvkiadó, 1970. 212-219.

77./ Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése.
Kiadta: A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának
Tájékoztatási Hivatala.

78./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottság és a
Megyei Tanács Lapja, 1956. október 24.

79./ Ugyanott.

80./ Szenes Iván: A Kommunista Párt újjászervezése Magyar-
országon 1956-1957. Kossuth Könyvkiadó, 1976.22-32.

81./ A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Kossuth
Könyvkiadó, 1970. III.kötet 234-241.

82./ Molnár János: Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban.
Akadémiai Könyvkiadó, 1967. 76-78.

83./ Ugyanott.

84./ Szenes Iván: A Kommunista Párt újjászervezése Magyar-
országon 1956-1957. Kossuth Könyvkiadó, 1976.22-32.

85./ Ugyanott.

86./ Peller József honvéd főhadnagy "A fekete október" című
1957-ben készült írásos visszaemlékezése. A szerző
tulajdonában.

87./ A rendőrség története Bács-Kiskun megyében 1945-1970.
Főszerkesztő: dr. Szalóki László rendőr ezredes 88-96.
A szerző tulajdonában.

88./ B.I. 390/1957.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.

89./ Ugyanott.

90./ A rendőrség története Bács-Kiskun megyében. 1945-1970.
Főszerkesztő: dr.Szalóki László. 88-96. A szerző tulaj-
donában.

- 91./ B.I. 390/1957.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 92./ Ugyanott.
- 93./ B.I. 388/1957.19.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 94./ Magony János alezredes 1970-ben készült írásos visszaemlékezése. A szerző tulajdonában.
- 95./ Peller József honvéd főhadnagy "A fekete október" című 1957-ben készült írásos visszaemlékezése. A szerző tulajdonában.
- 96./ Ugyanott.
- 97./ Ugyanott.
- 98./ Szabó Sándor ezredes 1979. szeptemberében elmondott szóbeli visszaemlékezése.
- 99./ Vass Henrik: A magyarországi 1956. októberi ellenforradalom történetének néhány kérdése. Kossuth Könyvkiadó, 1958. 178-181.
- 100./ Vass Henrik: A magyarországi 1956. októberi ellenforradalom történetének néhány kérdése. Kossuth Könyvkiadó, 1958. 178-181.
- 101./ Jakab Sándor alezredes 1980. márciusában elmondott szóbeli visszaemlékezéséből.
- 102./ Ugyanott.
- 103./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 27.
- 104./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 28.
- 105./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 28.
- 106./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 29.
- 107./ Ugyanott.

- 108./ Molnár János: Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. Akadémiai Könyvkiadó 1967. 80-83.
- 109./ Szabó Sándor ezredes 1979. szeptemberében tett szóbeli visszaemlékezéséből.
- 110./ Jakab Sándor alezredes 1980. márciusában elmondott szóbeli visszaemlékezéséből.
- 111./ Szabó Sándor ezredes 1979. szeptemberében elmondott szóbeli visszaemlékezéséből.
- 112./ Ugyanott.
- 113./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 26.
- 114./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 27.
- 115./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 28.
- 116./ Ugyanott.
- 117./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 29.
- 118./ Ugyanott.
- 119./ Ugyanott.
- 120./ Ugyanott.
- 121./ Ugyanott.
- 122./ Ugyanott.
- 123./ B.I.01/1959.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 124./ Szabó Sándor ezredes 1979. szeptemberében elmondott szóbeli visszaemlékezéséből.
- 125./ B.I.01/1959.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 126./ Szenes Iván: A Kommunista Párt újjászervezése Magyarországon 1956-1957. Kossuth Könyvkiadó, 1976.22-27.
- 127./ Ugyanott.

128./ B.I.388/1957/19.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.

129./ B.I.01/1959.sz. Szegedi Katonai -Biróság irattára.

130./ Ugyanott.

131./ Ugyanott.

132./ Ugyanott.

133./ Ugyanott.

134./ Ugyanott.

135./ Ugyanott.

136./ Ugyanott.

137./ Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése.

Kiadta: A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának Tájékoztatási Hivatala.

138./ Ugyanott.

139./ Berecz János: Ellenforradalom tollal és fegyverrel 1956.

Kossuth Könyvkiadó, 1981. 132-133.

140./ Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése.

Kiadta: A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának Tájékoztatási Hivatala.

141./ B.I.01/1959.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.

142./ Ugyanott.

143./ Ugyanott.

144./ Ugyanott.

145./ Ugyanott.

146./ Ugyanott.

147./ Ugyanott.

148./ Ugyanott.

149./ Ugyanott.

150./ Ugyanott.

151./ Ugyanott.

152./ B.I.281/1957.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.

- 153./ Ugyanott.
- 154./ Ugyanott.
- 155./ Ugyanott.
- 156./ Ugyanott.
- 157./ Ugyanott.
- 158./ Ugyanott.
- 159./ Kecskeméti Lapok 1956. november 2.
- 160./ B.I.281/1957.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 161./ Ugyanott.
- 162./ Ugyanott.
- 163./ Dokumentumok 1956-1957. történetéből. Kossuth Könyvkiadó.
- 164./ Molnár János: Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. Akadémiai Könyvkiadó 1967. 52-53.
- 165./ B.I.390/1957.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 166./ Petőfi Népe. A Bács-Kiskun megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság Lapja 1956. november 1.
- 167./ B.I.390/1957.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 168./ Ugyanott.
- 169./ Petőfi Népe. A Bács-Kiskun megyei Forradalmi Bizottság Lapja. 1956. november 3.
- 170./ B.I.390/1957.szám a Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 171./ Ugyanott.
- 172./ Ugyanott.
- 173./ Ugyanott.
- 174./ Petőfi Népe. A Bács-Kiskun megyei Forradalmi Bizottság Lapja 1956. november 4.
- 175./ B.V. 24/1958.sz. a Budapesti Katonai Biróság irattára.
- 176./ Ugyanott.
- 177./ Ugyanott.

- 178./ B.I. 338/1957/19.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 179./ Ugyanott.
- 180./ Ugyanott.
- 181./ Ugyanott.
- 182./ Ugyanott.
- 183./ Ugyanott.
- 184./ B.V.24/1958.sz. Budapesti Katonai Biróság irattára.
- 185./ Ugyanott.
- 186./ Ugyanott.
- 187./ Ugyanott.
- 188./ B.I. 388/1957/19.sz. Szegedi Megyei Biróság irattára.
- 189./ Petőfi Népe, 1956. november 23.
- 190./ B.I. 388/1958/19.sz. Szegedi Megyei Biróság irattára.
- 191./ Petőfi Népe, 1956. november 17.
- 192./ Ugyanott.
- 193./ Petőfi Népe, 1956. november 23.
- 194./ B.I. 338/1957/19.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 195./ Ugyanott.
- 196./ Ugyanott.
- 197./ Szenes Iván: A Kommunista Párt ujjaszervezése Magyarországon 1956-1957. Kossuth Könyvkiadó, 1976. 22-27.
- 198./ Petőfi Népe. A Bács-Kiskun megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság Lapja 1956. október 31.
- 199./ Ugyanott.
- 200./ Ugyanott.
- 201./ Ugyanott.
- 202./ Ugyanott.
- 203./ Petőfi Népe. A Bács-Kiskun megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság Lapja 1956. november 1.
- 204./ Petőfi Népe. A Bács-Kiskun megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság Lapja 1956. november 3.

205./ Ugyanott.

206./ Petőfi Népe. A Bács-Kiskun megyei Forradalmi Bizottság
Lapja. 1956. november 3.

207./ Ugyanott.

208./ Petőfi Népe. A Bács-Kiskun megyei Forradalmi Bizottság
Lapja 1956. november 4.

209./ Petőfi Népe. A Bács-Kiskun megyei Forradalmi Bizottság
Lapja 1956. november 3.

210./ Ugyanott.

211./ Kecskeméti Lapok 1956. november 2.

212./ Ugyanott.

213./ OD-3604. Bács-Kiskun megyei Rendőr-főkapitányság irattára.

214./ Kecskeméti Lapok 1956. november 2.

215./ Ugyanott.

216./ OD-3604.sz. Bács-Kiskun megyei Rendőr-főkapitányság irat-
tára.

217./ Ugyanott.

218./ B.I. 390/1957.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára

219./ Ugyanott.

220./ OD-3604.sz. Bács-Kiskun megyei Rendőr-főkapitányság irat-
tára.

221./ Ugyanott.

222./ Ugyanott.

223./ B.11/57/1957-43.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.

224./ Ugyanott.

225./ Ugyanott.

226./ Ugyanott.

227./ Ugyanott.

228./ Ugyanott.

229./ Ugyanott.

- 230./ B.18/30/1958/8.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 231./ Ugyanott.
- 232./ Hollós Ervin: "Kik voltak, mit akartak". Kossuth Könyvkiadó 1976. 42-47.
- 233./ B.11/57/1957/43.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 234./ Ugyanott.
- 235./ Ugyanott.
- 236./ Ugyanott.
- 237./ Ugyanott.
- 238./ Ugyanott.
- 239./ Ugyanott.
- 240./ B.I. 1055/1957-15.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 241./ Ugyanott.
- 242./ Petőfi Népe. A Bács-Kiskun megyei Forradalmi Bizottság Lapja 1956. november 3.
- 243./ B.I. 1055/1957-15.sz. Kecskeméti Megyei Birósság irattára.
- 244./ OD- 3604.sz. Bács-Kiskun megyei Rendőr-főkapitányság irattára.
- 245./ Petőfi Népe. A Bács-Kiskun megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság Lapja 1956. október 31.
- 246./ Petőfi Népe. A Bács-Kiskun megyei Forradalmi Bizottság Lapja. 1956. november 3.
- 247./ Petőfi Népe. A Bács-Kiskun megyei Forradalmi Bizottság Lapja. 1956. november 1.
- 248./ Vass Henrik: A Kommunista Párt szövetségi politikája 1936-1962. Kossuth Könyvkiadó 1966. 202-205.
- 249./ Magyarország megyéi és városai. Kossuth Könyvkiadó 1975. 134.
- 250./ Népújság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja 1956. október 28.

- 251./ B.IV.1314/1957/10.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 252./ Ugyanott.
- 253./ Népujság. Az MDP Bács-Kiskun megyei Bizottsága és a
Megyei Tanács Lapja 1956. október 27.
- 254./ B.IV.1160/1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 255./ 1957.Tük., Bűe.029/1.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irat-
tára.
- 256./ B.IV.1160/1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 257./ Ugyanott.
- 258./ B.IV.1528/1957/7.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 259./ B.IV-1160/1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 260./ B.IV.1128/1957/7.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 261./ Ugyanott.
- 262./ Bül.O.29/1/1957.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 263./ Ugyanott.
- 264./ Ugyanott.
- 265./ B.IV.1560/1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 266./ B.IV.1128/1957/7.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 267./ B.IV.1160/1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 268./ A Bajai Ifjúsági Tanács Lapja. Megjelent írógéppel sok-
szorosítva, szám nélkül. A szerző tulajdonában.
- 269./ 3247/1956.sz. irat, melyet Hangos Ferenc a járási tanács
oktatási osztályvezetője adott ki, 1956. október 30-án.
A szerző tulajdonában.
- 270./ 1957.Tük., Bül.029/1.sz. vádirat a Kecskeméti Megyei
Biróság irattára.
- 271./ Ugyanott.
- 272./ B.1352/1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 273./ B.IV.1160/1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 274./ MSZMP KB Párttörténeti Intézet irattára, 290.fond.2.öe.

- 275./ Ellenforradalom Magyarországon 1956. Az MSZMP KB Párttörténeti Intézet tanulmánygyűjteménye. Kossuth Könyvkiadó, 1958. 206-209.
- 276./ Hollós Ervin: Kik voltak, mit akartak? Kossuth Könyvkiadó, 1976. 145-155.
- 277./ A Nemzeti Bizottság 1956. október 31-i ülésén készült eredeti jegyzőkönyv. A szerző tulajdonában.
- 278./ Ugyanott.
- 279./ 1957. Tük., Bül. 029/1.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 280./ B.IV.1160/1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 281./ 1957. Tük., Bül.029/1.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 282./ B.IV-1160/1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 283./ B.III.57/1958.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 284./ Ugyanott.
- 285./ Tóth Imre rendőrőrmester 1957. április 27-én készült írásos visszaemlékezése. A szerző tulajdonában.
- 286./ A Nemzeti Bizottság 1956. október 31-i üléséről készült számnélküli, eredeti jegyzőkönyv. A szerző tulajdonában.
- 287./ B.1536/1957/9.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 288./ A Nemzeti Bizottság 1956. október 31-én készült számnélküli, eredeti jegyzőkönyve. A szerző tulajdonában.
- 289./ B.III.57/1958.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 290./ Ugyanott.
- 291./ Ugyanott.
- 292./ Ugyanott.
- 293./ Ugyanott.
- 294./ Ugyanott.
- 295./ B.II.106/1958.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.

296./ Ugyanott.

297./ B.IV.1160/1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.

298./ B.IV.1314/1957/10.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.

299./ B.IV.1128/1957/ 7.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.

300./ B.IV.1160/1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.

301./ B.IV-1128/1957. 7.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.

302./ Ugyanott.

303./ Ugyanott.

304./ 1957.Tük., Bül. 029/1.xsz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.

305./ Ugyanott.

306./ Ugyanott.

307./ Ugyanott.

308./ Ugyanott.

309./ B.IV.1314/1957/10.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.

310./ Ugyanott.

311./ Ugyanott.

312./ Ugyanott.

313./ A Nemzeti Bizottság 1956. november 8-i üléséről készült hiteles jegyzőkönyv. A szerző tulajdonában.

314./ Ugyanott.

315./ Ugyanott.

316./ Ugyanott.

317./ B.II.1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.

318./ Ugyanott.

319./ Ugyanott.

320./ B.XIV-XVII/1958/8.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.

321./ Ugyanott.

322./ Ugyanott.

323./ B.II/1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.

- 324./ B.1417/1958/8.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 325./ Ugyanott.
- 326./ B.II/1957/16.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 327./ Ugyanott.
- 328./ Magyarország megyéi és városai. Kossuth Könyvkiadó,
1975. 135.
- 329./ Kalocsa és Vidéke. Az MSZMP Városi Bizottsága és a Járási Tanács Lapja 1957. szeptember 2.
- 330./ B.IV/1128/1957/7.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 331./ Ugyanott.
- 332./ Ugyanott.
- 333./ Kalocsa és Vidéke. Az MSZMP Városi Bizottsága és a Járási Tanács Lapja 1957. augusztus 19.
- 334./ B.IV/1128/1957/7.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 335./ Ugyanott.
- 336./ Kalocsa és Vidéke. Az MSZMP Városi Bizottság és a Járási Tanács Lapja 1957. augusztus 19.
- 337./ Berecz János: Ellenforradalom tollal és fegyverrel.
Kossuth Könyvkiadó, 1981. 98-99.
- 338./ B.I.403/1957.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 339./ Ugyanott.
- 340./ Ugyanott.
- 341./ Ugyanott.
- 342./ B.I. 403/1957. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 343./ B.I. 403/1957. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 344./ Ugyanott.
- 345./ Ugyanott.
- 346./ Ugyanott.
- 347./ Ugyanott.
- 348./ Ugyanott.
- 349./ Ugyanott.

- 350./ Ugyanott.
- 351./ Ugyanott.
- 352./ Ugyanott.
- 353./ Ugyanott.
- 354./ OD-3604.sz. Bács-Kiskun megyei Rendőr-főkapitányság
irattára.
- 355./ Kalocsa és Vidéke. Az MSZMP Városi Bizottsága és a
Járási Tanács Lapja 1956. november 3.
- 356./ Ugyanott.
- 357./ Ugyanott.
- 358./ Ugyanott.
- 359./ Ugyanott.
- 360./ Kalocsa és Vidéke. Az MSZMP Városi Bizottsága és a
Járási Tanács Lapja 1956. november 17.
- 361./ Ugyanott.
- 362./ Ugyanott.
- 363./ 1957. Bül.263.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 364./ Ugyanott.
- 365./ B.II.46/1958.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 366./ 1957.Bül. 263.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 367./ Ugyanott.
- 368./ B.II.46/1958.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára
- 369./ Ugyanott.
- 370./ Ugyanott.
- 371./ Ugyanott.
- 372./ Ugyanott.
- 373./ Ugyanott.
- 374./ Ugyanott.
- 375./ Ugyanott.
- 376./ Ugyanott.
- 377./ Ugyanott.

- 378./ Ugyanott.
- 379./ Ugyanott.
- 380./ Nbf. I.5126/1957.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 381./ Ugyanott.
- 382./ B.8/1958/10.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 383./ Ugyanott.
- 384./ Ugyanott.
- 385./ Ugyanott.
- 386./ B.II.46/1958.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 387./ Ugyanott.
- 388./ Ugyanott.
- 389./ Ugyanott.
- 390./ Ugyanott.
- 391./ Ugyanott.
- 392./ Ugyanott.
- 393./ Ugyanott.
- 394./ 1957.Bül.263/sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 395./ B.II.46/1958.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 396./ Ugyanott.
- 397./ Ugyanott.
- 398./ Ugyanott.
- 399./ Ugyanott.
- 400./ Ugyanott.
- 401./ Ugyanott.
- 402./ Ugyanott.
- 403./ 1957. Bül.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 404./ Ugyanott.
- 405./ B.II.46/1958.sz. Szegedi Katonai Biróság irattára.
- 406./ Ugyanott.
- 407./ Félégyházi Közlöny 1957. március 3.

- 408./ V-142871.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 409./ Ugyanott.
- 410./ Berecz János: Ellenforradalom tollal és fegyverrel 1956.
Kossuth Könyvkiadó 1981. 98-99.
- 411./ V-142871.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.
- 412./ B.IV-1455/1957/10.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irat-
tára.
- 413./ Ugyanott.
- 414./ Ugyanott.
- 415./ Ugyanott.
- 416./ Ugyanott.
- 417./ Ugyanott.
- 418./ V-142871.sz. Kecskeméti Megyei Biróság irattára.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
Az 1956. ÉVI MAGYARORSZÁGI ELLENFORRADALOM KITÖRÉSÉ- NEK OKAI ÉS ELŐZMÉNYEI	7
BÁCS-KISKUN MEGYE GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI VISZONYAI 1956-ban	
Gazdasági viszonyok	11
Társadalmi viszonyok	14
Politikai viszonyok	19
A fegyveres erők helyzete	29
ELLENFORRADALOM BÁCS-KISKUN MEGYÉBEN	
Az ellenforradalom közvetlen előzményei a 3. hadtest intézkedései	34
Ellenforradalmi felkelés Kecskeméten	41
Fegyveres ellenforradalmi támadás	49
Az un. "Katona Tanácsok" és "Forradalmi Bizottságok" megalakulása és tevékenysége a honvédségnél és a ren- dőrségnél	
A forradalmi és az ellenforradalmi erők küzdelme a harmadik hadtest vezetésében. Az un. "Forradalmi Bi- zottság" és "Katona Tanács"	68
A Kecskeméti Repülő Hadosztály "Katonai Tanácsa"	82
A rendőrségi "Forradalmi Bizottság"	87
Az ellenforradalom fegyveres szervezete: a "Nemzet- őrség"	93
A megyei és járási "Nemzeti Bizottságok" megalakulása és tevékenysége	
A megyei "Nemzeti Bizottság"	104
Kecskemét város "Ideiglenes Nemzeti Bizottsága"	113

A megyei bíróság "Forradalmi Bizottsága"	116
A megyei és járási ügyészség "Forradalmi Bizottsága"	117
A pedagógusok "Forradalmi Bizottsága"	120
A Katona József Színház "Forradalmi Bizottsága"	122
A jelentősebb kecskeméti üzemekben megalakult munkástanácsok tevékenysége	
Az Alföldi Konzervgyár munkástanácsa	123
A Gépgyár munkástanácsa	131
Az Épületlakatosipari Vállalat munkástanácsa	133
A Megyei Tanács munkástanácsa	136
A különböző pártok megalakulása és tevékenységük	
A Független Kisgazdapárt	137
A Szociáldemokrata Párt	139
Az ifjúság és az ellenforradalmi események	141
Ellenforradalom Bács-Kiskun megye városaiban	
Ellenforradalmi események Baján	141
Az ellenforradalmi tüntetés kibontakozása	142
A bajai városi "Forradalmi Bizottság" megalakulása	146
A néphadsereg Baján állomásozó alakulatainak tevékenysége	161
A Rendőrkapitányság szerepe az ellenforradalmi eseményekben	163
A "Nemzetőrség" létrejötte és tevékenysége	165
A munkástanácsok megalakulása és tevékenységük	
A bajai Posztógyár munkástanácsa	172
A vasutállomás munkástanácsa	175
Ellenforradalom Kalocsán	185
Az ellenforradalmi tüntetés kibontakozása	185
A honvédség az ellenforradalom első napjaiban a "Katonai Forradalmi Tanács" megalakulása, tevékenysége Kalocsán	191

A Rendőrkapitányság helyzete az ellenforradalom idején	202
Az ideiglenes városi "Nemzeti Bizottság" megalakulása és tevékenysége	203
Ellenforradalom Kiskunfélegyházán	208
Az ellenforradalmi tüntetés kibontakozása	209
A kiskunfélegyházi hadosztály "Katonai Forradalmi Tanácsának" megalakulása és tevékenysége	212
A rendőri állomány helyzetének alakulása, a "Nemzetőrség" létrejötte és tevékenysége	227
A városi "Nemzeti Bizottság" megalakulása és tevékenysége	234
Ellenforradalmi felkelés Kiskunhalason	239
Az ellenforradalom kitörése előtti közvetlen időszak	239
Az ellenforradalmi tüntetés kibontakozása	240
A "Nemzeti Bizottság" megalakításának kísérlete	242
A választások előkészítése, lebonyolítása	244
Összefoglalás	247
Jegyzetek	257

Bírálat

Nagy Sándor: Ellenforradalom Bács-Kiskun megyében 1956-ban
c. bölcsészdoktori értekezéséről

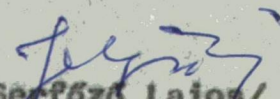
A régebben kelt hasonló témájú helytörténeti dolgozatok átlagos szintjét két vonatkozásban haladja meg a disszertáció. Abban egyrészről, hogy a történetek tárgyilagos bemutatására törekszik, és főképpen abban másrészről, hogy rendkívül gazdag forrásanyagot használ. Nyilvánvaló, hogy a két tényező szoros összefüggésben van egymással.

A címben jelzett témát egyébként nem meríti ki teljesen a szerző. Mindenekelőtt a fegyveres testületekben, főképpen a hadseregben, és az egyéb hatalmi és politikai szervezetekben lezajló történéseket, eseményeket, folyamatokat mutatja be olyan formában, hogy a megyei "szintre" és a megye városaiban történetekre koncentrálja a tárgyalást. Kimaradnak a községek, így annak bemutatása, hogy a megye lakosságának túlnyomó többségét kitevő parasztságot hogyan érintette az ellenforradalom. Ezt ténymegállapításként jelezzük csupán, nem hibaként rójuk fel. Amire a dolgozat írója vállalkozott azt alapjában véve jól oldotta meg. Részletesen, sok-sok adattal, a helyi sajátosságokra is ügyelve tárgyalja, hogy mi történt a hadsereggel és a hadseregben, az országos és a helyi események hatására hogyan gyengül meg a helyi hatalom, hogyan szerveződédek és működnek a különböző ellenforradalmi szervek és szervezetek, hogyan állnak helyt a meggyengült forradalmi erők stb.

A tárgyilagosságra törekvő bemutatás mellett is az értékelések, elemzések árnyaltsága hogy maga után némi kívánnivalót, elsősorban talán az "emberi oldal" figyelembe vétele, bemutatása tekintetében.

A disszertáció a jelzett érdemek, mindenekelőtt a gazdag, rendkívül érdekes és nehezen hozzáférhető forrásanyag jó hasznosítása miatt értékes munka.

Elfogadását summa cum laude fokozattal javaslom.

/Serfőző Lajos/

B i r á l a t

Nagy Sándor: Ellenforradalom Bács- Kiskun megyében 1956-ban
c. egyetemi értekezéséről.

Az ország területileg legnagyobb megyéjének legújabbkori történetét már eddig is több összefüggésben feldolgozták. A jelentős érdeklődés természetesen nem véletlen; a megye sajátos területi fekvése, múltja és ellentmondásos társadalmi és gazdasági struktúrája is indokolja ezt. Ebből is következik a tárgyalt megye 1956-os helyzete és ama sajátossága, hogy a megye területén jelentős katonai erők állomásoztak. Mindezek indokolják a szerző témaválasztásának jelentőségét. Amint a dolgozat készítője is írja célja volt többek között a megye egyedi sajátosságainak bemutatása az 1956-os ellenforradalomban. Már itt jelezhetjük, hogy ez nagyrészt sikerült.

A terjedelmes munka /279 old./ tulajdonképpen két kérdést tárgyal részletesen; 1/ államhatalom és az ellenforradalom, 2/ a fegyveres erők és az ellenforradalom /a téma ilyen leszűkítésével nagyrészt egyet lehet érteni, de egy mezőgazdasági jellegű megye esetében csak nagy fenntartással!/ Ugyanakkor a jelzett két témakört sokoldalúan és érdemben vizsgálja, ill. tárgyalja a disszertáció készítője.

A "nemzeti bizottságok", "munkástanácsok", "forradalmi bizottságok" létrejöttének összetevőit, körülményeit és működésüket sokoldalúan és árnyaltan elemzi és mutatja be a szerző. Érthetően a gazdag források alapján rengeteg név szerepel a dolgozatban - jelentős részük még ma is él! - az ellenforradalomban betöltött szerepük bemutatása bizonyos szelektálást igényelne. Hogy egy példát említsünk; a megye két elsőszámú vezetője - PB első titkár, megyei tanácselnök - miért akartak

mindenáron az események élén maradni? Ez egyértelműen rossz, ellenforradalmi volt? A válasszal adós marad a szerző. Kíváncsú lett volna az is, hogy kissé mélyebb elemzés alapján került volna bemutatásra az ellenforradalom viszonylag nagy kártevőssége a fegyveres erőknél. Nagy Sándor itt ott felvillantja ennek okait, de nem következetesen és elemzően.

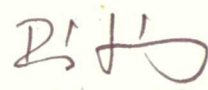
Fentebb jeleztük azt is, hogy egy mezőgazdasági jellegű megye esetében /1956/ indokolt lett volna a kérdéssel érdemben foglalkozni. A dolgozat tartalma így a címmel is ellentmondásban van. Nem elégséges néhány sorban /256. old./ jelezni az ellenforradalom hatását. Különben az a tény, hogy a megye 266 szövetkezetéből 114 feloszlott országosan nem is olyan rossz arány.

A tanulmány szerkezeti felépítése is változtatást igényel: a leírtaknak megfelelően három fejezetre való tagadás ^{lajka} látszása indokoltnak; I. Előzmények, II. Ellenforradalom és III. Az ellenforradalom leverése Bács-Kiskun megyében.

Értéke a disszertációnak a felhasznált gazdag forrásanyag. Helyesnek tartható a visszaemlékezések hasznosítása, kritikus használatuk azonban nagy figyelmet követel.

Fentiek alapján az értékes disszertációt summa cum laude minősítéssel javaslom elfogadni.

Szeged, 1982. július 27.

/Dr. Rácz János/
egyetemi tanár